

R. L.,

No 2551 . 4

੧੯

“ਸਤਿਜੁਗ”

ਦਾ

ਸੰਤ-ਅੰਕ

ਸੰਪਾਦਕ—

ਚੀਫ਼ ਐਡੀਟਰ— ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ “ਚਕ੍ਰਵਰਤੀ”

ਐਡੀਟਰ— ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ

ਕੀਮਤ ੧)

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਹਰੀ ਪ੍ਰੇਸ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ (ਜ਼ਿਲਾ ਲੁਧਿਆਨਾ)
ਵਿਚ ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਿੰਟਰ ਤੇ ਪਬਲਿਸ਼ਰ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ
ਨਾਲ ਛਪਿਆ ।

ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਤੇ ਲੇਖ

ਸੰਖਿਆ

ਪੰਨਾ

੧. ਸੰਤ-ਲਖਸ਼ਣ...	...	...	‘ਗਿਆਨੀ’ ਜੀ	(ਅ)
੨. ਇਕ ਰੁਬਾਈ...	...	...	‘ਪੰਛੀ’ ਜੀ	੪੩
੩. ਅਰਸ਼ੀ ਦਾਤਾ	(ਕਵਿਤਾ)	‘ਨਿਰਮਾਣ’ ਜੀ	ਬੀ.ਏ.	੪੬
੪. ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਤ ਅਤੇ ਅਹਿੰਸਾ	(ਲੇਖ)	ਸੰਤ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ	ਵੈਦਸ਼ਾਸਤੀ	੫੦
੫. ਸੰਤ-ਜੀਵਨ	(ਲੇਖ)	ਗਿਆਨੀ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ	ਬੀ.ਏ.	੭੮
੬. ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਛੋਹ	(ਕਵਿਤਾ)	‘ਪੰਛੀ’ ਜੀ		੯੭
੭. ਸੰਤ ਭੂਰੀ ਵਾਲੇ	(ਕਵਿਤਾ)	‘ਪੰਛੀ’ ਜੀ		੧੧੭
੮. ਭੂਰੀ ਵਾਲਾ...	...	...	ਸ੍ਰੀ ‘ਚਕ੍ਰਵਰਤੀ’ ਜੀ	੧੪੩
੯. ਚਿਤ੍ਰ ਚਰਚਾ...	...	...	ਸੰਪਾਦਕ	੧੪੪

ਜੀਵਨ-ਸੂਚੀ

੧. ਸੰਤ ਸਿਪਾਹੀ	(ਕਹਾਣੀ)	ਸ੍ਰੀ ‘ਚਕ੍ਰਵਰਤੀ’ ਜੀ	੧
੨. ਬਾਬਾ ਸੱਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ	(ਲੇਖ)	“ “ “	੧੮
੩. ਸੰਤ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਗਲ	(ਲੇਖ)	ਸ੍ਰ. ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ	ਬਗਲੀ ੨੪
੪. ਸੰਤ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਾਮਟਾਲੀ	(ਲੇਖ)	ਸ੍ਰ. ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ	ਦੁਗੈਚ ੨੫
੫. ਮਹੰਤ ਵਧਾਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ	(ਲੇਖ)	ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ ਜੀ	ਸਨਖਤਰਾ ੨੯
੬. ਸੰਤ ਉਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੈਂਸੀਆਂ ਵਾਲੇ	(ਲੇਖ)	ਬੀਬੀ ਜੈ ਕੌਰ ਜੀ	ਅਧਯਾਪਕਾ ਸਿਖ ਕੰਨਿਆ ਪਾਠਸ਼ਾਲਾ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ੩੧
੭. ਸੂਬਾ ਖੇਮ ਸਿੰਘ ਜੀ	(ਲੇਖ)	‘ਪੰਛੀ’ ਜੀ	੩੨
੮. ਪ੍ਰੇਮ-ਜੋੜੀ	(ਲੇਖ)	ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ	ਬਸਰਾ ੩੩
੯. ਬਾਬਾ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ	(ਲੇਖ)	ਮਾਸਟਰ ਸੰਪੂਰਣ ਸਿੰਘ ਜੀ	੩੬
੧੦. ਬਾਬਾ ਰਿਖੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਦਾਰ	(ਲੇਖ)	ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ	ਸ਼ੇਖੂਪੁਰਾ ੩੮
੧੧. ਬਾਬਾ ਲਾਲੋ ਜੀ	(ਲੇਖ)	ਸੰਤ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ	ਦੁਗੈਚ ੪੦
੧੨. ਸੰਤ ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਜੀ	(ਲੇਖ)	‘ਪੰਛੀ’ ਜੀ	੪੨
੧੩. ਸੰਤ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ	(ਲੇਖ)	ਗਿਆਨੀ ਲਾਭ ਸਿੰਘ ਜੀ	੪੪
੧੪. ਸੰਤ ‘ਮੰਜੀ ਤੋੜ’ ਜੀ	(ਲੇਖ)	ਸ੍ਰੀ ‘ਚਕ੍ਰਵਰਤੀ’ ਜੀ	੪੭
੧੫. ਸੰਤ ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੇਖਵ	(ਲੇਖ)	“ “	੫੬
੧੬. ਦੈਂਤ ਤੋਂ ਦੇਵਤਾ	(ਕਹਾਣੀ)	“ “	੬੬
੧੭. ਸੰਤ ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੰਭੂ	(ਲੇਖ)	‘ਵਹਿਮੀ’ ਜੀ	੭੩
੧੮. ਸੂਬਾ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭਦੋੜ	(ਲੇਖ)	‘ਪੰਛੀ’ ਜੀ	੭੭

੧੯.	ਸੰਤ ਜਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖੰਡੂਵਾਲੀ (ਲੇਖ)	‘ਵਹਿਮੀ’ ਜੀ	੭੯
੨੦.	ਸਾਰੇ ਲੋਕੀਂ ‘ਰੱਬ’ ਆਖਦੇ ਨੇ (ਲੇਖ)	‘ਜੋਤ’ ਜੀ	੮੧
੨੧.	ਬੋਰੀਆਂ ਵਾਲਾ (ਕਹਾਣੀ)	ਸ੍ਰੀ ‘ਚਕ੍ਰਵਰਤੀ’ ਜੀ	੮੩
੨੨.	ਨਾਮ-ਖੁਮਾਰੀ (ਇਕ-ਅੰਗੀ ਨਾਟਕ)	“ ”	੮੭
੨੩.	ਸੰਤ ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗਯਾਨੀ (ਲੇਖ)	“ ”	੯੪
੨੪.	ਸੰਤ ਸੁਧ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਲੇਖ)	‘ਗਯਾਨੀ’ ਜੀ ਤੇ ‘ਪੰਛੀ’ ਜੀ	੯੮
੨੫.	ਸੰਤ ਚੇਤ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਲੇਖ)	“ ”	੧੦੧
੨੬.	ਬੁਰੇ ਦਾ ਭਲਾ (ਇਕ-ਅੰਗੀ ਨਾਟਕ)	ਸ੍ਰੀ ‘ਚਕ੍ਰਵਰਤੀ’ ਜੀ	੧੦੩
੨੭.	ਸੰਤ ਸੰਮਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਾਂਗਾ (ਲੇਖ)	“ ”	੧੧੮
੨੮.	ਸੰਤ ‘ਪਤੰਗ’ ਜੀ (ਲੇਖ)	“ ”	੧੨੨
੨੯.	ਸੰਤ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਲੇਖ)	‘ਕਵੀ’ ਜੀ ਡਫਰਕੇ	੧੨੮
੩੦.	ਗੁਰੂ ਕੀਆਂ ਕਾਰਾਂ (ਲੇਖ)	“ ”	੧੩੧
੩੧.	ਸੰਤ ਮਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗਿੱਲ (ਲੇਖ)	ਸੰਤ ਮੁਨਸ਼ਾ ਸਿੰਘ ਜੀ	੧੪੧

ਦੁੰਦਿ ਸਜਣ ਸੰਤ ਪਕਿਆਂ

ਨਾਨਕ ਕਚੜਿਆ ਸਿਉ ਤੋੜਿ,

ਦੁੰਦਿ ਸਜਣ ਸੰਤ ਪਕਿਆ।

ਓਇ ਜੀਵੰਦੇ ਵਿਛੁੜਹਿ,

ਓਇ ਮੁਇਆ ਨਾ ਜਾਹੀ ਛੋੜਿ।

[ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ

ੴ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਹਾਇ ॥

“ਸਤਿਜੁਗ ਸਚ ਕਹੈ ਸਭ ਕੋਈ ॥ ਘਰ ਘਰ ਗੁਰਮੁਖ ਭਗਤਿ ਹੋਈ ॥”

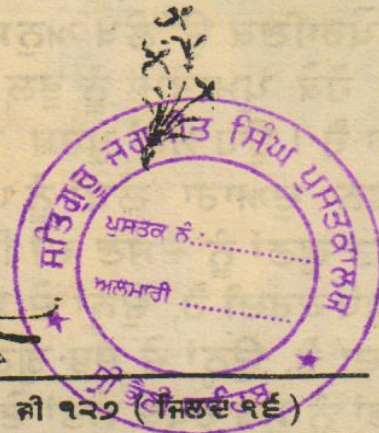
“ਸਤਿਜੁਗ”

ਦਾ

ਸੰਤ-ਅੰਕ

1941

(੨)

(ਨੰਬਰ ੨੮-੨੯) ੨੦ ਭਾਦੋਂ ਸੰਮਤ ੧੯੯੮ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ੧੨੭ (ਜਿਲਾ ੧੬)

ਭੈਰਉ ਮਹਲਾ ੫ ॥

ਸੰਤ ਮੰਡਲ ਮਹਿ ਹਰਿ ਮਨਿ ਵਸੈ।

ਸੰਤ ਮੰਡਲ ਮਹਿ ਦੁਰਤੁ ਸਭੁ ਨਸੈ।

ਸੰਤ ਮੰਡਲ ਮਹਿ ਨਿਰਮਲ ਰੀਤਿ।

ਸੰਤ ਸੰਗਿ ਹੋਇ ਏਕ ਪ੍ਰੀਤਿ ॥ ੧ ॥

ਸੰਤ ਮੰਡਲ ਤਹਾ ਕਾ ਨਾਉ।

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਕੇਵਲ ਗੁਨ ਗਾਉ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥

ਸੰਤ ਮੰਡਲ ਮਹਿ ਜਨਮ ਮਰਨ ਰਹੈ।

ਸੰਤ ਮੰਡਲ ਮਹਿ ਜਮੁ ਕਿਛੁ ਨਾ ਕਹੈ।

ਸੰਤ ਸੰਗਿ ਹੋਇ ਨਿਰਮਲ ਬਾਣੀ।

ਸੰਤ ਮੰਡਲ ਮਹਿ ਨਾਮੁ ਵਖਾਣੀ ॥ ੨ ॥

ਸੰਤ ਮੰਡਲ ਕਾ ਨਿਹਚਲੁ ਆਸਨੁ।

ਸੰਤ ਮੰਡਲ ਮਹਿ ਪਾਪ ਬਿਨਾਸਨੁ।

ਸੰਤ ਮੰਡਲ ਮਹਿ ਨਿਰਮਲ ਕਥਾ।

ਸੰਤ ਸੰਗਿ ਹਉਮੈ ਦੁਖੁ ਨਸਾ ॥ ੩ ॥

ਸੰਤ ਮੰਡਲ ਕਾ ਨਹੀ ਬਿਨਾਸ।

ਸੰਤ ਮੰਡਲ ਮਹਿ ਹਰਿ ਗੁਣ ਤਾਸੁ।

ਸੰਤ ਮੰਡਲ ਠਾਕੁਰ ਬਿਸਰਾਮ।

ਨਾਨਕ ਓਤਿ ਪੋਤਿ ਭਗਵਾਨੁ ॥ ੪ ॥ ੨੪ ॥ ੩੭ ॥

ਸੰਤ-ਲਖਸ਼ਣ

(ਵਲੋਂ—ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਗਿਆਨੀ ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ)

ਪੌਰਾਣਿਕ ਉੱਲੇਖ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਤ-ਅਵਤਾਰ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਗਿਆਨ ਵਸ ਹੋਕੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾਂ ਨੂੰ ਭੁਲ ਚੁਕੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਕਲਿਆਣ ਵਾਸਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਆਕੇ ਅਪਣੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਅਤੇ ਆਦਰਸ਼ਕ ਜੀਵਨ ਦੁਆਰਾ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਲੜ ਲਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਨੰਤ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਦਸਣ ਦੀ ਕਿਸ ਵਿਚ ਤਾਕਤ ਹੈ? ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਅੰਤਹ-ਕਰਨ ਨੂੰ ਸੁਧ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਭ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਮਨਨ ਹਿਰਦੇ ਨੂੰ ਪਵਿਤ੍ਰ ਤੇ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਭ-ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਗਾਇਨ ਜਿਹਵਾ ਨੂੰ ਪਾਵਨ ਬਣਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਾਭਾਂ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਕੇ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਰੂਪੀ ਸਾਗਰ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਬੂੰਦ ਵਤ ਦਸਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਭਗਵਾਨ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਣ ਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਨੇ ਗੀਤਾ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸੰਤਾਂ, ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ੪੦ ਲਖਸ਼ਣ ਦੱਸੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ ਗੁਣ ਜਾਂ ਲਖਸ਼ਣ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਸੰਤਾਂ ਵਿਚ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਸੰਤ-ਜਨ ਤਾਂ ਸਦ-ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਖਸ਼ਣਾਂ ਨੂੰ ਜੇ ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਦਸਿਆ ਜਾਵੇ ਤਦ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਤਾਂ ਵਿਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਛੇ ਲਖਸ਼ਣ ਹੋਣ, ਉਹ ਨਿਸ਼ਚੇ ਹੀ ਸੰਤ ਹਨ—

੧. ਸਤ, ਚਿਤ, ਅਨੰਦ ਰੂਪ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਵਿਖੇ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਸਦਾ ਲੀਣ ਰਹਿਣਾ।
੨. ਸਭ ਤੇ ਸਮਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਰਖਣੀ, ਜੀਵ ਮਾਤ੍ਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਜੋਤ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵੇਖਣਾ।
੩. ਰਾਗ, ਦ੍ਰੇਸ਼, ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਅਭਿਮਾਨ ਆਦਿ ਮਾਨਸਿਕ ਦੋਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਅਤੇ ਮਾਨ, ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾ ਆਦਿ ਦੀ ਇੱਛਾ ਦਾ ਪਰਿਤਿਆਗ।
੪. ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਮਨੁਖ-ਮਾਤ੍ਰ ਦੀ ਭਲਾਈ ਕਰਨਾ।
੫. ਸ਼ਾਂਤਿ, ਸਰਲਤਾ, ਸਮ-ਭਾਵ, ਇੰਦ੍ਰਿਆਂ ਦਾ ਦਮਨ, ਸੀਤਲਤਾ, ਤਿਆਗ, ਵੈਰਾਗ, ਸੰਤੋਖ, ਦਯਾ, ਅਹਿੰਸਾ, ਸਤ੍ਯ, ਨਿਰਭਯਤਾ, ਨਿਸ਼ਕਾਮਤਾ, ਨਿਰਹੰਕਾਰਤਾ, ਨਿਰਮਮਤਾ, ਸ੍ਵਾਧੀਨਤਾ, ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ, ਖਿਮਾ, ਸੇਵਾ, ਤਪ, ਦਾਨ ਆਦਿ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਪੂਰਣ ਵਿਕਾਸ।
੬. ਹਰ ਇਕ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਪੂਰਣ ਅਨੰਦਮਯ ਜੀਵਨ-ਜਿਉਣਾ।

ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪਾਪ, ਤਾਪ ਆਦਿ ਲਈ ਜਗਹ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਚਰਣ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਅਗਿਆਨ, ਦੰਭ, ਕਪਟ, ਚੋਰੀ, ਝੂਠ, ਵਿਭਚਾਰ ਆਦਿ ਦੁਰਾਚਾਰ ਤਾਂ ਭੁੱਲਕੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਦਾ, ਸਦਾਚਾਰ-ਮਯ ਤੇ ਆਦਰਸ਼ਕ ਜੀਵਨ ਸਭ ਲਈ ਸਿਖਿਆ-ਦਾਇਕ ਅਰ ਸੁਖ-ਦਾਇਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਜਿਸ ਜਗਹ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਥੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਸ਼ਾਂਤ ਵਾਯੂ ਮੰਡਲ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ ਸਭ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤਿ ਤੇ ਸੁਖ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸਤਿ ਜੁਗ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ

ਦੁਖ ਭੰਜਣ ਸਤਿਗੁਰੂ

ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਸੰਤ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖੋਟੇਆਂ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਹੁਲਕ ਕੁਦਣ ਕਰਕੇ
ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀਸਿੰਘ ਜੀ ਓਹਨਾ ਦਾ ਦੁਖ ਦੂਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ।

(ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਹਾਸ)

ਸੰਤ-ਸਿਪਾਹੀ

(ਦੀ ਸਚੀ ਘਟਨਾ)

(ਸੰਤ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚੌਰੂਵਰਤੀ)

“ਵੇ ਪੁਤ੍ਰ! ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ? ਤੇਰੀ ਇਹ ਸ਼ਕਲ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਹੋ ਗਈ, ਕੰਠਾ ਠਾਹਕੇ ਕਿਸ ਨੂੰ ਦੇ ਆਇਆ ਏ, ਕੰਠਾਂ ਦੀਆਂ ‘ਵਾਲੀਆਂ’ ਕਿਧਰ ਗਈਆਂ। ਪੱਗ ਦਾ ਬੰਧੋਜ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕਰ ਲਿਆ ਏ,। ਅੱਹ ਰਲ ਵਿਚ ਉੱਠ ਦੀ ਗਾਨੀ ਜਿਹੀ ਕੀ ਪਾਈ ਹੋਈ ਏ, ਇਹ ਗੜਵੀ, ਇਹ ਖੜਾਵਾਂ ਸਾਊਆਂ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ। ਫਕੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਕਿਥੋਂ ਚੁਕ ਲਿਆਇਆ ਏ। ਮਾਂ ਵਾਰੀ! ਤੇਰੇ ਵਿਆਹ ਵਿਚ ਥੋੜੇ ਦਿਨ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ, ਤੇਰੀ ਇਹ ਸ਼ਕਲ ਵੇਖਕੇ ਆਪਣੀ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤੇਰੇ ਲੜ ਲਾਣਾ ਏ। ਮੈਨੂੰ ਤੇ ਡਰ ਏ ਕਿ ਕਿਤੇ ਤੇਰੇ ਸੋਹਰੇ ਤੇਰੇ ਵਿਆਹ ਵਲੋਂ ਜਵਾਬ ਹੀ ਨਾ ਦੇ ਦੇਣ। ਛੱਡ ਇਹਨਾਂ ਪੁਆੜਿਆਂ ਨੂੰ। ਜਿਹੇ ਜਿਹੇ ਹੋਰ ਪਿੰਡ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਓਹੋ ਜੇਹਾ ਬਣਕੇ ਰਹੁ। ਖਾ, ਹੰਢਾ, ਮੈਜਾਂ ਮਾਣ। ਤੇਰੇ ਇਹ ਦਿਹਾੜੇ ਇਹਨਾਂ ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਨਹੀਂ।”

ਸ: ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਮਾਂ ਨੇ ਬੜੇ ਦੁਖ ਅਤੇ ਰੋਸ ਭਰੇ ਲਹਿਜੇ ਵਿਚ ਕਿਹਾ।

“ਮਾਂ ਜੀ, ਮੇਰੀ ਸ਼ਕਲ ਅਜ ਆਪਣੀ ਓਪਰੀ ਜਿਹੀ ਲਗਦੀ ਏ, ਪਰ ਕੀ ਤੁਸਾਂ ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਨਹੀਂ ਡਿੱਠੀ? ਮੇਰੀ ਪੱਗ ਦਾ ਬੰਧੋਜ, ਮੇਰਾ ਪਹਿਰਾਵਾ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਤੇ ਮਿਲਦਾ ਏ। ਮਾਂ ਜੀ! ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦੇ, ਮੇਰੇ ਦੇਸ਼

ਦੀ ਹਾਲਤ ਕਿਹੀ ਭੈੜੀ ਹੋ ਗਈ ਏ, ਮੇਰੀ ਕੰਮ ਦੇ ਬੱਚੇ ਵਿੱਭ ਭਰਨ ਤੋਂ ਆਤੁਰ, ਦਾਣੇ-ਦਾਣੇ ਲਈ ਮੁਹਤਾਜ ਹੋਏ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਮੇਰੀ ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ, ਸੋਨੇ ਦੀ ਚਿੜੀ ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ, ਗ਼ੈਰਾਂ ਦੇ ਕਾਬੂ ਆਈ ਹੋਈ, ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਤਰਲੇ ਲੈ ਰਹੀ ਏ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦੇ? ਜਿਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਅਪਣਾਂ ਇਹ ਪਹਿਰਾਵਾ, ਆਪਣੀ ਉੱਚ ਸੱਭਤਾ ਛੱਡਕੇ ਗ਼ੈਰਾਂ ਦੀ ਨਕਲ ਆਰੰਭ ਦਿਤੀ ਏ ਉਸ ਦਿਨ ਦੇ ਅਸੀਂ ਨਾ ਘਰ ਜੋਗੇ ਰਹੇ ਹਾਂ ਤੇ ਨਾ ਘਾਟ ਜੋਗੇ। ਨ ਸਾਡੀ ਕੋਈ ਇਜ਼ਤ ਰਹੀ ਏ, ਨਾ ਸਤਕਾਰ। ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਠੁੱਡੇ ਖਾਂਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਾਂ। ਕਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਾਂ, ਅਜ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਵੀ ਨਸੀਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਇਹ ਗਾਨੀ, ਗਾਨੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸ਼ਾਂਤ-ਮਈ ਦੀ ਓਹ ਤੋਪ ਏ ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਸਾਂ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਣਾ ਹੈ, ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਹੁਕਮ-ਰਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਕਢਕੇ, ਗਊ ਗੀਬ ਦੇ ਗਲੋਂ ਛੁਰੀ ਲਾਹਕੇ, ਰਾਮ-ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਨੀ ਏ। ‘ਵਾਲੇ’ ਤੇ ‘ਕੰਠਾਂ’ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਇਕ ਨਗੂਣੀ ਭੇਟ ਦੇਕੇ ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਲੈ ਆਇਆ ਹਾਂ। ਮਾਂ ਜੀ! ਮੇਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਤੋਂ ਇਕ ਵਿਆਹ ਕੀ? ਸੈਂਕੜੇ ਵਿਆਹ ਕੁਰਬਾਨ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਡਰੋ ਨਾਂ, ਚੀਨੀ ਵਾਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੋ ਕਰਨਗੇ ਚੰਗਾ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਮੈਨੂੰ ਭਾਈ ਸੁਦਾਰਾ

ਸਿੰਘ ਹੋਰੀਂ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਲੈ ਗਏ
ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੇ
ਵਡੇ ਭਰਾ ਸਤਿਗੁਰ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ
ਦੇ ਦਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਨਾਮ, ਦਾਨ ਲੈਕੇ ਉਹਨਾਂ
ਦੀ ‘ਸਿਤ-ਸਿਪਾਹੀਆਂ’ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿਚ
ਭਰਤੀ ਹੋ ਆਏ ਹਾਂ। ਮਾਤਾ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ
ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਵੋ, ਤੁਹਾਡੇ ਪੁਤ੍ਰ ਮਾਸ ਸ਼ਰਾਬ
ਆਦਿ ਕੁ-ਕਰਮ ਛਡਕੇ ਦੇਵਤੇ ਬਣ ਗਏ
ਜੇ ! ਹਾਂ ਸਚ, ਅਜ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਰੋਟੀ
ਆਪ ਪਕਾਵਾਂਗੇ, ਜੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਾਨੂੰ ਰੋਟੀ
ਖੁਆਣ ਦੀ ਰੀਝ ਏ, ਤਾਂ ਚਲੋ ਤੁਸੀਂ ਵੀ
ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਚਲਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਕੇ,
ਫਜ਼ਨ ਪੁਛਕੇ ਸਤਿਗੁਰ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ
ਜਨਮ ਸਫਲਾ ਕਰੋ। ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੇ
ਹਥੋਂ ਖਾਵਾਂਗੇ, ਐਵੇਂ ਨਹੀਂ।” ਅਤਰ
ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ।

“ਪੁਤ੍ਰ ! ਮੇਰਾ ਤੇ ਓਦੋਂ ਹੀ ਮੱਥਾ ਠਣਕ
ਗਿਆ ਸੀ ਜਦ ਮੈਨੂੰ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਆਕੇ
ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਅਤਰ ਸਿੰਘ, ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ
ਦੋਨੋਂ ਭਰਾ ਸੁਦਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਭੈਣੀ
ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ, ਮੈਂ ਕਲੇਜਾ
ਫੜਕੇ ਬਹਿ ਗਈ ਸਾਂ, ਆਂਹਦੀ ਸਾਂ—
ਰੱਬ ਖੈਰ ਕਰੇ, ਮੇਰੇ ਪੁਤ੍ਰ ਕੂਕੇ ਨਾ ਬਣ
ਜਾਣ। ਜਿਸ ਗਲ ਤੋਂ ਡਰਦੀ ਸਾਂ ਆਖਰ
ਓਹੋ ਹੋਈ। ਹੱਛਾ ! ਜੇ ਰੱਬ ਦੇ ਰੰਗ, ਹੁਣ
ਜਿਥੇ ਤੁਸੀਂ ਓਥੇ ਮੈਂ। ਚੱਲ ਜਿਥੇ ਚਲਨਾ
ਈਂ, ਲੈ ਚਲ। ਮੈਂ ਵੀ ਦੇਖਾਂ ਕਿ ਸਚੀ
ਮੁਚੀਂ ਤੁਹਾਡਾ ਗੁਰੂ ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਹੈ
ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਲੋਕੀਂ ਆਂਹਦੇ ਨੇ। ਫਿਰ
ਤੇਰੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਵੀ ਤੇ ਕਰਨੀ
ਦੋਂ ਥੋੜੇ ਦਿਨ ਤੇ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਏ
ਨੇ।”

ਮਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦੀ ਹੋਈ
ਵੇਖ ਜੋ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਸਰਦਾਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ
ਹੋਈ ਉਸਨੂੰ ਵਰਨਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ
ਸਕਦਾ।

੨.

ਸਿਖ ਰਾਜ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ।
ਘਰ ਦੀ ਨਾਇਤਫਾਕੀ ਨੇ ਚੱਪਾ ਚੱਪਾ ਥਾਂ
ਤੇ ਲਹੂ ਡੋਲਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਬਾਦ-
ਸ਼ਾਹੀ ਮਿਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਦਿਤੀ ਸੀ।
ਓਹ ਸਿਖ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਨੂੰ ਕਦੀ
ਨੈਪੋਲੀਅਨ ਬੋਨਾਪਾਰਟ ਜਿਹੇ ਤਰਸਦੇ
ਸਨ, ਅਜ ਬੇ-ਵਸੇ ਜਿਹੇ, ਨਿਮੋ ਝੂਠੇ ਜਿਹੇ,
ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਪੁਛ ਪ੍ਰਤੀਤ ਤੋਂ ਦੁਨੀਆਂ
ਉਤੇ ਲਗੇ ਫਿਰਦੇ ਸਨ। ਨ ਕੋਈ ਮਾਣ
ਸੀ, ਨ ਕੋਈ ਤਾਣ ਸੀ, ਨ ਕੋਈ ਇਜ਼ਤ
ਸੀ, ਨਾ ਆਬਰੂ ਸੀ। ਕਦੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ
ਦਿਨ ਸਨ ਅਜ ਗੁਲਾਮੀ ਲਈ ਤਰਲੇ
ਪਾਂਦੇ ਫਿਰਦੇ ਸਨ। ਸਿਖੀ ਸਪਿਰਟ,
ਖਾਲਸਈ ਆਨ ਸ਼ਾਨ ਮਿਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲ
ਚੁਕੀ ਸੀ, ਗੋਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਅਸਲੀ-
ਅਤ ਭੁਲਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਕਲ ਕਰ-
ਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਉਹਨਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਰਹਿਣ
ਸਹਿਣ ਨੂੰ ਸਿਖ ਆਪਣਾ ਗੋਰਵ ਸਮਝਦੇ
ਸਨ। ਆਪਣੀ ਸਭਯਤਾ, ਆਪਣੀ ਤਹਿ-
ਜੀਬ, ਆਪਣਾ ਆਦਸ਼ ਭੁਲਕੇ ਆਜ਼ਾਦੀ
ਜਿਹੀ ਨੇਹਮਤ ਨੂੰ ਹਥੋਂ ਗੁਆਕੇ ਗੋਰਾਂ ਦੇ
ਪੈਰਾਂ ਦੀਆਂ ਠੋਕਰਾਂ ਖਾਣ ਜੋਗੇ ਰਹਿ
ਗਏ ਸਨ।

ਪੰਜਾਬ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਦੇ
ਕਬਜ਼ੇ ਆ ਚੁਕਾ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਜਿਥੇ ਖਾਲ-
ਸਈ ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਕੀਤਾ ਓਥੇ
ਨਾਲ ਹੀ ਸਿਖ ਧਰਮ ਨੂੰ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੇ

ਉੱਚ ਆਦਮ ਦੇ ਤਖਤ ਤੋਂ ਗਿਰਾਕੇ ਪਤਨ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਡੂੰਘੇ ਟੋਏ ਵਿਚ ਸੁਟਿਆ ਜਿਥੋਂ ਉਸ ਲਈ ਨਿਕਲਨਾ ਮੁਹਾਲ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਹੋਰ ਤੇ ਹੋਰ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਿਹੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਗੁਰਧਾਮ ਦੀ ਹਦੂਦ ਅੰਦਰ ਘੰਟਾ ਘਰ ਵਾਲੇ ਮੈਦਾਨ ਦੇ ਵਿਚ ਬੁੱਚੜ ਖਾਨਾ ਲਗ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿਖ ਇਸ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਵੀ ਨਾ ਵੇਖਿਆ ਜਿਹਾਹੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਮਾਸ ਦੀਆਂ ਬੋਟੀਆਂ ਕਾਂ ਅਤੇ ਚੀਲ੍ਹਾਂ ਚੁਕ ਚੁਕਕੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਪਾਵਨ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਸੁਟਦੇ ਸਨ, ਜਿਸਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਿਖ ਦਾ ਦਿਲ ਗ਼ੈਰਤ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉਛਲਦਾ। ਕਿਸੇ ਦੀ ਅਣਖ ਜੋੜ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਂਦੀ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਸੀਨਾ ਧੜਕਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਿਖੀ ਦੀ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਹੋਰ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਏ ?

ਐਨ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਾਣ ਕਰਤਾ, ਗੁਰੂ ਗਰੀਬ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਨੇ ਰੁੜ੍ਹਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸਿਖੀ ਦੀ ਬਾਂਹ ਫੜੀ, ਧੀਰਜ ਦਿਤੀ ਹੋਂਸਲਾ ਬੰਧਾਇਆ। ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਓਹੋ ਹੀ ਪਹਿਲਾ ਜੋਸ਼, ਪਹਿਲਾ ਉਤਸ਼ਾਹ, ਅਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਣ ਦਾ ਚਾਹ, ਫਿਰ ਸੁਰਜੀਤ ਕੀਤਾ। ਅਪ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਖਾਲਸਈ ਝੰਡੇ ਹੇਠ ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਦੇ ਲੱਖਾਂ ਆਸ਼ਕ, ਪਤੰਗਿਆਂ ਵਾਂਗ ਮਰਮਿਟਨ ਲਈ ਇਕੱਠੇ ਆ ਹੋਏ। ਗੁਰੂ ਗਰੀਬ ਦੀ ਰਖਿਆ ਹੋਈ, ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਦਾ ਸੋਮਾ ਵਹਿ ਨਿਕਲਿਆ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਸਾਗਰ ਲਹਿਰਾਣ ਲਗਾ।

ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਸੁਦੇਸ਼ੀ ਦੀ ਇਜ਼ਤ ਹੋਈ, ਦੇਸ਼ ਦੀ ਕੰਬਲੀ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਵਧਿਆ। ਗ਼ੈਰਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ‘ਸੰਤ ਸਿਪਾਹੀਆਂ’ ਦੀ ਫੌਜ ਤਿਆਰ ਹੋਈ ਜਿਸਦੇ ਹਥ ਵਿਚ ਅਹਿੰਸਾ ਦਾ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹਥਿਆਰ ਸੀ। ਅਨੰਤਰੀ ਦੀ ਮਹਾਨ ਤੋਪ ਸੀ, ਵਿਵੇਕ ਦਾ ਗੋਲਾ ਸੀ। ਇਸ ਫੌਜ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬੋੜੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਲਖਾਂ ਤੀਕ ਪੁਜਦੀ ਵੇਖ ਹਕੂਮਤ ਘਬਰਾਣ ਲਗੀ। ਸਾਡੀ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਮੋਢੀ ਸਰਦਾਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗਰੇਵਾਲ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਭਰਾ ਉਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ‘ਸੰਤ ਸਿਪਾਹੀਆਂ’ ਦੀ ਇਸ ਫੌਜ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋਏ। ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਗਵਨ ਕਰ ਗਏ। ਉਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਜੋ ਵਾਪਰੀ ਉਸਦੀ ਥੋੜੀ ਜੇਹੀ ਵਨਗੀ ਏਹ ਹ—

੩.

ਅਜ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਵਿਚ ਦੋ ਦਿਨ ਬਾਕੀ ਹਨ, ਪਰ ਨਾ ਕੋਈ ਚਹਿਲ ਏ, ਨਾ ਪਹਿਲ ਏ, ਨਾ ਕੋਈ ਰੋਣਕ ਏ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਤਿਆਰੀ ਏ। ਨਾ ਵਾਜਾ ਏ, ਨਾ ਗਾਜਾ ਏ, ਨਾ ਡਫ ਏ, ਨਾ ਡਫੋਲੀ ਏ। ਵਰੀ ਦੇ ਥਾਂ ਉਂਠ ਦੀ ਮਾਲਾ, ਕੰਘਾ, ਕ੍ਰਿਪਾਨ, ਖੰਡਾ, ਵਾਜੇ ਦੀ ਥਾਂ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ਬਦੀ ਜਥਾ। ਸ਼ਰੀਕ ਦੇ ਲੋਕੀ ਵੇਖ-ਵੇਖ ਹੈਰਾਨ ਹਨ ਅਤੇ ਆਹਦੇ ਨੇ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਕਲ ਨੂੰ ਖਬਰੇ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਏ ? ਇਹ ਕੋਈ ਸਾਊਆਂ ਦੇ ਕੰਮ ਨੇ ? ਇਸਨੂੰ ਕੁੜੀ ਕਿਸ ਦੇਣੀ ਹੈ ? ਓਥੇ

ਬੇਸ਼ਰਮ ਹੋਕੇ ਮੁੜਨਾ ਪਏਗਾ। ਇਸ ਲਈ ਨਾਲ ਹੀ ਨਾ ਜਾਈਏ, ਨਾ ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਕਰਾਈਏ। ਪਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਲਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਹੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਧੁਨ ਵਿਚ ਮਸਤ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਸੱਦਾ ਸਿੰਘ ਕਬੀਰ ਦਾ “ਛੁਤੀਆ” ਜਥਾ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਲਈ ਸੱਦਕ ਪਾਠ ਅਰੰਭਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਜੰਵ ਚੜ੍ਹਨ ਦਾ ਦਿਨ ਆਇਆ, ਨਾਮ-ਧਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਬਾਕੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੇ ਜੰਵ ਚੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਜਵਾਬ ਦੇ ਦਿਤਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਾਉ ਇਸਤਰਾਂ ਦੀ ਬੇ-ਇਜ਼ਤੀ ਨਹੀਂ ਸਹਿ ਸਕਦੇ। ਸਾਨੂੰ ਲਿਜਾਣਾਂ ਜੇ ਤਾਂ ਵਾਜੇ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਕਰੋ, ਨਕਲੀਏ ਨਾਲ ਲੈਕੇ ਚਲੋ, ਐਵੇਂ ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ। ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਇਕ ਨਾ ਸੁਣੀ, ਗਲ ਵਿਚ ਢੋਲਕੀ ਪਾ—“ਐਸਾ ਸਤਿਗੁਰ ਮੇਰਾ ਸਗਲੀ ਦੇ ਕਾਜ ਸਵਾਰੇ।” ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੋਏ ਜਥੇ ਨਾਲ ਪੈਦਲ ਹੀ ਸਹੁਰਿਆਂ ਦੇ ਪਿੰਡ (ਕਲਾਲਾ) ਨੂੰ ਜੰਵ ਲੈਕੇ ਤੁਰ ਪਏ।

੪.

“ਭਾਗੋ! ਅੜੀਏ, ਸੁਣਿਆਂ ਏਂ ਕਿ ਜੀਉਣ ਕੌਰ ਦੀ ਜੰਵ ਆ ਗਈ ਏ। ਚਲ ਵੇਖਣ ਚਲੀਏ। ਨਾਲੇ ਰਾਮ ਕੌਰ, ਸੋਭੀ, ਨੂਮੇ ਨੂੰ ਸੱਦ ਲਿਆ। ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਵੇਖੀਏ ਕਿ ਸਾਡੀ ਭੈਣ ਦੇ ਘਰਵਾਲਾ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਏ। ਸੁਣਿਆਂ ਏ ਸਾਉਆਂ ਦੀ ਜੰਵ ਏਂ, ਲੋਹਗੜੀਏ ਸਦਾਰਾਂ ਢੁਕਨਾ ਏ! ਖਾਨ ਦਾਨ ਤੋਂ ਚੰਗਾਏ, ਪਿੰਡ ਵੀ ਚੰਗਾ ਠੁਕ ਵਾਲਾ ਏ।” ਇਕ ਕੁੜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ।

“ਲੈ ਔਹ ਵੇਖ ਖਾਂ, ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਏਧਰ ਹੀ ਔਂਦੀਆਂ ਨੇ ਪਈਆਂ, ਚਲੋ

ਰਲਕੇ ਸਭ ਜਣੀਆਂ ਚਲੀਏ।”

ਇਸਤਰਾਂ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਆਪਣੀ ਸਹੇਲੀ ਦੇ ਘਰ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਚਲੀਆਂ, ਅਗੇ ਜਾਕੇ ਵਿੰਹਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਵਾਜਾ ਗਾਜਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਨਾ ਕੋਈ ਢੁਕਾ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਏ, ਸਗੋਂ ਇਕ ਦੇ ਗਲ ਵਿਚ ਢੋਲਕੀ ਪਾਈ ਹੋਈ ਏ, ਦੂਜੇ ਛੋਟੇ ਬਜਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਦੇ ਤੁਰੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ।

“ਅੜੀਏ! ਇਹ ਜੰਵ ਏ ਜਾ ਕੂਕੇ ਨੇ?”

“ਆਹੋ ਕਿ ਤੂੰ ਨਹੀਂ ਸੁਣਿਆ? ਸਾਡੀ ਬੀਬੀ ਦੇ ਘਰਵਾਲਾ ਵੀ ਕੂਕਾ ਹੋ ਗਿਆ ਏ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਜਾਵੀਂ ਵੀ ਕੂਕੇ ਲੈਕੇ ਆਇਆ ਏ।”

“ਹਫ਼ਾ! ਇਹ ਤੇ ਬੜੀ ਹੋਰਸ ਤਰਾਂ ਦੀ ਖਬਰ ਸੁਣਾਈ ਏ, ਭੈਣ! ਇਹ ਤੇ ਦਸ ਲਾੜਾ ਕੇਹੜਾਏ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਤੇ ਪਛਾਨਣਾ ਵੀ ਬੜਾ ਔਖਾ ਜਿਹਾ ਜਾਪਦਾਏ। ਇਕੋ ਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲ ੨ ਪਗਾਂ ਨੇ, ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਖੱਦਰ ਦੇ ਕਪੜੇ ਨੇ। ਨਾ ਮੁਕਟ ਏ, ਨਾ ਸੇਹਰਾ ਏ, ਫਿਰ ਲਾੜੇ ਦੀ ਪਛਾਨ ਹੋਵੇ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ।”

“ਅਣੀਏਂ ਔਹ ਵੇਖ, ਜਿਸਦੇ ਗਲ ਵਿਚ ਚਿਟੇ ਰੰਗ ਦੀ ਗਾਨੀ ਜਿਹੀ ਪਾਈ ਹੋਈ ਏ, ਮੈਨੂੰ ਤੇ ਉਹੋ ਜਾਪਦਾਏ।”

“ਇਹ ਨਸ਼ਾਨੀ ਤੇਰੀ ਕੀ ਹੋਈ? ਗਾਨੀਆਂ ਤੇ ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਨੇ! ਹਾਇ! ਹਾਇ!! ਲੋਹੜਾ, ਸਾਡੀ ਭੈਣ ਦੇ ਕਰਮ ਫੁੱਟ ਗਏ। ਉਹ ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਵਿਆਹ ਕਰਾਨ ਲਈ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ?”

“ਏਹਨਾਂ ਦੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੀ ਏਹ ਹੈ, ਨ ਵਰੀ ਤੇ ਪੈਸੇ ਪੁਟੇ, ਨਾ

ਗਹਿਣੇ ਪਾਓ, ਨ ਦਾਜ ਲਓ, ਨਾ ਵਰਾ
ਸੂਹੀ ਵਖਾਲੋ ਨਾ ਵਾਜਾ ਵਜਾਓ, ਨਾ
ਨਕਲੀਏ ਸੱਦੇ। ਘਟ ਤੋਂ ਘਟ ਖਰਚ
ਕਰੋ। ਸਾਦਾ ਖਾਓ, ਸਾਦਾ ਹੰਢਾਓ।”

“ਚਲੋ ਖਾਂ ਹੁਣ ਘਰ ਚਲਕੇ ਵੇਖੀਏ
ਭਲਾ ਬੀਬੀ ਦੇ ਦਿਲ ਤੇ ਜਿਵੇਂ ਲਗਦੀ
ਏ। ਪਤਾ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਲਗ ਹੀ ਗਿਆ
ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਚੰਦ ਚੜ੍ਹਿਆਏ।”

“ਭੈਣ! ਲਾੜਾ ਤੇ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ,
ਜੇ ਇਹੋ ਹੈ। ਕਪੜੇ ਭਾਵੇਂ ਸਾਦੇ ਨੇ,
ਪਰ ਹੁਸਨ ਤੇ ਜਵਾਨੀ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਫੁਟ
ਫੁੱਟਕੇ ਨਿਕਲਦੀ ਏ। ਇਸ ਸਾਦਗੀ ਤੋਂ
ਲਖਾਂ ਸੁਕੀਨੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨ ਕੀਤੀਆਂ
ਜਾਂ ਸਕਦੀਆਂ ਨੇ। ਕਿਹਾ ਭੋਲਾ ਜਿਹਾ
ਮੂੰਹ ਏ, ਕਿਹੀਆਂ ਮਸਤ ਭਰੀਆਂ ਅਖੀਆਂ
ਨੇ। ਗਲ ਵਿਚ ਪਈ ਉਨ ਦੀ ਮਾਲਾ
ਕੋਹੀ ਸੋਹਣੀ ਲਗਦੀ ਏ। ਮੇਰਾ ਤੇ ਜੀ
ਕਰਦਾ ਏ ਜਿਵੇਂ ਏਸ ਨੂੰ ਵੇਖਦੀ ਹੀਰਹਾਂ!”

“ਵੇਖੀ, ਕਿਤੇ ਭੈਣ ਦੀ ਅਮਾਨਤ
ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਹੀ ਨਾ ਕਰ ਬੈਠੀਂ।”

“ਮਰ ਪਰ੍ਹਾਂ! ਤੈਨੂੰ ਸਦਾ ਮਖੌਲ ਹੀ
ਸੁਝਦੇ ਨੇ ਇਹ ਭੈਣ ਲਈ ਸੁਹੰਢਨਾਂ
ਹੋਵੇ। ਜੀਵੇ, ਜਾਗੇ, ਜਵਾਨੀਆਂ ਮਾਣੇ।
ਦੇਏ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਸਨ ਰਸਨ।”

“ਘਰ ਨੂੰ ਵੀ ਚਲੋ ਕਿ ਏਥੇ ਖੜੀਆਂ
ਗਪਾਂ ਹੀ ਮਾਰਦਿਆਂ ਰਹਿਣਾਂ ਜੇ। ਚਲੋ
ਚਲਕੇ ਭੈਣ ਨੂੰ ਵਧਾਈ ਦੇਈਏ।”

੫.

“ਚਨਣ ਸਿੰਘਾ! ਜੇਵ ਆਗਈਏ?”

“ਆਗਈਏ ਤੇਰੀ ਸਹੇੜ।”

“ਕਿਉਂ ਕੀ ਹੋਇਆ? ਮੈਂ ਕੋਈ
ਬੁਰਾ ਕੀਤਾ ਏ?”

“ਇਸ ਤੋਂ ਬੁਰਾ ਹੋਰ ਤੂੰ ਕੀ ਕਰਨਾਂ
ਸੀ ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਤਾਂ ਚੰਗਾਂ ਸੀ ਕੁੜੀ ਨੂੰ
ਜੰਮਦਿਆਂ ਮਾਰ ਦਿੰਦਾ। ਤੂੰ ਬਾਪ ਨਹੀਂ
ਕੋਈ ਵੇਰੀ ਏਂ। ਜਿਸਨੇ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ
ਦਾ ਵੈਰ ਕਢਿਆ ਏ।”

“ਪਰ ਮੈਂ ਮਾੜਾ ਕੀ ਕੀਤਾ ਏ?
ਖਾਨਦਾਨ ਚੰਗਾ ਏ, ਮੁੰਡਾ ਸੋਹਣਾ ਏ।
ਗਰੇਵਾਲ ਨੇ, ਸਾਊ ਨੇ। ਭਾਈਆਂ ਵਿਚ
ਸੁਦਾਰ ਨੇ। ਚੰਗੀ ਵਿਰਾਸਤ ਦੇ ਮਾਲਕ
ਨੇ। ਕੁੜੀ ਰਾਜ ਕਰੇਗੀ। ਨ ਜੋਹਾ ਚੁਕਨਾਂ-
ਏ ਨਾ ਕੂੜਾ, ਨਾ ਕਰਨ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕੰਮ ਏ,
ਬੈਠੀ ਮੌਜਾਂ ਮਾਣੇਗੀ।”

“ਤੂੰ ਸਾਡਾ ਨਕ ਵੱਡ ਦਿਤਾ ਏ। ਅਸੀਂ
ਕਿਤੇ ਮੂੰਹ ਦੇਣ ਜੋਗੇ ਨਹੀਂ ਰਹੇ,। ਗਜ਼ਬ
ਸਾਈਂ ਦਾ, ਚਾਰ ਵਾਜੇ ਵਾਲੇ ਨਾਲ
ਲਿਆਉਂਦੇ ਮਰਦੇ ਸਨ। ਭਲਾ ਨਕਲੀਏ
ਨਾ ਹੀ ਸਹੀ। ਆਪਣੀ ਸਹੇੜ ਮੁੰਡੇ ਦੇ
ਕਪੜੇ ਤਾਂ ਵੇਖ। ਕਿਹੋ ਜਿਹੇ ਲਹਿ
ਲਹਿ ਕਰਦੇ ਨੇ। ਖੱਦਰ ਨੂੰ ਤੇ ਅਜਕਲ
ਚਮਾਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਾਂਦੇ।”

“ਓਏ! ਹੋਇਆ ਕੀ? ਸਾਡੇ ਵਡੇ
ਕੋਈ ਖੀਨ-ਖਾਫ ਹੀ ਪਾਂਦੇ ਆਏ ਨੇ?
ਖੱਦਰ ਹੀ ਤੇ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਇਜ਼ਤ ਏ।”

“ਬਸ! ਬਸ!! ਬਹੁਤੀਆਂ ਗਲਾਂ ਨ
ਕਰ, ਆਪਣੇ ਸਾਊਆਂ ਨੂੰ ਆਖ, ਆਪਣਾ
ਮੂੰਹ ਲੈ ਕੇ ਮੁੜ ਜਾਣ। ਅਸਾਂ ਕੁੜੀ ਓਥੇ
ਨਹੀਂ ਦੇਣੀ, ਇਕ ਵਾਰ ਕਹਾ ਲੈ, ਭਾਵੇਂ
ਸੋ ਵਾਰ। ਅਸੀਂ ਸਾਊਆਂ ਦੇ ਕੁੜੀ ਮੰਗੀ
ਸੀ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਤਾਂ
ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇਣਾ ਚੰਗਾ ਏ।”

ਵਿਆਹ ਵਾਲੀ ਕੁੜੀ ਇਕ ਪਾਸੇ
ਖਲੋਤੀ ਇਹ ਗਲਾਂ ਸੁਣਦੀ ਕਿਸੇ ਡੂੰਘੀ

ਸੋਚ ਵਿਚ ਪੈ ਰਹੀ ਸੀ, ਆਖਰ ਉਸਤੋਂ ਨਾ ਹੀ ਰਿਹਾ ਗਿਆ। ਉਸ ਸਾਰਾ ਹੋਂਸਲਾ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰਕੇ ਇਜ਼-ਕਦਿਆਂ ਇਜ਼ਕਦਿਆਂ ਕਿਹਾ—“ਚਾਚਾ ! ਤੁਸੀਂ ਕਿਹੋ ਜਹੀਆਂ ਗਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਮੈਂ ਸਚ ਆਹਨੀਂ ਹਾਂ, ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਕੁਝ ਕੀਤਾ ਏ—ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਕੀਤਾ ਏ। ਇਸਤੋਂ ਚੰਗਾ ਵਰ ਘਰ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਨਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜੇ ਮੇਰੇ ਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਸੀ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਉਸਦਾ ਪਛਤਾਵਾ ਕੀ ? ਮੈਂ ਖੱਦਰ ਪਾਵਾਂਗੀ, ਭੁੱਖੀ ਰਹਾਂਗੀ, ਜਾਵਾਂਗੀ ਤੇ ਲੋਹਗੜ੍ਹ, ਨਹੀਂ ਤੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਕੁਆਰੀ ਰਹਾਂਗੀ। ਬਸ ! ਮੁੜਕੇ ਜੇ ਓਹਨਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਮੈਥੋਂ ਬੁਰਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਕੁਝ ਕਹਿਣਾਂ ਸੀ ਮੈਂ ਕਹਿ ਦਿਤਾ ਏ। ਬਹੁਤੀਆਂ ਗਲਾਂ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਜੀਉਂਦੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਨ ਵੇਖੋਗੇ।”

ਇਹ ਗਲ ਸੁਣਕੇ ਸਾਰੇ ਹੋਰਾਨੀ ਨਾਲ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਲ ਤਕਨ ਲਗ ਪਏ।

੬.

“ਮਾਤਾ ਜੀ ! ਮੈਂ ਮੁਕਤਸਰ ਦੇ ਦੁਸ਼ਨ ਕਰਨ ਜਾਣਾਂ ਏਂ।”

“ਕੀ ਕਰਨ ਜਾਣਾ ਏਂ ਪੁੱਤਰਾ ! ਨਿਹੰਗ ਤੇ ਪੁਜਾਰੀ ਭੂਤੇ ਹੋਏ ਨੇ। ਓਹ ਨਾ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਦਾ ਦੁਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦਿੰਦੇ ਨੇ ਨਾ ਸਾਡੀ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦੇ ਨੇ। ਆਂਹਦੇ ਨੇ—ਕੂਕੇ ਤਨਖਾਹੀਏ ਨੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਗ ਲਹਿ ਜਾਂਦੀ ਏ, ਇਹ ਕਲਾਮ ਪੜ੍ਹਦੇ ਨੇ। ਇਹ ਗਲਾਂ ਸੁਣਕੇ ਜਰਨੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਔਖੀਆਂ ਨੇ।”

“ਏਹ ਠੀਕ ਏ ਮਾਤਾ ਜੀ, ਏਹ ਗਲਾਂ

ਸੁਣਕੇ ਬੁਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ। (ਹਉਕਾ ਲੈਕੇ) ਜਿਸ ਦਿਨ ਦੇ ਸਤਿਗੁਰ ਸਚੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਗਵਨ ਕਰ ਗਏ ਨੇ, ਉਸ ਦਿਨ ਦੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਗੋਂ ਸਿੰਘ ਮਿਟੀ ਚੁਕ ਲਈ ਏ। ਓਹ ਤਾਹਨ ਦਿੰਦੇ ਨੇ, ਜਿਹੜੇ ਸੁਣਕੇ ਸਹਾਰਨੇ ਔਖੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਨੇ। ਪਰ, ਮਾਤਾ ! ਜੀ ਚੀਨੀ ਵਾਲੇ ਪਾਤ-ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਹੁਕਮ ਏ ਕਿ—“ਬੋਲ ਕਬੋਲ ਸਭ ਦਾ ਸਹਿ ਜਾਨਾਂ, ਜੇ ਕੋਈ ਮਾਰੇ ਤਾਂ ਭੀ ਖਿਮਾਂ ਧੀਰਜ ਕਰਨੀ, ਸੇਵਾ ਹਰ ਭੇਖ ਦੀ ਕਰਨੀ। ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਨਿੰਦਾ ਕਰੇ। ਨਿੰਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਨਿੰਦਾ ਦਾ ਫਲ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਸੇਵਾ ਦਾ ਫਲ—”ਫਿਰ ਮਾਤਾ ਜੀ, ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਕੋਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਉ ਦੇ ਨੇ ?

“ਏਹ ਠੀਕ ਏ ਸਾਡਾ ਹੱਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤਾ ਏ ਪਰ ਐਸ ਵੇਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਏ। ਸਰਕਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਖੇ ਲਗਦੀ ਏ। ਜੋ ਆਂਹਦੇ ਨੇ ਮੰਨਦੀ ਏ। ਉਸ ਦਿਨ ਸੇਤ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਛੂਤੀਏ ਆਂਹਦੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ? ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਦਮਦਮੇ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੁਸ਼ਨ ਨਾ ਹੀ ਕਰਨ ਦਿਤੇ। ਉਲਟਾ ਥਾਣੇ ਫੜਾ ਦਿਤਾ, ਜੇਹੜੀ ਮਾਰ ਕੁਟ ਕੀਤੀ ਓਹ ਵਖ ਰਹੀ। ਠਾਣੇਦਾਰ ਨੇ ਸਾਡੀ ਇਕ ਨਾ ਸੁਣੀਂ,—ਸਗੋਂ ਆਖੇ ਤੁਸੀਂ ਏਥੇ ਆਏ ਹੀ ਕਿਉਂ ? ਤੁਹਾਡਾ ਕੰਮ ਕੀ ਸੀ ?

“ਮਾਤਾ ਜੀ ! ਗੁਰ ਅਸਥਾਨ ਦੇ ਦੁਸ਼ਨ ਕਰਨ ਗਿਆਂ ਜੋ ਵੀ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਔਣ, ਓਹ ਸਿਰ ਮੱਥੇ ਤੇ। ਜਿਥੇ ਸਾਡੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਚਰਨ ਪਾਏ ਹਨ, ਕਈ ਤਰਾਂ ਦੇ ਕੋਤਕ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਥਾਵਾਂ ਦੇ ਦੁਸ਼ਨ ਕਰਕੇ

ਮਨ ਪ੍ਰਵਲਤ ਹੋ ਉਠਦਾ ਹੈ। ਨਵੀਂ ਰੀਝ ਤੇ ਨਵਾਂ ਉਤਸ਼ਾਹ ਪੈਦਾ ਹੋਕੇ ਸਤਿਗੁਰ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਤੀਬਰ ਹੋ ਉਠਦੀ ਏ। ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਦੀ ਮੱਤ ਪੂਜਾ ਖਾਕੇ ਮਾਰੀ ਗਈ ਏ, ਸਤਿਗੁਰ ਵੇਖਣ ਵਾਲੀਆਂ ਅਖਾਂ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀਆਂ। ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨ ਕਰਨ ਦਿਤੇ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਏਹਨਾਂ ਕੇਹੜੀ ਸੁਖ ਗੁਜ਼ਾਰੀ ਏ। ਫਿਰ ਜੇ ਇਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕੇ ਤਾਂ ਇਹ ਕੇਹੜੀ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗਲ ਏ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਕੀ? ਇਹ ਰਹਿਮ ਦੇ ਕਾਬਲ ਹਨ, ਮੈਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਦਾ ਕੋਈ ਡਰ ਨਹੀਂ, ਸਿਖ ਦੇ ਹਥੋਂ ਜੇ ਸਿਖ ਨੂੰ ਮਾਰ ਪਏ ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਹੋਰ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਏ। ਮੈਂ ਮੁਕਤਸਰ ਜ਼ਰੂਰ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਆਗਿਆ ਬਖਸ਼ੋ।” “ਚੰਗਾ ਪੁਤਰ! ਜੇ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ਤਾਂ ਜਾਹ! ਪਰ ਬਚਕੇ ਰਹੀਂ। ਅਜ ਕਲ ਮੇਲਿਆਂ ਵਿਚ ਡਾਕੀ ਐਵੇਂ ਫੈਲ ਜਾਂਦੀ ਏ। ਇਹ ਚੰਦਰੀ ਬੀਮਾਰੀ ਘੜੀਆਂ ਪਲਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਲੈ ਤੁਰਦੀ ਏ।”

“ਮਾਤਾ ਜੀ! ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਫਿਕਰ ਨ ਕਰੋ ਹੋਵੇਗਾ ਓਹੀ, ਜੋ ਮੇਰੇ ਚੀਨੀਵਾਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੈ। ਜਿਸਨੂੰ ਓਹ ਰਖੇ, ਉਸਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਆਪ ਬੇ-ਫਿਕਰ ਰਹੋ।”

“ਜਿਸ ਦਿਨ ਦਾ ਤੇਰਾ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਇਆ ਏ, ਉਸ ਦਿਨ ਦੀ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਨਹੀਂ

ਐਂਦੀ ਅਤੇ ਤੈਨੂੰ ਅੱਖੀਆਂ ਤੋਂ ਉਹਲੇ ਹੋਣ ਦੇਣ ਨੂੰ ਜੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਇਹ ਮਾਂ ਦੀ ਮਮਤਾ ਏ, ਇਹ ਆਂਵਰਾਂ ਦਾ ਸਾਕ ਏ। ਜਾਹ, ਜੇ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ਤਾਂ ਜਲਦੀ ਜਲਦੀ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਘਰ ਨੂੰ ਆਵੀਂ।”

੨.

“ਕੇਹੜਾ ਹੈਂ ਓਇ! ਮੂੰਹ ਚੱਕੀ ਤੁਰਿਆ ਐਂਦਾ। ਤੂੰ ਸਗੋਂ ਕੂਕਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ! ਇਹ ਗੜਵਾ, ਇਹ ਮਾਲਾ, ਇਹ ਆਸਣ, ਇਹ ਠਿੱਬੀ ਜੇਹੀ ਪੱਗ ਕੂਕੇ ਦੀਆਂ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਨੇ, ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਤਖਤਾਂ ਉਤੇ ਹੁਕਮ ਆਇਆ ਏ ਕਿ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹਨ ਦਿਤਾ ਜਾਏ, ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਵਾਲਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਏ ਕਿ ਕੂਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਕਲਾਮ ਪੜ੍ਹਦੇ ਨੇ, ਨਸ਼ਾਹੀਆਂ ਫਕੀਰਾਂ ਵਾਂਗ ਹਾਲ ਖੇਡਦੇ ਨੇ। ਭੈਣੀ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਆਂਹਦੇ ਨੇ, ਝਟਕਾ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ, ਜਾਹ ਜੇ ਕਿਸੇ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਵੇਖ ਲਿਆ ਤਾਂ ਲੈਣੇ ਦੇ ਦੇਣੇ ਪੈ ਜਾਣਗੇ।” ਤੇਬੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਇਕ ਪੁਜਾਰੀ ਨੇ ਭਾਈ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਕੜਕ ਕੇ ਕਿਹਾ।

“ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ! ਤਰਸ ਕਰੋ, ਮੈਂ ਬੜੀ ਦੂਰੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਦ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਆਇਆ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਧੂੜ ਮਥੇ ਨੂੰ ਲਾ ਲੈਣ ਦਿਓ। ਜਿਸਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਕਲਾਮ ਆਖਦੇ ਹੋ ਓਹ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦਾ ਪਵਿਤ੍ਰ ਨਾਮ ਹੈ, ਉਸ ਨਾਮ ਨੂੰ ਜਪਦਿਆਂ ਮਨੁਸ਼ ਜਨਮ ਮਰਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦਾ ਏ। ਉਸ ਨਾਮ

ਖੁਮਾਰੀ ਦੇ ਅਮਲ ਵਿਚ ਕਈ ਮਸਤਾਨੇ ਵਿਚੇਹ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡਾ ਜੋ ਜੀ ਚਾਹੇ ਆਖੋ। ਮਾਰੋ, ਗਾਲਾਂ, ਕਢੋ, ਪਰ ਵਾਸਤਾ ਏ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਵਿਤ੍ਰ ਨਾਮ ਨੂੰ ਕਲਾਮ ਆਖਕੇ ਆਪਣੀ ਰਸਨਾਂ ਨੂੰ ਕਲੰਕਿਤ ਨ ਕਰੋ। ਬਾਰੂਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰਕੇ ਨਰਕਾਂ ਦੇ ਭਾਗੀ ਨ ਬਣੋ। ਮਾਸ ਖਾਣਾ ਕੋਈ ਇਨਸਾਨੀ ਖੂਬੀ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਮਾਰਖੋਰ ਵਹਿਸ਼ੀ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦਾ ਖਾਜ਼ ਏ। ਨਾ ਹੀ ਕਲਗੀਧਰ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਏ। ਨੀਲ ਪਹਿਨਣ ਨਾਲ ਮਤ ਮਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਨਾਮ ਨੂੰ ਕਲਾਮ ਆਖਕੇ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਪਾਪ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਇਸਦਾ ਪਾਸਚਿਤ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਰਨਾਂ ਪਏਗਾ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਨਾ ਪਏਗਾ। ਸੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਤੰਬੂਸਾਹਬ ਦੇ ਸਾਮਣੇ ਖਲੋਕੇ ਉੱਚੀ ਅਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਕਿਹਾ।

ਜਿਸ ਗਲੋਂ ਆਪਦੀ ਮਾਤਾ ਆਪ ਨੂੰ ਮੁਕਤਸਰ ਔਣ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਂਦੀ, ਆਖਰ ਓਹੋ ਹੋਈ। ਆਪਦੀਆਂ ਸਚੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਕੇ ਨਿਹੰਗ ਅਤੇ ਪੁਜਾਰੀ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਨ ਕਰਸਕੇ। ਇਕ ਅਵੇੜੇ ਜਿਹੇ ਨਿਹੰਗ ਨੇ ਆਪ ਦੇ ਸਿਰ ਵਿਚ ਸਲੋਤਰ ਕਢ ਮਾਰਿਆ। ਸਿਰ ਪਾਟ ਗਿਆ, ਖੂੰਨ ਵਹਿ ਤੁਰਿਆ। ਸੰਤ ਜੀ ਸਬਰ ਅਤੇ ਸ਼ੁਕਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਉਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ—

“ਹੇ ਸਤਿਗੁਰ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਮੱਤ ਬਖਸ਼। ਸਿਖ ਵੇਖਣ ਵਾਲੀਆਂ ਅਖੀਆਂ ਦੇਹ। ਰਹਿਮ ਕਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਇਹ

ਤੇਰੀ ਕਾਰ ਦੇ ਜਾਣੂੰ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲਈ ਦਯਾ ਦੇ ਪਾਤ੍ਰ ਹਨ।”

ਇਹ ਆਖ ਓਥੋਂ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰ ਡਿਗਦੇ ਢਹਿੰਦੇ ਆਪਣੇ ਡੇਰੇ ਨੂੰ ਆ ਗਏ।

੮.

ਸਥਾਨਕ ‘ਨਾਮਹਾਰੀਆਂ’ ਨੇ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਜੁਆਈਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧਕੇ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚਿਰ ਜ਼ਖਮ ਠੀਕ ਨਾਂ ਹੋਏ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਨ ਜਾਣ ਦਿਤਾ।

ਮੁਕਤਸਰ ਵਿਚ ਡਾਕੀ ਨੇ ਅਜੇਹਾ ਜ਼ੋਰ ਫੜਿਆ ਕਿ ਹੱਦ ਹੋ ਗਈ। ਕੋਈ ਘਰ ਅਜੇਹਾ ਨ ਬਚਿਆ, ਜਿਥੋਂ ਇਸ ਮਹਾਂ ਮਾਰੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਭੇਟਾ ਨ ਲਈ। ਘਰਾਂ ਦੇ ਘਰ ਉੱਜੜ ਗਏ। ਮੁਰਦੇ ਪਏ ਸੜਦੇ ਸਨ, ਕੋਈ ਅੰਤਮ ਸੰਸਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੁਕਦਾ। ਛੂਤ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਡਰ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜੇਹੜਾ ਨੇੜੇ ਜਾਵੇਗਾ ਓਹ ਆਪ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਚੇਗਾ! ਮਾਂਵਾਂ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ, ਭੈਣਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ, ਇਮਤੀਆਂ ਮਾਲਕਾਂ ਨੂੰ ਬੀਮਾਰ ਛਡਕੇ ਜਿਧਰ ਕਿਸੇ ਦਾਮੁਹ ਹੋਇਆ ਓਧਰਹੀ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਬੀਮਾਰਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਡਾਢੀ ਤਰਸ ਯੋਗ ਸੀ। ਜੇਹੜਾ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਸਰਕਾਰੀ ਮਹਿਕਮੇ ਵਾਲੇ ਉਸਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੁਲੀ ਵਿਚ ਛੱਡ ਆਂਦੇ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਰਹਿਮ ਆਂਦਾ ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਦੇ ਦਿੰਦਾ, ਨਹੀਂ ਤੇ ਪਾਣੀ ਖੁਣੋਂ ਕਈ ਬਿਨ ਆਈਓਂ ਤੜਪ ਤੜਪਕੇ ਮਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ‘ਸੰਤ ਸਿਪਾਹੀਆਂ, ਨੇ—ਦੁਖੀਆਂ ਦੀ ਬੜੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਗੂ ਸਾਡੇ ਚਰਿਤ੍ਰ—ਨਾਇਕ ਸੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਨ।

ਇਕ ਦਿਨ ਆਪ ਜੰਗਲ ਮੈਦਾਨ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਉਸੇ ਪਾਸੇ ਵਲ ਨਿਕਲ ਗਏ, ਜਿਥਰ ਸ਼ਹਿਰੇਂ ਬਾਹਰ ਬੀਮਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਝੁੰਗੀਆਂ ਸਨ। ਜਦ ਕੋਲ ਪੁੱਜ ਤਾਂ ਇਕ ਝੁੰਗੀ ਵਿਚੋਂ ਬੜੀ ਦਰਦ ਭਰੀ, ਕਰੁਣਾ ਭਰੀ, ਹਾਇ ! ਹਾਇ ! ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਆਪ ਦਾ ਦਿਆਲੂ ਦਿਲ ਆਪ ਨੂੰ ਉਸ ਝੁੰਗੀ ਵਲ ਲੈ ਤੁਹਿਆ। ਜਦ ਆਪ ਨੇ ਅੰਦਰ ਬਾਤੀ ਮਾਰਕੇ ਡਿਠਾ, ਇਕ ਪੰਝੀ ਤੀਹ ਵਰ੍ਹੇ ਦਾ ਗਭਰੂ ਜੁਆਨ ਮਰਨ ਕਿਨਾਰੇ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਏ, ਜਿਸਦੀਆਂ ਅਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਰੁਣਾ ਵਰਸਦੀ ਏ, ਜਿਸਦੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਮੌਤ ਦੀ ਮਨਹੁਸੀਅਤ ਛਾਈ ਹੋਈ ਏ। ਜਿਸਦਾ ਨਾ ਕੋਈ ਨਾਮ ਲੇਵਾ ਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਪਾਣੀ ਦੇਵਾ ਏ। ਜਿਸਦੇ ਸਾਕੀ ਬੀਮਾਰੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਇਸ ਥਾਂ ਇਕਲਿਆਂ ਸੁਟਕੇ ਮੋਤੋਂ ਡਰਦੇ ਟੁਰ ਗਏ ਹਨ। ਸੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੀਮਾਰ ਦੇ ਸਿਰਹਾਣੇ ਜਾ ਖਲੋਤੇ ਅਤੇ ਨੀਝ ਲਾਕੇ ਫਿਰ ਤਬਕਕੇ ਕਹਿ ਉਠੇ—
“ਹੈਂ, ਇਹ ਤੇ ਓਹੀ ਨਿਹੰਗ ਏ, ਜਿਸ ਮੇਰਾ ਸਿਰ ਪਾੜਿਆ ਸੀ, ਮਰਨ ਦਿਉ ਸੂ। ਪਾਣ ਦਿਉ ਸੂ ਕੀਤੇ ਦੀ ਸਜ਼ਾ।”

ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਖੜਾਕ ਅਤੇ ਬੁੜ-ਬੁੜਾਹਟ ਸੁਣਕੇ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਪਿਛਾਹਾਂ ਨੂੰ ਤਕਦਾ ਹੋਇਆ ਦਰਦ ਭਰੀ ਅਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਆਂਹਦਾ ਹੈ—
“ਹਾਇ ! ਪਾਣੀ !”

ਹਾਇ ! ਪਾਣੀ ! ਆਖਣ ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ, ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗਿਲੇ ਦੂਰ ਹੋ ਗਏ, ਇਨ-ਸਾਨੀ ਫਰਜ਼ ਅਖੀਆਂ ਸੋਹੇਂ ਆ ਖਲੋਤਾ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਚੀਨੀ ਵਾਲੇ ਦਾ ਓਹ ਵਾਕ ਚੇਤੇ ਆ ਗਿਆ—
“ਸੇਵਾ ਹਰ ਭੇਖ ਦੀ ਕਰਨੀ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਨਿੰਦਾ ਹੀ ਕਰੇ, ਸੇਵਾ ਕਰਨ

ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਸੇਵਾ ਦਾ ਫਲ ਤੇ ਨਿੰਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਨਿੰਦਾ ਦਾ।”

ਗੜਵੇ ਵਿਚੋਂ ਜਲ ਲੈਕੇ ਸਤਿਗੁਰ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰਕੇ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਲਾ ਦਿਤਾ। ਜੰਗਲ ਜਾਣਾ ਭੁਲ ਗਏ। ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਿਰ-ਹਾਣੇ ਸਮਾਧੀ ਲਾਕੇ ਚੀਨੀ ਵਾਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਅਰਜ਼ੋਈਆਂ ਕਰਨ ਲਗੇ—
“ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਸਿਖ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦਾਨ ਦੇਹ। ਇਸਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਬਖਸ਼ਦੇ, ਇਸਦੇ ਬਦਲੇ ਭਾਵੇਂ ਮਰੀ ਜਾਨ ਲੈ ਲੈ।”

ਜਿੰਨਾਂ ਚਿਰ ਸਿੰਘ ਰਾਜ਼ੀ ਨ ਹੋਇਆ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਰਹਿਕੇ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਪਾਠਕ ! ਜ਼ਰਾ ਇਸ ਨਜ਼ਾਰੇ ਨੂੰ ਤਕ ! ਅਤੇ ਵੇਖ, ਜਿਸ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਦੇ ਇਕ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਆਏ ਯਾਤਰੀ ਦਾ ਸਲੋਤਰ ਮਾਰਕੇ ਸਿਰ ਪਾੜਿਆ ਸੀ, ਜਿਸਦੇ ਸਤਿ-ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਕਿਹਾ ਸੀ, ਰੱਜਕੇ ਨਿੰਦਾ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਜਿਸਦੇ ਹਮਸਾਏ ਮੋਤੋਂ ਡਰਦੇ ਹੋਏ ਇਕੱਲੇ ਨੂੰ ਸੁਟਕੇ ਤੁਰ ਗਏ ਸਨ, ਅਜ ਉਸ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਦੇ ਵੇਰੀ ਦੇ ਸਿਰਹਾਣੇ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਸੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉਸਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦਾਨ ਦੇਣ ਲਈ ਸਤਿ-ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਅਰਜ਼ੋਈਆਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬੁਰੇ ਦਾ ਭਲਾ ਇਸੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੁਰੇ ਨਾਲ ਨੇਕੀ ਕਰਨੀ ਇਸੇ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਸੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਅਰ-ਜ਼ੋਈਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਦਾ ਫਲ ਲੱਗਾ, ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੌ-ਬਰ-ਨੌ ਹੋ ਗਏ। ਬੀਮਾਰੀ ਦਾ ਸਹਿਮ ਅਤੇ ਡਰ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਹੋਸ਼ ਪਰਤ ਆਈ,

ਸੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲ ਚੰਗੀਤਰਾਂ ਨੀਝ ਲਾਕੇ ਡਿੱਠਾ। ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤਬਕ ਉਠੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ—
“ਹੈਂ! ਇਹ ਤੇ ਓਹੀ ਏ, ਜਿਸਦੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਕਿਹਾ ਸੀ, ਨਿੰਦਾ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਬੇ-ਗੁਨਾਹੇ ਦਾ ਸਲੋਤਰ ਮਾਰਕੇ ਸਿਰ ਪਾੜਿਆ ਸੀ। ਧੰਨ ਹੈ ਇਹ, ਜਿਸ ਮੈਨੂੰ ਜੀਵਨ-ਦਾਨ ਦਿਤਾ।”

ਇਹ ਆਖਦੇ ਹੋਏ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉਠਕੇ ਸੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਢਹਿ ਪਏ। ਨਾਲੇ ਰੋਣ, ਨਾਲੇ ਅਰਜ਼ੋਈਆਂ ਕਰਨ—“ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਦੁਸ਼ਨ ਕਰਨ ਆਏ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਸੀ, ਮੈਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰਦੇ। ਤੇਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਮੈਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰਦੇ! ਮੈਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰਦੇ! ਮੈਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰਦੇ!! ਮੈਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰਦੇ!!!

ਹੁਣ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰੋਂਦੇ ਹਨ, ਨਾਲੇ ਗਲ ਵਿਚ ਪੱਲਾ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਏ, ਨਾਲੇ ਘੜੀ ਮੁੜੀ ਆਖੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ—
“ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਮੈਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰਦੇ! ਮੈਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰਦੇ!! ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਪਿਆਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਲੈ ਚੱਲ ਜਿਥੋਂ ਇਹ ਸ਼ਾਂਤੀ ਤੈਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੀ ਏ ਜਿਥੋਂ ਇਨਸਾਨੀ ਹਮਦਰਦੀ ਦੀ ਦਾਤ ਤੈਨੂੰ ਮਿਲੀ ਏ। ਤੂੰ ਮਨੁੱਖ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਦੇਵਤਾ ਏਂ, ਤੂੰ ਇਨਸਾਨ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਫਰਿਸ਼ਤਾ ਏਂ। ਜਿਸਦੇ ਸਿਖ ਇਹੋ ਜਹੇ ਹਨ, ਉਹ ਆਪ ਤੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਉਸਦੇ ਦੀਦਾਰ ਕਰਾ।

ਮੇਰੀਆਂ ਅਖਾਂ ਤੋਂ ਭਰਮ ਦੇ ਛੋੜ ਦੂਰ ਕਰ।

ਸੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜੱਫੀ ਵਿਚ ਲੈਕੇ ਕਿਹਾ—“ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਜੀ! ਧੀਰਜ ਕਰੋ, ਮੈਂ ਕੋਣ ਹਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬਖਸ਼ਨ ਵਾਲਾ? ਸਤਿਗੁਰੂ ਹੀ ਸਭ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ਣਗੇ। ਉਸਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਅਰਦਾਸ ਕਰੋ, ਤੁਹਾਡੀ ਕੋਈ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਦੁਸ਼ਮਨੀ ਸੀ? ਜੇ ਕੁਛ ਹੋਇਆ ਓਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅੰਦਰ ਡਾਢਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ ਏ। ਉਸਨੂੰ ਹੁਣ ਯਾਦ ਨ ਕਰੋ, ਤਿਆਰੀ ਕਰੋ, ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਚਲੀਏ, ਚਲਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਤੋਂ ਬਖਸ਼ਾਈਏ।”

ਇਸ ਦਿਸ਼ ਨੂੰ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਪੁਜਾਰੀ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਖਲੋਤਾ ਵੇਖ ਸੁਣ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਅਗੇ ਹੀ ਧਾਂਕ ਸੀ ਅਤੇ ਸੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਿਰ ਪਾੜਨ ਵਾਲਾ ਸਾਕਾ ਵੀ ਅਜੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਹ ਸਾਰੀ ਖੇਡ ਇਸ ਪੁਜਾਰੀ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹੀ ਵਰਤੀ ਸੀ। ਅਜ ਦੇ ਇਸ ਨਜ਼ਾਰੇ ਨੇ ਪੁਜਾਰੀ ਸਿੰਘ ਤੇ ਅਜੇਹਾ ਅਸਰ ਕੀਤਾ, ਉਸ ਵੀ ਗੱਲ ਵਿਚ ਪੱਲਾ ਪਾਕੇ ਸੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ—“ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਜਾਣ ਲਗਿਆਂ ਮੈਨੂੰ ਭੀ ਨਾਲ ਲੈ ਜਾਣਾ। ਮੈਂ ਵੀ ਉਸ ਪਿਆਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਦੁਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਅਖੀਆਂ ਠੰਢੀਆਂ ਕਰਾਂ, ਜਿਸਦੇ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਦਾ ਅਜੇਹਾ ਚਾਹੈ। ਜੇਹੜੇ ਮੌਤੋਂ ਨਹੀਂ ਡਰਦੇ। ਜੇਹੜੇ ਵੇਰੀ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਓਹ ਆਪ ਖਬਰੇ ਕੇਹੇ ਜੇਹਾ ਹੋਵੇਗਾ? *

*ਓਹਨਾਂ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਭਾਈ ਘਾਲਾ ਸਿੰਘ ਅਜੇ ਤਕ ਜ਼ਿਉਂਦਾ ਏ। ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੁਕਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਗਏ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਲੰਗਰ ਕੀਤਾ, ਨਾਲੇ ਇਕ ਸੌ ਇਕ ਰੁਪਯਾ ਭੇਟ ਰਖਕੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ। ਹੁਣ ਵੀ ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਜਾਂ ਪੂਜਯ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀਵਨ ਕੌਰ ਜੀ ਮੁਕਤਸਰ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣ ਤਾਂ ਇਹ ਆਪਣੀ ਮੱਤ ਦਾ ਦੁਹ ਹਰ ਰੋੜ ਲਿਆਕੇ, ਡਾਢੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਛਕਾਂਦੇ ਨੇ।

੮.

“ਮਾਤਾ ਜੀ! ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਕ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਗੱਲ ਦਸਾਂ?” ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ।

“ਅਜੇਹੀ ਕੀ ਗੱਲ ਏ ਪੁੱਤਰ! ਸਾਡੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਉਸ ਦਿਨ ਨਾਲ ਹੀ ਚਲੀਆਂ ਗਈਆਂ, ਜਿਸ ਦਿਨ ਦਾ ਚੀਨੀ ਵਾਲਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸਾਥੋਂ ਵਿਛੜਕੇ ਗਿਆ ਏ।” ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਮਾਂ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅੱਥਰੂ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਹਉਕਾ ਲੈਂਦੇ ਕਿਹਾ।

“ਮਾਂ ਜੀ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗ ਗਿਆ ਏ।” “ਸੱਚੀ ਮੁੱਚੀ?” ਜੇ ਇਹ ਗੱਲ ਏ ਤਾਂ ਚਲ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾ, ਬੜਾ ਚਿਰ ਹੋਇਆ ਵੀਦੇ ਤਰਸਾਦਿਆਂ ਨੂੰ। ਮੈਂ ਵੀ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਭੁੱਖ ਲਾਹਵਾਂ।”

“ਮਾਤਾ ਜੀ, ਓਹ ਬੜੀ ਦੂਰ ਨੇ, ਕਲਕੱਤਿਓਂ ਜਹਾਜ਼ ਚੜ੍ਹਕੇ ਛੇਆਂ ਸੱਤਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਜਾਈਦਾ ਏ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਜੇ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਏ ਤਾਂ ਉਮਰ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਾ ਹੁਕਮ ਏ।”

“ਤਾਂ ਫਿਰ ਪਤਾ ਕਿਵੇਂ ਲਗਾ? ਕੋਈ ਚਿਠੀ ਆਈ ਏ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਦਸਿਆ ਏ। ਅਜ ਕਲ ਕੇਹੜੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਨੇ।”

“ਬਰਮਾ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਰੰਗੂਨ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ। ਜਿਸ ਥਾਂ ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਅਖੀਰਲਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਉਸੇ ਬੰਗਲੇ ਵਿਚ ਆਪ ਨੂੰ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਏ। ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੀ ਬਾਬਾ ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਾਇਪੁਰੀਆਂ ਨੂੰ ਬਾਰ ਬਟਨ ਦੀ ਮੇਮ ਨੇ ਦਸੀਆਂ ਸਨ। ਬਟਨ ਬਥੇਰਾ ਵਰਜਦਾ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਉਸ ਸੋਹਣੇ ਦਿਲ ਵਾਲੀ ਭੈਣ ਨੇ ਕਿਹਾ—“ਇਸ ਵਿਚ ਹਰਜ ਹੀ ਕੀ ਏ? ਜੇ ਤੁਹਾਡੇ ਪੀਰ ਨੂੰ ਕੋਈ

ਲੈ ਜਾਏ ਤਾਂ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਉਸਦੀ ਭਾਲ ਨ ਕਰੋਗੇ? ਉਸਦੇ ਦੀਦਾਰ ਦੀ ਜ਼ਿਆਰਤ ਕਰਨ ਲਈ ਯਤਨ ਨ ਕਰੋਗੇ? ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਏਹਨਾਂ ਬੇਦੋਸ਼ੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਦੁਖ ਬ੍ਰਹਮ-ਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਜੇਹੜਾ ਵੀ ਔਂਦਾ ਏ ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਲੈ ਲੈ ਕੇ ਹਉਕੇ ਲੈਂਦਾ ਹੋਇਆ ਡੁਸਕ ਡੁਸਕ ਕੇ ਰੋਂਦਾ ਏ! ਇਹ ਨਜ਼ਾਰਾ ਵੇਖਕੇ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਛੁਰੀਆਂ ਚਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਕ੍ਰਾਈਸਟ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਸਾਰੀ-ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਗਿਰਜਿਆਂ ਦੇ ਬੂਹੇ ਖੋਲ੍ਹਕੇ ਬੈਠੇ ਪਾਦਰੀਆਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਯਾਦ ਆ ਜਾਂਦੀ ਏ। ਏਹਨਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਓਹਨਾਂ ਪਾਦਰੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਦਰਦਨਾਕ ਏ। ਓਹ ਤੇ ਸੂਝੀ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਕਈਆਂ ਦੇ ਸੋਹੇਂ ਦਫਨਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਇਹ ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਾ ਏ! ਰੰਗੂਨ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ, ਅਪਣੀ ਸੰਗਤ ਦੀ ਅਪਣੇ ਭਰਾ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਤੜਪ ਰਿਹਾ ਏ। ਜੇ ਮੇਰਾ ਵਸ ਵਲੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਕ ਦਿਨ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਓਥੇ ਨਾ ਰਹਿਣ ਦਿਆਂ। ਖਸਮਾਂ ਨੂੰ ਖਾਏ ਇਹ ਨੌਕਰੀ, ਚੁਲ੍ਹੇ 'ਚ ਪਏ ਇਹ ਇਜ਼ਤ। ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਇਹ ਇਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਸਹਾਰੀ ਜਾਂਦੀ।”

“ਤਾਂ ਤੇ ਬੜੀ ਚੰਗੀ ਏ ਓਹ ਭੈਣ। ਬਟਨ ਜਿੰਨਾ ਭੜਾ ਜੇ, ਓਨੀ ਹੀ ਓਹ ਚੰਗੀ ਏ। ਫਿਰ ਕੀ ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਸ਼ਨ ਕਰ ਆਏ ਹਨ? ਮੈਨੂੰ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਖੋਲ੍ਹਕੇ ਦੱਸ।”

“ਹਾਂ ਜੀ, ਮੇਮ ਦੇ ਦਸੇ ਹੋਏ ਪਤੇ ਤੇ ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭੇਸ ਵਟਾ ਕੇ ਗਏ। ਕਲਕੱਤਿਓਂ ਚੜ੍ਹਕੇ ਰੰਗੂਨ ਤੀਕ ਜਹਾਜ਼

ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਧੰਨ ਹੋ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਏਥੇ ਆਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਤੇ ਨੇ। ਤੁਸੀਂ ਸਿਖਾ ਵਾਲੀ ਕੀਤੀ ਏ। ਮੈਨੂੰ ਏਥੇ ਕੋਈ ਦੁਖ ਨਹੀਂ, ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਨੂੰ ਨੌਕਰ ਨੇ। ਰਹਿਣ ਵਾਸਤੇ ਬੰਗਲਾ ਏ, ਦੁਧ ਪੀਣ ਨੂੰ ਗਊਆਂ ਨੇ, ਸੈਰ ਕਰਨ ਨੂੰ ਬੱਘੀਆਂ ਨੇ, ਹਰਤਰਾਂ ਦਾ ਸੁਖ ਏ। ਪਰ, ਇਕ ਸੰਗਤ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਦੁਖ ਏ। ਉਸ ਦੁਖ ਦੀ ਯਾਦ ਨਾਲ ਇਹ ਸਾਰੇ ਸੁਖ ਵਿਸਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਦੁਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੇਟਨ ਦਾ ਏ।

“ਫਿਰ ਦਰਸ਼ਨ ਕਦ ਹੋਣਗੇ?” ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ।

“ਦਰਸ਼ਨ? ਦਰਸ਼ਨ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਣਗੇ। ਸੂਰਜ ਪੱਛਮੋਂ ਚੜ੍ਹਿਆ ਮੰਨ ਲੈਣਾ, ਦਰਿਆ ਉਲਟੇ ਵਹਿੰਦੇ ਮੰਨ ਲੈਣੇ ਪਰ ਇਹ ਕਦੀ ਨ ਮੰਨਣਾ ਕਿ ਮੈਂ ਆਵਾਂਗਾ ਨਹੀਂ—। ਆਵਾਂਗਾ, ਜ਼ਰੂਰ ਆਵਾਂਗਾ, ਅਤੇ ਇਸੇ ਹੀ ਦੇਹ ਵਿਚ ਆਵਾਂਗਾ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚਿਰ ਗਊ ਗ੍ਰੀਬ ਦੇ ਗਲੇਂ ਛੁਰੀ ਨਹੀਂ ਲਹਿੰਦੀ, ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਵਰਤਦਾ, ਮੇਰਾ ਦੇਸ਼ ਅਜ਼ਾਦ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਚਿਰ ਮੈਂ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।”

“ਇਹ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਅਗੇ ਹੀ ਪਤਾ ਏ, ਓਹ ਕੋਈ ਮਨੁਖ ਥੋੜੇ ਨੇ, ਓਹ ਤੇ ਆਪ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ। ਕਲਾ ਧਾਰ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਤੇ ਆਏ ਨੇ। ਪਰ, ਇਹ ਤੇ ਦਸੋ ਉਸ ਹੁਕਮ ਨਾਮੇ ਵਿਚ ਸੰਗਤ ਲਈ ਕੀ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਏ?”

“ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਨੇ, ਮੇਰੀ ਥਾਂ ਭਾਈ ਬੁਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਜਾਨਣਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਸਿੱਖੀ ਹਰੀ ਰਖਣਗੇ। ਮੇਰੇ ਧੱਕੇ ਨੂੰ ਇਹ ਬਖਸ਼ ਦੇਣਗੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧੱਕੇ ਨੂੰ ਮੈਂ ਨਹੀਂ

ਬਖਸ਼ਾਂਗਾ।”

“ਤਦ ਫਿਰ ਚਲੋ, ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਚਲਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਆਈਏ।”

“ਨਹੀਂ, ਮਾਂ ਜੀ! ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਅਜੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਦੇਣੇ। ਨਾਲੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਏ ਕਿ ਮੇਰੇ ਨਮਿਤ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਭੋਗ ਪੁਆਓ। ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਕਰੋ। ਇਸ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਕਰਵਾ ਲਈਏ ਫਿਰ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਚੱਲਾਂਗੇ।”

“ਪਰ ਪੁੱਤਰ! ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਤੇ ਜਰਵਾਣਿਆਂ ਕਰਨ ਨਹੀਂ ਦੇਣੇ। ਜੇ ਬਟਨ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਗਿਆ ਤਾਂ ਫਿਰ ਓਹ ਖਬਰੇ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਸਲੂਕ ਕਰੇ। ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਖਬਰੇ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਸਖਤੀ ਕਰੇ। ਜਿਸ ਦਿਨ ਦੇ ਤੇਰੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੋਟਲੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਨੇ, ਉਸ ਦਿਨ ਦੀਆਂ ਮੇਰੀਆਂ ਆਂਦਰਾਂ ਨਹੀਂ ਟਿਕਦੀਆਂ। ਮੈਨੂੰ ਧੀਰਜ ਨਹੀਂ ਔਂਦੀ। ਦੇਖੀਂ ਪੁੱਤਰ! ਇਸ ਬੁਢੇ ਵਾਰੇ ਕਿਤੇ ਤੂੰ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਧੋਖਾ ਨ ਦੇ ਜਾਈਂ।”

“ਮਾਤਾ ਜੀ! ਭਰਾ ਜੀ ਦਾ ਫਿਕਰ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਓਹ ਕੋਈ ਮਰੇ ਨੇ? ਜਦ ਤੀਕਰ ਇਹ ਦੁਨੀਆਂ ਰਹੇਗੀ, ਜਦ ਤੀਕਰ ਇਹ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਨਜ਼ਾਮ ਕਾਇਮ ਰਹੇਗਾ, ਜਦ ਤੀਕਰ ਇਹ ਇਤਹਾਸ ਰਹੇਗਾ, ਤਦ ਤੀਕਰ ਭਰਾ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਧੂਅ ਤਾਰੇ ਵਾਂਗ ਚਮਕਦਾ ਰਹੇਗਾ। ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦਾ ਜ਼ੁਲਮ, ਅਰ ਓਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹਿਨ-ਸ਼ੀਲਤਾ, ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੀ, ਇਹ ਸਾਕੇ ਅਟੱਲ ਰਹਿਣਗੇ। ਤੇਰਾ ਅਤੇ ਤੇਰੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਨਾਮ

ਲੋਕੀਂ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਲਿਆ ਕਰਨਗੇ। ਡਰੇ ਨਾ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਜੋ ਕਰਨਗੇ ਚੰਗਾ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਕੀ, ਮੇਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਲਖਾਂ ਮਾਵਾਂ, ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੇ ਵਿਯੋਗ ਵਿਚ ਤੜਫਦੀਆਂ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦੇ? ਤੇਤੀ ਕਰੋੜ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੀ ਮਾਂ ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ ਕਿਵੇਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋਈ ਹੋਈ ਸੰਗਲਾਂ ਨਾਲ ਜਕੜੀ ਵੈਣ ਪਾਂਦੀ ਏ ਪਈ, ਅਥਰੂ ਵਹਾਂਦੀ ਏ ਪਈ। ਉਸ ਮਾਂ ਦੀ ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਲਈ ਤੂੰ ਇਕ ਕੀ, ਤੇਰੇ ਜਿਹੀਆਂ ਲਖਾਂ ਮਾਵਾਂ ਕੁਰਬਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਨੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਦਾਰੂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਏ। ਚੀਨੀ ਵਾਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਏ। ਉਹ ਦੁਸ਼ਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨਿਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣਾ ਏ। ਇਸ ਲਈ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਦੇ ਅਰੰਭ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰੋ, ਮੈਂ ਅਜ ਹੀ ਫਰਵਾਹੀ ਜਾਕੇ ਸੰਤ ਸੱਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਬੀਰ ਨੂੰ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਕਰਨ ਲਈ ਪਾਠੀ ਭੇਜੋ, ਤੁਸੀਂ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਖਣੀ।”

“ਤਿਆਰੀ ਕਿਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ? ਘਿਉ ਘਰ ਦਾ ਏ, ਕਣਕ ਘਰ ਦੀ ਏ, ਧੂਪ ਦੀਪ, ਹਵਨ ਦੀ ਸਮਗ੍ਰੀ ਸਭ ਤਿਆਰ ਏ। ਲੋੜ ਕੇਵਲ ਪਾਠੀਆਂ ਦੀ ਏ। ਉਹ ਤੁਸੀਂ ਜਾਕੇ ਲੈ ਆਵੋ।”

੧੦.

ਅਜ ਸੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਕਾਫੀ ਚਹਿਲ ਪਹਿਲ ਏ। ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਹੋ ਰਿਹਾ ਏ। ਕਿਧਰੇ ਕੋਈ ਸਿੰਘ ਨਿਤ-ਨੇਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਏ, ਕੋਈ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਏ, ਕੋਈ ਚੀਨੀ ਵਾਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ

ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਦੰਝ ਕੇਰ ਰਿਹਾ ਏ, ਗਲ ਕੀ, ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਵੀ ਤੱਕੋ ਨਾਮ ਅਤੇ ਬਾਣੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਦੂਜੀ ਗਲ ਸੁਣਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ। ਚੀਨੀ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਦੁਸ਼ਨ ਦੇ ਭੇਰੇ ਲਟਬਰੇ ਹੋਏ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਅਖੀਆਂ ਸਜਲ ਹਨ, ਹੜ੍ਹੇ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਠਲਦੇ। ਇਸ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੀ ਯਾਦ ਸਦਾ ਬੇਤਾਬ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਏ। ਅਜ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਘਰ ਆਕੇ ਤੇ ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਬਹੁਤੀ ਭੜਕ ਉਠੀ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਪਾਠ ਹੋ ਰਿਹਾ ਏ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਕੁਝ ਪ੍ਰੇਮੀ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਹੜ੍ਹੇ ਲੈ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਕ ਨੌ-ਜਵਾਨ ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਏ, ਕਿਸੇ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਕਥਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਏ। ਦੂਜੇ ਬੈਠੇ ਨਾਮ ਜਪਦੇ ਹੋਏ ਧਿਆਨ ਮਗਨ ਸੁਣ ਰਹੇ ਹਨ। ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਵਾਨੇ ਆਸ਼ਕਾਂ ਦਾ ਇਹ ਮਿਲਾਪ ਦੁਤੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਬਦਾਸ਼ਤ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਟ ਡੇਹਲੋਂ ਦੇ ਠਾਠੇ ਲੂਤੀ ਜਾ ਲਾਈ ਕਿ—“ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ, ਜਿਸਦਾ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਜਥਾ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਏ। ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਉਹ ਬਾਗੀਆਨਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਨੇ ਪਏ।”

ਬੱਸ! ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ? ਇਹ ਪਿੰਡ, ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ ਇਹ ਘਰ, ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਾਫੀ ਬਦਨਾਮ ਸੀ, ਏਥੋਂ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੁਲੇ ਭਰਾਈ, ਸੱਭੇ ਚਮਾਰ ਜਿਹੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ੈਦਾਈ ਸਨ। ਕੁਝ ਕੁ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਛਡਕੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਸੀ।

ਇਹ ਖਬਰ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਪੁਲਸ ਦੀ ਧਾੜ ਲੈਕੇ ਠਾਣੇਦਾਰ ਚੜ੍ਹ ਆਇਆ। ਅਗੇ ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਸੰਤ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭੰਮਾ ਵਦੀ ਵਾਲੇ ਵੱਡਤੀਰਥ ਦੀ ਸਾਖੀ ਦੀ ਕਥਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਿਸਦਾ ਭਾਵ ਏਹ ਸੀ ਕਿ—“ਗੁਰਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ਦੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਮਲੇਛਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਇਸ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋ ਜਾਇਗਾ।”

“ਮਲੇਛ ਕੌਣ ਨੇ?” ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਠਾਣੇਦਾਰ ਨੇ ਕਿਹਾ।

“ਜੋ ਬਿਨਾਂ ਕਸੂਰੇਂ ਸੰਤ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਦੁਖ ਦੇਣ, ਓਹ ਮਲੇਛ ਨੇ।” ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਦਿੜ੍ਹਤਾ ਅਤੇ ਨਿਰਭੈਤਾ ਨਾਲ ਕਿਹਾ।

ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਠਾਣੇਦਾਰ ਲੋਹਾ ਲਾਖਾ ਹੋਗਿਆ। ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਕਿ ਸੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਮੇਤ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਓ। ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਅਜੇ ਅੱਧ ਵਿਚ ਹੀ ਆਇਆ ਸੀ। ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਨੂੰ ਹੱਥਕੜੀ ਜਾ ਲਾਈ, ਪਾਠ ਖੰਡਿਤ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਨਿਰਵਿਘਨ ਹੋ ਰਹੇ ਯੱਗ ਵਿਚ ਦੈਂਤਾਂ ਨੇ ਵਿਘਨ ਪਾ ਦਿਤਾ। ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਮੇਤ ਜੋ ਸਿੰਘ ਪਾਠ ਕਰਨ ਆਏ ਸਨ, ਹੱਥਕੜੀਆਂ ਲਾਕੇ ਲੁਦਿਹਾਨੇ ਨੂੰ ਤੋਰ ਦਿਤੇ, ਜਿਥੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਨਾਟਕ ਰਚਕੇ ਗ੍ਰੰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦੋ ੨ ਸਾਲ ਦੀ ਤੇ ਸੰਤ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਛੂਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ। ਸ੍ਰੀ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਘਰੋਂ ਬੇਬੇ ਜੀਵਨ ਕੌਰ ਨੇ ਜਦ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣੀ ਤਾਂ ਕਲੇਜਾ ਫੜਕੇ ਬਹਿ ਗਈ। ਹਉਂਕੇ ਭਰਦੀ ਹੋਈ ਆਖੇ—
“ਹਛਾ ! ਸਤਿਗੁਰ, ਜੇ ਤੇਰੀ ਰਜ਼ਾ। ਇਕ

ਦੀ ਭੇਟ ਤੂੰ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਲੈ ਲਈ, ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਏਥੇ ਸੋਦ ਲਿਆ। ਮੈਂ ਹੁਣ ਕੀ ਕਰਾਂਗੀ, ਮੇਰਾ ਮੱਥਾ ਕਿਉਂ ਠਣਕਦਾ ਏ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਭੈੜੇ ਖਿਆਲ ਕਿਉਂ ਆਂਦੇ ਨੇ। ਅਜੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਲੋਕੀਂ ਆਂਹਦੇ ਨੇ ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੱਤ ਸਾਲ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਹੋਵੇਗੀ। ਕਦ ਸੱਤ ਸਾਲ ਬੀਤੇ, ਕਦ ਓਹ ਘਰ ਆਏ, ਕਦ ਓਹਨਾਂ ਸਰਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਲਾਡ ਲਡਾਏ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂ ਰਹਿ ਰਹਿ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਭੈੜੇ ਖਿਆਲ ਆਂਦੇ ਨੇ ਕਿ ਓਹ ਹੁਣ ਮੁੜਕੇ ਨਹੀਂ ਆਣਗੇ। ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨਾਲ ਜਾ ਰਲਣਗੇ। ਮੈਂ ਪਾਪਨ ਪਿਛੇ ਰਹਿਕੇ ਕੀ ਕਰਾਂਗੀ? ਕਿਹਾ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਜੇ ਉਸ ਦਿਨ ਮੈਂ ਵੀ ਨਾਲ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ। ਹਾਇ! ਹੁਣ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ? ਇਕ ਅਗੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਲੈ ਲਿਆ, ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਫਿਰ ਮੈਥੋਂ ਖੋਹੀ ਜਾਂਦੇ ਨੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ! ਮੇਰੇ ਸਾਈਂ ਨੂੰ ਤੱਤੀ ਵਾ ਨਾ ਲਗਣ ਦੇਈਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਦਲੇ ਸਾਰੇ ਦੁਖ ਮੈਨੂੰ ਦੇ ਦੇਵੀਂ। ਇਹ ਆਖਦੀ ਹੋਈ ਮਾਈ ਜੀਵਨ ਕੌਰ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਗਈ। ਜਿਸਨੂੰ ਮਸਾਂ ੨ ਸੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਨੇ ਧੀਰਜ ਦਿਤੀ ਤੇ ਹੋਂਸਲਾ ਬੰਧਾਇਆ।

੧੧.

ਜੇਹਲ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਜੋ ਤਕ-ਲੀਫਾਂ ਹੋਈਆਂ ਸਮਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਹੀ ਕਿਆਸ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੇਵਲ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਕਰਨ ਦੇ ਅਪਰਾਧ

ਬਦਲੇ ਦੋਦੇ ਤਿੰਨ ੨ ਸਾਲ ਸਜਾ ਦੇ ਦੇਣੀ।
ਅਠਾਰਾਂ ੨ ਸੇਰ ਪੱਕਾ ਪੀਹਣ ਨੂੰ ਦੇਣਾ।
ਇਹ ਸਾਰਾ ਨਾਟਕ ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ
ਰਚ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਸੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ
ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੋਈ ਨਾ ਕਰਨਾ,
ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁਖਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਨਾਲ ਸੰਤ
ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਛੂਤੀਏ ਅਜ ਵੀ ਰੋ
ਪਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਜੇਹੜੇ ਕਿ ਸੰਨ ੧੯੩੯
ਤੀਕ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ
ਸੂਰਗ-ਵਾਸ ਹੋ ਗਏ।

ਖੁਰਾਕ ਕੋਈ ਦੇਣੀ ਨਾ, ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਪੂਰੀ
ਲੈਣੀ, ਦਾਦ ਫਰਿਆਦ ਸੁਣਨ ਵਾਲਾ
ਕੋਈ ਨਾ। ਨਾ ਉਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ
ਕੋਮੀ ਅਖਬਾਰ ਸੀ, ਨਾ ਕੋਈ ਰਾਜਸੀ,
ਲਹਿਰ ਸੀ, ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜੁਲਮਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ
ਅਵਾਜ਼ ਉਠਾਏ। ਅਜ ਇਸ ਜਾਗ੍ਰਤੀ ਦੇ
ਜੁਗ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਜੇਹਲਾਂ ਨੂੰ ਨਰਕ
ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਤੇ ਓਹ
ਨਰਕ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਬਹੁਤੀਆਂ ਭਿਆਨਕ
ਸਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੁਖ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ
ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ “ਸੰਤ-ਸਿਪਾਹੀ”

ਭਾਣੇ ਅੰਦਰ ਰਹਿਕੇ ਬਦਾਸ਼ਤ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।
ਮਾਂਦੇ ਪੈ ਗਏ, ਪਰ ਹੋਸਲਾ ਨਾ ਹਾਰਿਆ।
ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਭਿਆਨਕ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਚੰਬੜ
ਗਈਆਂ, ਪਰ ਸੁਦੇਸ਼ੀ ਦੇ ਆਸ਼ਕਾਂ ਨੇ
ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਦੁਆਈਆਂ ਨੂੰ, ਡਾਕਟਰਾਂ ਦੇ
ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਤੇ ਵੀ, ਮੂੰਹ ਨਾ ਲਾਇਆ।
ਕਿਉਂਕਿ ਓਹ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਧਰਮ ਦੇ ਖਿਲਾਫ
ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਦਤ ਦੇ ਖਿਲਾਫ
ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਿਜ਼ਾਜ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਸਨ।

ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਸੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ
ਜੀ ਅਜੇਹੇ ਮਾਂਦੇ ਪਏ ਕਿ ਮੁੜ ਉਠਨ

ਜੋਗੇ ਨ ਰਹੇ।

ਇਕ ਦਿਨ ਲੋਹ ਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਆਕੇ ਕਿਸੇ
ਨੇ ਖਬਰ ਦਿਤੀ ਕਿ ਸੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਜੇਹਲ ਵਿਚ ਬੀਮਾਰ ਹਨ ਅਤੇ ਮੁਲਾਕਾਤ
ਲਈ ਸੱਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣਦਿਆਂ
ਹੀ ਆਪਦੇ ਪ੍ਰਵਾਰ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠੋਂ ਮਿੱਟੀ
ਨਿਕਲ ਗਈ। ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਵਾਰ ਲੁਦਿਹਾਨੇ
ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ ਅਤੇ ਲੁਦਿਹਾਨੇ ਜੇਹਲ ਦੇ
ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਅਗੇ ਜਾ ਬੈਠਾ। ਅੰਦਰੋਂ ਜੇਹਲ
ਦਾ ਦਰੋਗਾ ਨਿਕਲਿਆ, ਉਸ ਬੜੇ ਦਰਦ
ਭਰੇ ਲਹਿਜ਼ੇ ਵਿਚ ਕਿਹਾ—“ਅਫਸੋਸ ਏ ਕਿ
ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਨਾਲ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਸੀਂ ਮਿਲਾ ਨਾ ਸਕੇ। ਅਜ
ਅੰਮ੍ਰਤ ਵੇਲੇ ਓਹ ਇਸ ਅਸਾਰ ਸੰਸਾਰ
ਤੇ ਸਦਾ ਲਈ ਕੂਚ ਕਰ ਗਏ। ਮੈਨੂੰ ਦੁਖ
ਨਾਲ ਕਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ
ਲੋਥ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ ਜਾਇਗੀ। ਏਥੇ
ਜੇਹਲ ਅੰਦਰ ਹੀ ਉਸਦਾ ਅੰਤਮ ਸੰਸਕਾਰ
ਹੋਵੇਗਾ।”

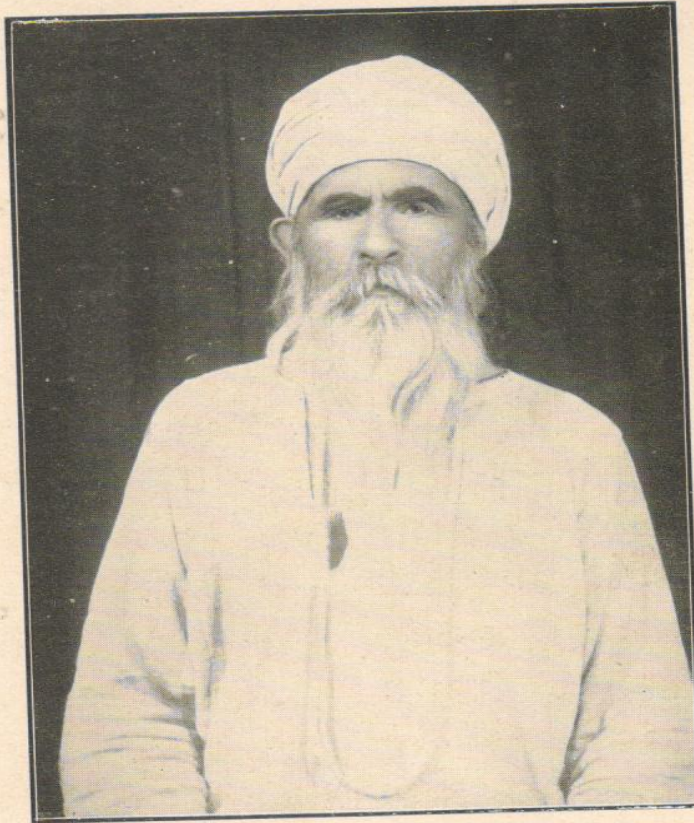
“ਦੁਖਾਂ ਨਾਲ ਤੁਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਣ
ਲੈ ਲਏ। ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅੰਤਮ ਯਾਤ੍ਰਾ
ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਰਹਿਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ
ਏ। ਸਾਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਏ, ਸਾਡੇ ਮਾਨਯੋਗ ਸਜਨ
ਦੇਸ਼ ਲਈ, ਧਰਮ ਲਈ, ਆਪਣੀ ਜਨਨੀ
ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਲਈ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਹਨ।”

“ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਸਾਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ
ਦੁਸ਼ਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਦਿਓਗੇ?” ਅਤਰ
ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਰ ਨੇ ਕਿਹਾ।

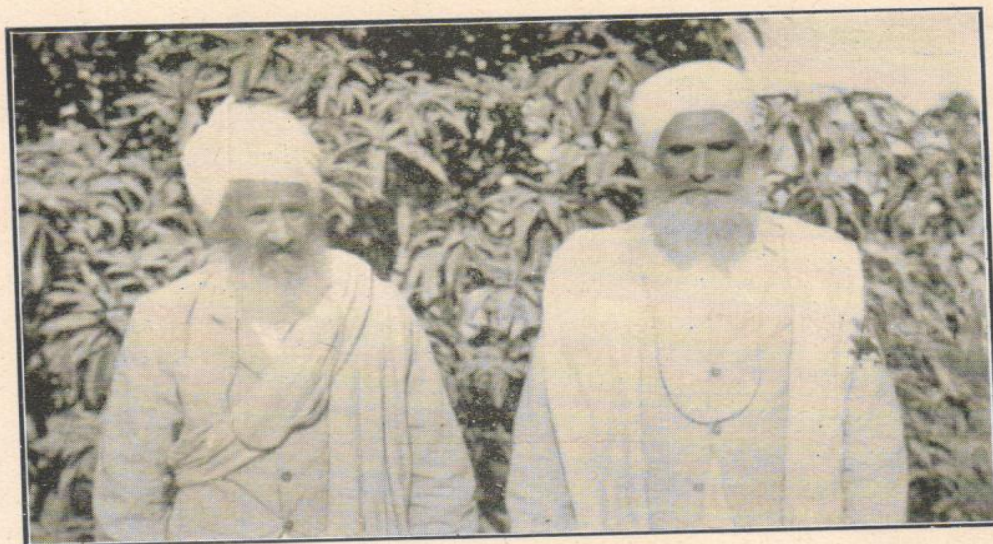
“ਦੁਸ਼ਨ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਮੇਰੇ ਨਾਲ
ਜੇਹਲ ਅੰਦਰ ਚਲੋ। ਦਰੋਗੇ ਕਿਹਾ।

ਪਰ ਰੋਣਾ ਕੁਰਲਾਣਾ ਨਾ।”

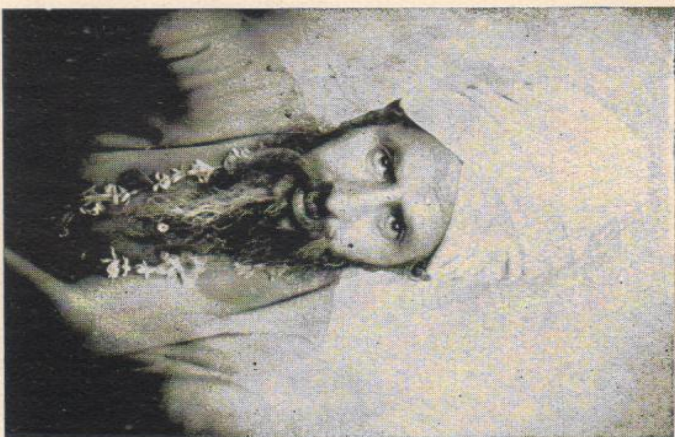
ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪ੍ਰਗਾਂ ਵਾਲੇ

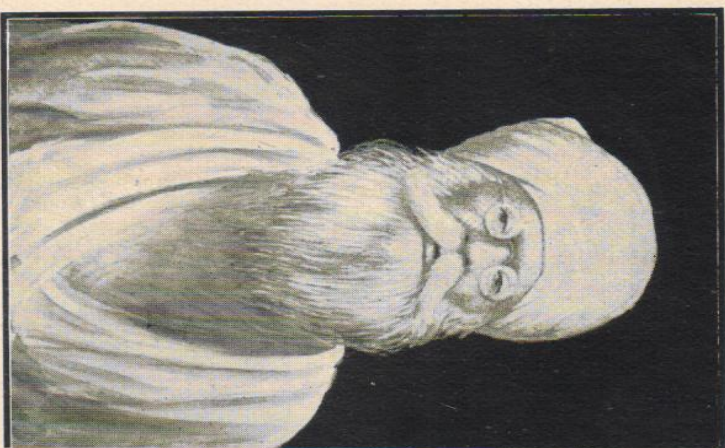
ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਸੰਤ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸੰਤ ਸਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਸਤਿਨਾਮੁ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ

ਸ੍ਰੀ ਪੁਜਨ ਯੋਗੀਰਾਜ ਮਹਾਨਾਥਮਾ, ਆਤਿਮਦਰਸ਼ੀ
ਸੰਤ ਹਰਿਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਿਲੇ ਵਾਲੇ

ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਸੰਤ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਛੁਤੀਏ

“ਅਸੀਂ ਕਿਉਂ ਰੋਣਾ ਏ, ਸਾਨੂੰ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਕਿਉਂ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ, ਆਪਣੇ ਚੀਨੀ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਨੇ। ਉਹਨਾਂ ਜਿਹਾ ਭਾਗ ਵਾਲਾ ਅਜ ਕੌਣ ਏ? ਰੋਵੇ ਤੁਸੀਂ ਜਾਂ ਰੋਣ ਤੁਹਾਡੇ ਓਹ-ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਰਦੋਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਦੁਖਾਂ ਨਾਲ ਜਾਨ ਲਈ ਏ।”

ਇਹ ਆਖਦਿਆਂ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਵਾਰ ਜੇਹਲ ਅੰਦਰ ਪੁਜਾ, ਜਿਥੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਦੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਦੀ ਲੋਥ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਸਰੇ ਦੀ ਲੋਥ ਜ਼ਮੀਨ ਉਤੇ ਪਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਜਿਸ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਉਸਦੇ ਸਾਥੀ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਆਖ ਰਹੇ ਸਨ—“ਸਾਡੇ ਸਨੇਹੀ ਸੱਜਨ! ਅਜ ਅਸੀਂ ਤੈਨੂੰ ਦੁਖ ਭਰੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਵਿਦਾ ਆਖਦੇ ਹਾਂ, ਏਥੇ ਤੀਕਰ ਅਸੀਂ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਆਏ ਹਾਂ, ਪਰ ਤੇਰੀ ਇਸ ਮਹਾਨ ਯਾਤਰਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਹ ਸੁਭਾਗ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨ ਹੋਇਆ। ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰੀ, ਏਥੇ ਅਜ਼ਾਦ ਹੋਕੇ ਤੇਰਾ ਰਖਾਇਆ ਹੋਇਆ ਪਾਠ, ਜੋ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੇ ਵਿਚੇ ਹੀ ਖੰਡਤ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਓਹ ਨਿਰਵਿਘਨਤਾ ਸਹਿਤ ਅਖੰਡ ਸਮਾਪਤ ਕਰਾਂਗੇ। ਉਸਦੇ ਬਦਲੇ ਭਾਵੇਂ ਸਾਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਚੜ੍ਹਨਾ ਪਏ, ਸਾਰੀ ਉਮਰ

ਲਈ ਜੇਹਲਾਂ ਅੰਦਰ ਕਿਉਂ ਨਾ ਸੜਨਾ ਪਏ, ਕਾਲੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਦੁਖ ਕਿਉਂ ਨ ਝਲਣੇ ਪੈਣ। ਜਾਹ! ਤੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਜਾਹ!! ਜਿਥੇ ਤੇਰਾ ਨਿੱਕਾ ਵੀਰ ਗਿਆ ਏ, ਜਿਥੇ ਮਲੇਰ-ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਗਏ ਨੇ, ਜਿਥੇ ਸੰਤ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗਏ ਨੇ, ਸਾਰੇ ਸਨੇਹੀ ਸੱਜਨ ਸਦਾ ਲਈ ਵਿਦਾ—ਵਿਦਾ—ਵਿਦਾ—

ਇਹ ਆਖਦੇ ਹੋਏ ਸਾਰੇ ਜਣੇ ਮਿਲਕੇ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਵੈਰਾਗ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਹਨ :—

ਮਾਨ ਮੋਹ ਅਰ ਲੋਭ ਵਿਕਾਰਾ ਬੀਰੋ ਚੀਤ ਨਾ ਘਾਲਿਓ। ਨਾਮ ਰਤਨ ਗੁਣਾ ਹਰ ਬਣਜੇ ਲਾਦ ਵਖਰ ਲੈਚਾਲਿਓ। ਸੇਵਕ ਕੀ ਓੜਕ ਨਿਬਹੀ ਪ੍ਰੀਤ। ਜੀਵਤ ਸਾਹਿਬ ਸੇਵਿਓ ਅਪਣਾ ਚਲਤੇ ਰਾਖਿਓ ਚੀਤ। ਜੇਸੀ ਆਗਿਆ ਕੀਨੀ ਠਾਕੁਰ ਤਿਸਤੇ ਮੁਖ ਨਹੀਂ ਮੋਰਿਓ। ਸਹਜ ਅਨੰਦ ਰਾਖਿਓ ਗ੍ਰਹਿਭੀਤਰ ਉਠਿ ਉਆਹੂ ਕਉ ਦਉਰਿਓ। ਆਗਿਆ ਮਹਿ ਭੂਖ ਸੋਈ ਕਰ ਸੂਖਾ ਸੋਗ ਹਰਖ ਨਹੀਂ ਜਾਨਿਓ। ਜੇਜੇ ਹੁਕਮ ਭਇਓ ਸਾਹਿਬ ਕਾ ਸੋ ਮਾਥੇ ਲੈ ਮਾਨਿਓ। ਭਇਓ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਠਾਕੁਰ ਸੇਵਕ ਕਉ ਸਵਰੇ ਹਲਤ ਪਤਾਤਾ। ਧੰਨ ਸੇਵਕ ਸਫਲ ਓਹ ਆਇਆ ਜਿਨ ਨਾਨਕ ਖਸਮ ਪਛਾਤਾ।*

ਸਰਦਾਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁਤ੍ਰ ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਗਏ ਹਨ, ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਵਡੇ ਸਪੁਤ੍ਰ ਡਾਕਟਰ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਨ, ਛੋਟੇ ਪੁੱਤ੍ਰ ਅਕਾਲੀ ਵਰਕਰ ਸਰਦਾਰ ਗੁਲਬਦਨ ਸਿੰਘ ਵੀ ਸੁਰਗ ਸਿਧਾਰ ਗਏ।

ਸੰਤ ਸਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੜੇ ਨਾਮ ਜਪਨ ਵਾਲੇ ਮਹਾਂ ਪੁਤ੍ਰ ਮਹਾਤਮਾਂ ਅਜੇ ਬਿੰਦਾ ਹਨ, ਗਰੇ ਵਾਲਾਂ ਦੇ ਚੜ੍ਹੇ ਪੰਜਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹੇ ਸਤਿਕਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਆਪ ਇਕਾਂਤ ਪਸੰਦ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਆਪਣੇ ਖੂਹ, ਕਿਆਰੀ ਵਾਲੇ ਹੀ ਨਿਵਾਸ ਰਖਦੇ ਹਨ।

ਸਰਦਾਰ ਸਰਦਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁਤ੍ਰ ਸੰਤ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਬੜੇ ਭਜਨੀਕ ਹਨ, ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਰ ਲੋਹਗੜ ਵਿਚ ਬੜਾ ਤਕੜਾ ਏ, ਸਾਰੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਹਨ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਹਨ ਤੇ ਭਜਨ ਪੁਛਿਆ ਏ।

ਸੰਤ ਸਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਸੰਤ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੋਵੇ ਚਾਚੇ ਤਾਇਓ ਭਰਾ ਹਨ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਪਿਆਰ ਵੀ ਚੰਗਾ ਹੈ।

ਸੰਤ ਸਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੋਲ ਇਕ ਹੋਰ ਭਿਰਧ ਗੁਜਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਏਹਨਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ੮੦-੮੫ ਸਾਲ ਦੀ ਏ ਏਹਨਾਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚੰਗੀਤਰਾਂ ਦਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕੋਤਕ ਅਪਨੀ ਅਖੀ ਭਿੰਨ ਹਨ ਜੋ ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਜ ਤੀਕਰ ਯਾਦ ਹਨ ਅਤੇ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਵੈਰਾਗ ਵਿਚ ਆਕੇ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਸ੍ਰੀ ਬਾਬਾ ਸੱਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ‘ਕਬੀਰ’

(ਸ੍ਰੀ-‘ਚੱਕਰਵਰਤੀ’ ਜੀ)

ਆਪਦਾ ਜਨਮ ਪਿੰਡ ਫਰਵਾਹੀ ਰਿ: ਪਟਿਆਲਾ (ਮਾਲਵਾ) ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਈ, ਪਿਤਾ ਜੋਧਾ ਦੇ ਘਰ ੧੮੮੬, ਕਤਕ ਦੀ ਇਕਾਦਸ਼ੀ ਨੂੰ ਹੋਇਆ।

ਆਪ ਨਾਮਦੇਵ-ਬੇਸੀ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਚਾਰ ਭਰਾ ਸਨ-ਸੱਦਾ, ਮੁਸੱਦਾ..... ਆਦਿ।

ਭਜਨ ਪੁਛਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਆਪ ਚੰਦੇਠੇਕਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਲਗਾਤਾਰ ਸੰਮਤ ੧੯੧੪ ਤਕ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਨਿਰ-ਵਾਹ ਕੀਤਾ। ਆਪਣੀ ਦਸ ਨਵਾਂ ਦੀ ਕਮਾਈ ਵਿਚੋਂ ਭੀ ਵੰਡਕੇ ਹੀ ਛਕਦੇ ਰਹੇ। ਆਪਦਾ ਸੁਭਾਵ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਬੜਾ ਸੰਤ-ਸੇਵੀ ਸੀ।

ਆਪ ਦੇ ਦੋ ਪ੍ਰਵਾਰ ਸਨ। ਪਹਿਲੀ ਸ਼ਾਦੀ ਪਿੰਡ ਗਹਿਲ (ਰਿ: ਪਟਿਆਲਾ) ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਭਾਈ..... ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਪੁਤ੍ਰੀ ਰਾਜਕੌਰ ਨਾਲ ਲੌਕਿਕ ਰੀਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਈ। ਸ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਉਪ੍ਰੰਤ ਆਪ ਲਗ ਭਗ ਦਸ ਸਾਲ ਫਰਵਾਹੀ ਹੀ ਰਹੇ। ਇਸੇ ਹੀ ਅਰਸੇ ਵਿਚ ਆਪ ਦੇ ਘਰ ਲੜਕਾ ਜਨਮਿਆ, ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ ਉਤਮ ਸਿੰਘ ਰਖਿਆ।

ਇਕ ਰਾਤ ਆਪ ਨੂੰ ਸੁਤਿਆਂ ਪਿਆਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਅਵਾਜ਼ਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਭਾਈ ਸੱਦਾ, (ਸਿੰਘ) ਤੂੰ ਬਹੁਤ ਪਛੜ ਗਿਆ ਹੈਂ, ਛੇਤੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜ।

ਏਹ ਦੈਵੀ ਅਵਾਜ਼ ਸੁਣਕੇ ਆਪ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਅਜੇਹੀ ਖਿੱਚ ਲਗੀ ਕਿ ਸਵੇਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਕਹੇ

ਸੁਣੇ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਲ ਪੈਦਲ ਹੀ ਚਾਲੇ ਪਾ ਦਿਤੇ।

ਆਪ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਮਗਨ ਹੋ ਪੁਛਦੇ ਪੁਛਦੇ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜੇ। ਅਗੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਦੀਨ ਦੁਨੀ ਦੇ ਵਾਲੀ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ (ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ ਤਪਸਥਾਨ) ਵਿਖੇ ਵਿਰਾਜ ਮਾਨ ਸਨ। ਦਰਸ-ਪਿਆਸੀਆਂ ਰੂਹਾਂ, ਸਤਿਗੁਰੂ-ਚਰਨਾਂ ਦੇ ਭੋਰੇ, ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਪਾਵਨ ਕਲਜਾਣ ਕਾਰੀ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਤੇ ਮੁਕਤਿ ਪ੍ਰਦ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਮਯ ਬਚਨ ਸੁਣ ਸੁਣ ਖੀਵੇ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ।

ਠੀਕ ਇਸੇ ਹੀ ਸੁਹਾਵਣੇ ਤੇ ਅਨੰਦ-ਮਯ ਸਮਯ ਵਿਚ ਆਪ (ਸ੍ਰੀ ਬਾਬਾ ਸੱਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ) ਇਸ ਪਵਿਤ੍ਰ-ਸਥਾਨ ਵਿਖੇ ਆਏ ਤੇ ਦੂਰੋਂ ਹੀ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਕੇ ਸੰਗਤ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਬੈਠ ਗਏ।

ਘਟ-ਘਟ ਦੇ ਜਾਨਣ-ਹਾਰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਾਹੀ ਖੋਲ੍ਹ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਅਵਾਜ਼ ਮਾਰਕੇ ਅਪਣੇ ਪਾਸ ਬੁਲਾਇਆ ਤੇ ਮੁਖਾਤਿਬ ਕਰਕੇ ਸੰਗਤ ਪ੍ਰਤੀ ਫਰਮਾਯਾ ਕਿ-“ਏਹ ਕਬੀਰ ਭਗਤ ਹੈ, ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਲਵੇ।” ਏਹ ਬਚਨ ਕਰਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਵਲ-“ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਟਾਖੁ ਅਵਿਲੋਕਨ ਕੀਨੋ” ਤੇ ਅਪਣੇ ਦਾਸ ਦੇ ਦੁਖ, ਦੋਖ ਨਿਵਾਰਨ ਲਈ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਕਿ-ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਬਸਤ੍ਰ ਪਹਿਨੋ।

ਹੁਕਮ ਮੰਨਦਿਆਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਇਸ਼ਨਾਨ

ਕਰ, ਸੂਛ ਬਸਤ ਪਹਿਨ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਜਾ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ।

ਦੇ ਜਹਾਨ ਵਾਲੀ, ਪਤਿਤ ਪਾਵਨ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ‘ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਦੀਨੋ ਕਾਨ’। ਬਸ! ਫਿਰ ਕੀ ਸ੍ਰੀ ਭਜਨ ਪੁਛ-ਦਿਆਂ ਹੀ ਆਪ ਦੀ ਕਾਯਾਂ ਪਲਟ ਗਈ। ਰੱਬੀ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੱਤੇ ਗਏ। ਘਰ ਬਾਰ ਦੀ ਸੁਧ ਬੁਧ ਭੁਲ, ਗੁਟੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰੀਤੀ ਲਗ ਗਈ।

ਬਹੁਤ ਦਿਨਾਂ ਤਕ ਆਪ ਮਸਤ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਹੀ ਰਹੇ।

ਇਕ ਦਿਨ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਫਰਮਾ-ਸਾਇਆ-ਜੇ ਆਪ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਏਥੇ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦੀ ਹੈ, ਤਦ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰੀਵਾਰ ਏਥੇ ਲੈ ਆਵੇ। ਹੁਕਮ ਮਿਲਦਿਆਂ ਹੀ ਆਪ ਅਪਣੇ ਪਿਤਾ ਵਰਵਾਹੀ ਆਏ ਤੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰੀਵਾਰ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਜਾਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਆਪ ਦਾ ਬਚਨ ਸੁਣਕੇ ਸਭ ਰਜ਼ਾਮੰਦ ਹੋ ਗਏ। ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਹੀ ਆ ਰਹੇ। ਏਥੇ ਆਕੇ ਆਪ ਨੇ ਸਭ ਨੂੰ ਭਜਨ ਪੁਡਾਇਆ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰੀਵਾਰ ਸਮੇਤ ਨਾਮ ਦਾ ਅਭਯਾਸ ਕਰਨ ਲਗੇ। ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਇਸ ਹੱਦ ਤਕ ਲਿਵਲੀਨ ਹੋਏ ਕਿ ਰਾਤ ਨੂੰ ਕੇਸ ਕਿੱਲੀ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਛੱਡਣੇ ਕਿ ਨੀਂਦ ਨ ਆਵੇ। ਅਲਪ ਅਹਾਰ ਸੁ ਅਲਪ ਸ੍ਰੀ ਨਿੰਦਾ ਵਾਲੀ ਅਵਸਥਾ ਹੋ ਗਈ।

ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਰਹਿੰਦੀ ਤੋਂ ਉਠਣਾ ਆਪਦੇ ਨਿਤ ਨੇਮ ਦਾ ਇਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਿੱਸਾ ਸੀ। ਬਾਕੀ ਦਾ ਨਿਤ ਕਰਮ ਇੰਝ ਸੀ- ਪੰਜ ਗੰਥੀ ਦਾ ਪਾਠ, ਪੰਜਾਹ ਪਤੇ ਗੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨੇ। ਪੰਜ ਮਾਲਾ

ਪਕੀਆਂ ਫੇਰਨੀਆਂ।

ਭਜਨ ਤੇ ਬਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਆਪ ਦੀ ਰਸਨਾ ਵਿਚ ਐਸੀ ਤਾਸੀਰ ਹੋ ਗਈ ਕਿ ਆਪ ਜਦੋਂ ਮਸਤ ਹੋਕੇ ਬਚਨ ਕਰਦੇ, ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਮਸਤਾਨੇ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ।

ਆਪ ਦਾ ਸਤੋ ਗੁਣੀ ਸੁਭਾਵ, ਨਿਤ ਕਰਮ ਤੇ ਉੱਚਾ ਸੁੱਚਾ ਜੀਵਨ ਵੇਖਕੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ਆਪ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਲਗ ਪਏ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਆਪ ਦਾ ਜਥਾ ਵਧਦਾ ਗਿਆ। ਜਥੇ ਦੇ ਸਰੀਰ ੧੦੦ ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੋ ਗਏ। (ਯਾਦ ਰਹੇ ਏਹ ਛੂਤੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਾਖ ੩੦੦੦ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸੀ) ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੌਰੇ ਜਾਂਦੇ ਤਦ ਆਪ ਵੀ ਅਪਣੇ ਜਥੇ ਸਮੇਤ ਨਾਲ ਹੀ ਜਾਂਦੇ। ਲੰਗਰ ਅਣੀਂ ਪਹਿਰੀਂ ਕਰਦੇ। ਲਕੜਾਂ ਧੌਕੇ ਬਾਲਦੇ, ਦਾਣੇ ਵੀ ਧੌਕੇ ਹੀ ਪੀਂਹਦੇ। ਸਿੰਘ ਤੇ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਸਭ ਭੂਰੇ ਦੇ ਬਸਤ੍ਰ ਪਹਿਨਦੇ। ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਦੇ ਪਰਦੇ ਘੁੰਤ ਆਦਿਕ ਸਭ ਦੂਰ ਕਰਾ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ। ਸਣੇਂ ਕੇਸੀਂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਤੇ ਬਾਲਕਾਂ ਤਕ ਵੀ ਕਰਾ ਦਿੰਦੇ। ਸਭ ਜਥੇ ਦੇ ਸਰੀਰਾਂ ਪਾਸੋਂ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰਵਾਂਦੇ। ਏਥੇ ਏਹ ਗੱਲ ਜ਼ਰੂਰੀ ਦਸਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਲੰਗਰ ਆਪ ਰਾਤ ਨੂੰ ਹੀ ਕਰਦੇ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਅਪਣੇ ਹੀ ਹਥਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਛਕਦੇ। ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਤੇ ਕਲਈ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਬਰਤਨ ਬਿਲ-ਕੁਲ ਨਹੀਂ ਸਨ ਵਰਤਦੇ।

ਇਹਨਾਂ ਉਪੋਕਤ ਅਸੂਲਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਸੰਗਤ ਆਪਨੂੰ ‘ਛੂਤੀਏ’ ਕਹਿਣ ਲਗ ਪਈ।

ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਆਪ ਕਾਫ਼ੀ ਚਿਰ ਸ੍ਰੀ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਖੇ ਰਹਿਕੇ ਤੇ ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦੇ ਰਹੇ।

ਇਕ ਵੇਰਾਂ ਦਾ ਚਿਕਰ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੇ ਦੌਰੇ ਆਏ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਵੀ ਜਥੇ ਸਮੇਤ ਨਾਲ ਹੀ ਸਨ। ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਆਪ (ਜਥੇ ਸਮੇਤ) ਪਿਛੇ ਰਹਿ ਗਏ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਉਜਾੜ ਵਿਚ ਇਕ ਨਿੰਮ ਵੇਖਕੇ ਖਲੋ ਗਏ ਤੇ ਉਸਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਰਮਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਪੁਛਣ ਪਰ ਆਪ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਜ ਤੋਂ ਸੌ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸਾਂ ਇਸ ਨਿੰਮ ਦੇ ਹੇਠ ਦੋ ਸਰੀਰਾਂ ਸਮੇਤ ਤਪ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਬਚਨ ਕੀਤੇ। ਫਿਰ ਆਪ ਟੁਰੇ ਤੇ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਜਾਂਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਕਿਹਾ— ਕਬੀਰ ਦਾ ਜਥਾ ਇੰਨਾਂ ਪਛੜਕੇ ਕਿਉਂ ਆਇਆ ਹੈ? ਨਾਲ ਦਿਆਂ ਸਰੀਰਾਂ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਕਹਿ ਸੁਣਾਈ। ਸੁਣਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਅੰਤ-ਜਾਮੀ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਆਏ। ਫਰਮਾ-ਇਆ— ਵਾਹ! ਕਬੀਰ! ਵਾਹ, ਤੇਰੀ ਕਮਾਈ! ਖਾਲਸਾ ਜੀ! ਕਬੀਰ, ਫਰੀਦ ਆਦਿਕ ਸਾਰੇ ਭਗਤ ਤੇ ਦੇਵਤੇ ਇਸ ਪੰਥ ਵਿਚ ਆ ਮਿਲੇ ਹਨ।

ਕੁਝ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਵਾਰਤਾ ਸੁਣਕੇ ਸੰਦੇਹ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਗਏ, ਇਕ ਬਾਣੀਆ ਸੌ ਸਾਲ ਤੋਂ ਉਤੇ ਸੀ, ਜਦ ਉਸਨੂੰ ਪੁਛਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਕਿਹਾ, ਮੈਂ ਅਪਣੀ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖੇ ਹਨ, ਤਿੰਨ ਸਰੀਰ ਸਨ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਦੁਧ

ਵੀ ਲਿਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਸਭ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਚਾ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਆਪ ਪੂਰਨ ਕਰਨੀ ਵਾਲੇ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਹਨ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਦੇਸ ਗਵਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਜੋ ਜੋ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਤੇ ਲਗਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਉਹ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹਨ।

ਕਈ ਸਿੰਘ ਸਿਰਫ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹੋਣ ਦੇ ਸਬਬ ਹੀ ਜੇਲਾਂ ਵਿਚ ਡਕ ਦਿਤੇ ਗਏ। ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਤੇ ਏਨੀਆਂ ਸਖਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਕਿ ਜਿਥੇ ਵੀ ਕੋਈ ਸਿੰਘ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ, ਜਾਂ ਵਰਨੀਆਂ ਕਰਦਾ, ਤੁਰਤ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲੀਤਾ ਜਾਂਦਾ।

ਇਸੇ ਹੀ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਜਥੇ ਵਿਚੋਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਠਹਿਰੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਸੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਕਹਿਣ ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਸਜਣਾਂ ਵਲੋਂ ਇਕ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਹੋਈ।

ਉਸ ਪਾਠ ਵਿਚ ਜੋ ਪਾਠੀ ਤੇ ਧੂਪੀਏ ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹਨ, ਏਹ ਸਨ:—

੧. ਸੰਤ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ,
  ੨. ਸੰਤ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ,
  ੩. ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਟਿਕਾ ਮੂੰਡੀਆਂ
  ੪. ਬਾਬਾ ਸਿੰਘ ਜੀ,
  ੫. ਸੰਤ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਿਆੜੂ
  ੬. ਸੰਤ ਵਸਾਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਿਆੜੂ
- ਆਦਿਕ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਪਾਠ ਦਾ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ। ਹਾਲਾਂ ਪਾਠ ਅਧ ਵਿਚ ਹੀ ਸੀ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਇਕੱਠ ਹੋਇਆ ਵੇਖ

ਬਾਰ ਬਟਨ ਇੰਨਸਪੈਕਟਰ ਪੁਲੀਸ ਡੋਹਲੇ ਦੇ ਬਾਣੇਦਾਰ ਸਮੇਤ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਪੁਜਾ।

ਪਾਠੀਆਂ, ਧੂਪੀਆਂ ਤੇ ਪਾਠ ਕਰੋਣ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘ (ਭਾਈ ਅਤਰ ਸਿੰਘ) ਨੂੰ ਵੜਕੇ ਜੇਲ ਵਿਚ ਭੇਜ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਦੋ ਸਾਲ ਪਾਠੀ, ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਧੂਪੀਏ, ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਲਾਂਗਰੀ ਨੂੰ ਕੈਦ। ਪਾਠ ਕਰਵੋਣ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪੰਜ ਸਾਲ ਕੈਦ ਸੁਣਾਈ ਗਈ, ਜੋ ਕਿ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਹੀ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਿਆ।

ਗਵਰਮੈਂਟ ਨੂੰ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸ਼ੱਕ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਟਿਆਲਾ ਨੇ ਕਾਫੀ ਚਿਰ ਨਜ਼ਰ ਬੰਦ ਰਖਿਆ।

ਇਸ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਬਾਦ ਆਪ ਨੇ ਜਥੇ ਸਮੇਤ ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਇਕ ਖੂਹ ਤੇ ਡੇਰੇ ਜਾ ਲਾਏ। ਜਿਥੇ ਆਪ ਲਗ ਭਗ ੩੦ ਸਾਲ ਰਹੇ। (ਇਸ ਖੂਹ ਨੂੰ ਹੁਣ ਵੀ ਲੋਕੀ ‘ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਖੂਹ’ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ) ਗਊਆਂ ਲਵੇਰੀਆਂ ਰਖਦੇ। ਸੰਗਤ ਕਾਫੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਭਜਨ-ਬਾਣੀ ਅਠੇ ਪਹਿਰ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ।

ਜੇਹੜੇ ਸਿੰਘ ਆਪ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਤੇ ਘਰ ਬਾਰ ਵੇਚਕੇ ਪੈਸੇ ਲਿਆਕੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ (ਜੋ ਕਿ ਬਾਬਾ ਜੀ ਵਲੋਂ ਜਾਰੀ ਸੀ) ਪਾਏ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਨੇ ਅਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵੇਚਕੇ ੩੦੦੦) ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਪਾਇਆ। ਆਪ ਦੀ ਪੈਨਸ਼ਨ ਵੀ ਏਥੇ (ਖੂਹ ਤੇ) ਹੀ ਆਂਦੀ ਰਹੀ। ਬਾਬਾ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਿਆੜੂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੰਬਰਦਾਰੀ ਛਡਕੇ, ਅਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਘਰ

ਬਾਰ ਵੇਚਕੇ ੩੦੦੦) ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਪਾਇਆ। ਜਿੰਨਾਂ ਚਿਰ ਰਹੇ ਪਾਠ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਹ ਜਾਂ ਸੱਠ ਰੁਪਏ ਜਦੋਂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਲਿਆਕੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਪਾ ਦੇਂਦੇ। ਸ਼੍ਰੀਰ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਬਾਬਾ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਛੂਤੀਏ, ਪਾਠ ਕਰਕੇ ਜੋ ਪੈਸੇ ਹੁੰਦੇ ਏਥੇ ਹੀ ਲਿਆਂਦੇ ਰਹੇ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ੨੦੦੦) ਰੁਪਿਆ ਏਥੇ (ਖੂਹ ਤੇ) ਅਤੇ ੧੦੦੦੦) ਲੰਗਰ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਗਿਆ। ਆਪ ਨੇ ਇਕ ਪੈਸਾ ਭੀ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਵਰਤਿਆ।

ਏਹ ਨਾਮ ਕੁਝ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਇਸੇ ਹੀ ਤਰਾਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਵੇਚਕੇ ਪੈਸੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਪਾਏ ਅਰ ਸ਼੍ਰੀਰ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤ ੨ ਘਾਲਣਾ ਘਾਲੀਆਂ।

ਇਹਨਾਂ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਆਪਦੇ ਜਥੇ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਚਾਰ ਮੀਲ ਸੂਆ ਪੁਟਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਕਿਰਤ ਕਰਕੇ ਛਕਣ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਮੰਨਿਆ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾ ਮਿਲਵਰਤਨ ਲਹਿਰ ਦੀ ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਅਮਲੀ ਵਰਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤੀ, ਉਸਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਲਗ ਸਕਦਾ ਹੈ—

ਆਪ ਜਾਂ ਆਪ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਸਾਥੀ ਗਡੀ ਤੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਚੜ੍ਹਦੇ। ਡਬੀ ਦੀ ਤੀਲੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਵਰਤਦੇ। ਸਰਕਾਰੀ ਪਾਣੀ (ਨਹਿਰ ਦੇ) ਨਾਲ ਹਥ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਧੋਂਦੇ। ਏਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਜੋ ਰੁੱਖ ਨਹਿਰ ਜਾਂ ਸੂਏ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਹੋਵੇ ਉਸਦੀ

ਦਾਤਨ ਵਗੈਰਾ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਰਹੀ, ਉਸਦੀ ਛਾਵੇਂ ਵੀ ਆਪ ਨ ਬੈਠਦੇ ਨਾ ਹੀ ਨਾਲ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਬੈਠਣ ਦੇਂਦੇ । ਪੁਛਣ ਤੇ ਆਪ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਧੁਪ ਤੋਂ ਵਿਆਕੁਲ ਹੋਏ ਹੋਏ ਇਸ ਰੁਖ ਦੀ ਛਾਵੇਂ ਬੈਠੋਗੇ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਸੁਖ ਤੇ ਅਵਸ਼ਜ ਹੀ ਮਿਲੇਗਾ ਤਦ ਤੁਸੀਂ ਕਹੋਗੇ ਕਿ ਧੰਨ ਅੰਗੇਜ਼ ਹੈ, ਜਿਸਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਨਹਿਰਾਂ ਆਈਆਂ, ਰੁੱਖ ਉੱਗੇ, ਤੇ ਅਸਾਂ ਠੰਢੀ ਛਾਂ ਮਾਣੀ ।

ਬਾਬਾ ਜੀ ਆਪ ਖੁਦ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਪਣੇ ਨਾਲ ਦੇ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਪਾਣੀ ਵਾਲੀ ਪੈਲੀ ਵਿਚ ਭਿਆਲ ਵੀ ਨ ਹੋਣ ਦੇਂਦੇ ।

ਸ਼੍ਰੋਤ ਬਾਣਾ ਰਖਣਾ, ਜੰਗਲ ਜਾਕੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ । ਚੀਤਾ ਜਲ ਨਾਲ ਛਡਣਾ, ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਉਠਣਾ, ਕਿਸੇ ਅਨਯਮਤੀ ਨਾਲ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰਨ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਬਚਨ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ । ਰਸਤੇ ਚਲਦਿਆਂ ਹੋਯਾਂ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰੀ ਜਾਣਾ, ਰਸਤਾ ਪੁੱਛਨ ਵਾਸਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਕ ਸਿੰਘ ਮੁਕਰਰ ਕਰ ਦੇਣਾ, ਉਸ ਨੇ ਹੀ ਰਾਹ ਪੁੱਛਨਾ । ਉਸ ਨਾਲ ਵੀ ਉਤਨਾ ਚਿਰ ਬੋਲਣਾ ਨਹੀਂ ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਅਰਦਾਸਾ ਨ ਕਰ ਲੈਣਾ ।

ਜੇ ਸਿੰਘ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਾਂ ਦੀ ਸੇਪ ਕਰਦੇ ਓਹ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਡਿਉਢੀ, ਸਵਾਈ ਮੇਹਨਤ ਕਰਕੇ ਵੀ ਕੋਈ ਰਿਅੈਤ ਨਹੀਂ ਸਨ ਲੈਂਦੇ । ਨਿਤਨੇਮ ਦੇ ਏਡੇ ਪਕੇ ਸਨ, ਕਿ ਮੇਹਨਤ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਅਪਣਾ ਭਜਨ-ਬਾਣੀ ਦਾ ਸਮਾ ਨਾ

ਗਵੇਂਦੇ, ਮੇਹਨਤਾਨਾ ਘਟ ਲੈ ਲੈਂਦੇ ।

ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਵਡੇ ਸਪੁਤ੍ਰ, ਜੋ ਅਜੇ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਦੇ ਹੀ ਸਨ, ਆਪਣੇ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਗਏ, ਉਹਨਾਂ ਬੱਚਾ ਸਮਝਕੇ ਗੰਨੇ ਤੇ ਗੁੜ ਦਿਤਾ । ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਨ ਲਾਇਆ । ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਕਿਹਾ, ਕਾਕਾ ! ਏਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਦਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ? ਸੰਤਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ- ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਵੰਡ ਕੇ ਛਕਣ ਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਇਕੱਲਾ ਨਹੀਂ ਛਕ ਸਕਦਾ ।

ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਸਾਰਾ ਸਾਮਾਨ ਨਾਲ ਦੇ ਕੇ ਸੰਤਾਂ ਪਾਸ ਭੇਜ ਦਿਤਾ, ਜਿਥੇ ਓਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਆਪ ਦੇ ਸਾਥੀ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡੀਆਂਗਈਆਂ ਤੇ ਆਪ ਨੇ ਵੀਛਕੀਆਂ ।

ਬੇਰੀਆਂ ਖੂਹ ਤੇ ਆਮ ਸਨ, ਜਦੋਂ ਬੇਰਾਂ ਦੀ ਰੁੱਤ ਹੁੰਦੀ, ਆਪ ਜੀ ਬੇਰੀਆਂ ਹੇਠ ਝਾੜੂ ਦਿਵਾਕੇ ਰਖਦੇ ਜਦੋਂ ਬੇਰ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ, ਧੌਕੇ ਸਭ ਨੂੰ ਵੰਡ ਕੇ ਛਕਦੇ ।

ਰਾਜ-ਗੜ੍ਹ ਨਾਮੀ ਪਿੰਡ (ਜੋ ਫਰਵਾਹੀ ਤੋਂ ਮੀਲ ਕੁ ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਪਰ ਹੈ) ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਘੀਲਾ ਨਾਮ ਦਾ ਮਸ਼ਹੂਰ ਚੋਰ ਇਕ ਦਿਨ ਖੂਹ ਤੇ ਆ ਗਿਆ । ਡੋਰੀਆਂ ਤੋਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਬਸਤ੍ਰ ਉਤਾਰ ਲਏ । ਜਾਂ ਪੰਡ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਟੁਰਨ ਲਗਾ, ਅੰਨ੍ਹਾਂ ਹੋ ਗਿਆ । ਕਪੜੇ ਉਥੇ ਹੀ ਧਰ ਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਤੋਂ ਭੁਲ ਬਖਸ਼ਾਈ ਤੇ ਅਰੋਂ ਵਾਸਤੇ ਚੋਰੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਤੋਬਾ ਕੀਤੀ ।

ਪਿੰਡ ਛਡਕੇ ਜਦ ਆਪ ਦੋਰੇ ਨਾਲ ਜਾ ਰਲੇ ਸਨ । ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ ਫਿਰ ਪਿੰਡ ਆਏ । ਅਪਣਾ ਥਾਂ ਤੇ ਆਪ ਪਹਿਲਾਂ

ਹੀ ਵੇਚ ਗਏ ਸਨ, ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਲਈ ਜਦੋਂ ਲੋਕਾਂ ਪਾਸੋਂ ਜਗਹ ਮੰਗੀ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਜਗਹ ਤਾਂ ਦੇਵਾਂਗੇ, ਜੇ ਕਰ ਆਖੋਂ ਮੈਂ ਜੋਧੇ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਹਾਂ, (ਸਤਿਗੁਰ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਪਰ ਆਪਣੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਕਿ ਜਗਹ ਦਿਓ ਜਾਨਾ ਦਿਓ, ਮੈਂ ਪੁਤ੍ਰ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰ ਰਾਮ-ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਹੀ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਆਤ-ਮਿਕ-ਮੰਡਲ ਦਾ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਅੰਤ ਆਪ ਆਪਣੇ ਨਗਰ ਫਰਵਾਹੀ ਵਿਚ ਹੀ ਸੁਆਸ ੨ ਨਾਮ ਜਪਦੇ ਹੋਏ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਭਾਣੇ ਅੰਦਰ, ਸਚ-ਖੰਡ ਵਿਰਾਜੇ।

ਪਹਿਲੀ ਮਾਈ ਦੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਜਾਣ ਤੇ ਆਪਦਾ ਦੂਜਾ ਅਨੰਦ ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ-ਸਿੰਘ ਜੀ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ, ਸਰਦਾਰ ਭੰਮਾਵੱਦੀ (ਰਿ: ਸੰਗਰੂਰ) ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਲੜਕੀ ਬੀਬੀ ਰਾਮ ਕੌਰ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ੩ ਪੁਤ੍ਰ ਤੇ ਇਕ ਬੀਬੀ ਪੈਦਾ ਹੋਏ। ਵੱਡੇ ਪੁਤ੍ਰ ਦਾ ਨਾਂ ਸੰਤ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਦਾ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ, ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਦਾ ਸੰਤ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਹੈ। ਸਮੁੰਦ ਤੇ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਿਹੰਗਮ ਹਨ। ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੇਲਿਆਂ ਵਿਚ ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੰਤ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪੁਤ੍ਰ ਹਰਦਿਤ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ, ਤੇ ਗਿਆਨੀ ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਨ। ਗਿਆਨੀ ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਦਯਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਚੰਗੇ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਸਿਆਣੇ ਸਜਣ ਹਨ। ਮੈਨੂੰ ਏਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬੜੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਆਸਾਂ ਹਨ। ਸਤਿ-

ਗੁਰੂ ਏਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਮੱਤ ਬਖਸ਼ੇ ਤੇ ਏਹ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ ਕਦਮ ਤੇ ਚਲਕੇ ਪੰਥ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਜਨਮ ਸਫਲਾ ਕਰਨ।

ਇਸ ਸੰਖੇਪ ਜੇਹੇ ਲੇਖ ਵਿਚ ਮੈਂ ਨਾਮ-ਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੀ ਪਰਸਿੱਧ ਸੰਪ੍ਰਦਾ ‘ਛੂਤੀਆਂ’ ਦੇ ਇਕ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ ਦਾ ਜੀਵਨ ਦਿਤਾ ਏ।

ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਸੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ‘ਸੰਤ-ਸਿਪਾਹੀ’ ਹੋਏ। ਏਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਸੰਤ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੰਤ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਛੂਤੀਏ ਸਨ। ਏਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ‘ਜਨਮੇਜਾ’ ਭੰਮਾਵੱਦੀ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਏਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕੱਲੇ-ਇਕੱਲੇ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬੜਾ ਉੱਚਾ ਏ। ਜੇਹੜਾ ਸਮਾ ਮਿਲਨ ਤੇ ਸਵਿਸਥਾਰ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਏ। ਏਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਝਾਕੀਆਂ ਆਪ ਨੂੰ ‘ਸੰਤ-ਸਿਪਾਹੀ’ ਤੇ ‘ਬੁਰੇ ਦਾ ਭਲਾ’ ਵਾਲੇ ਲੇਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਨਗੀਆਂ। ਏਹ ਕੋਈ ਮਨ-ਘੜਤ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸੱਚੇ ਅਤੇ ਸਹੀ ਵਾਕਿਆਤ ਹਨ।

—੦—

ਪੂਰਨ-ਸੰਤ—

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾਸਿ ਗਿਰਾਸਿ ਨ ਵਿਸਰੈ

ਹਰਿ ਨਾਮਾ ਮਨਿ ਮੰਤ੍ਰੁ।

ਏਨੁ ਸਿ ਸੋਈ ਨਾਨਕਾ,

ਪੂਰਨੁ ਸੋਈ ਸੰਤੁ।

[ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ

ਸੰਤ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਰਾਲ

(ਵਲੋਂ ਸ੍ਰ: ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਗਲੀ)

ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਕਾਂਸੇ ਪੁਰ, ਜ਼ਿਲਾ ਸਹਾਰਨ ਪੁਰ (ਯੂ.ਪੀ.) ਵਿਚ ੧੯੨੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਹੋਇਆ।

ਆਪ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸੀਤ ਰਾਮ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਬਚਪਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਵਾਕਿਫ਼ ਨਹੀਂ, ੧੯੧੩ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਆਪ ਨਿਰਭੇ ਇਤਨੇ ਹਨ ਕਿ ਖੁੰ ਖਾਰ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰਾਂ ਤੋਂ ਡਰਨਾਂ ਤਾਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰਿਹਾ, ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਪਯਾਰ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇਕ ਵੇਰਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਇਕ ਚਸ਼ਮੇ ਪਰ ਬੈਠੇ ਸਤਿਗੁਰੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਲਿਵ-ਲੀਨ ਹੋਏ ਭਜਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਇਕ ਸ਼ੇਰ ਆਪ ਨਾਲ ਆਕੇ ਖਹਿਣ ਲਗ ਪਿਆ। ਸੰਤ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਾਧੀ ਵਿਚ ਮਗਨ ਰਹੇ। ਸ਼ੇਰ ਕੁਛ ਚਿਰ ਬਾਦ ਆਪ ਹੀ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਔਣ ਜਾਣ ਦਾ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਪਤਾ ਨ ਲਗਾ। ਸਵੇਰੇ ਜਦ ਮੈਂ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਝੁੰਗੀ ਪਾਸ ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਵੇਖੇ, ਤਦ ਮੈਂ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਸੰਤਾਂ ਪਾਸ ਕੀਤੀ— ਅਗੋਂ ਸੰਤ ਜੀ ਹਸਕੇ ਕਹਿਣ ਲਗੇ—“ਸ੍ਰ: ਜੀ! ਤੁਸਾਂ ਨ ਡਰਨਾ, ਸਾਧਾਂ ਦਾ ਮਾਸ ਸ਼ੇਰ ਨਹੀਂ ਖਾ ਸਕਦਾ।” ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ।

ਪਿੰਡ ਦੇ ਨੰਬਰਦਾਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਤੇ ਰਣ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਜਦ ਮੈਂ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਗਲ

ਕੀਤੀ, ਤਦ ਉਹ ਕਹਿਣ ਲਗੇ— ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਰੋਜ਼ ਹੀ ਸ਼ੇਰ ਮਿਲਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰੀਂ ਜਾਕੇ ਬੈਠਣੋਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਝਿਜਕਦੇ।

ਇਸ ਵਾਕਿਆ ਤੋਂ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਬਾਦ ਜਦ ਇਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਅਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਇਕ ਭਿਆਨਕ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਦੀ ਗੁਜ਼ਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਤਦ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜੇਹੀ ਕੁੱਲੀ ਮੇਰੀ ਨਜ਼ਰ ਪਈ। ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਹੋਕੇ ਅਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਤੋਂ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਇਹ ਕੁੱਟੀਆਂ ਕਿਸਦੀ ਹੈ? ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸੰਤ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਰਾਲ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਭਾਵੇਂ ਬੰਦੂਕ ਵੀ ਸੀ, ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਜੰਗਲ ਦੇ ਮਾਨਸ਼ੋਰ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀਆਂ ਭਿਆਨਕ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਭੈ-ਭੀਤ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਹੈਰਾਨ ਸਾਂ ਕਿ ਸੰਤ ਜੀ ਅਜੇਹੇ ਨਿਰਜਨ ਬਨ ਵਿਚ ਕਿਸਤਰਾਂ ਨਿਵਾਸ ਰਖਦੇ ਹਨ।

ਸੰਤ ਜੀ ਅਜ ਕਲ ਪਿੰਡ ਬਰਾਲ ਵਿਖੇ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਦੀ ਆਦਰਸ਼ਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵੇਖਕੇ ਆਪਨੂੰ ਰਿਆਸਤ ਨਾਹਣ ਦਾ ਸੂਬਾ ਨੀਯਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਉੱਚੇ ਤੇ ਸੁੱਚੇ ਜੀਵਨਦੀਆਂ ਕਈ ਹੋਰ ਵੀ ਝਾਕੀਆਂ ਮੇਰੇ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਆਈਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਵਿਸਤਾਰ ਵਧ ਜਾਣ ਦੇ ਡਰ ਤੋਂ ਸੰਖੇਪ ਜਿਹੀ ਜੀਵਨੀ ਹੀ ਦਿਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਸੰਤ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ‘ਰਾਮਟਾਲੀ’

(ਵਲੋਂ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੁਗੈਚ)

ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਮਤ ੧੯੨੧ ਵਿਚ ਵਿਸਾਖ ੧ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਰਹਿੰਦੀ ਮਾਤਾ ਭਾਗੋ ਜੀ ਅਰ ਪਿਤਾ ਬਾਬਾ ਬੁਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਾਮ-ਗੜੀਆ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਰੰਗ ਸਿਆਮ, ਕੰਢ ਦਰਮਿਆਨਾ, ਨੀਲੇ ਕਵਲ ਸਮਾਨ ਨੇਤ੍ਰ। ਆਪ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਸਾਧੂ ਸੁਭਾਵ ਸਨ।

ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਭਜਨ ਬਾਬਾ ਰਾਜਾ ਸਿੰਘ ਤਰਾਂਡੀ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਪੁਛਿਆ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਪੁਰਾਨੀ ਅਨਾਰਕਲੀ ਫਰਨੀਚਰ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਖੋਲ੍ਹ ਰਖੀ ਸੀ। ਭਜਨ ਪੁਛਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਕੁਛ ਦਿਨ ਭਜਨ ਕੀਤਾ ਪਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਭਿਆਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਇਕ ਦਿਨ ਭਾਈ ਮੰਝ ਦੀ ਸਾਖੀ ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੇ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਐਸਾ ਵੇਰਾਗ ਭਗਾ ਕਿ ਭਜਨ ਦੀ ਲੋੜ ਭਾਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਹੈ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਰਮਲੇ ਮਹਾਤਮਾਂ ਰੋੜਾਂ ਵਾਲੇ ਦੇ ਨਾਨਕ ਵਲੋਂ ਬਾਬੇ ਖੁਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਏ ਦੇ ਸਤਸੰਗ ਨਾਲ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਰੰਗਣ ਚੜ੍ਹੀ, ਇਕ ਵਾਰ ਬਾਬਾ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਆਪ ਮੈਨੂੰ ਭਜਨ ਦੀ ਦਾਤ ਬਖਸ਼ੋ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਕਹਿਆ ਅਗੇ ਨਹੀਂ ਪੁਛਿਆ? ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਰਾਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਦਸਿਆ। ਸੰਤ ਬੜੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲਗੇ ਬਸ ਭਈ ਭਜਨ ਓਹੋ ਹੀ ਹੈ, ਅਭਿਆਸ ਕਰੋ। ਆਪੇ ਸਵਾਦ ਆਵੇਗਾ। ਬਸ ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ ਆਪ

ਦਾ ਕੰਮ ਸਾਰੀ ਦਿਹਾੜੀ ਦੁਕਾਨ ਕਰਨੀ ਤੇ ਅਤੇ ਸ਼ਗਿਰਦਾਂ ਪਾਸੋਂ ਕਰਵਾਉਣ ਬਾਦ ਪੁਰਾਨੀ ਅਨਾਰਕਲੀਓਂ ਨਾਨਕ ਵਲੋਂ ਦੋ ਡੇਢ ਮੀਲ ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਤੇ ਕਥਾ ਸੁਣਨ ਆਉਣਾ। ਬਾਦ ਆਪਨੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਮੁਠੀ ਆਦਿਕ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ, ਉਪ੍ਰੰਤ ਚੌਂਕੜਾ ਲਾਕੇ ਬੈਠ ਜਾਨਾ। ਘੰਟਾ ਦੋ ਘੰਟੇ ਪਿਛੋਂ ਦੁਕਾਨ ਤੇ ਜਾਣਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦਰਯਾ ਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਦੇ ਤੇ ਸਮਾਧੀ ਲੈਂਦੇ। ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਵਿਉਹਾਰ ਕਰਦੇ, ਇਸਤਰਾਂ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਆਤਮ ਰਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਈ ਤੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਰਸ ਸਭ ਛਿਕੇ ਲਗਨ ਲਗੇ। ਦੁਕਾਨ ਦਾ ਕੰਮ ਸ਼ਗਿਰਦਾਂ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕਰ ਪਿੰਡ ਕੱਕੜ (ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰ) ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕਰੀਬ ਇਕ ਮੀਲ ਲੈਂਦੀ ਤਰਫ ਕੁਟੀਆ ਪਾ ਲਈ ਜੋ ਰਾਮ ਟਾਹਲੀ ਕਰਕੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ।

੧. ਕੋਤਕ

ਆਪ ਦੇ ਪਿੰਡ ਇਕ ਹੁਕਮੀ ਨਾਮ ਦੀ ਮਾਈ ਸੀ, ਉਸਦੇ ਤਿੰਨਾਂ ਪੁੱਤ੍ਰਾਂ ਤੇ ਇਕ ਮੁਕਦਮਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਗਿਆ, ਮਾਈ ਨੇ ਅਤੀ ਬਿਆਕੁਲ ਹੋਕੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਲਈ। ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ, ਮਾਈ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦਾ ਲੰਗਰ ਕਰ, ਕਰਤਾਰ ਭਲੀ ਕਰੇਗਾ। ਬਸ ਲੰਗਰ ਕੀਤਾ, ਤੇ ਓਹ ਤਿੰਨੇ ਹਾਈਕੋਰਟ ਤੋਂ ਬਰੀ ਹੋ ਗਏ।

੨. ਬੀਤੀ ਵਾਰਤਾ ਸੰਤ ਉਜਾਗਰ

ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨੀ

ਮੈਨੂੰ ਪਲੇਗ ਨਿਕਲੀ ਹੋਈ ਸੀ ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ ਮੈਨੂੰ ਏਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਛੱਡਕੇ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਜੋੜ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਚਲੀ ਗਈ। ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਸੇਵਾ ਕਰਦੀ ਰਹੀ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਕਹਿਣ ਲਗੀ ਕਿ ਗ੍ਰੰਥ ਨਿਵਾਜ ਮੈਂ ਉਜਾਗਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅਤੀ ਬੀਮਾਰ ਛੱਡਕੇ ਆਈ ਸਾਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਸੰਤਾਂ ਹੱਸਕੇ ਕਿਹਾ ਬੀਬੀ ਘਬਰਾਓ ਨਹੀਂ ਉਹ ਰਾਜੀ ਹੈ। ਆਕੇ ਡਿਠਾ ਤਾਂ ਪਲੇਗ ਫਿੱਸੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਚੇਨ ਨਾਲ ਲੰਮਾਂ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹਾਂ। ਮੇਰੀ ਉਮਰ ਕ੍ਰੀਬ ਓਦੋਂ ਦਸ ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ।

੩. ਜ਼ਬਾਨੀ ਪੰਃ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਇਕ ਦਿਨ ਸੰਤ ਕਥਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਏਨੀ ਤਾਕਤ ਹੈ ਕਿ ਅਗਨ ਦੀ ਪਰਲੋ ਵੀ ਆਵੇ ਤਾਂ ਪਾਠ ਕਰਦਿਆਂ ਪ੍ਰਬਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ, ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਸ਼ੰਕਾ ਹੋਯਾ। ਇਕ ਵੇਰੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਹਿਆ ਸੰਤ ਜੀ ਏਡੀ ਸ਼ਕਤੀ! ਸੰਤਾਂ ਕਹਿਆ ਹਾਂ ਜੀ। ਬਸ ਓਸ ਰਾਤ ਮੈਨੂੰ ਦਿਸ਼ਟਾਂਤ ਵਿਚ ਕਰਕੇ ਵਿਖਾ ਦਿਤਾ।

੪. ਸੁਦਾਰ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਸਾਲ-ਦਾਰ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸੰਤ ਜੀ ਅਤੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਸਾਡੇ ਘਰ ਲੰਗਰ ਹੋਵੇ। ਸੰਤਾਂ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਸਦਾ ਲੰਗਰ ਛਕਾਂਗੇ, ਜੇਹੜਾ ਢਾਈ ਮਾਲਾ ਪਕੀਆਂ ਫੋਰੇ ਤੇ ਮਾਸ ਵਗੈਰਾ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰੇ। ਬਾਦਰੀ ਦੀ ਹੌਂਕੜ ਵਿਚ ਸੁਦਾਰ ਨਰਾਜ਼ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲਗਾ ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਇਜ਼ਤ ਵਿਚ ਫਰਕ ਪਾਇਆ ਹੈ

ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਮਰਵਾ ਦਿਆਂਗਾ, ਸੁਦਾਰ ਬਬੇਰੀ ਚਾਰਾਜੇਈ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਤਾਂ ਸੰਤ ਕਹਿਣ ਲਗੇ ਇਸਦੇ ਸਤਿਸੰਗ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸਾਡੇਪਾਸ ਹੈ, ਇਸਨੂੰ ਸਤਿਸੰਗ ਦਾ ਦਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਚਲੋ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਜੀ ਵੇਖੀਏ ਠੀਕ ਮਾਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ? ਦੋ ਤਿੰਨ ਸ੍ਰੀਰ ਤੇ ਸੰਤ ਜੀ ਅਗੇ ਲਗ ਕੇ ਸੁਦਾਰ ਦੇ ਘਰ ਚਲੇ, ਜਿਸ ਵਕਤ ਦਰ-ਵਾਜੇ ਵਿਚ ਗਏ ਸੁਦਾਰ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਓਹ ਕ੍ਰੋਧਆਤੁਰ ਹੋ ਕੇ ਸੰਤਾਂ ਵਲ ਆਇਆ ਜਿਸ ਵਕਤ ਪਾਸ ਆਇਆ। ਮਸਤਕ ਦਾ ਤੇਜ਼ ਝਲਿਆ ਨਾ ਗਿਆ ਤੇ ਢਹਿ ਕੇ ਚਰਨੀ ਪੈ ਗਿਆ, ਲੋਕ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਏ। ਉਪ੍ਰੰਤ ਸੁਦਾਰ, ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਯੰਤ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਸੇਵਕ ਰਿਹਾ।

੫. ਬਾਬਾ ਬਲਾਕਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਇਕ ਉਘੇ ਸੇਵਕ ਸਨ। ਅਜੇ ਪਹਿਲੀ ਹੀ ਅਵਸਥਾ ਸੀ, ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਸਿਰ ਸਮੇਂ ਦੇ ਗੇੜ ਨਾਲ ਕੁਝ ਕਰਜਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਆਪ ਜੀ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਖੂਹ ਗੇੜ ਰਹੇ ਸਨ। ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦਾ ਸ਼ਾਹ ਕੁਰਕੀ ਵਾਲਾ ਸਿਪਾਹੀ ਲੈ ਸੰਤਾਂ ਪਾਸ ਰਾਮ ਟਾਲੂ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ ਮਹਾਰਾਜ, ਏਥੇ ਬਲਾਕਾ ਸਿੰਘ ਆਇਆ ਹੈ। ਸੰਤਾਂ ਕਿਹਾ ਭਾਈ ਵੇਖ ਲੈ ਜਿਥੇ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਬਲਾਕਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਾਮਣੇ ਖੂਹ ਗੇੜ ਰਹੇ ਸਨ। ਪਰ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਤੇ ਸਿਪਾਹੀ ਨੂੰ ਦਿਸਦੇ ਨਹੀਂ। ਅਖੀਰ ਓਹ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਮੁੜ ਗਏ।

੬. ਪੰਡਤ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਕ ਸਮੇਂ ਪਲੇਗ ਨਾਲ ਸਖਤ ਬੀਮਾਰ ਸਨ। ਬਚਨ ਸਿੰਘ ਨਾਮੀ ਇਕ ਸਿਖ ਨੇ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੁਣ ਤਾਂ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਸੇਵਕ

ਵੀ ਤਾਉਨ ਨਾਲ ਮਰਨ ਲਗੇ ਹਨ। ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਹਸ ਕੇ ਕਿਹਾ—ਜੇਹੜੇ ਸਾਡੇ ਹੇਠ ਓਹ ਨਹੀਂ ਮਰਦੇ। ਓਧਰ ਪੰਡਤ ਜੀ ਬੋਲਣ ਚਾਲਣ ਤੋਂ ਵੀ ਰਹਿ ਗਏ, ਅਤੇ ਨਿਗਾਹ ਵੀ ਫਟ ਗਈ। ਇਕਲੋਤਾ ਪੁੱਤ੍ਰ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਘਰ ਦੇ ਅਤੀ ਦੁਖੀ ਹੋਏ। ਉਧਰੋਂ ਸੰਤ ਰਾਮ ਟਾਲੀ ਤੋਂ ਪਿੰਡ ਆ ਗਏ। ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਹੁਤ ਖਰਾਬ ਹੈ। ਓਸੇ ਵਕਤ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਪੰਜ ਗਾਗਰਾਂ ਜਲ ਦੀਆਂ ਲਿਆਓ, ਏਸਨੂੰ ਤਕ-ਤਿਆਂ ਕਰੀਏ। ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਆਗਯਾ ਅਨੁਸਾਰ ਗਾਗਰਾਂ ਲਿਆ ਕੇ ਪੰਡਤ ਦਾ ਇਸ਼-ਨਾਨ ਕਰਾਇਆ। ਬਚਨ ਸਿੰਘ ਵੀ ਓਥੇ ਆ ਗਿਆ। ਓਸਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਨੇ ਬਰਨੇ ਕਰਕੇ ਕਹਿਣ ਲਗੇ ਵੇਖ ਭਈ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਰਾਜੀ ਹੈ। ਏਨਾਂ ਸੁਣ ਬਚਨ ਸਿੰਘ ਚਰਨੀ ਢਹਿ ਪਿਆ, ਸੰਤ ਘਰ ਆ ਗਏ। ਆਕੇ ਕਹਿਣ ਲਗੇ ਅਜ ਕਕੜਾਂ ਵਿਚ ਸਿਖੀ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਢਹਿ ਚਲਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਕਰਤਾਰ ਨੇ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਰਖ ਲਿਆ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਅਪਣੀ ਉਮਰ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੇ ਆਏ ਹਾਂ।

੭. ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨਾਮੀ ਇਕ ਸਿਖ ਪਤਨ ਵਿਚ ਨੌਕਰ ਸੀ—ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਪਲ-ਟਨ ਲਾਮ ਨੂੰ ਗਈ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸਿੰਘਣੀ ਨੇ ਸੰਤਾਂ ਪਾਸ ਬਿਨ ਕੀਤੀ, ਗੀਬ ਨਿਵਾਜ ਮੇਰੇ ਪਤੀ ਦੀ ਜਾਨ ਬਚਾਓ। ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਜੁਗਤੀ ਦੱਸੀ। ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਨ ਲਗ ਪਈ। ਤਾਂ ਥੋੜੇ ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਸਿੰਘ ਨਵਾਂ ਨਰੇਆ ਘਰ ਆ ਗਿਆ। ਘਰ ਦਿਆਂ ਨੇ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਭੁਟੀ ਕਿਸਤਾਂ ਮਿਲੀ? ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕੀ ਹੋਯਾ ਹੈ,

ਸਿਰਫ ਏਨਾਂ ਪਤਾ ਲਗਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਟਿਕਟ ਲੈਕੇ ਗੱਡੀ ਚੜ੍ਹਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

੮. ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਸਰੀਰ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਏਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਆਤਮਾ ਦੇਹੀ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਪੁਲੋਕ ਨੂੰ ਜਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਅਗੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿ-ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿ-ਗੁਰੂ ਹਰੀਸਿੰਘ ਜੀ ਤਕ ਸਾਰੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਜਦ ਆਤਮਾ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਾ ਤਾਂ ਹੁਕਮ ਹੋਯਾ ਤੁਸਾਡੀ ਪਿਛੇ ਬਾਕੀ ਹੈ, ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਨੇ ਬਿਨੇ ਕੀਤੀ ਕਿ ਹੁਕਮ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਹੁਕਮ ਹੋਯਾ ਆਪਦਾ ਜੋ ਗੁਰੂ ਪਾਲਕ ਬੂੜ ਸਿੰਘ ਨਾਮ ਸਿੱਖ ਸੀ ਉਸਦੀ ਇੱਛਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਸੰਤ ਵੱਡੀ ਦੇਣ। ਏਹ ਹੈ ਬਾਕੀ। ਸਤਿ ਬਚਨ ਕਹਿ ਕੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਵਾਪਸ ਆ ਗਈ। ਜਿਸ ਵਕਤ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ ਬੂੜ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਸੰਤਾਂ ਕਹਿਆ ਭਈ ਗੁਰ-ਮੁਖਾ ਤੂੰ ਸਾਨੂੰ ਕਹਿ ਦੇਂਦਾ ਕਿ ਮੈਂ ਵੱਡੀ ਲੈਣੀ ਹੈ, ਸਾਨੂੰ ਦਰਗਾਹ ਵਿੱਚੋਂ ਤੇ ਨ ਮੁੜਨਾਂ ਪੈਂਦਾ। ਹੁਣ ਅਪਣੀ ਇੱਛਾ ਪੂਰੀ ਕਰ ਲੇ, ਜੋ ਲੈਣਾ ਈ ਲੈ ਲੇ। ਬੂੜ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ—ਇੱਛਾ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਠੀਕ ਏਹੀ ਸੀ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਖਿਆਂ ਕਰੋ। ਸੰਤਾਂ ਕਹਿਆ ਨਾ ਭਾਈ ਵੱਡੀ ਲੈਕੇ ਸਾਨੂੰ ਸੁਰ-ਖਰ ਕਰੋ। ਕੁਛ ਸੰਬਾਦ ਦੇ ਬਾਦ ਬੂੜ ਸਿੰਘ ਮੰਨੀ ਗਿਆ ਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਸਰੀਰ ਤਿਆਰ ਬਰਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ।

ਗੁਰ ਮਰਯਾਦਾ ਨਾਲ ਪਿਆਰ

ਸ੍ਰੀ ਪੂਜਯ ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰ ਮਰਯਾਦਾ ਦੀ ਰੀਤੀ ਇਸਤ੍ਰਾਂ ਨਿਭਾਈ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ

ਦਿਨ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਦੇ ਘਰ ਬਾਲਕ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇ, ਉਸਨੂੰ ਤੇਰਵੇਂ ਦਿਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਕੇ ਪੰਜ ਕਕਾਰ ਦੀ ਰਹਿਤ ਰਖਾ ਦੇਣੀ। ਕੰਘਾ, ਕੜਾ, ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਧਾਗੇ ਵਿੱਚ ਬੰਨ੍ਹਕੇ ਗਲ ਪਾ ਦੇਣੇ, ਤੇ ਕਛਹਿਰਾ ਪਾ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਦੇਣਾ, ਅਤੇ ਕੰਨ ਵਿੱਚ ਭਜਨ ਦਸ ਦੇਣਾ। ਕੇਸ ਕੁਦਰਤੀ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਹਨ। ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਇੱਛਾ ਸੀ ਕਿ ਦਾਈ ਵੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿੰਘਣੀ ਹੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਸੰਸਕਾਰ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਦੇ ਮੱਥੇ ਲਗਨ ਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਸਿਲਸਿਲਾ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਰੀਤੀ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਿ ਜੇਹੜੇ ਵੀ ਸਿੱਖ ਦੇ ਘਰ ਬੱਚਾ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇ ਉਸਨੂੰ ਪੰਜ ਪਉੜੀਆਂ ਪੜ੍ਹਕੇ ਗੁੜ੍ਹਤੀ ਦਿਓ। ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਕੇ ਭੋਗ ਪਾਇਆ ਜਾਵੇ, ਵਿਵਾਹ ਸੰਸਕਾਰ ਗੁਰਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਨੇ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਭੋਗ ਜ਼ਰੂਰ ਪਵਾ ਦੇਣਾ। ਮ੍ਰਿਤੂ ਸਮੇਂ ਭੀ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਭੋਗ ਪਵੇਣਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਪੂਰੀ ਪੂਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਕਰਵੇਂਦੇ।

ਅੰਤਮ ਸਮਾਂ

ਬਾਬਾ ਜੀ ਦਾ ਸਰੀਰ ੧੯੭੨ ਵਿੱਚ ਢਿੱਲਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਤਾਂ ਕੋਲ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਇਕ ਦਿਨ ਬਾਬਾ ਬਲਾਕਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਚਿੱਤ ਵਿੱਚ ਆਈ ਕਿ ਜੋਗੀ ਜੋ ਦਸਵਾਂ ਦੁਆਰ ਫੌੜਕੇ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕਿਸਤਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸੰਤਾਂ ਕਹਿਆ ਜੇਹੜਾ ਤੇਰੇ ਚਿੱਤ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਕਾ ਫੁਰਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਰਹੁ, ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ

ਅੰਦਰ ਦੀ ਜਾਨਣ ਕਰਕੇ ਸੰਤਾਂ ਤੋਂ ਖਿਮਾਂ ਮੰਗੀ। ਬੀਬੀ ਠਾਕਰੀ ਜੀ ਦੀ ਮਾਈ ਨੇ ਕਿਹਾ—ਸੰਤ ਜੀ, ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰੋਂ ਆਏ ਹਾਂ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਚਾਲੇ ਪਾ ਦੇਣ ਲਗੇ ਹੋ, ਸੰਤਾਂ ਕਿਹਾ—ਉਮਰ ਦੇ ਸਬੰਧ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਵਾਰੀ ਸਾਡੀ ਹੈ। ਤੇ ਮਾਈ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਪਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੁਸ਼ਨ ਹੁੰਦਾ ਰਵੇਗਾ। (ਸੋ ਮਾਈ ਜੀ ਨੂੰ ਪਿਛੋਂ ੨੦ ਸਾਲ ਅਪਣੀ ਆਯੂ ਤਕ ਨਿੱਤ ਦੁਸ਼ਨ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ) ਉਸ ਵੇਲੇ ਠਾਕਰ ਜੀ ਮੁਹਾਵੀਏ ਆਏ, ਤੇ ਕਿਹਾ—ਸੰਤ ਜੀ ਹੁਣ ਅਗਾਂ ਜਾਣ ਦੀ ਖਿੱਚ ਪੈ ਗਈ ਹੈ। ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਸਰੀਰ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ, ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਬੀਮਾਰੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ, ਅੰਤ ਤਕ ਸੋਧ ਨਿਭਾਈ। ਇਕ ਸ਼ਿਕਾਵਾਦੀ ਨੇ ਸ਼ਿਕਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸੰਤ ਤਾਂ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜ਼ੀ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਏਹਨਾਂ ਕੋਲ ਅਪਣੇ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਬੀਮਾਰੀ ਦਾ ਕੋਈ ਇਲਾਜ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਪੰਜ ਗਾਗਰਾਂ ਜਲ ਦੀਆਂ ਲਿਆਓ ਤਾਂ ਜਲ ਨਾਲ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਐਨ ਤਿਆਰ ਬਰਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ। ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਨਿਸਚਾ ਆ ਗਿਆ ਕਿ ਸੰਤ ਜੋ ਚਾਹੇ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਸੰਮਤ ੧੯੭੨ ਮਹੀਨਾ ਮਾਘ ੧੫ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਲਗ ਪਗ ੧੦ ਵਜੇ ਸਚਖੰਡ ਨੂੰ ਚਾਲੇ ਪਾ ਗਏ।

ਜਾਨਣ ਯੋਗ ਗੱਲਾਂ

(੧) ਬੀਬੀ ਠਾਕਰੀ ਜੀ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਚਾਚੇ ਦੀ ਸਪੁਤ੍ਰੀ ਭੈਣ ਹੈ। ਜੋ ਅਜੇ ਤਕ ਕੱਕੜਾਂ

ਮਹੰਤ ਵਧਾਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖਾਨਪੁਰ

(ਮਾਸਟਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਨਖੱਤਾ)

ਆਪਦਾ ਜਨਮ ਇਲਾਕਾ ਦੜਪ ਪਿੰਡ ਖਾਨ ਪੁਰ ਦੇਉਆਂ(ਜਿ: ਸਿਆਲਕੋਟ) ਵਿਚ ਭਾਈ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਦੇ ਘਰ ਸੰਮਤ ੧੯੧੨ ਨੂੰ ਹੋਇਆ, ਜਵਾਨ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਹੋਨ ਤਕ ਏਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸ਼੍ਰੀਰ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਤਾਕਤਵਰ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਅਖਾੜਿਆਂ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਬੁਗਦਰ ਚੁਕਣਾ, ਵੀਣੀ ਫੜਨੀ, ਛਾਲ ਮਾਰਨੀ ਆਦਿ ਏਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੋਟੇ ੨ ਤੇ ਜਰੂਰੀ ਕੰਮ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿਖਾਂ ਤੋਂ ਥੋੜਾ ੨ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਵਲ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਰ ਕਿਤੇ ੨ ਦੀਵਾਨ ਲਗਣ ਲਗ ਪਏ ਸਨ। ਕਈ ਇਕ ਦੀਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਏਹ ਭੀ ਅਪੜਦੇ ਪਰ ਅਣਜਾਨ ਸੁਭਾਵ ਵਿਚ ਮਸਤਾਨਿਆਂ ਪਰ ਬੜੀ ਘਿਣਾਂ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਇਕ ਦੋ ਮਸਤਾਨਿਆਂ ਦੇ ਆਪ ਹਥੀਂ ਭੀ ਪਏ ਪਰ

ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਏਹਨਾਂ ਦੇ ਸਤਿਸੰਗ ਕਰਕੇ ਕੱਕੜਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਬੜਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

(੨) ਪਡਤ ਜੀ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਸੇਵਕ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਾ ਵਿਹਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

(੩) ਬਾਬਾ ਬੁਲਾਕਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਸੇਵਕ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸੁਦਾਰ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਭਾਈ ਸਨ।

(੪) ਬੂੜ ਸਿੰਘ ਮੈਹਰੇ ਸਿੰਘ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਸੇਵਕ ਸਨ।

(੫) ਉਜਾਗਰ ਸਿੰਘ ਨੰਬਰਦਾਰ ਹੈ।

ਓਹਨਾਂ ਮਸਤਾਨਿਆਂ ਦੀ ਛੁਹ ਏਹਨਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਗਈ। ਅਖੀਰ ੨੭-੨੮ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਵਿਚ ਆਪ ਨੇ ਬਾਬਾ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੁਹਾਰਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਸ ਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰ ਦੇ ਅਣੀਆਲੇ ਤੀਰ ਨੇ ਆਪਨੂੰ ਨਿਰਮਾਣਤਾ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਪਟਕ ਦਿਤਾ, ਖੁਦੀ ਦੀ ਤਾਕਤ ਇਕ ਦਮ ਕਾਫ਼ੂਰ ਹੋ ਗਈ। ਮਸਤਾਨਿਆਂ ਤੇ ਗੈਰਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਖੁਦ ਏਡੇ ਮਸਤਾਨੇ ਹੋ ਗਏ ਕਿ ਆਪਦੇ ਦੋ ਬੜੇ ਵਡੇ ਸੰਢੇ ਚੋਰ ਕਢਕੇ ਲੈ ਗਏ ਤਾਂ ਆਪ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਭਣ ਦੀ ਥਾਂ ਸ਼ਬਦ ਪੜਦੇ ਫਿਰਦੇ ‘ਬੁਰਾ ਕਾਲਾ ਲੈ ਗਏ ਚੋਰ, ਸਤਿਗੁਰ ਦੇ ਦੇਵੇਗਾ ਹੋਰ।’ ਘਰ ਦਾ ਜੋ ਪਦਾਰਥ ਸੀ ਸਭ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਛਕਾ ਦਿਤਾ। ਆਪ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਲੈਕੇ ਇਕ ਖੂੰਡਾ ਅਰ ਇਕ ਘੋੜਾ ਲੈ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਦੌਰਾ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਹਰ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਉਚੇਚਾ ਜਾਕੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ ਅਪਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਫਰਜ਼ ਸਮਝਦੇ ਸਨ, ਆਪਦੇ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਖਾਸ ਰਹਸਯ ਸੀ। ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਬੈਠਿਆਂ ਬਗੈਰ ਬਾਂਹ ਉਲਾਰਨ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ ਆਪਦਾ ਸੁਭਾਵਕ ਨਿਯਮ ਸੀ। ਆਪਦੇ ਕੀਰਤਨ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਹੁਤ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਅਰ ਆਪਣੇ ਦੌਰੇ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਖਦੇ ਸਨ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਅਸੂਲਾਂ ਤੋਂ ਗਿਰ ਰਹੇ ਸਰੀਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਖੂੰਡਾ ਭੀ ਫੇਰ ਦੇਂਦੇ ਅਤੇ

ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਕਦੇ ਭੀ ਕੋਈ ਬੇ-ਅਸੂਲੀ ਗਲ ਨ ਹੋਣ ਦੇਂਦੇ । ਭਰਮ ਤੋੜ ਆਪ ਏਨੇ ਸਨ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰ ਪਿੰਡ ਬੱਲਾਂ ਵਿਚ (ਜੋ ਖਾਨ ਪੁਰਤੋਂ ਢਾਈ ਕੁ ਕੋਹ ਹੈ) ਦੀਵਾਨ ਸਜਾਇਆ, ਦੀਵਾਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਕ ਮਯਾ ਨਾਮੇ ਜਟ ਸਰਵਰੀਏ ਨੇ ਉਠਕੇ ਅਪਣੇ ਕੁਛ ਸ਼ੰਕੇ ਕੀਤੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਤ੍ਰ ਐਸੇ ਤੀਕੇ ਨਾਲ ਏਹਨਾਂ ਦਿਤਾ ਕਿ ਉਸੇ ਵਕਤ ਭਜਨ ਪੁਛ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਮੱਯਾ ਸਿੰਘ ਨਾਮੇ ਸਿੰਘ ਸਜ ਗਿਆ, ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ‘ਸਾਡੇ ਘਰ ਇਕ ਲਖ ਦਾਤੇ ਦਾ ਥਾਨ ਹੈ’ ਮਹੰਤ ਜੀ ਉਸੇ ਵਕਤ ਖੁੰਡਾ ਫੜਕੇ ਉਸਦੇ ਘਰ ਜਾ ਖਲੋਤੇ ਅਰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੱਯਾ ਸਿੰਘ ਕਹੀ ਲਿਆਕੇ ਹੁਣੇ ਸਾਡੇ ਰੂਬਰੂ ਇਸਨੂੰ ਢਾਹ ਦੇਹ, ਉਸੇ ਵਕਤ ਉਸ ਥਾਂ ਦੀ ਮਿਟੀ ਬਾਹਰ ਸੁਟਾ ਦਿਤੀ ਤੇ ਸਿਖ ਨੂੰ ਨਿਰਸੰਸੇ ਕਰ ਦਿਤਾ । ਗਹਿਣਿਆਂ ਦੇ ਆਪ ਏਡੇ ਉਲਟ ਸਨ ਕਿ ਪਿੰਡ ਸਜਾਏ ਇਕ ਮਾਈ ਨੇ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਲੰਗਰ ਕੀਤਾ, ਉਸਦੇ ਲੰਗਰ ਕਰਦਿਆਂ ਉਤੇ ਏਹ ਭੀ ਘਰ ਚਲੇ ਗਏ, ਅਗੇ ਉਸ ਮਾਈ ਦੀ ਬੀਬੀ ਨੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਵਾਲੇ (ਮੁਰਕੀਆਂ) ਪਾਏ ਹੋਏ ਸਨ ਤੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ, ਬੱਸ ਆਪ ਝਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਹੋ ਗਏ । ਘਰ ਵਾਲੇ ਸ਼ੀਰਾਂ ਤੇ ਮਾਈ ਨੇ ਮਾਫੀ ਭੀ ਮੰਗ ਲਈ ਪਰ ਉਹ ਲੰਗਰ ਆਪਨੇ ਨਾ ਹੀ ਛਕਿਆ । ਏਸੇਤਰਾਂ ਇਕ ਵਾਰ ਪਿੰਡ ਠਰੋਹ ਆਪਦਾ ਦੋਰਾ ਗਿਆ, ਓਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭੈਣ ਵਿਆਹੀ ਸੀ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਨੇ ਕਿਤੇ ਵੱਡਾ ਖੱਸੀ ਕਰਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਪਿੰਡ ਜਾਂਦਿਆਂ ਹੀ ਉਸਤੇ ਗੁਰਮਤ ਦਾ ਦਬਾਉ ਪਾ ਲਿਆ

ਤੇ ਉਸ ਸਿਖ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ਕਰਕੇ ਤਨ-ਖਾਹ ਲਾਈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵੱਡੇ ਨੂੰ ਭੀ ਖੂਬ ਡਾਟਿਆ ਤੇ ਸੰਗਤ ਪਾਸੋਂ ਮੁਆਫੀ ਮੰਗ-ਵਾਈ । ਨਿਰਭੇ ਆਪ ਇਤਨੇ ਸਨ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰੀ ਪਿੰਡ ਖਾਨਪੁਰ ਦੀਵਾਨ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਇਕ ਥਾਨੇਦਾਰ ਬੋੜੀ ਦੂਰ ਬੈਠਾ ਹੁੱਕਾ ਪੀ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਆਪਨੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਉਸਨੂੰ ਏਸ ਕੰਮ ਤੋਂ ਵਰਜਿਆ, ਪਰ ਉਹ ਥਾਨੇਦਾਰੀ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨ ਕਰੇ, ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੇ (ਜੋ ਬੈਠੇ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸਨ) ਉਠਕੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਖੁੰਡੇ ਜੜ ਦਿਤੇ, ਥਾਨੇਦਾਰ ਬੜੇ ਰੋਹ ਵਿਚ ਹੋ ਪਿੰਡ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਰ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿਚ ਮਾਰਨ ਦਾ ਮੁਕਦਮਾ ਜਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ । ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਨੇ ਜਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਜਵਾਬ-ਤਲਬ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਆਪਨੇ ਸਾਰਾ ਬਿਤਾਂਤ ਉਸੇਤਰਾਂ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਕਹਿ ਦਿਤਾ, ਜਿਸਨੂੰ ਸੁਣਕੇ ਡਿਪਟੀ ਨੇ ਥਾਨੇਦਾਰ ਨੂੰ ਸ਼ਰਮਿੰਦਿਆਂ ਕੀਤਾ ਤੇ ਏਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਬਰੀ ਕਰ ਦਿਤਾ ।

ਅਡੋਲ ਦਿਲ ਆਪ ਇਤਨੇ ਸਨ ਕਿ ਸੰ: ੧੯੬੨ ਨੂੰ ਆਪਦਾ ਇਕਲੌਤਾ ਪੁਤ੍ਰ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ੨੧ ਸਾਲ ਦਾ ਨੌਜਵਾਨ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਗਿਆ ਪਰ ਆਪ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਪਰ ਰਤਾ ਉਦਾਸੀ ਨਹੀਂ ਆਈ, ਸਗੋਂ ਨਿਕਟ ਵਰਤੀ ਸ਼ੀਰ ਜੋ ਬੜੇ ਅਧੀਰਜ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਧੀਰਜ ਬੰਨ੍ਹਵਾਈ । ਇਕ ਵਾਰ ਦੁਵਾਲੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਪਲੇਗ ਪੈ ਗਈ ਲੋਕ ਘਰ ਛਡ ੨ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਨਿਕਲ ਰਹੇ ਸਨ । ਆਪ ਨੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਫਿਰ ਕੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਕਿ-ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿ ਕੇ ਨਾਮਦਾਨ ਅਸ਼ਨ ਨ ਕਰੋ ਤੇ ਅਪੇ ਸਤਿ-

ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਸੰਤ ਉਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੈਂ ਸੀਆਂ ਵਾਲੇ

(ਵਲੋਂ ਬੀਬੀ ਜੇ ਕੋਰ ਜੀ ਅਧਿਆਪਕਾ ਕੰਨਿਆਂ ਪਾਠਸ਼ਾਲਾ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ)

ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸੰਤ ਉਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਪਿੰਡ ਟਾਂਵੀ, ਤਹਿਸੀਲ ਗੁਜਰਕਾਨ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ। ਛੋਟੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤਾਂ ਸਾਧਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲਗਨ ਸੀ। ਹਰ ਵੇਲੇ ਮਸਤਾਨੀ ਬਿਰਤੀ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਏਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾਂਗਾ ਜੀ, ਪੀਪੇਵਾਲਾ, ਬੋਰੀਆਂ ਵਾਲਾ ਆਦਿਕ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਕਈ ਸਤਿ-ਸੰਗੀ ਸਜਨ ਪੁਕਾਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪੀਪਾ, ਕੈਂਸੀਆਂ, ਬੈਂਸਰੀ, ਗਿਲਾਸ ਏਹ ਵੇਹਨਾਂ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਜ ਸਨ। ਕੀਰਤਨ ਬੜਾ ਅਦਭੁਤ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜੇਹੜਾ ਵੀ ਰੱਬੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਦਾ ਸੀ, ਮਸਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਆਪ ਵੀ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਕਿਸੇ ਅਨੋਖੇ ਸਰੂਰ ਵਿੱਚ ਆਕੇ ਝੁੰਮਣ ਲਗ

ਪੈਂਦੇ ਸਨ, ਤੇ ਲਹਿਰ ਵਿੱਚ ਆ ਆਕੇ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ— ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਨਾਨਕ ਬੋਲਦਾ ਹੈ। ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਤਾਂ ਏਨੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਨ, ਅੱਠੇ ਪਹਿਰ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਜਦੋਂ ਸੰਤ ਜੀ ਕਿਸੇ ਨਗਰ ਨੂੰ ਤਾਰਨ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਤਾਦਾਦ ਵਿੱਚ ਪਠਾਣ ਤੇ ਪਠਾਣੀਆਂ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਕਦੇ ੨ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਧੁਨ ਲਾ ਦਿੰਦੇ ਸਨ— ਕਿਸੇ ਪੁਛਣਾ ਸੰਤ ਜੀ! ਇਸ ਉਜਾੜ ਬੀਆਬਾਨ ਵਿੱਚ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਾਂਦੇ ਹੋ। ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਕਹਿਣਾ— ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਪਏ ਸੁਣਾਂਦੇ ਹਾਂ, ਜੇਹੜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਫਲ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਰਾਏ ਬਹਾਦਰ ਸ੍ਰ: ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੜੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਨ।

ਇਕ ਵੇਰਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਕਿ ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਅਟਕ ਦਰਿਆ ਪਾਰ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਬੇੜੀ ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹਨ ਲਈ ਪੱਤਨ ਤੇ ਆਏ, ਮਲਾਹ ਹੁੱਕਾ ਪੀਂਦਾ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਹੁੱਕਾ ਛੱਡਣ ਲਈ ਕਿਹਾ, ਪਰ ਮਲਾਹ ਨਾਂ ਮੰਨਿਆ। ਦਰਿਆ ਵਿੱਚ ਛਾਲਮਾਰ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਪਾਰ ਹੋ ਗਏ। ਪਾਰ ਜਾਕੇ ਦੀਵਾਨ ਲਾ ਦਿੱਤਾ, ਬੱਸ, ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ, ਸੁਣਦੇ ਸਾਰ ਮਲਾਹ ਮਸਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਡਿੱਗ ਕੇ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਮੰਗੀ ਤੇ ਸਦਾ ਲਈ

ਗੁਰੂ ਤੁਹਾਡੀ ਰਖਯਾ ਕਰੇਗਾ। ਠੀਕ ਹੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀਰਾਂ ਨੇ ਏਹਨਾਂ ਦੇ ਬਚਨ ਮੰਨ ਲਏ—ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੀਮਾਰੀ ਦੀ ਕੋਈ ਤਕਲੀਫ ਨ ਹੋਈ।

ਆਪ ਵਿਚ ਬੇਅੰਤ ਸਿਫਤਾਂ ਸਨ ਜੋ ਸਥਾਨਾ-ਭਾਵ ਦੇ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ। ਅਖੀਰ ਆਪ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ ਸੰ: ੧੯੬੪ ਵਿਚ ਚਲਾਣਾ ਤਾਂ ਕਰ ਗਏ ਪਰ ਆਪਦੇ ਬੇਮਿਸਾਲ ਕਾਰਨਾਮੇ ਅਜ ਤਕ ਜੀਵਤ ਹਨ।

ਹੁਕਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ।

ਇਕ ਬੜੀ ਦਿਲਚਸਪ ਵਾਰਤਾ ਸੁਣਨ ਵਿੱਚ ਆਈ ਹੈ। ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਇਕ ਸੇਵਕ ਗੁਰਦਿਤਾ ਮੱਲ ਬੜਾ ਸਖਤ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਓਸਦੀ ਸੁਪਤਨੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਬਾਬਾ ਨਾਂਗਾ, ਬਾਬੂ ਸੁਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਚਲੋ, ਚੱਲ ਕੇ ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲੀਏ। ਬਾਬੂ ਸੁਰੈਣ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਆਈ ਤੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ—ਬਾਬਾ ਜੀ! ਬੜਾ ਦੁਖ ਹੈ। ਆਪ ਦਾ ਸੇਵਕ (ਗੁਰਦਿਤਾ ਮੱਲ) ਸਖਤ ਬੀਮਾਰ ਹੈ। ਡਾਕਟਰਾਂ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਏਹ ਸੁਣ ਕੇ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ— ਤਕੜੇ ਹੋਕੇ ਨਾਮ ਜਪੋ, ਕੋਈ ਦੁਖ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗਾ। ਬਾਬੂ ਸੁਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ “ਗੁੰਬ” ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈਕੇ ਗੁਰਦਿਤਾ ਮੱਲ ਦੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚੇ।

ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਵੇਰਾਗੀ ਹੋਕੇ ਏਹ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਿਆ—

“ਨੇਹੂੰ ਲਾਇਆ ਮੈਂ ਕਾਰੀਗਰ ਜਾਣਕੇ।”

ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ

ਵਿਡੌੜੇ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਸੁਣਾਈਆਂ। ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ: ਬਾਬਾ ਜੀ! ਮੇਹਰ ਕਰੋ। ਸੰਤਾਂ ਕਿਹਾ— ‘ਇਹ ਬੀਮਾਰ ਨਹੀਂ, ਤੰਦਰੁਸਤ ਹੈ।’

ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਪਾਣੀ ਗਰਮ ਕਰਕੇ ਤੇ ਮਾਲਸ਼ ਕਰਕੇ ਗੁਰਦਿਤਾ ਮੱਲ ਦਾ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਾਇਆ। ਸਾਰੇ ਟੱਬਰ ਨੂੰ ਭਜਨ ਦੱਸਿਆ। ਗੁਰਦਿਤਾ ਮੱਲ ਬਿਲਕੁਲ ਤੰਦਰੁਸਤ ਹੋ ਗਿਆ।

ਸੰਤ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਉੱਚੇ ਸੁੱਚੇ ਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਬੜਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ।

ਅੰਤਮ ਸਮੇਂ ਅਪਣੇ ਨਗਰ ਟਾਂਵੀਂ ਪਹੁੰਚਕੇ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਡੀ ਤਿਆਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਬਚਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਪੰਜਾਂ ਮਿੰਟਾਂ ਬਾਦ ਹੀ ਪੰਚ ਭੂਤਿਕ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗ ਗਏ।

੨੧ ਚੇਤ੍ਰ ੧੯੯੪ ਨੂੰ ਸੰਤ ਸੂਰਗ ਵਾਸ ਹੋਏ।

—:੦:—

ਸੂਬਾ ਖੇਮਸਿੰਘ ਜੀ ਮਾਹੁੰਵਾਲ

(ਵਲੋਂ ਸ੍ਰ: ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ‘ਪੰਛੀ’)

ਆਪਦਾ ਜਨਮ ਸੰ: ੧੯੧੨ ਵਿਚ ਖਾਨ ਖਾਨਾਂ ਜ਼ਿਲਾ ਜਾਲੰਧਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਭੋਲੀ ਸੀ।

ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਹੀ ਸੰਤਾਂ ਸਾਧਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਨ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਸੀ।

ਮਨ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਈ ਕਈ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਸਚ ਦੇ ਸਾਧਨ, ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਰਸਤਾ ਪੁਛਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਕਿਸੇ ਕਰਨੀ ਵਾਲੇ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਫਿਰਨ ਲੱਗੇ। ਆਖਰ ਫਿਰਦਿਆਂ ਸ੍ਰੀ ਯੋਗੀ ਰਾਜ ਆਤਮਾਂ ਸੰਤ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੜ੍ਹਦੀਵਾਲੇ

ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਉਪਮਾਂ ਸੁਣੀ ਕਿ “ਬੜੇ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ ਸੰਤ ਕਰਨੀ ਦੇ ਪੂਰੇ, ਭਜਨ ਦੀ ਸਾਖਰਾਤ ਮੂਰਤੀ ਹਨ।” ਸੰਤ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੋਲ ਗੜ੍ਹਦੀਵਾਲੇ ਆਏ। ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਦੁਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਅਨੰਦ ਹੋ ਗਏ। ਭਟਕਦਾ ਵਿਰਦਾ ਮਨ ਟਿਕਾਉ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ। ਭਜਨ ਪੁਛਿਆ, ਬਿਤੀ ਮਸਤਾਨੀ ਹੋ ਗਈ।

ਹਰ ਵੇਲੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਭਜਨ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ, ਕੋਈ ਸ਼ਾਸ ਬਿਰਥਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਦਿਲ ਹੀ ਦਿਲ ਵਿਚ ਪਛਤਾਵਾ ਕਰਨਾਂ ਕਿ “ਸ਼ਾਸ ਕਿਉਂ ਭਜਨ ਬਿਨਾਂ ਖਾਲੀ ਜਾਣ।” ਹਥੀਂ ਕਿਰਤ ਕਰਨੀ ਅਤੇ ਵੰਡਕੇ ਛਕਣਾ। ਆਏ ਗਏ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਛੁੱਟ ਨਹੀਂ ਸੀ ਖਾਧਾ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪ ਦਾ ਬੜਾ ਆਦਰ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਸਾਲ ਵਿਚ ਦੋ ਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਆਕੇ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਗਰ ਨੂੰ

ਚਲੇ ਜਾਣਾ।

ਆਪ ਜੀ ਦੀਆਂ ਦੋ ਭੈਣਾਂ ਸਨ—ਵੱਡੀ ਭੈਣ ਖੇਮ ਕੌਰ ਨੇ ਅਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਮਾਂਹੂੰ-ਵਾਲ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਲੈ ਆਂਦਾ। ਮਾਂਹੂੰ-ਵਾਲ ਆਕੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ ਕਰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਲੱਗੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਝਗ-ੜਿਆਂ, ਝਾਂਜਿਆਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿੰਦੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਉੱਚੇ ਤੇ ਸੁੱਚੇ ਅਸੂਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ੧੦੮ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ੧੯੭੮ ਵਿਚ ਦੁਆਬੇ ਦਾ ਸੂਬਾ ਥਾਪ ਦਿਤਾ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਅਸੂਲਾਂ ਦਾ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਬੜਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੀ ਅਤੁੱਟ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸੰਮਤ ੧੯੯੨ ਕਤਕ ਸੁਦੀ ਪੰਚਮੀ ਨੂੰ ਇਸ ਅਸਾਰ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਕੂਚ ਦਾ ਨਗਾਰਾ ਬਜਾ ਗਏ।

—੦੦—

ਪ੍ਰੇਮ-ਜੋੜੀ

ਬਾਬਾ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਮਾਈ ਭਾਗਣ

(ਵਲੋਂ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਸਰਾ)

ਸਤਿਜੁਗ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਦਾ ਸੰਤ-ਅੰਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਦਾ ਉਦਮ ਅਤੀ ਸਲਾਘਾ ਯੋਗ ਹੈ। ਖਿਲਰੇ ਹੋਏ ਹੀਰਿਆਂ ਦੀ ਇਕ ਮਾਲਾ ਬਣ ਜਾਇਗੀ। ਜੇਹੜੀ ਹਮੇਸ਼ਾਂ

ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਚਮਕਦੀ ਰਹੇਗੀ ਅਤੇ ਕਈ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਜੀਵਣ ਦੁੰਢਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ (Light House) ਚਾਨਣ ਮੁਨਾਰੇ ਦਾ ਕੰਮ ਦੇਵੇਗੀ। ਮੈਂ ਭੀ ਇਸ

ਉੱਦਮ ਦੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਇਸ ਪ੍ਰੇਮ-ਜੋੜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਚਾਨਣ ਪਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

ਸੂਰਗਵਾਸੀ ਬਾਬਾ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਮਾਈ ਭਾਗਣ ਦਾ ਜੀਵਨ ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਸਿੱਖ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਇਕ ਨਮੂਨਾ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਮਤ ੧੮੮੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਬਸਰਾ, ਤਸੀਲ ਪਸਰੂਰ ਜ਼ਿਲਾ ਸਿਆਲਕੋਟ ਵਿੱਚ ਬਾਬਾ ਰੂਪ ਚੰਦ ਦੇ ਘਰ ਮਾਈ ਪ੍ਰੇਮੀ ਦੀ ਕੁਖੋਂ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਮਾਤਾ ਠਾਕਰਾਂ ਦਾ ਵਰਤ ਰਖਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਤੇ ਆਪ ਦਾ ਜਨਮ ਗੋਕਲ ਅਸ਼ਟਮੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਹੋਇਆ। ਚੂੰਕਿ ਏਹੀ ਦਿਨ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਹੈ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ—ਮੇਰੇ ਘਰ ਕਾਹਨ ਨੇ ਅਵਤਾਰ ਲਿਆ ਹੈ, ਇਸਦਾ ਨਾਉਂ ਕਾਹਨ ਰਖ ਦਿੱਤਾ।

ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਪਿਤਾ ਰੂਪ ਚੰਦ, ਸਰ-ਵਰੀਆ ਸੀ। ਨਗਾਹੇ ਜਾਣਾ, ਨਿਆਜਾਂ ਦੇਣੀਆਂ, ਖਾਨਗਾਹਾਂ ਦੇ ਦੀਵੇ ਬਾਲਣੇ ਅਤੇ ਝਾੜੂ ਦੇਣੇ। ਹੁੱਕਾ ਤੇ ਭੰਗ ਪੋਸਤ ਭੀ ਵਰਤਣਾ। ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਆਪ ਨੇ ਕਦੀ ਸੁਪਨਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਆ। ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਬੜਾ ਸੀਤਲ ਸੁਭਾਉ, ਹੋਨਹਾਰ ਅਤੇ ਸਚ ਦਾ ਢੁੰਢਾਉ ਸੀ। ਸਚਾਈ ਦੀ ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸਾਧਾਂ ਛਕੀਰਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਭੀ ਕਰਨੀ। ਕੁਛ ਚਿਰ ਆਪ ਬਾਬਾ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਸੋਢੀ ਝਰਵਿੰਡਾ ਵਾਲਿਆਂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਭਾਵਨਾ ਰਖਦੇ

ਰਹੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਾਰ ਭੇਟ ਦੇਣੀ। ਪਰ ਮਨ ਨੂੰ ਸੰਤੋਖ ਨ ਆਇਆ। ਆਖਰ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਕਰਮ ਜਾਗੇ ਤੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ, ਨਿਵਾਸੀ ਕੁਲ ਬਾਜਵਾ, ਦੀ ਸੰਗਤ ਹੋਈ ਤੇ ਏਹੀ ਹੀ ਆਪ ਨੂੰ ਸਤਿ-ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਏ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਭਜਨ ਪੁਛਿਆ। ਬਾਬਾ ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਮਿਲਾਪ ਹੋਇਆ, ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਜਾਣ ਨ ਦਿੱਤਾ। ਅਪਣੀ ਹਵੇਲੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਕ ਵਖਰਾ ਕਮਰਾ ਧਰਮਸਾਲਾ ਕਰਕੇ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਬਾ ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭੀ ਬੜੇ ਭਰੋਸੇ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਸਨ। ਆਪ ਘਰੋਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦੇ ਲੈ ਅੰਦੇ ਤੇ ਜਦ ਤਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨ ਲੱਘ ਜਾਂਦਾ ਛਕਦੇ ਨਾਂ। ਇਸ ਖਿਆਲ ਤੇ ਕਿ ਕੋਈ ਛਕਣ ਵਾਲਾ ਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਛਕਾਈਏ।

ਬਾਬਾ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘਜੀ ਦੇ ਘਰੋਂ ਮਾਈ ਭਾਗਣ ਭੀ ਬੜੀ ਪਤੀਬ੍ਰਤਾ ਇਸਤ੍ਰੀ ਸੀ ਤੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੀ ਸੇਵਕ ਸੀ। ਮਾਈ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਪਿੰਡ ਮੁਕਤਾ ਇਲਾਕਾ ਬਾਰ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ। ਉਨ੍ਹੀ ਦਿਨੀਂ ਬਾਰ ਗ਼ੈਰ ਆਬਾਦ ਸੀ। ਸਿਖੀ ਦੀ ਕੋਈ ਖ਼ਬਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮਾਈ ਭਾਗਣ ਨੇ ਭੀ ਅਪਣੇ ਪਤੀ ਬਾਬਾ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੀ ਬੜੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਇਕ ਸਾਧਾਰਨ ਪਾਠ ਰਖਾਈ ਰਖਦੇ ਸਨ, ਤੇ ਹਰ ਸੰਗ੍ਰਹ ਨੂੰ ਭੰਗ ਪਵਾਉਣਾ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਔਕੜ ਦਾ ਸਮਾਂ ਬਣੇ, ਅਖੰਡ ਪਾਠ

ਕਰਾਉਣਾ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਤੇ ਐਤਾ ਭਰੋਸਾ ਸੀ— ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਆਪ ਦੀ ਐਲਾਦ ਹੋਕੇ ਮਰ ਜਾਇਆ ਕਰੇ। ਜਦੋਂ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਆਪਦੀ ਮਾਸੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਵੇ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘਾ ਇਸਕਾਕੇ ਨੂੰ ਪੀਰਦਾਮੁਰੀਦ ਬਣਾਈਂ ਭਠਾ ਜੇ ਬਚ ਜਾਵੇ।” ਏਹ ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਲਾਲ ਹੋ ਗਈਆਂ ਤੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ—“ਸਭਿਆ ਨੂੰ ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਮਾਸੀ ਲਗਦੀ ਹੈਂ, ਨਹੀਂ ਤੇ ਚਿੱਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੇਰਾ ਨੱਕ ਕੱਟ ਦਿਆਂ, ਮੈਨੂੰ ਗੁਰੂ ਵਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਕਰਦੀ ਹੈਂ।” ਏਹ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਏਨਾਂ ਭਾਗ ਲਾਇਆ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪੋਤੇ ਕੋਈ ਵਾਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਬਾਹਰ ਬਰਮਾਂ ਆਦਿਕ ਦੇਸਾਂ ਵਿਚ ਬਿਉਪਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਤਿਗੁਰੂਰਾਮਸਿੰਘ ਜੀ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਬੜੀ ਮੋਹਰ ਹੈ।

ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਵਕਤ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਜਥਿਆਂ ਦੇ ਜਥੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਆਏ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਏਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਹੀ ਹਲ ਵਾਹੁਣੇ ਤੇ ਹੋਰ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਕਰਨੇ। ਓਦੋਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਤੇ ਖਰਾਸ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਮਾਈ ਭਾਗਣ ਨੇ ਆਪ ਮਣ ਮਣ ਦਾਣੇ ਰੋਜ਼ ਚੱਕੀ ਪੀਹਣੇ ਤੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦਾ ਲੰਗਰ ਕਰਨਾ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਬਾਬਾ ਅਰੂੜ ਸਿੰਘ ਨੇ, ਜੋ ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਏ ਸਿੰਘ ਸਨ, ਇਸ ਤਕਲੀਫ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਕੇ ਬਾਬਾ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਵਿੱਚ ਖਰਾਸ ਵਿੱਢ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਮਕਾਨ ਭੀ ਆਪ ਨੇ ਛੱਤੇ, ਸਿਰਫ ਪ੍ਰੀਤ-ਮਜੂਰੀ ਵਿੱਚ।

ਜਿਸਤ੍ਰਾਂ ਭਗਤ ਨਾਮ ਦੇਵ ਦੀ ਛੱਨ ਪਰ-ਮਾਤਮਾਂ ਨੇ ਬੇਢੀ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਕੇ ਬਣਾਈ। ਬਾਬਾ ਅਰੂੜ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਕਿ ਪੋਟਾ ਲਕੜੀ ਬੇਅਰਬ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦਿੱਤੀ।

ਸਾਡੇ ਘਰ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਆ ਜਾਵੇ ਜਿਸ ਦਾ ਕੁਝਤਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਫੈਸ਼ਨ ਦਾ ਸੀਤਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਅਸੀਂ ਵੀਹ ੨ ਟੀਕਾ ਟਿਪਣੀਆਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਧੰਨ ਸੀ ਬਾਬਾ ਕਾਹਨਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਹਸਤੀ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ—ਇਕ ਵਾਰੀ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਸਿੱਖ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਵਲ ਆ ਗਿਆ ਜੋ ਪੈਰਾਂ ਤੋਂ ਨੰਗਾ ਸੀ, ਸਰਦੀ ਦਾ ਮੌਸਮ ਸੀ, ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਝੱਟ ਆਪਣੀ ਚਰਨ ਦਾਸੀ ਉਸਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿਤੀ, ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਪੂਰੀ ਨ ਆਈ ਤੇ ਫੇਰ ਉਸਦਾ ਮੋਚਾ ਮੋਚੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤਾ। ਪਰ ਉਸ ਭਲੇ ਮਾਣਸ ਨੇ ਨਵੀਂ ਜੁਤੀ ਬਣਨ ਤਕ ਜਰਾਂਦ ਨ ਕੀਤੀ ਤੇ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਜੇਹੜੀ ਨਵੀਂ ਰਜਾਈ ਤੁਲਾਈ ਰਾਤ ਨੂੰ ਬਰਾਜਣ ਵਾਸਤੇ ਦਿਤੀ ਸੀ, ਵਲ੍ਹੇਟ ਕੇ ਰਫੂ-ਚਕਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਸਾਧ ਬਿਸਤਰਾ ਲੈ ਗਿਆ ਹੈ, ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਬਿਸਤਰੇ ਦਾ ਅਫਸੋਸ ਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ “ਸੋਹਰਾ ਨੰਗੇ ਪੈਰੀਂ ਸੀ ਜੋੜਾ ਭੀ ਨਹੀਂ ਲੈਕੇ ਗਿਆ।” ਏਹ ਹੈ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦਾ ਨਮੂਨਾ।

ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਚੌਧਰੀ ਸ਼ਾਮਾਂ ਮੁਢ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਆਪ ਨਾਲ ਵੈਰ ਵਿਰੋਧ ਰਖਦਾ ਤੇ ਬੜੀ ਈਰਖਾ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਪ ਦਾ ਫਸਲ ਉਜਾੜ ਦੇਣਾਂ, ਜ਼ਮੀਨ ਜੇਹੜੀ ਜੀ ਕਰੇ ਦਬਾ ਲੈਣੀ। ਏਹ ਹੁੱਕਾ

ਪੀਂਦਾ ਤੇ ਸਰਵਰ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਕ ਵੇਰ ਇਸਨੇ ਬਾਬਾ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਬਲਦ ਮਹੁਰਾ ਦੇਕੇ ਮਰਵਾ ਦਿਤੇ। ਜਦੋਂ ਇਸਦਾ ਇਵਜ਼ਾਨਾ ਸਰਕਾਰੇ ਭੁਗਤਨਾਂ ਪਿਆ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਜਮੀਤ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲਾਂ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਜੋਤਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਢਪਈ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਲੈ ਆਂਦਾ। ਭਲਾ ਐਸੀਆਂ ਮਹਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾਂ ਕੋਣ ਮੋੜੇ! ਬਾਬਾ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਅਗੇ ਹੀ ਧਰਮ ਦੀ ਮੂਰਤ ਤੇ ਖਿਮਾਂ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ, ਸਨ, ਬਟ ਮੁਆਫ ਕਰਵਾ ਦਿਤਾ। ਇਸਤਰਾਂ ਦੇ ਕਈ ਵਾਧੇ ਓਹਨਾਂ ਨਾਲ ਹੋਏ, ਪਰ ਜਿਨਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮੰਨਿਆਂ ਹੋਵੇ ਓਹ ਕਦ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦੀ ਇਛਾ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਆਪ ਸਦੀਵ ਕਾਲ ਉਸਦੇ ਭਲੇ ਦੀ ਹੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।

ਬਾਬਾ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮਾਈ ਭਾਗਣ ਨੇ ਅੱਸੀ ਸਾਲ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ

ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਬੁਢੇਪੇ ਵਿਚ ਭੀ ਆਪਣੀ ਹਥੀਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦਾ ਇਸ਼ਨਾਨ ਨਹੀਂ ਤਿਆਗਿਆ। ਤੇ ਨ ਸਿਮਰਨ ਨੂੰ ਵਸਾਰਿਆ। ਆਪਣੀ ਉਲਾਦ ਨੂੰ ਭੀ ਏਹੋ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਕਿ ਨਾਮ ਜਪੋ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹੋ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰੋ। ਕਿਰਤ ਕਰੋ ਤੇ ਆਏ ਸਾਧ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੋ ਆਦਿਕ। ਮੈਂ ਭੀ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਉਲਾਦ ਹਾਂ ਆਪ ਦਾ ਪੋਤਾ ਹਾਂ ਤੇ ਮੇਰੀ ਏਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਪਰਵਾਰ ਤੇ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਦਇਆ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਰਹੇ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਰਹੇ ਤੇ ਏਹ ਉਦਮ ਬਖਸ਼ੋ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦੇ ਪਾਏ ਪੂਰਨਿਆਂ ਤੇ ਚਲਦੇ ਰਹੀਏ ਤੇ ਇਸ ਫੁਲਵਾੜੀ ਨੂੰ ਆਪ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦਾ ਜਲ ਮਿਲਦਾ ਰਹੇ ਤੇ ਇਹ ਫੁਲਵਾੜੀ ਖਿੜੀ ਰਹੇ।

—੦੦—

ਬਾਬਾ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਾਮਲ ਪੁਰ

(ਵਲੋਂ ਮਾਸਟਰ ਸੰਪੂਰਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਖੇਪਰ)

ਇਹ ਬਾਬਾ ਜੀ, ਸੰਤ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਤ ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਜੁਟ ਵਿਚੋਂ ਸਨ।

ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਪਿੰਡ ਕਾਮਲ ਪੁਰ ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਮਾਤਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਦੀ ਕੁਖੋਂ ਹੋਇਆ, ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਬਾਬਾ ਦੇਸਾ ਸਿੰਘ ਸੀ, ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਖੇ ਹੀ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਚੀਮਾਂ ਨਗਰ ਵਿਖੇ ਹੋਈ। ਆਮ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਾਂ ਦੀ ਤਰਾਂ ਆਪ ਭੀ ਮਾਸ ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਆਦੀ ਸਨ।

ਭਜਨ

ਇਕ ਵਾਰ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਕਿਸੇ ਵਿਹਾਰ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ ਗਏ। ਤਾਂ ਕੀ ਦੇਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਥਾਂ ਦੀਵਾਨ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਉਚੀ ਉਚੀ ਇਹ ਤੁਕ ਪੜ੍ਹ ਰਹੀ ਸੀ—

“ਮਿਲਕੇ ਸਤਿਗੁਰ ਨੂੰ ਕਾਜ ਸਵਾਰੀ ਬੰਦਿਆ” ਆਪਦੇ ਮਨ ਤੇ ਇਹ

ਤੁਕ ਭੁੰਘਾ ਅਸਰ ਕਰ ਗਈ। ਅਤੇ ਓਥੇ ਖਲੋਕੇ ਸੋਚਣ ਲਗੇ—ਭਈ ਓਹ ਕੇਹੜਾ ਕੰਮ ਹੈ ਜੇਹੜਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਕੇ ਕਰਨਾ ਹੈ? ਸਤਿਗੁਰ ਕਿਥੇ ਮਿਲਨਗੇ? ਅਜ ਇਹ ਓਥੇ ਖੜੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਖੁੰਭੇ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਜਥੇਦਾਰ ਨੇ ਫੇਰ ਉਚੀ ਅਤੇ ਸੁਰੀਲੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਕਿਹਾ—

“ਤੈਨੂੰ ਬਾਰ ਬਾਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣੀ ਮਾਨਸ ਦੇਹੀ।” ਬਸ ਫੇਰ ਤਾਂ ਆਪ ਓਥੇ ਹਿਲ ਨ ਸਕੇ ਅਤੇ ਬੈਠਕੇ ਸੋਚਣ ਲਗੇ ਕਿ ਸਚਮੁਚ ਇਹ ਸਰੀਰ ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਅਮੋਲਕ ਦਾਤ ਹੈ। ਜੋ ਬੜੇ ਪੁੰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਹੈ। ਆਪਨੇ ਸਾਰਾ ਦੀਵਾਨ ਸੁਣਿਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰਪੱਕ ਨਿਸਚਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਜਰੂਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਨਾਂ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਜਦ ਜਥੇਦਾਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਿਸਨੇ ਭਜਨ ਪੁਛਣਾਂ ਹੈ ਪੁਛ ਲਵੇ। ਆਪਨੇ ਅਗੇ ਹੋ ਭਜਨ ਪੁਛ ਲਿਆ।

ਨਿਤ ਨੇਮ

ਭਜਨ ਪੁਛਣ ਦੇ ਪਸ਼ਚਾਤ ਆਪਨੇ ਸਭ ਮੰਦੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਨੀ ਆਰੰਭ ਦਿਤੀ। ਪਰ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ ਕਰਨ ਵਿਖੇ ਹੀ ਬਤੀਤ ਕੀਤਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਘਰੋਂ ਮਾਤਾ ਜੀ ਕਲੋਸ਼ ਕਰਦੇ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਜਦੋਂ ਦਾ ਤੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਗਿਆ ਹੈਂ, ਦਿੰਦੇ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਦ ਵੇਖੋ ਬਕਰੀ ਵਾਂਗ ਮੂੰਹ ਹੀ ਮਾਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਖਾਣ ਦੀ ਤੈਨੂੰ ਨਹੀਂ, ਪੀਣ ਦੀ ਤੈਨੂੰ ਨਹੀਂ, ਨੀਂਦ ਤੇਰਿਆਂ ਦੀਦਿਆਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਘਰ ਦੇ ਕੰਮ ਕਾਰ ਨੂੰ

ਹਥ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲਾਉਂਦਾ। ਦਸ ਖਾਂ ਘਰ ਦਾ ਵਿਹਾਰ ਕਿਵੇਂ ਚਲੇਗਾ? ਜੋ ਕੁਛ ਬਾਹਰੋਂ ਅੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਵੀ ਵਿਹਲੜ ਸਾਧਾਂ ਦੇ ਵਿਡੀਂ ਪਾ ਛਡਨਾਂ ਦੇ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਏਨਾਂ ਗਲਾਂ ਵਲ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੰਦੇ। ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਅਨਸੁਣਿਆਂ ਕਰ ਛੱਡਦੇ। ਓਨਾਂ ਝਾਤਾਂ ਤੋਂ ਇਉਂ ਬੇ-ਪਰਵਾਹ ਰਹਿੰਦੇ, ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰਸ ਨੂੰ ਪੈ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਦਾ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਨਿਤ ਨੇਮ ਇਸਤਾਂ ਸੀ। ੩ ਵਜੇ ਸਵੇਰੇ ਉਠਣਾ, ਸੋਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਭਜਨ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਣਾ। “ਚੜ੍ਹੇ ਦਿਵਸ ਗੁਰਬਾਣੀ ਗਾਵੇ” ਅਨੁਸਾਰ ਦਿਨੇ ਨੌਂ ਦਸ ਜੇਬ ਤਕ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨੀ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਸੌਣ ਲਗਿਆਂ ਭੀ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਤਕ ਭਜਨ ਕਰਨਾ। ਆਏ ਗਏ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਬੜੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਭੀ ਕਿਤੇ ਭਜਨ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਨੇਤਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜਲ ਵਗਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ।

ਅਖੀਰ ਉਮਰ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਬਿਤੀ ਏਨੀ ਚੜ੍ਹ ਗਈ ਕਿ ਹਮੇਸ਼ਾਂ “ਮੈਂ ਖੁਦਾ ਮੈਂ ਖੁਦ ਖੁਦਾ” ਦਾ ਬੋਲਾ ਹੋਣ ਲਗ ਪਿਆ। ਆਪਦੇ ਨਗਰ ਦਾ ਗੰਡੂ ਨਾਮੀ ਖੱਤੀ ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਬਹੁਤ ਖਿੜਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਰਦਾ ਸੀ—“ਵੇਖ! ਏਹਦੇ ਵਿਚ ਖੁਦਾਈ ਆ ਵੜੀ ਸੂ। ਮਸਤਿਆ ਹੋਇਆ ਜਟ ਗਲਾਂ ਪਿਆ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਭਈ! ਮਸਤਣਾਂ ਵੀ ਜਟਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਲੋ ਖੁਦਾ ਹੀ ਬਣ ਬੈਠਾ।” ਪਰ ਬਾਬਾ ਜੀ ਏਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵਲ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਸਨ ਦਿੰਦੇ। ਐਵੇਂ ਅਨਸੁਣੀਆਂ ਕਰ ਛੱਡਦੇ। ਪਰ ਗੰਡੂ ਆਪਣੀ ਆਦਤ

ਤੋਂ ਬਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਂਦਾ। ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਜਦੋਂ
ਭੀ ਚਾਰ ਬੰਦਿਆਂ ਇਕਠਿਆਂ ਹੋਣਾ ਨਿੰਦਾ
ਕਰਨ ਲਗ ਪੈਣਾ। ਇਕ ਦਿਨ ਦੀ ਗੱਲ
ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਬੱਦਲ ਜਿਹੇ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ, ਬਾਬਾ
ਜੀ ਅਪਨੇ ਕੋਠੇ ਤੇ ਚੜ੍ਹਕੇ “ਮੈਂ ਖੁਦਾ ਮੈਂ
ਖੁਦਾ” ਦਾ ਅਵਾਜ਼ਾ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਉਧਰੋਂ
ਗੰਡੂ ਭੀ ਸਬੱਬ ਨਾਲ ਗਲੀ ਵਿਚੋਂ ਦੀ
ਲੰਘਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਦਾ ਬੋਲਾ
ਸੁਣਕੇ ਆਖਣ ਲੱਗਾ—“ਜੇ ਤੂੰ ਖੁਦਾ ਹੈਂ ਤਾਂ
ਕੋਠੇ ਤੋਂ ਛਾਲ ਮਾਰ। ਤੇਰਾ ਖੁਦਾ—ਪੁਣਾ
ਤਾਂ ਵੇਖੀਏ।” ਬੱਸ, ਏਨੀ ਗਲ ਆਖਣ
ਦੀ ਢਿੱਲ ਸੀ ਕਿ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਖੜ੍ਹਿਆਂ
ਖਲੋਤਿਆਂ ਕੋਠੇ ਤੋਂ ਛਾਲ ਮਾਰ ਦਿਤੀ।
ਇਹ ਕਤਕ ਦੇਖਕੇ ਗੰਡੂ ਨਸ ਤੁਰਿਆ।
ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੂੰ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ

ਦੀ ਜਾਨ ਨਹੀਂ ਬਚੇਗੀ। ਪਰ ਉਸਦੀ
ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਕੋਈ ਹਦ ਨਾ ਰਹੀ ਜਦ
ਉਸਨੇ ਪਿਛਾਂਹ ਪਰਤਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ
ਅਪਨੇ ਮਗਰ ਨਠਿਆਂ ਆਂਦਿਆਂ ਦੇਖਿਆ,
ਜੋ ਆਖ ਰਹੇ ਸਨ—“ਅਪਨੇ ਖੁਦਾ ਨੂੰ
ਆਖਦੇ ਖਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਸੱਟ ਲਾਉਂਦਾ।” ਗੰਡੂ
ਸਹਿਮਕੇ ਖਲੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ
ਚਰਨੀ ਢਹਿ ਪਿਆ। ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ
ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਕੀਰਤੀ ਕਰਨ ਲੱਗਾ।
ਏਸਤਰਾਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਭਜਨ
ਬੰਦਗੀ, ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਸਤਿ-
ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਰਹਿਣ
ਸਹਿਣ ਵਿਚ ਵਿਤੀਤ ਹੋਈ। ਆਖਿਰ
ਬੁਖਾਰ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਬਣਾਕੇ ਜੇਠ ਸੰ:
੧੯੮੧ ਨੂੰ ਸਰੀਰ ਛੱਡ ਗਏ।

ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਰਿਖੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਦਾਰ ਵਾਲੇ

(ਵਲੋਂ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ਼ੇਖੂਪੁਰਾ)

ਸੰਤ ਰਿਖੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਪਿੰਡ
ਮੁਦਾਰ (ਜਿ: ਸ਼ੇਖੂਪੁਰਾ) ਵਿਚ ਹੋਯਾ। ਮੁੱਢ
ਤੋਂ ਹੀ ਬਿਰਤੀ ਸਾਧੂਆਂ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਕੁਛ
ਜੁਆਨ ਹੋਏ ਤਾਂ ਇਕ ਸਾਧੂਆਂ ਦੇ ਟੋਲੇ
ਨਾਲ ਰਲ ਗਏ। ਮਾਲਵੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਇਕ
ਪਿੰਡੋਂ ਦੁਧ ਮੰਗਣ ਲਈ ਗਏ। ਉਸ ਦਿਨ
ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਭਜਨ ਵਿਚ ਨ ਲਗੀ
ਤਦ ਦੁਧ ਤੇ ਮੰਗਣਾ ਕਿਤੇ ਰਿਹਾ ਅੰਨ-
ਜਲ ਤਿਆਗ ਕੇ ਪਿੰਡ ਖਾਹਰਿਆਂ ਦੇ
ਬਾਹਰ ਛੱਪੜ ਉਤੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਸਾਖਯਾਤ
ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਕਰਕੇ ਸਮਾਧੀ

ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੋ ਗਏ। ਤਾਂ ਇਕ ਦਿਨ
ਅਵਾਜ਼ਾ ਹੋਯਾ-ਰਿਖੀ ਸਿੰਘਾ? ਉਠ ਗੰਗਾ
ਦੇ ਹੀਰਾ ਘਾਟ ਉਤੇ ਪਹੁੰਚ, ਉਥੇ ਜੇਹੜਾ
ਤੈਨੂੰ ਮੰਤ੍ਰ ਦੇਵੇਗਾ ਉਹ ਮੈਂ ਹੀ ਹੋਵਾਂਗਾ।
ਇਹ ਅਵਾਜ਼ਾ ਸੁਣਕੇ ਰਿਖੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ
ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਚਾਲੇ ਪਾ ਦਿਤੇ। ਬਹੁਤ ਦਿਨਾਂ
ਤੋਂ ਅੰਨ ਜਲ ਤਿਆਗਨ ਕਰਕੇ ਸ੍ਰੀਰ ਨਿਰ-
ਬਲ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਪਰ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਬਲ ਨਾਲ
ਗੰਗਾ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਇਕ ਇਲਾਹੀ ਜੋਤ ਦੇ
ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਜੋ ਗੰਨੇ ਵੰਡ ਰਹੇ ਸਨ, ਜੋ
ਭਜਨ ਪੁਛਦਾ ਗੰਨਾ ਦੇ ਦੇਂਦੇ ਜੋ ਨ ਪੁਛਦਾ

ਉਸਨੂੰ ਓਸੇ ਗੰਨੇ ਨਾਲ ਸੋਧਦੇ। ਰਿਖੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਅਵਾਜ਼ ਮਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ-ਆ ਭਾਈ ਭਜਨ ਦਸੀਏ। ਤਾਂ ਰਿਖੀ ਸਿੰਘ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਪਾਸ ਗਿਆ। ਚੀਨੀ ਵਾਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੰਨਾ ਦੇਕੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ਭਜਨ ਦੇ ਕੇ ਕਿਹਾ-ਰਿਖੀ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਣ ਪੂਰਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਾ ਹੁਣ ਅਪਣੇ ਘਰ। ਤਾਂ ਰਿਖੀ ਸਿੰਘ ਵੇਰਾਗੀ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲਗਾ-ਏਥੋਂ ਬਿਨਾ ਹੁਣ ਮੇਰਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਘਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿਣ ਲਗਾ। ਪਰ ਕਛਹਿਰਾ ਅਜੇ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਸੀ। ਲੰਗੋਟੀ ਹੀ ਬੰਨ੍ਹੀ ਫਿਰਨ। ਲੰਗੋਟੀ ਵਾਲਾ ਜਦ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਬੈਠੇ ਤਾਂ ਕਈਆਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ੰਕਾ ਫੁਰਨਾ ਕਿ ਇਹ ਲੰਗੋਟੀ ਵਾਲਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਕੋਲ ਕਿਉਂ ਬੈਠਦਾ ਹੈ। ਏਹ ਦੇਖਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਕ ਕਛਹਿਰਾ ਰਿਖੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤਾ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਓਸੇ ਇਕੇ ਕਛਹਿਰੇ ਨੂੰ ਹੀ ਅਠੇ ਪਹਿਰ ਸਜਾਈ ਰਖਣ। ਅਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਗਿਲਾ ਹੀ ਪਹਿਨੀ ਫਿਰਦੇ ਰਹਿਣ, ਵੇਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਕ ਕਛਹਿਰਾ ਹੋਰ ਦੇ ਦਿਤਾ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਹਰ ਵੇਲੇ ਭਜਨ ਦੀ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੇ, ਇਕ ਦਿਨ ਸੇਖਵਾਂ ਦੀ ਇਕ ਮਾਈ ਨੇ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਪਾਸ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਗ੍ਰੀਬ ਨਿਵਾਜ਼! ਦਸ ਸੰਤ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਭੇਜੋ, ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਚਾਹ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਦਿਨ ਘਰ ਹੀ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਰਖਕੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਹਥੀਂ ਸੇਵਾ ਕਰਾਂ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਬਚਨ ਕੀਤਾ—ਮਾਈ! ਇਸ ਰਿਖੀ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾਹ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਦਸਾਂ ਵਰਗਾ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਕੇ

ਬਾਬਾ ਜੀ ਮਾਈ ਨਾਲ ਚਲੇ ਗਏ। (ਇਹ ਮਾਈ ਬਾਬਾ ਟੋਹਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਾਤਾ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰੰਗੂਨ ਜਾਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਨ ਪਰਸੇ ਸਨ। ਮਾਈ ਜੀ ਹਥੀਂ ਪੀਹ ਪਕਾ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ) ਸੇਖਵੀਂ ਭੀ ਬਾਬਾ ਜੀ ਮਸਤ ਬਿਰਤੀ ਵਿਚ ਮਾਈ ਦੇ ਘਰ ਰਹਿਣ ਲਗੇ। ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਓਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤਪਸ਼ੀ ਸੁਭਾ ਵੇਖਕੇ ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਇਕਾਂਤ ਵਿਚ ਇਕ ਕੁਟੀਆ ਬਣਾ ਦਿਤੀ। ਲੋਕ ਓਥੇ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਲਗੇ। ਜੇ ਕੋਈ ਦਮੜਾ ਅਗੇ ਮਥਾ ਟੇਕੇ ਤਾਂ ਪੈਰਾਂ ਥਲੇ ਲੈਕੇ ਕਹਿਣਾ ਜੋੜੇ ਦੇ ਕੰਮ ਦਾ ਨਹੀਂ। ਫੇਰ ਹੱਥ ਬਾਂਹ ਤੇ ਰਖਕੇ ਕਹਿਣਾ ਬਸਤ੍ਰ ਦੇ ਵੀ ਕੰਮ ਦਾ ਨਹੀਂ, ਫੇਰ ਜ਼ਬਾਨ ਨਾਲ ਚਖਕੇ ਕਹਿਣਾ ਸੁਆਦ ਵੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। ਮੋੜ ਕੇ ਕਹਿਣਾਂ ਸਾਡੇ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਲੈ ਜਾਓ। ਸੇਵਕਾਂ ਕਹਿਣਾ-ਬਸਤ੍ਰ ਬਣਾ ਲੈਣਾ ਤਾਂ ਅਗੋਂ ਕਹਿਣਾ ਅਜੇ ਬਸਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਤੁਸਾਂ ਹੀ ਲਿਆ ਦੇਣਾ। ਦਮੜੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਾਂ ਹੁੰਦੇ ਵੇਖਕੇ ਲੋਕ ਬਸਤ੍ਰ ਭਾਂਡੇ ਲਿਆਣ ਲਗ ਗਏ ਤੇ ਕੁਟੀਆ ਭਰ ਗਈ। ਇਕ ਦਿਨ ਮੋਟਾ ਜਿਹਾ ਸਲੋਤਰ ਲੈ ਸਾਰੇ ਭਾਂਡੇ ਭੰਨ ਸੁਟੇ। ਮੰਜੇ ਸਮੇਤ ਕਪੜੇ ਸਾੜ ਦਿਤੇ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲਗੇ ਕੂੜਾ ਇਕੱਠਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਜ ਕੁਟੀਆ ਸੁਥਰੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ।

ਇਕ ਦਿਨ ਮਾਈ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਰੁਝੇਵੇਂ ਵਿਚ ਵੇਖਕੇ ਕਹਿਣ ਲਗੇ-ਮਾਈ ਕੀ ਕਰ ਰਹੀ ਏਂ? ਮਾਈ ਆਖਿਆ—ਕਾਕੀ ਦਾ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਹੀ ਹਾਂ। ਸੰਤ ਬੋਲੇ ਮਾਈ ਜੀ ਕਿਉਂ ਧਿਛਾਣੇ ਖਪ ਰਹੇ ਓ? ਬੀਬੀ ਨੇ ਕਲ੍ਹ ਨੂੰ

ਜੀਵਨ ਮੁਕਤ ਬਾਬਾ ਲਾਲੋ ਜੀ

(ਵਲੋਂ ਸੰਤ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੁਗੈਚ)

ਆਪ ਦਾ ਜਨਮ ਪਿੰਡ ਦੁਗੈਚ ਜ਼ਿਲਾ ਲਾਹੌਰ, ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਮਾਈ ਰਾਮੋ ਜੀ ਦੀ ਕੁਖੋਂ ਹੋਯਾ। ਬਾਬਾ ਲਾਲੋ ਜੀ ਬਾਲ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਤੇ ਰਾਗ ਵਿਦਯਾ ਸਿਖੇ! ਦਸ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਐਸਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਕਿ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਮੋਹਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਆਪ ਲਕੜੀ ਦਾ ਕੰਮ ਭੀ ਅਪਣੇ ਭਾਈ ਬਾਬਾ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਸਿਖੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਆਪ ਨੂੰ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦਾ ਬੜਾ ਚਾਉ (ਪ੍ਰੇਮ) ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿਚ ਭਸੀਣ ਬਾਬਾ ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣ ਆਏ ਤਾਂ ਆਪਨੇ ਭੀ ਉਥੇ ਜਾ ਚਰਨ ਪਰਸੇ। ਜਿਤਨੇ ਦਿਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਭਸੀਣ ਰਹੇ ਆਪ ਭੀ ਓਨੇ ਦਿਨ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਰਹੇ। ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਦੇ ਭੋਰੇ ਬਣ ਗਏ।

ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਜਾਣੀ ਹੈ। ਸਚ ਮੁਚ ਹੀ ਅਗਲੇ ਭਲਕ ਬੀਬੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀਰ ਤਿਆਗ ਦਿਤਾ।

ਸੇਖਵਾਂ ਤੋਂ ਸੰਤ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਵਸਾਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਮਦਾਰ ਲੈ ਆਏ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਅੰਤ ਏਥੇ ਹੀ ਆਪਣੀ ਆਯੂ ਦਾ ਬਾਕੀ ਹਿਸਾ ਬਿਤੀਤ ਕਰਕੇ ਪੁਲੋਕ ਜਾ ਵਸੇ।

ਬਾਬਾ ਲਾਲੋ ਦੀ ਪਦਵੀ

ਜਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨਵੇਂ ਪਿੰਡ ਵਿਖੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਤਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਆਏ ਤਾਂ ਆਪ ਭੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਕਰਨ ਆਏ। ਜੋਤਿਆਂ ਵਿਚ ਖਲੋ ਗਏ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਸਹਿਜਸੁਭਾ ਫੁਰਮਾਇਆ ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਸੁਣਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੈ? ਆਪ ਇਹ ਬਚਨ ਸੁਣਕੇ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਜਾ ਢਠੇ। ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦਾਸ ਦਾ ਭੀ ਉਧਾਰ ਹੋਵੇ। ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਕੇ ਬਾਬਾ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਭਜਨ ਦੇਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ। ਆਪ ਨੇ ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਹੀ ਧਰਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਕੇ ਵੰਡ ਛਕਣਾ, ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਸਹੈਤਾ ਕਰਨੀ ਆਪਣਾ ਨਿਯਮ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਜਵਾਨ ਹੋਏ ਤਾਂ ਆਪ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਪਿੰਡ ਕੁਲੇਕੇ ਆਪ ਦਾ ਅਨੰਦ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਉਸ ਪਤਨੀ ਦੇ ਮਰ ਜਾਣ ਤੇ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਆਨੰਦ ਚਿੰਤ ਪੂਰੇ ਵਿਚ ਹੋਯਾ।

ਆਪ ਉਂਨੀਸੌ ਚਾਲੀ ਸੰਮਤ ਵਿਚ ਮੁਲਤਾਨ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਗਏ ਉਥੇ ਆਪ ਸੋਧ ਦਾ ਲੰਗਰ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ, ਅਤੇ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਦਾ ਨਿਤਨੇਮ ਕਰਕੇ ਕੰਮ ਕਾਰ ਨੂੰ ਹਥ ਲੈਂਦੇ। ਇਸੇ ਹੀ ਸਮੇਂ ਆਪ ਨੂੰ ਸੂਬਾ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹਏ ਜੋ ਮੁਲਤਾਨ ਦੀ ਜੇਲ ਅੰਦਰ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਸਨ।

ਜਤ ਸਤ

ਮੁਲਤਾਨ ਵਿਚ ਇਕ ਤੀਵੀਂ ਆਪ ਦੀ ਜਵਾਨੀ ਤੇ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਆਸ਼ਕ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੀਤ ਨਾਲ ਕੰਮ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਲੈ ਗਈ, ਜਾਂ ਘਰ ਜਾਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਨੀਤ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾ ਤਾਂ ਕਹਿਣ ਲਗੇ—ਬਦਜ਼ਾਤ, ਐਸੀ ਗਲ ਮੁੜਕੇ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਤੇਸੇ ਨਾਲ ਵੱਢ ਸੁਟਾਂਗਾ। ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਛੱਡਿਆ।

ਚੀਫ ਕਾਲਜ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਫਾਟਕ

ਚੀਫ ਕਾਲਜ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਫਾਟਕ ਦੀ ਸੇਵਾ ਆਪ ਨੇ ਹੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।। ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਫਾਟਕ ਛੋਟਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਤਾਂ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਸਰ ਪੂਰੀ ਕਰ ਦਿਤੀ।

ਸ਼ਾਹ ਕੋਟ

ਸ਼ਾਹ ਕੋਟ ਵਿਚ ਕੋੜੇ ਖੂਹ ਨੂੰ ਅਰਦਾਸ ਕਰਕੇ ਆਪ ਨੇ ਮਿਠਾ ਕਰ ਦਿਤਾ।

ਗੁਰੂ ਧਾਮ ਦੀ ਯਾਤ੍ਰਾ

ਗੁਰੂ ਧਾਮ, ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਦਾ ਏਨਾ ਚਾ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਵੇਰ ਆਪ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਲਕ ਦਰਦ ਨਾਲ ਮੰਜੇ ਤੇ ਹੀ ਪਏ ਰਹੇ। ਅਜੇ ਬੀਮਾਰ ਹੀ ਸਨ ਕਿ ਸੰਗਤ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਨੂੰ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਮੰਜੇ ਤੇ ਹੀ ਪੈਕੇ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪਹੁੰਚੇ। ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀਰ ਦਾ ਹੁਣ ਛੁਟਕਾਰਾ ਕਰੋ। ਹੁਣ ਇਹ ਨਿਕੰਮਾ ਹੋਗਿਆ

ਹੈ। ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਭੂਰੇਗਿਲੀਏ ਸੰਤ ਵੀ ਕੋਲ ਹੀ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਕਹਿਣ ਲਗੇ—ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਤੇਰੇ ਸਭ ਕਸ਼ਟ ਮਿਟਾ ਦਿਤੇ ਹਨ। ਆਪ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਗਏ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਆਪ ਉਤੇ ਦੇਨੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਸੀ ਕਿ ਜ਼ਿਲੇ ਵਾਰ ਅਖੰਡ ਪਾਠਾਂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮਿਲਨ ਸਮੇਂ ਆਪ ਬੰਡੇਰ ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਇਕ ਮਹੀਨਾ ਪੂਰਾ ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਤਦ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਕੇ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਨੇ ਬਾਬਾ ਨਥਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਵਾਏ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਬਚਨ ਕੀਤਾ “ਪਿਆਰ, ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਸਤਿਕਾਰ ਤੇ ਆਪਾ ਵਾਰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਸੱਚਾ ਅਨੰਦ ਹੈ।”

ਦੇਹਾਂਤ

ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਸੱਚੇ ਜੀਵਨ-ਮੁਕਤ ਜੋਗੀਆਂ ਵਾਂਗ ਆਪਣੇ ਅੰਤ-ਸਮੇਂ ਦਾ ਪਤਾ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਆਪ ਨੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਤੇ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਦਕੇ ਦਸ ਦਿਤਾ ਸੀ ਕਿ ਅਸਾਂ ਫਲਾਣੇ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਜਾਣੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨੀ ਸੀ, ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਵਾਰ ਨੂੰ ਤੇ ਬਾਹਰ ਗਏ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਪੁਤ੍ਰ ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੀ ਸਦ ਲਿਆ। ਕਹਿਣ ਲਗੇ ਹੁਣ ਸ੍ਰੀਰ ਥੋੜੇ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਹੈ। ਬੱਸ, ਸ੍ਰੀਰ ਢਿਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਆਪ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪ ਦੀ ਬੜੀ ਹੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ, ਅੰਤ ਇਕ ਦਿਨ ਉਨੀਂਦਰੇ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ ਸੌਂ ਗਿਆ ਤੇ ਥੋੜੀ ਦੇਰ ਪਿਛੋਂ ਐਉਂ ਮਾਲੂਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਕੋਈ ਸਿਖ ਜਗਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ ਉਠਕੇ

ਮਹਾਨ ਆਤਮਾਂ ਸੰਤ ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਜੀ

(ਵਲੋਂ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ‘ਪੰਛੀ’)

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੇ ਪੂਰਬਲੇ ਜਨਮ ਵਿਚ ਸੁਭ ਕਰਮ ਕੀਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਵਰ-ਭਗਤੀ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਪੀਤੀ ਲਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਚੋਲਾ ਬਦਲਕੇ ਜਦ ਵੀ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਆਂਦੇ ਹਨ, ਭੁਲੇ ਭਟਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਚਾ ਮਾਰਗ ਦਿਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਭੈੜੇ ਕਰਮਾਂ, ਪਾਪ ਅਪਰਾਧਾਂ ਵਲੋਂ ਹਟਾਕੇ ਇਕ ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਵਾਨ ਈਸ਼ਵਰ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਕਈ ਗੁਮਰਾਹ ਹੋਏ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਕਰਨੀ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਤੇ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾਂਦੇ ਹਨ, ਆਪਣਾ ਉੱਲੂ ਸਿਧ ਕਰਨ ਲਈ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਤਰੀਕੇ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ, ਜੇਹੜੇ ਈਸ਼ਵਰ-ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਮਗਨ, ਅਪਣਿਆਦੁਸ਼ਤੋਂ ਇਕਪੈਰਵੀਪਿਛਾਂਹ ਨ ਹਟਣ ਵਾਲੇ, ਇਰਾਦੇ ਦੇ ਦਿੜ੍ਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਸੰਸਾਰੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

ਮੰਜੇ ਪਾਸ ਗਿਆ ਤੇ ਸੰਤ ਕਹਿਣ ਲਗੇ ਸਾਡੇ ਮੰਜੇ ਤੋਂ ਫਾਲਤੂ ਕਪੜੇ ਚੁਕ ਲੈ ਤੇ ਸਾਡਾ ਸ਼ੀਰ ਸਿਧਾ ਕਰਕੇ ਲਿਟਾ ਦਿਓ, ਤਾਂ ਏਸੇ ਤਰਾਂ ਹੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਬੱਸ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਸਰੀਰ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਬਾਬਾ ਜੀ ੮੪ ਸਾਲ ੭ ਮਹੀਨੇ ੫ ਦਿਨ ਦੀ ਆਯੂ ਭੋਗਕੇ ੪ ਅਸੂ ਸੰਮਤ ੧੯੯੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਸਚਖੰਡ ਵਲ ਚਾਲੇ ਪਾ ਗਏ।

ਆਪਣੀ ਧੁਨ ਵਿਚ ਮਸਤ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਚਾ ਪੁਰਸ਼ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਚਿਆਈ ਨੂੰ ਮਨਮੱਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਝੂਠੇ ਢੰਗ ਅਨਹੋਣੀਆਂ ਗਲਾਂ ਆਪਣੇ ਪਰਦੇ ਵਿਚ ਛੁਪਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀਆਂ।

ਸਚਿਆਈ ਛਪ ਨਹੀਂ ਸਕਤੀ,
ਬਨਾਵਟ ਕੇ ਅਸੂਲੋਂ ਸੇ।

ਖੁਸ਼ਬੂ ਆ ਨਹੀਂ ਸਕਤੀ,
ਕਭੀ ਕਾਗਜ਼ ਕੇ ਫੂਲੋਂ ਸੇ।

ਆਖਰ, ਸਚਿਆਈ, ਸਚਿਆਈ ਹੀ ਹੈ। ਜਦ ਤੋਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਈਸ਼ਵਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਸੂਲ ਤੋਂ ਗਿਰਾਉਣ ਲਈ ਮਨ-ਮੱਤੀ ਲੋਕ ਕੋਸ਼ਸ਼ ਕਰਦੇ ਆਏ ਹਨ, ਪਰ ਭਜਨ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨੇ, ਪੂਰਨ ਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਤੇਜ਼ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਕੋਸ਼ਸ਼ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿਤੀ। ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਈਸ਼ਵਰ-ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਵਿਜੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਆਏ ਹਨ।

ਇਸ ਘੋਰ ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿ-ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਮੇਹਰ ਦਾ ਸਦਕਾ ਕਈ ਅਜੇਹੇ, ਕਰਨੀ ਦੇ ਪੂਰੇ, ਨਿਤਨੇਮੀ, ਭਜਨਾਨੰਦੀ, ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉੱਚੇ ਤੇ ਸੁੱਚੇ ਆਦੁਸ਼ਕ ਜੀਵਨਾਂ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦਾ ਅਮਲੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਇਸਦੇ ਲੋਕ ਪ੍ਰਲੋਕ ਸਫਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਸੂਲਾਂ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਪਰਚਾਰਿਆ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੂਜਯ ਵਜਕਤੀਆਂ ਵਿਚ ਹੀ

ਇਕ ਪੂਰਨ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ ਸੰਤ ਮਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੋਏ ਹਨ।

ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਪਿੰਡ ਜਿਉਣ ਭਿੰਡਰ, ਜ਼ਿਲਾ ਸਿਆਲਕੋਟ ਵਿਖੇ ਬਾਬਾ ਨੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿ ੧੯੧੪-੧੫ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਮੁਢ ਤੋਂ ਹੀ ਸਾਧੂ-ਸੁਭਾ ਸੀ। ੨੦-੨੨ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਵਿਚ ਇਕ ਪੂਰਨ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਛੇਣਿਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਕੋਲੋਂ ਭਜਨ ਪੁਛਿਆ। ਕੁਝ ਅਰਸਾ ਤਾਂ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਰਹਿਕੇ ਹੀ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਫਿਰ ਗੋਰ-ਮਿੱਟ ਵਲੋਂ ਲਾਇਲਪੁਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਮੁਰੱਬੇ ਮਿਲ ਗਏ। ਓਥੇ ਜਾਕੇ ਨਿਵਾਸ ਕਰ ਲਿਆ।

ਨਿਤਨੇਮ ਵਿਚ ਬੜੇ ਪੱਕੇ ਸਨ। ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਰਹਿੰਦੀ ਜਾਗਣਾ, ਜੰਗਲ ਜਾਕੇ ਦਾਤਨ ਕਰਨੀ ਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ, ਕੁਤਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨਾ। ਰਿੱਧੀਆਂ ਜਿੰਦੀਆਂ ਆਪ ਦੇ ਪੈਰ ਚੁੰਮਦੀਆਂ ਸਨ।

ਇਕ ਵੇਰਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ, ਕਿ ਗਣੇਸ਼ਾ ਸਿੰਘਨਾਮੀ ਆਪਜੀਦਾਸੇਵਕ ਚਵਿੰਡੇ ਨੌਕਰ ਸੀ। ਆਪ ਆਪਣੇ ਜਥੇ ਸਾਹਿਤ ਚਵਿੰਡੇ ਪਹਾਰੇ। ਗਣੇਸ਼ਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਕਿ—‘ਤੂੰ ਬੜਾ ਸੇਠ ਹੋਵੇਂਗਾ।’

ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਾ ਕੇ ਗਣੇਸ਼ਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਇੱਠੀ ਬਦਲੀ ਹੋ ਗਈ, ਮਾਇਆ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਵਧਨ ਲਗੀ, ਬੋਝਿਆਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਮਾਲਾ-ਮਾਲ ਹੋ ਗਏ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਬਚਨ ਹੁ-ਬਹੁ ਸੱਚ ਹੋ ਗਿਆ।

ਇਕ ਹੋਰ ਬੜੀ ਵਿਚਿਤ੍ਰ ਵਾਰਤਾ ਹੈ, ਸ੍ਰ. ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਾਨਾਂ ਵਾਲੀਏ ਇਕ

ਵੇਰਾਂ ਬੀਮਾਰੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਕੋਲ ਆਏ, ਆਕੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ—ਸੰਤ ਜੀ! ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਬੜਾ ਕਸ਼ਟ ਹੈ, ਮੇਹਰ ਕਰੋ, ਦੁਖ ਦੀ ਨਵਿਰਤੀ ਹੋਵੇ। ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ‘ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਚਾਬੀਆਂ ਸਾਨੂੰ ਦੇ ਦਿਓ।’ ਸ੍ਰ. ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਚਾਬੀਆਂ ਸੰਤਾਂ ਅਗੇ ਧਰ ਦਿਤੀਆਂ, ਸ੍ਰ. ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਅਰੋਗ ਹੋ ਗਏ।

ਏਸਤਰਾਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਕਈ ਅਲੌਕਿਕ ਕੌਤਕ ਕੀਤੇ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਅਮਲੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਅੰਤਮ ਸ੍ਵਾਸਾਂ ਤਕ ਨਿਤ-ਨੇਮ ਨੂੰ ਨਿਭਾਇਆ।

ਕੋਈ ੭੦-੭੨ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਭੋਗ ਕੇ ਪ੍ਰਲੋਕ ਗਮਨ ਕਰ ਗਏ।

ਇਕ ਰੁਬਾਈ

ਸੰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਨੇ ਗੁਝੀਆਂ ਰਮਜ਼ਾਂ,
ਵਿਰਲਾ ਕੋਈ ਜਾਣੇ ।
ਜਿਸ ਨੂੰ ਛੁਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ,
ਜੀਵਨ ਓਹੋ ਮਾਣੇ ।
ਬਿਨ ਛੁਹ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਉਠੇ ਫਿਰੀਏ,
ਦਰ-ਦਰ ਠੇਡੇ ਖਾਂਦੇ;
ਸੰਤ ਮਿਲਣ, ਮਨ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋਵਦਾ,
ਖੁਸ਼ੀ ਰਹੀਏ ਵਿਚ ਭਾਣੇ ।
[ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਪੰਛੀ

ਪਿਆਰੇ ਪਾਠਕ !

ਜੇ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਾਨਦਾਨ ਨੰਬਰ ਹਰ ਵਰ੍ਹੇ ਪੜ੍ਹਕੇ ਅਨੰਦ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਸਤਿ-ਜੁਗ ਦੇ ਪੱਕੇ ਗ੍ਰਾਹਕ ਬਣ ਜਾਓ।

ਸੰਤ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗਿੱਲ

(ਗਿਆਨੀ ਲਾਭ ਸਿੰਘ ਜੀ)

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਅਟੱਲ ਤੇ ਅਮੁੱਕ ਨਿਯਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਏਹ ਭੀ ਨਿਯਮ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜੇਹੜੇ ਪਦਾਰਥ ਬੜੀ ਉੱਚਤਾ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਵਿਦਵਾਨ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੇ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਮੋਲਕ ਤੇ ਦੁਰਲੱਭ ਦਸਿਆ ਹੈ, ਓਹ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਵਿਰਲੇ ਹੀ ਆਂਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਓਹ ਪਦਾਰਥ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਬਿਲਕੁਲ ਘੱਟ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਕਈ ਸਾਲ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਇਹ ਹੀ ਲੈ ਲਓ ਕਿ ਪੱਥਰਾਂ ਦੀ ਜਾਤੀ ਵਿਚ ਹੀਰਾ ਪੈਦਾ ਹੋਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਦਾ ਨਾਮ ਤੇ ਹਰ ਕੋਈ ਜਾਣਦਾ ਏ, ਪਰ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਹੀ ਹਿੱਸੇ ਆਂਦਾ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਬ੍ਰਿਛ ਤੇ ਅਨਗਿਣਤ ਹਨ ਪਰ ਚੰਦਨ ਬ੍ਰਿਛ ਘੱਟ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਏਸੇ ਤਰਾਂ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪੰਛੀ ਪਿੰਦੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਹੰਸ ਕਿਤੇ ਮਾਨ ਸਰੋ-ਵਰ ਤੇ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਹੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਪਾਪੀ, ਅਪਰਾਧੀ, ਕਾਮੀ, ਕਰੋਧੀ ਸਾਨੂੰ ਅਨਗਿਣਤ ਮਿਲਣਗੇ, ਪਰ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼, ਸੰਤ ਭਗਤ ਜਨ ਘੱਟ ਹੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਏਹਨਾਂ ਦੇ ਅਮਲੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਹੂ-ਬਹੂ ਨਕਸ਼ਾ ਖਿੱਚਣਾਂ ਤਾਂ ਅਸੰਭਵ ਹੈ, ਪਰ ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਨਾਲ ਇਤਹਾਸ ਨਾ ਲਿਖੇ ਜਾਂਦੇ, ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਪਸ਼ੂਆਂ ਵੇਰਾਂ ਵਾਂਗ ਲੜਭਿੜਕੇ ਖਤਮ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ। ਕੋਈਭੀ ਸੁਖ ਦਾ ਸਾਧਨ ਦਿਖਾਈ ਨਾ ਦਿੰਦਾ।

ਚੋਹੀ ਪਾਸੀਂ ਹਨੇਰਾ ਹੀ ਹਨੇਰਾ ਨਜ਼ਰ ਆਂਦਾ। ਖੁੰਨੀ, ਕਾਤਲਾਂ, ਡਾਕੂਆਂ ਤੇ ਚੋਰਾਂ ਦੇ ਨਾਪਾਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪਲਟਾਕੇ ਦੇਵਤੇ ਬਣਾ ਦੇਣਾ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਹੀ ਕੰਮ ਹੈ। ਸੰਤ ਜਨ ਇਕ ਨੂੰ ਨਹੀਂ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਲਾਹ ਬਣਕੇ ਭਵ-ਸਾਗਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਚਰਨ ਧੂੜ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਥਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

“ਮੰਤ੍ਰ ਰਾਮ ਰਾਮ ਨਾਮੋ ਧਿਆਨੰ ਸਰਬਤ੍ ਪੂਰਣਹ। ਗਿਆਨੰ ਸਮ ਦੁਖ ਸੁਖ ਜੁਗਤਿ ਨਿਰਮਲ ਨਿਰਵੈਰਣਹ। ਦਇਆਲੰ ਸਰਬਤ੍ ਜੀਆ ਪੰਚਦੋਖ ਬਿਵਰਜਤਹ। ਭੋਜਨੰ ਗੋਪਾਲ ਕੀਰਤਨੰ ਅਲਿਪ ਮਾਇਆ ਜਲ ਕਮਲ ਰਹਤਹ। ਉਪਦੇਸੰ ਸਮ ਮਿਤ੍ਰ ਸਤ੍ਰਹ ਭਗਵੰਤ ਭਗਤਿ ਭਾਵਨੀ। ਪਰ ਨਿੰਦਾ ਨਹ ਸਰੋਤ ਸ੍ਵਣੰ ਆਪ ਤਿਆਗਿ ਸਗਲ ਰੇਣੁਕਹ। ਖਟ ਲਖੁਣ ਪੂਰਨੰ ਪੁਰਖਹ ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਸਾਧ ਸ੍ਵਜਨਹ। (ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ)

ਅਜਿਹੇ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚੋਂ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸੰਤ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੋਏ ਹਨ। ਏਹਨਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਮਤ ੧੯-੩੪ ਬਿ:ਦੇ ਕਰੀਬ ਪਿੰਡ ਦਾਤੇ ਵਾਲ, ਜ਼ਿਲਾ ਸਿਆਲਕੋਟ, ਜ਼ਿਲੀਦਾਰਾਂ ਦੇ ਘਰਾਣੇ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਆਪ ੧੬ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲ ਤੁਰੇ। ਲਹੌਰ ਆਇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਪਿੰਡ ਗਿੱਲ ਚੱਕ ੧੧੪ ਵਿਚ ਆਣ ਨਿਵਾਸ ਕੀਤਾ।

ਉਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਭਾਈ ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਪਾਸੋਂ ਹੀ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰ ਪੜ੍ਹਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੇ। ਥੋੜੇ ਅਰਸੇ ਵਿਚ ਹੀ ਚੰਗੇ ਅਖੰਡ ਪਾਠੀ ਹੋ ਗਏ। ਆਪ ਜੀ ਬਾਨ ਦੇ ਬੜੇ ਮਿੱਠੇ ਸਨ। ਆਪ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਬੜੀ ਸਾਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਜੇਹੜਾ ਵੀ ਇਕ ਵਾਰ ਦ੍ਰਸ਼ਨ ਪਰਸ ਲੈਂਦਾ ਸੀ, ਮੋਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਆਪਨੇ ਜਵਾਨੀ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਜਤ ਸਤ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਰਹਿਕੇ ਬਤੀਤ ਕੀਤੀ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਸੂਰੇ ਦੇ ਕੰਢੇ ਕਬਰ ਢਾਹਕੇ ਸਾਫ ਕਰ ਦਿਤੀ ਤੇ ਥੋੜੇ ਚਿਰ ਵਿਚ ਹੀ ਬੜਾ ਸੁੰਦਰ ਬਗੀਚਾ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਿਆ,। ਕਠਿਨ ਪ੍ਰੀਸ਼ਰਮ ਨਾਲ ਇਕ ਆਲੀਸ਼ਾਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਨਿਤ ਕਰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ, ਮਹਿਮਾ ਸੁਣ ਸੁਣਕੇ ਦੂਰੋਂ ਸਾਧ ਸੰਤ ਆਣ ਲੱਗੇ। ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਨਾਮ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨਾ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਨਿਹਾਲ ਕਰਨਾ। ਗੁਰੂ ਕਾ ਲੰਗਰ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਜਿਥੋਂ ਅਨਾਥ ਮਜ਼ਲੂਮ ਤੇ ਭੁਖੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਮਿਲਨ ਲੱਗਾ। ਜਿਸ ਦਿਨ ਕੋਈ ਸਾਧੂ ਨ ਆਣਾ ਤਾਂ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਅੱਡੀਆਂ ਚੁਕ ਚੁਕਕੇ ਰਾਹ ਵਲ ਦੇਖਨਾ। ਸੰਤਾਂ ਵਿਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਖਾਸ ਗੁਣ ਸਨ।

੧. ਵੰਡਕੇ ਛਕਨਾਂ,
੨. ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ
੩. ਮਿਠਾ ਬੋਲਨਾ ਤੇ ਨਿਵ ਚਲਨਾ
੪. ਹਰ ਵੇਲੇ ਨਿਰਭੈ ਤੇ ਨਿਡਰ

ਰਹਿਣਾ ਕਮਜ਼ੋਰਾਂ ਦੀ ਸਹੈਤਾ ਕਰਨੀ।

੫. ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਸਮਝੋਣਾ ਕਿ ਭਾਈ ! ਸਾਡਾ ਤੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਾਦਾ, ਤੇਰੀ ਹੀ ਜ਼ਬਾਨ ਖਰਾਬ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

੬. ਮਾਇਆ ਦਾ ਤਿਆਗ, ਜੇ ਕੋਈ ਦੇ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਪਾਏਣੀ।

੭. ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ, ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਉੱਚੇ ਤੇ ਸੁੱਚੇ ਅਸੂਲਾਂ ਤੇ ਅਮਲ।

੮. ਭੁੱਲੇ ਭਟਕਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਹੀ ਸੁਭ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣਾ।

ਉਪਰ ਲਿਖੇ ਗੁਣ ਆਪ ਜੀ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਨ ਆਪ ਸਦਾ ਇਸੇ ਧੁਨ ਵਿਚ ਮਗਨ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਝੰਡਾ ਬੁਲੰਦ ਹੋਵੇ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਪਵਿਤ੍ਰ ਜਨਮ ਦਿਹਾੜਾ ਆਪਨੇ ਹੀ ਮਨੋਣ ਦਾ ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਲ ਯਤਨ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਆਪਨੇ ਅਪਣੀ ਆਯੂ ਵਿਚ ੨੪ ਸਾਲ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਉਤਸ਼ਵ ਮਨਾਯਾ। ਅਜ ਘਰ ੨ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਦਿਹਾੜਾ ਮਨਾਯਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਦੀ ਬੇਗਰਜ਼ ਤੇ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਾ ਦੇਖਕੇ ਆਪਨੂੰ ਜ਼ਿਲਾ ਸ਼ੇਖੂਪੁਰ ਦਾ ਸੂਬਾ ਨੀਯਤ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਏਹ ਸੇਵਾ ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਨਿਭਾਈ।

ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਪਾਕੇ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਬੀਮਾਰੀ ਨੇ ਆ ਗ੍ਰਸਿਆ, ਅਖੀਰ ਆਪ ਕੁਝ ਅਰਸਾ ਬੀਮਾਰ ਰਹਿਕੇ ੨੫ ਕਤਕ ਸੰਮਤ ੧੯੮੬ ਨੂੰ ਏਸ ਪੰਚ ਭੂਤਕ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਤਿਆਗਕੇ ਸਚ ਖੰਡ ਜਾ ਵਿਰਾਜੇ।

ਅਰਸ਼ੀ ਦਾਤਾ !

(ਵਲੋਂ—ਸ੍ਰ: ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ “ਨਿਰਮਾਣ” ਬੀ. ਏ. ਸਰਗੋਧਾ)

ਹੈ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਨਿੰਮ੍ਰਤਾ, ਸਚਾਈ !

ਉਹ ਹਰ ਵਕਤ ਪੀਂਦੇ ਨੇ ਜਾਮੇ ਇਲਾਹੀ !

ਦੁਖ, ਸੁਖ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮ ਕਰਕੇ ਜਾਣਨ;

ਹਨ ਉਪਕਾਰ ਕਰਦੇ ਤੇ ਨੇਕੀ ਭਲਾਈ !

ਚੰਨੋਂ ਵਧ ਸੀਤਲ, ਤੇ ਪੁੰਜ ਪਿਆਰ ਵਾਲੇ;

ਦੂਈ, ਦੈਤ, ਹੰਗਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਵਾਈ !

ਮੋਹ, ਮਾਇਆ ਗੁੱਸਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾ ਨੇੜੇ;

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਦੁਨਿਆਵੀ ਚਿੰਤਾ ਹੈ ਕਾਈ !

ਰੱਬੀ ਰੰਗ ਦੇ ਵਿਚ ਸਦਾ ਮਗਨ ਰਹਿੰਦੇ;

ਇਹੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਹੈ ਸੇਵਾ, ਕਮਾਈ !

ਸਦਾ ਸ਼ਾਂਤ ਰਹਿਕੇ, ਉਹ ਨਿਤਨੇਮ ਕਰਦੇ;

ਪੁੜੀ ‘ਨਾਮ’ ਵਾਲੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਦਵਾਈ !

ਲਖਾਂ ਕਸ਼ਟ ਜਾਲੇ, ਤੇ ਆਰਾਮ ਛੱਡੇ;

ਫਿਰ ਕਿਤੇ ਉਚੀ ਅਵਸਥਾ ਇਹ ਪਾਈ !

ਛੱਡ ਕੂੜਾ ਮਾਣਾ, ਤੇ “ਨਿਰਮਾਣ” ਹੋਏ;

ਅਰਸ਼ੀ-ਦਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਹੈ ਆਈ !

ਸੰਤ-ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ “ਮੰਜੀ ਤੋੜ”

(‘ਚਕ੍ਰਵਰਤੀ’ ਜੀ ਦੀ ਲੇਖਨੀ ਅੰਕਿਤ)

ਆਪਦਾ ਜਨਮ ਮੰਜੀ ਤੋੜ, ਜ਼ਿਲਾ ਗੁਰ-ਦਾਸ ਪੁਰ (ਡੇਹਰਾ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਦੇ ਨਜ਼-ਦੀਕ) ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਆ ਖਾਨ ਦਾਨ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬੜੇ ਸੁਚੱਜੇ ਕਾਰੀਗਰ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਹਥ ਦੀ ਸਫਾਈ ਵੇਖਕੇ, ਵਾਟਰ ਲਾ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਲਹੌਰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਰਖ ਲਿਆ। ਆਪ ਹਥਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਪਰ ਇਥ ਸਦਾ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਕਿਸੇ ਦੂਜੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ। ਦਿਨ ਅਤੇ ਰਾਤ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਆਪ ਆਪਣੇ ਕਾਰ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਜ਼ਾਰਦੇ। ਦਸ ਦਿਨ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਫਿਰ ਅੰਦਰ ਬੈਠਕੇ ਭਜਨ ਕਰਨ ਲਗ ਜਾਣਾ। ਵਾਟਰਲਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਕਦੀ ਵੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਹਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਏਹਨਾਂ ਦਸਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਆਪ ਕਾਫੀ ਕੰਮ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਜਦ ਕਰਚ ਪਾਣੀ ਵਲੋਂ ਦੇਗਾਂ ਮਸਤਾਨੀਆਂ ਹੋਣੀਆਂ ਫਿਰ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਕੰਮ ਤੇ ਚਲੇ ਜਾਣਾ। ਆਪ ਨੂੰ ਕੰਮ ਤੇ ਆਇਆ ਵੇਖ, ਹਾਸੇ ਨਾਲ ਵਾਟਰ ਲਾ, ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਨੇ ਕਹਿਣਾ ਕਰਿਆ! ਸਗੋਂ ਆਟਾ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਆਪ ਤੇ ਬੜੀ ਭਾਵਨਾਂ ਰਖਦਾ ਸੀ।

ਵਡੇ ਦਿਨ ਆਏ। ਸਾਰੇ ਮਿਸਤਰੀਆਂ

ਸਲਾਹ ਦਿਤੀ ਕਿ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਨੂੰ ਡਾਲੀ ਦਈਏ। ਜਦ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਆਪ ਆਖਨ ਲਗੇ ਕਿ—ਵਡੇ ਦਿਨ ਵੀ ਏਹਨਾਂ ਦੇ ਤੇ ਡਾਲੀ ਵੀ ਏਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਦਈਏ। ਏਹਨਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਗੋਂ ਸਾਨੂੰ ਡਾਲੀ ਦੇਨ। ਏਹ ਗਲ ਜਦ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਦੇ ਕੰਨੀ ਪਈ ਉਸਨੇ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਦੋ-ਦੋ ਰੁਪਯੇ ਡਾਲੀ ਵਜੋਂ ਦਿਤੇ। ਜਦ ਆਪ ਨੂੰ ਰੁਪਯੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਧੰਨਵਾਦ ਸਹਿਤ ਵਾਪਸ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ—ਮੈਂ ਬਗੈਰ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਦੇ ਮੁਫਤ ਦੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਲੈਕੇ ਖਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਏਹ ਮੇਰੇ ਪੀਰ-ਚੀਨੀ ਵਾਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ।

ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਬੜੇ ਅਨੋਖੇ ਤੇ ਸੁਆਦਲੇ ਹਨ। ਜੇ ਓਹਨਾਂ ਦਾ ਵਰਨਨ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਬੜਾ ਵਿਸਥਾਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਨਮੂਨੇ ਵਜੋਂ ਕੁਝ ਕੁ ਲਿਖਕੇ ਹੀ ਸੰਤੋਖ ਕਰਦਾ ਹਾਂ:—

ਜ਼ਾਮਣ ਨਗਰ ਮਾਝੇ (ਜ਼ਿਲਾ ਲਹੌਰ) ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਮਾਸਟਰ ਸੁਹਾਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਲਹੌਰ ਟੈਕਨੀਕਲ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਮਾਸਟਰ ਸਨ। ਆਪ ਕੱਟੂ ਸਿੰਘ ਸਭੀਏ ਸਨ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਫੁਟੀ ਅਖੇ ਵੀ ਵੇਖਨਾਂ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ। ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ, ਜੇ

ਮੇਰਾ ਵਸ ਚਲੇ ਤਾਂ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਨ ਫਿਰਨ ਦਿਆਂ।

ਇਕ ਦਿਨ ਮਾਸਟਰ ਸੁਹਾਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਾਤੀਂ ਸੁਤੇ ਪਏ ਸਨ ਕਿ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਤ ਨੇ ਭਜਨ ਦਸ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸਨੂੰ ਸਦਾ ਜਪਿਆ ਕਰ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਰਖਿਆ ਕਰ ਤੇਰਾ ਥਾਂ ਓਹੀ ਹੈ।

ਜਦ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਦੀ ਅਖ ਖੁਲ੍ਹੀ ਤਾਂ ਆਪ ਹੈਰਾਨ ਹੋਣ ਕਿ ਏਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕੀ ਬੀਤੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਸਮਝਦਾ ਸਾਂ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨੇ ਵੀ ਮੈਂ ਮੁਨਾਸਬ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਸਮਝਦਾ, ਅਜ ਓਹਨਾਂ ਦੇ ਇਕ ਆਦਮੀ ਨੇ ਮੇਰੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ਓਹਨਾਂ ਦਾ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਦਸਕੇ ਮੈਨੂੰ ਓਹਨਾਂ ਦੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਰਖਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾਂ ਕੀਤੀ।

ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਬੜੀ ਦੁਬਿਧਾ ਜੇਹੀ ਵਿਚ ਪੈ ਗਏ। ਆਖਣ ਮੈਨੂੰ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਭਜਨ ਦਸਿਆ, ਪਰ ਰਾਤੀਂ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਹੀ ਦਸਿਆ ਸੁਆਦ ਤੇ ਤਦ ਸੀ ਜੇ ਜਾਗਦੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਔਂਦਾਂ ਫਿਰ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਦਸਦਾ।

ਆਖਣ ਨੂੰ ਤੇ ਏਹ ਗਲਾਂ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਆਖ ਜਾਣ ਪਰ ਦਿਲ ਹੁਣ ਕੁਝ ਕੁਝ ‘ਘਾਉ’ ਮਾਉ’ ਜੇਹਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾਇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਰਾਤੀਂ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਦਸੇ ਹੋਏ ਮੰਤ੍ਰ ਨੂੰ ਰਸਨਾਂ ਉਚਾਰਨ ਕਰੀ ਜਾਇ, ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋਨ। ਬੜਾ ਯਤਨ ਕਰਨ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਇਸਦੀ ਯਾਦ ਨ ਆਏ ਪਰ ਹੁਣ ਤੇ ਏਹ ਭੁਲੇ ਹੀ ਨਾਂ। ਕਦੀ ਕਦੀ ਆਖਨ—

ਗਲ ਤੇ ਮਾੜੀ ਨਹੀਂ, ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਓਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਮੈਂ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਗੁਰੂ ਤੇ ਭ੍ਰੇਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਰਖ ਸਕਦਾ। ਫਿਰ ਆਖਨ ਕਿ ਜੇ ਕਦੀ ਓਹ, ਜੇਹੜਾ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਮਿਲਿਆ ਸੀ ਜਾਗਦਿਆਂ ਆ ਗਿਆ, ਫਿਰ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂਗਾ ਉਸ ਅਗੇ ਮੇਰੀ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਜਾਣੀਂ।

ਤਦੇ ਖਬਰ ਜੇ ਇਕ ਦਿਨ ਸੰਤ ਮਾਸਟਰ ਸੁਹਾਵਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਾਂ ਪੁਛਦੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਹੀ ਨ ਆ ਗਏ? ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਵਖ ਕੇ ਕੰਬ ਗਏ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਕਿ—ਡਰੋ ਨਾ ਸਾਨੂੰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਹੀ ਭੇਜਿਆ ਹੈ, ਉਸਦਾ ਪਾਵਨ ਸੰਦੇਸ਼ ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਨੂੰ ਆਕੇ ਸੁਣਾਵਾਂਗੇ।

ਏਹ ਆਖ ਜਿਧਰੋਂ ਆਏ ਸਨ, ਵਗੋ—ਤਗੀ ਓਧਰ ਨੂੰ ਹੀ ਚਲੇ ਗਏ। ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਹੈਰਾਨ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਖਲੋਤੇ ਰਹੇ। ਕਿਥੇ ਤੇ ਸਲਾਹ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ—ਜੇ ਕਦੀ ਓਹ ਦਿਨ ਵਿਚ ਮਿਲ ਪੈਣ ਫਿਰ ਦਸਾਂ ਪਤਾ। ਪਰ ਅਜ ਦਿਨ ਵਿਚ ਓਹੀ ਆਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਜ ਪ੍ਰਤੱਖ ਵੇਖਕੇ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਬੋਲ ਹੀ ਨ ਸਕੇ, ਸਗੋਂ ਹੁਣ ਤੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਧੂਹ ਜੇਹੀ ਪਏ ਕਿ ਓਹ ਮਹੀਨਾਂ ਜਲਦੀ ਆ ਜਾਇ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਹੀ ਮਹੀਨਾ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਨੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਇਤਜ਼ਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ। ਮਹੀਨੇ ਮਗਰੋਂ ਆਕੇ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਮਾਸਟਰ ਸੁਹਾਵਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ‘ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ’ ਦਸ ਦਿਤਾ। ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਸੁਆਸ ਸੁਆਸ ਜਪਿਆ ਕਰ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ੧੨ਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਨਿਸਚਾ

ਕਿਹਿਆ ਕਰ, ਤੇਰਾ ਰਾਖਾ ਓਹੀ ਹੈ।

ਇਕ ਦਿਨ ਫਿਰ ਆਕੇ ਆਖਨ ਲਗੇ ਕਿ ਅਜ ਤੋਂ ਮਾਸ-ਸ਼ਰਾਬ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਸਾਧੇ ਬਸਤ ਪਾਇਆ ਕਰ। ਆਪਣੇ ਮਾਸਟ੍ਰ ਜੀ ਤੋਂ ਨੌਕ ਨਾਲ ਲਕੀਰਾਂ ਵਰਗੇ ਕਿਹਾ ਕਿ 'ਤੇਰੀ ਖੋਟੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਫਲ ਮੇਟ ਦਿਤੀ ਹੈ।'

ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਮਾਸਟ੍ਰ ਜੀ ਪਕੇ ਨਾਮ-ਧਾਰੀ ਬਣ ਗਏ ਅਤੇ ਅਜ ਤੀਕਰ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਰਹਿਕੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਇਕ ਦਿਨ ਸੰਤ ਮੰਜੀ ਤੋੜ ਜੀ (ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਂ ਮੰਜੀ ਤੋੜ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਪ ਇਸੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਸੱਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ) ਭਾਟੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੌਰ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਕ ਈਸਰ ਸਿੰਘ ਨਾਮੀ ਤਾਰ ਬਾਬੂ ਆਪ ਨਾਲ ਬਗੜ ਪਿਆ ਆਏ—ਕੁਝ ਚੰਗਾ ਚੌਖਾ ਖਾਣ ਦੇ ਮਾਰੇ ਘਰੇ ਘਰੀ ਪਏ ਫਿਰਦੇ ਹਨ, ਏਹ ਭੋਂਦੂ ਟੋਲਾ ਹੈ, ਘਾਗਲਾਂ ਵਾਂਗ ਸਿਰ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ਸੁਆਦ ਤੇ ਤਦ ਏ ਨਾਂ, ਜੇ ਏਹ ਮੈਨੂੰ ਮਸਤਾਨਾਂ ਕਰ ਦੇਨ। ਏਹ ਗਲ ਅਜੇ ਬਾਬੂ ਜੀ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਹੀ ਸੀ ਆਪ ਨੇ ਝਟ ਬਾਬੂ ਜੀ ਦੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ਭਜਨ ਦਸ ਦਿਤਾ। ਬਸ ਫਿਰ ਕੀ ਸੀ? ਬਾਬੂ ਜੀ ਮਸਤਾਨੇ ਹੋ ਗਏ। ਕੇਸ ਖੜਕੇ। ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਤੀਕ ਏਹੀ ਹਾਲਤ ਰਹੀ। ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਜਦ ਹੋਸ਼ ਪਰਤੀ ਤਾਂ ਬਾਬੂ ਜੀ ਨੇ ਅਪਣੀ ਭੁਲ ਦੀ ਮਾਫੀ ਮੰਗੀ। ਪਰ ਫਿਰ ਏਹ ਮਸਤੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਹੀ ਆਪਦੇ ਪਿਛੇ ਰਹੀ।

ਇਕ ਵਾਰ ਆਪ ਅਫੀਕਾ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ ਤਾਂ ਪਾਸ ਪੋਰਟ ਬਨਾਇਆ ਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਕਿਹਾ ਸੁਣਿਆਂ। ੧੯ ਦਿਨ ਜਹਾਜ਼

ਵਿਚ ਰਹੇ। ਅੰਨ-ਜਲ ਕੁਝ ਵੀ ਅੰਗੀਕਾਰ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਇਸੀ ਗੇਸ਼ਨ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਅਫ-ਸਰ ਨੇ ਆਪ ਨਾਲ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਸਲੂਕ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਾਧੂ ਜਾਣਕੇ ਅਫੀਕਾ ਉਤਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿਤੀ।

ਇਕ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਵਿਚ ਦੀਵਾਨ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਆਪ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਆਕੇ ਆਖਨ ਲਗੇ ਕਿ—ਮੈਂ ਖੁਦ ਖੁਦਾ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਹਾਂ—ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਇਸ ਰਮਜ਼ ਨੂੰ ਨਾ ਸਮਝਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਇਕ ਸਿੰਘ ਸਭੀਏ ਭਰਾ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਕੇਸਾਂ ਤੋਂ ਫੜ ਲਿਆ ਕੇਸ ਖਿਚਕੇ ਕਿਹਾ—ਸ਼ਕਲ ਤੇ ਵੇਖੋ ਜਿਸਤਾਂ ਬਿੱਜੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।'

ਸੰਤ ਉਸੇ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਆਕੇ ਆਖਣ ਲਗੇ ਕਿ ਜੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਬੋਲਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਬੇ-ਅਦਬੀ ਕੀਤੀ ਏ, ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਏਹ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ, ਅਤੇ ਜੇ ਬਿੱਜੂ ਬੋਲਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਕੋਈ ਕੁਛ ਵਿਗਾੜ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਓਹ ਸਜਨ ਕੰਮ ਤੇ ਗਿਆ। ਆਰੇ ਨਾਲ ਹੱਥ ਕੱਟਿਆ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਤੇ ਆਕੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਨੀ ਪਿਆ, ਭੁੱਲ ਬਖਸ਼ਾਈ, ਭਜਨ ਪੁਛਕੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਬਣਿਆ। ਇਸਤਾਂ ਆਪਣੇ ਅਫੀਕਾ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦਾਨ ਦੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਗੱਫੇ ਵਰਤਾਕੇ ਅਨੇਕਾਂ ਜੀਆਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਆਂਦਾ।

ਇੱਕ ਵਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀਵਾਨ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸੰਤ, ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਿਚ ਕੁਛ ਵਧ ਘਟ ਬੋਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਬਾਬਾ ਸੁਹੇਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਰੋਗਾ, ਖੁੰਡਾ ਫੜਕੇ ਮਾਰਨ ਆਏ, ਜਦ ਸੁਹੇਲ

ਸਿੰਘ ਜੀ ਖੁੰਡਾ ਚੁਕਿਆ ਤਾਂ ਆਪ ਉਸੇ ਮਸਤਾਨੀ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਦੂ-ਦੂ ਕਰਕੇ ਬੜੀ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਆਖਣ ਲਗੇ ਕਿ—ਓਇ ਤੂੰ ਮੈਂਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਾਰ ਸਕਦਾ। ਸਚ ਮੁੱਚ ਸੁਹੇਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਖੁੰਡਾ ਓਥੇ ਦਾ ਓਥੇ ਟਿਕਿਆ ਰਿਹਾ, ਏਹ ਨਜ਼ਾਰਾ ਮੈਂ ਅਪਣੀ ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੁਹੇਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸਦਕੇ ਆਖਣ ਲਗੇ—ਸੁਹੇਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਏਹਨਾਂ ਦੀ ਕੀ ਕਦਰ ਹੈ ਏਹ ਮੈਨੂੰ ਜਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਕੁਛ ਆਖਣ, ਏਹ ਤੇ ਕੋਈ ਨਿਰਾਲੀ ਖੇਡ ਹੈ, ਏਹ ਬਾਹਰੋਂ ਹੀ ਭੁੱਲ ਚੁਕ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਏਹਨਾਂ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਅਦਬ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਇਕ ਵਾਰੀ ਆਪ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਗਏ, ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਆਪ ਬੜੇ ਮਾਹਰ ਸਨ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਹਿੱਸਾ ਆਪਦੇ ਕੰਠਾਗਰ ਸੀ। ਆਪ ਜਦ ਤਖਤ ਤੇ ਦਸ਼ਨ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਜਾਣ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੋਏ ਮਸਤਾਨੇ ਹੋ ਜਾਣ। ਪੁਜਾਰੀ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਹੋਰ

ਮਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਐਣ ਪਰ ਆਪ ਨੂੰ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਵੇਖ ਆਪਦੇ ਤੇਜ਼ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੋਹੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਜ਼ੁਰਤ ਨ ਪਵੇ ਕਿ ਆਪਦੇ ਸੋਹੇ ਹਥ ਚੁਕੇ, ਇਉਂ ਆਪ ਕਈ ਦਿਨ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਰਹੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਿਨ ਵਿਚ ਰਹੇ ਜਦ ਕਿ ਆਮ ਸਿਖ, ਖਾਸਕਰ ਕੇਤਖਤਾਂ ਵਾਲੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਨ ਵੇਖਦੇ।

ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਬੇਅੰਤ ਕੇਤਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਸੰਖਿਪਤ ਜਿਹਾ ਹਾਲ ਪਾਠਿਕਾਂ ਦੀ ਭੇਟਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਏਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਏਨੇ ਹਨ ਕਿ ‘ਸੰਤ ਅੰਕ’ ਜੇਹੀ ਇਕ ਵਖਰੀ ਪੁਸਤਕ ਤਿਆਰ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਚਇਹ ਹੈ ਕਿ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਅਜ ਤੀਕਰ ਏਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਸਦਕਾ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਉਤੇ ਗੌਰਵਤਾ ਪਾਪਤ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਅਜ ਆਪ ਭਾਵੇਂ ਦੇਹ ਕਰਕੇ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਆਪਦਾ ਨਾਮ ਸਦਾ ਹੀ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਚਾਨਣ ਮੁਨਾਰੇ ਦਾ ਕੰਮ ਦੇਵੇਗਾ।

—੦੦—

ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਤ ਤੇ ਅਹਿੰਸਾ

(ਵਲੋਂ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਪ੍ਰਸਿਧ ਵਿਦਵਾਨ ਗਿਆਨੀ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ)

ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਨਿੱਤ ਤੇ ਦੂਜੇ ਨਮਿੱਤਕ, ਨਿੱਤ ਅਵਤਾਰ ਸਦਾ ਹੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਵਰ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਕੇ ਸਦਾ-ਚਾਰ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਨਮਿੱਤਕ ਵੀ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਪੂਰਣ ਅਤੇ ਇੱਕ ਅੰਸਾ ਅਵਤਾਰ, ਅਪਣੀ ਅਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਤੇ ਵੇਲੇ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਜੁਮੇਂ ਲਗਾ ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਕਰਕੇ ਵਾਪਸ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਹੀ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਲੋਕ ਭਲਾਈ, ਦੇਸ ਸੇਵਾ, ਭਾਈ ਚਾਰਕ ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਸੁਧਾਰ ਰਾਹੀਂ

ਪ੍ਰਮੇਸ਼ੁਰ ਪਾਸੇ ਲਾਕੇ ਕਲਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਨਮਿਤਕ ਅਵਤਾਰ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਦੇਸ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਇੱਕ ਵੇਲੇ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਨਿੱਤ ਅਵਤਾਰ ਸਦਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਨਿਵਾਸ ਰਖਦੇ ਹਨ।

ਨਿੱਤ ਅਵਤਾਰ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਸਦਾ ਉਪਕਾਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਅਪਣੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨੂੰ ਪਾਵਨ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਬਾਤ ਪੁਰ ਰੱਜਬ ਜੀ ਨੇ ਸੋਹਣਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ (ਨਵੀ ਮੇਘ ਅਰ ਹੰਸਲਾ ਚਲੈ ਭੁਯੋਗਮ ਚਾਲ ॥ ਰਜਬ ਜਹਿ ਜਹਿ ਪਗ ਧਰੈ ਤਹਿ ਤਹਿ ਕਰਤ ਨਿਹਾਲ ॥

ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਲੋਕ ਭਲਾਈ ਲਈ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਨਪੋਲੀਅਨ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਖਾਸ ਆਦਮੀ ਪੈਦਾ ਹੀ ਓਏਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਖਾਸ ਤੁੱਟੀ ਆ ਜਾਏ, ਅਤੇ ਸ਼ੁਭ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰੁਚੀ ਨ ਰਹੇ। ਸੋ ਠੀਕ ਓਸ ਵੇਲੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੇ ਜਨਮ ਦਾਤਾ ਚੀਨੀ ਵਾਲੇ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਕਿ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਵਿਖੇ ਭੋਗਰਾ ਗਰਦੀ ਦਾ ਦੌਰ ਦੌਰਾ ਸੀ ਤੇ ਜਿਸ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਆ ਚੁਕੀਆਂ ਸਨ।

ਇਹ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਇੱਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਭੈਣੀ ਨਾਮਕ ਨਗਰ ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਕੇ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਦੇ ਸੱਚੇ ਤੇ ਸੁੱਚੇ ਰਹਿਨੁਮਾ ਸਾਬਤ ਹੋਇ। ਇਸ ਸੂਰਜ ਨੇ ਅਪਣੇ ਤੇਜ ਰੂਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਚਾਨਣ) ਨਾਲ ਅਨੇਕਾਂ ਰੱਬ ਤੋਂ ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ੁਰ ਪਾਸੇ ਲਾਕੇ

ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਨਵਾਂ ਜੀਵਨ ਸੰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸੰਸਾਰੀ ਜੀਵਾਂ ਲਈ ਚਾਨਣ ਮੀਨਾਰ ਵਾਂਗ ਸੂਝ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਆਪ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਉਪਕਾਰ ਦੇਸ ਸੇਵਾ ਭ੍ਰਾਤੀ ਭਾਵ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਲ-ਵਲਿਆਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹਰ ਵੇਲੇ ਉਮਡਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਆਪਨੇ ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਵਕਤ ਵਿੱਚ ਦੇਸ ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਓਹ ੨ ਅਧਭੂਤ ਕੰਮ ਕਰ ਵਖਾਇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੱਜ ਕਲ ਦੇ ਲੀਡਰ ਅੱਧੀ ਸਦੀ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ।

ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਲੋਕ ਭਲਾਈ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗ੍ਰਾਮ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ੁਭ ਖਿਆਲ ਭਾਰਤ ਦੀ ਜਨਤਾ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖ ਕੇ ਦੇਸ਼ ਪਿਆਰ ਦਾ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਬੂਤ ਦਿੱਤਾ।

੧— ਸਾਰੇ ਭਾਰਤ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਦਾ ਕੱਤਿਆ ਹੋਇਆ ਸ਼੍ਰੇਢੇਸ਼ੀ ਸੂਤ ਦਾ ਕਪੜਾ ਪਹਿਰਨਾਂ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

੨— ਜੀਵ ਹਿੰਸਾ ਤੋਂ ਸਦਾ ਪ੍ਰੇਸ਼ ਕਰਨਾਂ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਇੱਕ ਪ੍ਰਾਣਧਾਰੀ ਪੁਰ ਦਯਾ ਕਰਨੀ ਸਭ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ।

੩— ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣ ਨਾਲ ਲੋਕ ਪੁੱਛੇ ਵਿਗੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਮੋਹਰਬਾਨੀ ਨਾਲ ਭਲੇ ਬੁਰੇ ਦਾ ਗਿਆਨ ਵਿਸਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

੪— ਪੰਜਾਬੀ (ਗੁਰਮੁਖੀ) ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਨ ਪੜ੍ਹੇਣ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਵਾਸੀਆਂ ਦਾ ਭਲਾ ਹੈ।

੫— ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀ ਪੁਰਨਜਾਇਜ਼ਖਰਚ ਕਰਨ ਨਾਲ ਜਨਤਾ ਦੀ ਆਰਥਕ ਅਵ-ਸਥਾ ਵਿੱਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੁਕਾਵਟ ਔਣ

ਕਰਕੇ ਇਸਦਾ ਤਿਆਗ ਹੀ ਚੰਗਾ ਹੈ।

੬- ਚੱਮਕ ਦੱਮਕ ਵਾਲੇ ਫੈਸ਼ਨਦਾਰ ਲੀੜਿਆਂ ਨੂੰ ਪੈਣਾਂ ਏਸ ਲਈ ਵਰਜਿਆ ਕਿ ਮਨ ਭਜਨ ਸਿਮਰਨ ਵਲ ਨਹੀਂ ਲਗ ਸਕਦਾ।

੭- ਉਨ ਦੀ ਮਾਲਾ ਪਾਕੇ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗਨਾਲ ਦੇਸ਼ਭਗਤ ਬਣਕੇ ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ।

੮- ਗੁਰੂ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨੀ ਭਾਰਤ ਲਈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਮੁਖ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਇੱਕ ਕੌਮ ਦੇ ਬੱਚੇ ਇਸਦਾ ਦੁਧ ਪੀਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੁਧ ਤੋਂ ਘਿਓ ਤੇ ਘਿਓ ਨਾਲ ਹਵਨ ਆਦਿਕ ਸ਼ੁਭ ਕੰਮ ਸੌਰਦੇ ਹਨ।

੯- ਇਸਤ੍ਰੀ ਜਾਤੀ ਪੁਰ ਜ਼ੁਲਮ ਅਤੇ ਪਰਾਇਆ ਹੱਕ ਮਾਰਨਾਂ ਪਾਪ ਦਸਿਆ।

੧੦- ਮਨ ਦੀ ਸ਼ੁਧੀ ਲਈ ਨਾਮ ਜਪਨਾਂ, ਵੰਡ ਛਕਣਾਂ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਿਲ ਨਾਂ ਦੁਖੇਣਾਂ ਆਦਿ ਦੱਸਿਆ। ਇਤਿ ਆਦਿ ਕਈ ਹੋਰ ਵੀ ਸ਼ੁਭ ਖਿਆਲ ਦੱਸ ਕੇ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਛੁਡਾਕੇ ਸੁਚੱਜੇ ਕੰਮ ਕਰਾਏ।

ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਹੋਰ ਖਿਆਲਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਮੈਂ ਜੀਵ ਹਿੰਸਾ ਦੇ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਹੀ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਮਾਸ ਖਾਣ ਨਾਲ ਇਨ-ਸਾਨ ਦੀ ਬੁਧੀ ਮਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਚੰਗੀ ਮਾੜੀ ਖੁਰਾਕ ਪੁਰ ਹੀ ਖਿਆਲਾਂ ਦਾ ਭਲਾ ਬੁਰਾਪਣ ਨਿਰਭਰ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਤ ਨੂੰ ਚਾਣਿਕ ਜੀ ਨੇ ਚੰਗੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਦੀਪੇ ਭਸ਼ਯਤੇ ਧ੍ਰਾਂਤੰ ਕੱਜਲੰ ਚ ਪ੍ਰਸੂਯਤੇ ॥
ਯਦਾਨ ਭਸ਼ਯਤੇ ਨਿਤਯੰ ਜਾਪਤੇ ਤਾਦ੍ਰਸ਼ੀ

ਪ੍ਰਜਾ ॥

ਭਾਵ- ਦੋ:-ਦੀਪਕ ਤਮ ਕੋ ਖਾਤ ਹੈ, ਤੋ ਕਜਲ ਉਪਜਾਇ ॥ ਅੰਨ ਜੇਸਾ ਹੀ ਖਾਇ ਜੋ, ਤੈਸੀ ਸੰਤਤ ਜਾਇ ॥

ਅਰਥਾਤ ਦੀਵਾ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦੇ ਅੰਧੇਰੇ ਨੂੰ ਖਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦਾ ਕਜਲ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖ ਜਿਸ-ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅੰਨ ਖਾਂਦਾ ਹੈ ਉਹੋ ਜਿਹੇ ਓਸਦੇ ਖਿਆਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਦੋਖੋ-ਚਾਣਿਕ ਨੀਤੀ, ਅਧਿਆਏ ੮, ਸ਼ਲੋਕ ੩, ਸਫਾ ੫੨।

ਸੋ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਬੇਦ-ਤੇ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ-ਅਤੇ ਸਿੰਮ੍ਰਤੀ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਤੋਂ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਮੱਤ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਿੰਦੂ ਮਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਾਸ ਖਾਣਾਂ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ।

ਯੁਜਰ ਵੇਦ

(੧) ਯਸਤੁ ਸਰਵਾਣਿ ਭੂਤਾਨੀ ਆਤਮ ਨੰਵਾਨੁ ਪਸ਼ਯਤਿ ॥ ਸ੍ਵ ਭੂਤੰਸ੍ਵ ਚਾਤ ਮਾਨੰ ਤਤੋ ਨ ਚਿਕਿਤਸਤਿ।

ਭਾਵ ਅਰਥ

ਆਪਣੇ ਆਤਮਾਂ ਵਿਖੇ ਸਭ ਜੀਵ ਆਤਮਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣ ਅਤੇ ਸਭ ਜੀਵ ਆਤਮਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਤਮ ਨੂੰ ਦੱਖੋ, ਐਸਾ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਪੁਰਸ਼ ਨਿੰਦਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਾਪਤ ਹੁੰਦਾ।

ਦੋਖੋ-ਯੁਜਰ ਵੇਦ, ਅਧਿਆਏ ੪੦, ਮੰਤ੍ਰ ੬,।

(ਹੋਰ)

(੨) ਯਸ ਮਿਨਤੁ ਸਰਵਾਣਿ ਭੂਤਾਨੀ ਆਤਮੈਵਾ ਭੂਵ ਦ੍ਰਿਯਾਨਤਾ:॥ ਤਤ੍ਰ ਕੋ ਮੋਹ: ਕ: ਸੋਕ: ਏਕ ਤ੍ਵਮ-ਅਨੁਪਸ਼ਯਤ: ॥

ਭਾਵ ਅਰਥ

ਜੋ ਮਹਾਤਮਾਂ ਵਿਦਵਾਨ ਯੋਗ ਦਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਸਭ ਜੀਵ ਆਤਮਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਤਮਾਂ ਦੇ ਸਮਾਨ ਦੇਖਦੇ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਕ ਅਦੁਤੀ, ਪ੍ਰਮਾਤਮਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਨੂੰ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਮੋਹ, ਸ਼ੋਕ, ਲੋਭ, ਆਦਿਕ ਨਹੀਂ ਦੁਖ ਦੇਂਦੇ, ਜੋ ਪੁਰਸ਼ ਆਪਣੇ ਆਤਮਾਂ ਨੂੰ, ਜਾਣ ਕੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾਂ ਨੂੰ ਪਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸੁਖੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
ਦੇਖੋ-ਯੁਜਰ ਵੇਦ, ਅਧਿਆਇ ੪੦, ਮੰਤ੍ਰ ੭,।

ਅਥਰਵ ਵੇਦ

(੩) ਯਦਿ ਨੋ ਗਾਂ ਹਿਸਿ ਯਦਿ ਅਸ੍ਵੰ
ਯਦਿ ਪੁਰੂ ਸਮ੍ ॥ ਤੰ ਤ੍ਵ ਸੀਸੇਨ ਵਿਧਯਾਮੋ
ਯਥਾਨੋ ਮਾਸੋ ਅਵੀਰਹਃ॥

ਭਾਵ ਅਰਥ

ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਵੇਦ ਭਗਵਾਨ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਰਾਜਨ ਜੋ ਆਦਮੀ ਤੇਰੀਆਂ ਰਊਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਪਾਪੀ ਨੂੰ ਘੋੜੇ ਆਦਿਕਾਂ ਦਾ ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ ਸਮਝ ਕੇ ਗੋਲੀ ਨਾਲ ਮਾਰ ਦਿਓ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਕਮ-ਜ਼ੋਰਾਂ ਨੂੰ ਦੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਨਾ ਰਹੇ।

ਦੇਖੋ-ਅਥਰਵ ਵੇਦ, ਸੂਕਤ ੧੫, ਅਨੁ-ਵਾਕ ੨, ਮੰਤ੍ਰ ੪,।

(ਹੋਰ)

(੩) ਕ੍ਰਵਯਾਧਮ ਅਗਨੇ ਰਧਿਚੰ
ਪਿਸ਼ਾਚੰ ਮਨੋ ਹਨੰ ਜਹਿਜਾਤ ਵੇਦਃ॥

ਤੂੰ ਇੰਦ੍ਰ ਵਾਜੀ ਵਜਰੇਣ ਛਿੰਤ੍ਰੁ ਸੋਮਾਃ
ਸ਼ਿਰੋ ਅਸ੍ਯ ਧਿਸ਼ੋਣੁ ॥

ਭਾਵ ਅਰਥ

ਵੇਦ ਵਿਚ ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ੁਰ ਨੇ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਕਿ ਹੇ ਰਾਜਨ ਜੋ ਤੇਰੇ

ਰਾਜ ਵਿਚ, ਮਾਸ ਖਾਵਣ ਵਾਲੇ, ਖੂੰਨ ਭੋਲ੍ਹਣ ਵਾਲੇ, ਦੂਜਿਆ ਦੇ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਰਾਖਸ਼ ਹਨ, ਤੂੰ ਬੁਧੀਮਾਨ ਹੈ, ਸ਼ੀਲ ਸੁਭਾਵ ਹੈ, ਅਜੇਹੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤੇਜ ਰੂਪ ਬਜਰ ਨਾਲ ਮਾਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਿਰ ਕੱਟ ਜਿਸਤੋਂ ਇਹ ਦੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਦੁਖ ਨਾ ਫੈਲਾ ਸਕਣ।

ਦੇਖੋ-ਅਥਰਵ ਵੇਦ, ਅਨੁਵਾਕ ੬, ਮੰਤ੍ਰ ੨੬,।

ਭਾਵ ਅਰਥ

ਜੋ ਅਹਿੰਸਕਾਧਿ ਭੂਤਾਨਿ ਹਿਨਸਤਿ ਆਤਮ ਸੁਖ ਇਛਯਾ। ਸ ਜੀਵੰਸ੍ਰੁ ਮ੍ਰਿਤ ਸ੍ਰੈਵ ਨ ਕ੍ਵਚਿਤ ਸੁਖ ਮੇਧਤੰ।

ਜੋ ਗਊ, ਬੈਲ, ਬਕਰੀ ਭੇਡ, ਮੁਰਗੀ, ਤਿਤੌਰ, ਬਟੋਰਾ, ਆਦਿਕ ਜੋ ਗਰੀਬ ਜਾਨ-ਵਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਖ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਕੇ ਜੋ ਅਪਣੇ ਸੁਖ ਨੂੰ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਨਾਂ ਤਾਂ ਏਥੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪੁਲੋਕ ਵਿਚ, ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕੇਗਾ।

ਦੇਖੋ-ਮਨੁ ਸਿਮ੍ਰਤਿ, ਅਧਿਆਏ ੫, ਸਲੋਕ ੪੫,

ਸਫਾ ੧੫੭,।

(੬) ਯੋ ਬੰਧਨ ਬਧ ਕਲੇਸਾਤ ਪਰਾ-
ਣਿਨਾ ਨ ਚਕੀਰਸ਼ਤਿ ॥ ਸ ਸਰਵਸ੍ਯ
ਹਿਤ ਪ੍ਰੇ ਪਸ੍ਰੁ ਸੁਖ ਮਤਯੰਤੰ ਸੁਨਵਤੇ।

ਭਾਵ ਅਰਥ

ਜੋ ਪੁਰਸ਼ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦੀ ਇਛਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਉਹ ਸਭ ਨੂੰ ਸੁਖਦੀ ਇਛਾ ਵਾਨ ਬਹੁਤ ਸੁਖ ਪਉਂਦਾ ਹੈ। ਦੇਖੋ-ਮਨੁ ਸਿਮ੍ਰਤਿ, ਅਧਿਆਏ ੫, ਸਲੋਕ ੪੬, ਸਫਾ ੧੫੭,।

(੭) ਨਾਕ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰਾਣਿਨਾ ਹਿਸਾਮਾਸੰਉਤਪਦ
ਤੇ ਕ੍ਰੋਚਿਤ ॥ ਨ ਚ ਪ੍ਰਾਣਿ ਬਧਃ ਸ੍ਵਰਗਸ
ਤਸਮਾਤ ਮਾਸੰ ਵਿਵਰ ਜਯੇਤ ॥

ਭਾਵ ਅਰਥ

ਜੀਵ ਘਾਤ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਮਾਸ ਨਹੀ
ਬਣਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਜੀਵ ਘਾਤ ਕਰਕੇ
ਕੋਈ ਸ੍ਵਰਗ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸੁਨਿਆ
ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮਨੂ ਜੀ
ਫੁਰਮਾਂਉਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਪਾਣ ਧਾਰੀ ਜੀਵੋ
ਮਾਸ ਖਾਣਾ ਤਯਾਗ ਦਿਓ ਕਿਉਂਕਿ ਮਾਸ
ਖਾਣਾ ਨਰਕਦਾਕਾਰਨ ਹੈ ਦੇਖੋ-ਮਨੂ ਸਿਮ੍ਰਤਿ
ਅਧਿਆਏ ੫, ਸ਼ਲੋਕ ੪੮, ਸਫਾ ੧੦੫੭,

ਅੱਠ ਕਸਾਈ

(੮) ਅਨੁਮੰਤਾ ਵਿਸ਼ਸ਼ਿਤਾ ਨਿਹੰਤਾ
ਕ੍ਰਿਯ ਵਿਕ੍ਰਈ ॥ ਸੰਸ ਕਰਤਾ ਚੋਪ ਹਰਤਾ
ਚ ਖਾਧਕਿਚੇਤੀ ਘਾਤਕਾਃ ॥

ਭਾਵ ਅਰਥ

ਮਾਰਨ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦੇਣ ਵਾਲਾ (੧)
ਅੰਗ ਨੂੰ ਵੇਖੇ ਵੇਖ ਕਰਨ ਵਾਲਾ (੨)
ਜਾਨੇ ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ (੩) ਖੀਦਨ
ਵਾਲਾ (੪) ਵੇਚਨ ਵਾਲਾ (੫) ਰਿਨੁਣ
ਵਾਲਾ (੬) ਪਰੋਸਨ ਵਾਲਾ (੭) ਅਤੇ
ਖਾਣ ਵਾਲਾ (੮) ਇਹ ੮ ਕਸਾਈ
ਹਨ।

ਹੋਰ ਖੁਲਾਸਾ

ਕਹੇ ਮਨੂ ਨੇ ਆਠ ਕਸਾਈ।
ਗਿਣਤੀ ਜਿਨਕੀ ਕਰ ਸਮਝਾਈ।
ਪੈਹਿਲਾਂ ਸੋ ਜੋ ਪ੍ਰਾਣ ਹਰਲੇਵੇ।
ਦੂਜਾ ਸੋ ਜੋ ਸਿਖਿਆ ਦੇਵੇ।
ਤੀਸਰਾ ਸੋ ਜੋ ਟੁਕੜੇ ਕਰ ਡਾਰੇ।
ਅੰਗ ਅੰਗ ਕਰੇ ਨਿਯਾਰੇ ਨਿਯਾਰੇ।

ਚੋਥਾ ਸੋ ਜੋ ਤੁਲਾ ਚੜ੍ਹਾਵੇ।
ਪੰਜਵਾਂ ਸੋ ਜੋ ਮੋਲ ਲਿਆਵੇ।
ਛੇਵਾਂ ਜਾਨੋ ਜੋਨ ਪਕਾਵੇ।
ਸਤਵਾਂ ਸੋ ਜੋ ਬਾਲ ਲਗਾਵੇ।
ਅਠਵਾਂ ਉਸਕਾ ਖਾਨੇ ਵਾਲਾ।
ਇਨ ਆਠੋਂ ਕਾ ਨਿਰਨਾਂ ਡਾਲਾ।
ਮਨੂ ਕਸਾਈ ਆਠ ਬਤਾਵੇ।
ਇਸੀ ਭਾਂਤਿ ਜੋ ਪਾਪ ਕਮਾਵੇ।
ਰਿਸ਼ੀ ਮੁਨੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣਾਵੇ।
ਤੇਜਸੁ ਮਨਨ ਕਰੇ ਸੁਖ ਪਾਵੇ।

ਦੇਖੋ-ਮਨੂ ਸਿਮਰਤੀ, ਅਧਿਆਏ
੫, ਸ਼ਲੋਕ ੫੧, ਸਫਾ ੧੫੮,।

ਮਾਸ ਨਾਂ ਖਾਨਾ ਪੁੰਨ ਹੈ

(੯) ਵਰਸ਼ੇਵਰਸ਼ੇ ਅਸ੍ਰਮੇ ਧੇਨ ਯੋਯਜੇਤ
ਸ਼ਤੰਸਮਾਃ। ਮਾਂਸਾਨਿ ਚ ਨ ਖਾਦੇ ਯਦਿ
ਤਯੋ ਪੁਣ ਫਲੰ ਸਮਮੰ।

ਭਾਵ ਅਰਥ

ਸਾਲ ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ ਜੋ ਅਸ੍ਰਮੇਧ ਯੱਗ
ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਸੌ ਸਾਲ ਦੀ
ਉਮਰ ਵਿੱਚ ੧੦੦ ਯੱਗ ਕਰੇ ਉਸਦੇ
ਸਮਾਨ, ਓਸ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੁੰਨ
ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਮਾਸ
ਨਹੀਂ ਖਾਂਦਾ

ਦੇਖੋ-ਮਨੂ ਸਿਮ੍ਰਤੀ, ਅਧਿਆਏ ੫,
ਸ਼ਲੋਕ ੫੩, ਸਫਾ ੧੫੮,।

ਨਿਰ ਘੰਟੂ

(੧੦) ਨਿਰ ਘੰਟੂ ਵਿਚ ਇਕ ਥਾਂ
ਅਧੂਰ-ਸ਼ਬਦ ਆਇਆ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਅਰਥ
ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਬਨਦਾ ਹੈ।

੧-ਧੂਰਤਿ, ਬੱਧ (ਮਾਰਨ) ਅਰਥ
ਵਿਚ ਆਂਦਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਜੀਵ ਹਿੰਸਾ ਦੇ

ਗ੍ਰਹਿਣ ਵਿਚ ਆਇਆ । ੨-ਅਧੂਰ, ।
ਨਾਂ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਾਰਿਆ ਜਾਵੇ ਸੋ
ਅਧੂਰ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ, ਭਾਵ ਇਹ
ਕਿ ਜੀਵ ਹਿੰਸਾ ਦਾ ਤਯਾਗ ਹੀ ਅਧੂਰ
ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਤਾਤਪ੍ਰਜ ਸਿਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ
ਨਿਰਘੰਟੂ ਵਿਚ ਆਏ ਅਧੂਰ ਸ਼ਬਦ ਨੇ
ਹਿੰਸਾ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨਾਂ ਹੀ ਦੱਸਿਆ,
ਤਾਂ ਮਾਸ ਖਾਨਾਂ ਕਿਥੋਂ ਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ
ਦੇਖੋ...ਨਿਰਘੰਟੂ, ਅਧਿਆਏ ੨, ਸਲੋਕ ੧੯

ਸੂਤ ਸੰਹਿਤਾ

੧੧-ਅਭਖਛ ਮਖਛਣੇਂ ਸ੍ਰਯਾ ਤਥਾ
ਅਭਖਛਯਸਯ ਭਖਛਣੇਂ ॥ ਅਭਖਯ ਭਖ-
ਛਣ ਸ੍ਰਿਸ੍ਰੀ ਗਯਾਨਾਂ ਨੁਤਪਤਿ ਕਾਰਣੇਂ ।
ਭਾਵ ਅਰਥ-

ਨਾਂ ਖਾਨੇਂ ਯੋਗ ਜੋ ਮਾਸ ਆਦਿਕ ਹਨ,
ਤਿੰਨਾਂ ਵਿਖੇ ਖਾਨੇਂ ਦੀ ਜੋ ਸ਼ਰਧਾ ਹੈ, ਅਤੇ
ਅਭਖ ਨੂੰ ਜੋ ਭੱਖ (ਖਾਨ ਵਾਲੀ) ਨਿਸਚੇ
ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤੇਸੇ ਹੀ ਅਭਖ ਦੇ ਭੱਖਣ ਵਿਚ
ਪ੍ਰੀਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੋਸ਼ ਗਯਾਨਦੀ
ਉਤਪਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦੇਂਦੇ ਅਤੇ ਗਯਾਨ
ਬਿਨਾ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦਾ ਨਾਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ
ਇਸ ਤੇ ਮਾਸਹੀ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ।

ਦੇਖੋ-ਸੂਤ ਸੰਹਿਤਾ, ਮੁਕਤੀ ਖੰਡ
ਅਧਿਆਏ ੬, ਸਲੋਕ ੨੫।

ਚਾਨ੍ਰਿਕ ਨੀਤੀ

੧੨-ਮਾਸ ਭਖਛ ਮਦਰਾ ਪਿਯਤ,
ਮੂਰਖ ਅਖਰ ਹੀਨ ॥ ਨਰਾ ਕਾਰ
ਪਸ਼ੁਭਾਰ ਯਹ, ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨਹਿ ਸਤ ਤੀਨ ॥

ਦੇਖੋ-ਚਾਨ੍ਰਿਕ ਨੀਤੀ, ਅਧਿਆਏ ੮,
ਸਲੋਕ ੨੨, ਸਫਾ ੫੯, ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵੇਦ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਸਿੰਮ੍ਰਤੀ ਤੇ

ਸੰਗਿਤਾ ਅਤੇ ਨੀਤੀ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਮਾਸ
ਦਾ ਨਖੇੜ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਮਾਸ ਦੇ ਤਿਯਾਗ
ਨੇ ਹੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦਾ
ਨਾਮ ਜਪਾਣਾ ਤੇ “ਨਾਮ” ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ
ਕਰਨ ਦੀ ਏਨੀ ਮਸਤੀ ਤੇ ਲਗਨ
ਬਖਸ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸ਼ਸਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਉਨ੍ਹਾਂ
ਦੀ ਮਾਲਾ ਫੜਾਕੇ ਕੇਵਲ ‘ਨਾਮ’ ਦੇ
ਹੀ ਆਸਰੇ ਤੇ ਜੀਉਨ ਲਗ ਪਏ। ਸ਼ਾਂਤਿ
ਮਈ ਤੇ ਦਯਾ ਦਾ ਅਸੂਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ
ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਘਰ ਕਰ ਗਿਆ। ਕਿ ਉਹ
ਆਪ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਜੀਵ ਨੂੰ ਦੁਖਾਉਣਾਂ ਇੱਕ
ਪਾਸੇ ਰਿਹਾ, ਇਹ ਭੀ ਨਹੀਂ ਦੇਖ ਸਕਦੇ
ਕਿ ਕੋਈ ਜੋਰਾਵਰ ਯਾਂ ਜ਼ਾਲਮ ਕਿਸੇ
ਜੀਵ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦੇਵੇ।

ਮਾਸ ਦੇ ਤਿਆਗ ਤੇ ਗਊ ਰਖਿਆ
ਦੀ ਸਪਿਰਿਟ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਕੇ ਕੁਝ
ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
ਵਿੱਚ ਬੁਚੜਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਤੇ ਆਪ ਇਥੋਂ
ਨਿਕਲ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-
ਸਰ ਦੇ ਕੁਝ ਸਿੱਖ ਫੜੇ ਗਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ
ਪੁਲਸ ਤੋਂ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ
ਭੀ ਜੁਰਮ ਦਾ ਇਕਬਾਲ ਕਰ
ਲਿਆ। ਪੁਲਸ ਨੇ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ
ਪੱਕੀਆਂ ਗਵਾਹੀਆਂ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ,
ਪਰ ਇੱਕ ਦਮ ਅਸਲ, ਨਾਮਧਾਰੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ
ਨੇ ਬੁਚੜਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਸੀ, ਅਦਾਲਤ
ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ, ਤੇ ਆਖਿਆ ਕਿ
‘ਅਸਲ ਕਾਤਲ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਹਾਂ, ਇਹਨਾਂ
ਬੇ ਗੁਨਾਹਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿਓ!’ ਇਸ ਉਚੀ
ਤੇ ਸੁਚੀ ਸਪਿਰਿਟ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕ
ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਏ। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਉਹਨਾਂ
ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਫਾਂਸੀਆਂ ਤਾਂ ਬੇਸ਼ਕ

ਦੇ ਦਿੱਤੀਆ, ਪਰ ਕੀ ਦੁਨੀਆ ਓਹਨਾਂ ਦੀ ਦਲੇਰੀ ਤੇ ਇਸ ਉੱਚੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਨੂੰ ਕਦੀ ਭੁੱਲ ਸੱਕਦੀ ਹੈ?

ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪੱਤਰੇ ਪਰ-ਤਿਆਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਭਜਨਭਗਤੀ ਲੋਕ ਸੇਵਾ ਤੇ ਅਹਿੰਸਾ ਵਾਦ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤਿ ਮਈ ਸਪਿਰਿਟ ਕੁਟ ਕੁਟ ਕੇ ਭਰੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਅਹਿੰਸਾ ਵਾਦ ਦਾ ਸਦਕਾ ਅਜ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਮਾਜ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਦਿਨ ਦੂਣੀ ਤੇ ਰਾਤ ਚੋਗੁਣੀ ਤਰੱਕੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਸਮਾਜ

ਵਿਚ ਬੜੇ ੨ ਬੀਤਰਾਗ ਪਰ ਉਪਕਾਰੀ ਨਾਮ ਰਸੀਏ ਮਹਾ ਪੁਰਖ ਹੋ ਗੁਜਰੇ ਤੇ ਹੁਣ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਚੰਗੇ ਗੁਣ ਤੇ ਸੁੱਚਜੇ ਖਿਆਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜਨਮ ਦਾਤਾ ਮਹਾਨ ਉਪਕਾਰੀ ਜੀਵੀ ਅਪਾਰ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦਾ ਸਦਕਾ ਹੈ, ਜਿਸਨੇ ਅਹਿੰਸਾ ਵਾਦ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਂਦਿਆ ਹੋਇਆ ਫੁਰਮਾਇਆ ਕਿ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਹਿੰਸਾ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸੰਤ ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੇਖਵਾਂ ਵਾਲੇ

(ਸ੍ਰੀ ਚਕ੍ਰਵਰਤੀ ਜੀ)

ਆਪ ਦੇ ਪਿਤਾ ਬਾਬਾ ਸ਼ਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਗਰ ਸੇਖਵ ਭਾਈ ਬਾਲ ਸਿੰਘ ਵਾਲੇ ਜਿਲਾ ਸ਼ੇਖੂਪੁਰਾ ਇਲਾਕਾ ਬਾਰ ਵਿਖੇ ਇਕ ਉਘੇ ਰਾਜ ਜੋਗੀ ਧਰਮਾਤਮਾ ਸੰਤ ਸਰੂਪ ਸਾਧੂ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਮਾਈ ਉਤਮ ਕੌਰ ਦੇ ਪੋਟੇ ਚਾਰ ਪੁੱਤਰ-ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਬਾਬਾ ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਬਾਬਾ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਬਾਬਾ ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਬਾਬਾ ਬਸਾਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੈਦਾਹੋਏ।

ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਬਾਬਾ ਸ਼ਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਨਮ ਤੋਂ ਹੀ ਸਾਧੂ ਸੇਵੀ, ਪ੍ਰਮਾਣਥਕ ਦੇ ਪੰਥਾਊ ਅਤੇ ਸੱਚ ਦੇ ਖੋਜੀ ਸਨ, ਆਪ ਸਦਾ ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ, ਜੀਵਨ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਹਿੱਸਾ ਬੀਤ ਗਿਆ ਪਰ ਆਪ ਦੀ ਘਾਲ ਬਾਇੰ ਨ ਪਈ। ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਆਪ ਨੂੰ ਸਦਾ

ਪਛਤਾਵਾ ਰਹਿੰਦਾ ਅਤੇ ਅਰਜ਼ੋਈਆਂ ਕਰਦੇ ਕਿ, ਤੂੰ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਕਦੇ ਆਪਣਾ ਸਰ-ਗੁਣ ਸਰੂਪ ਧਾਰਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਵੇਂਗਾ?

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਚੀਨੀ ਵਾਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਜਦ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਸਿਖਰ ਤੇ ਪੁੱਜਾ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਵਡਿਆਈ ਦੀ ਕਿਰਨ ਸੇਖਵਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਈ। ਜਿਸਨੇ ਬਾਬਾ ਸ਼ਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਲ ਖਿਚਿਆ। ਆਪ ਆਪਣੇ ਸਨਬੰਧੀਆਂ ਅਤੇ ਸਜਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈਕੇ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜੇ। ਨਾਮ ਦਾਨ ਲਈ ਚੀਨੀ ਵਾਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਅਤੀ ਕ੍ਰਿਪਾਲਤਾ ਸਹਿਤ ਸਤਿਗੁਰ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਬਾਬਾ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਘਰਜਾਖ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਮਾਨ

ਬਾਬਾ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਿੰਡ ਬਾਢੇ ਕੇ ਮਹਿਲ ਜਿਲਾ ਗੁਜਰਾਂ ਵਾਲਾ ਸਮੇਤ ਨਾਮ ਦਾਨ ਦੇਕੇ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕਰਕੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਸੂਰਨਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਕੁਲਦੇ ਏਹ ਤ੍ਰੈਵੰ ਨੇ ਨਿਹਾਲ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਆਏ। ਘਰ ਔਂਦਿਆਂ ਹੀ ਪਿੰਡ ਆਕੇ ਆਪਣੇ-ਅਪਣੇ ਖਰਚ ਤੇ ਧਰਮ ਸਾਲਾ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਲੋਹ ਲਾਕੇ, ਆਏ ਗਏ ਸਿਖ ਸਾਧ ਅਤਿਥੀ ਅਭਿਆਗਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਇਸ ਧਰਮ ਸਾਲਾ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨ ਕੋਈ ਸਾਧੂ ਟਿਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਜਿਸਦੀ ਆਪ ਤੇ ਆਪ ਦੇ ਘਰੋਂ ਮਾਈ ਉਤਮ ਕੌਰ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਹਥੀਂ ਆਟਾ ਪੀਹਕੇ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ।

ਆਪ ਪਹਿਲਾਂ ਸਚੇ ਸੋਚੇ ਵਾਲੇ ਉਦਾਸੀ ਸਾਧੂਆਂ ਦੇ ਸੇਵਕ ਸਨ। ਜਦ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਸਾਡਾ ਸੇਵਕ ਸ਼ਰਮ ਸਿੰਘ ਕੂਕਾ ਹੋਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਲੋਹੇ ਲਾਖੇ ਹੋਏ ਸੇਖਵੀਂ ਆਏ। ਜਦ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦਾ ਸੁਭਾਵ ਅਤੇ ਉੱਚ ਕਿਰਤ ਵੇਖੀ ਤਾਂ ਦਰਸ਼ਨ ਦਰਦੇ ਹੀ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਗਏ। ਆਖਣ ਲਗੇ—“ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਉਸ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾ ਜਿਸ ਕੋਲੋਂ ਤੂੰ ਵਰੋਸਾਇਆਂ ਏਂ। ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈਕੇ ਆਪ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜੇ ਅਤੇ ਚੀਨੀ ਵਾਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸ਼ਰਨੀ ਲਾਕੇ ਨਦਰੀ ਨਦਰ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀਨੇ ਬਾਬਾ ਸ਼ਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਕਿ ਸੰਤ ਰਿਖੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੁਦਾਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ

ਕੋਲ ਰਖੋ ਤੇ ਸੇਵਾ ਕਰੇ। ਬਚਨ ਮੰਨ ਕੇ ਸੰਤ ਰਿਖੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪ ਆਪਣੀ ਧਰਮ ਸਾਲਾ ਵਿਚ ਲੈ ਆਏ ਜਿਥੇ ਸੰਤ ਜੀਨੇ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਦਾ ਅਖੀਰਲਾ ਹਿੱਸਾ ਬਿਤਾਇਆ ਅਤੇ ਤੀਹ ਸਾਲ ਟਿਕੇ ਰਹੇ। ਬਾਬਾ ਸ਼ਰਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮਾਈ ਉੱਤਮ ਕੌਰ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਾ ਪਾਲਨ ਸਦਾ ਇਕ ਰਸ ਕਰਦੇ ਰਹੇ, ਜੋ ਏਹ ਸਾਂਗ ਬਰਤਾਣ, ਕਦੇ ਸ਼ੰਕਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੇ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਆਕੇ ਸੰਤ ਰਿਖੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਧਰਮ ਸਾਲਾ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਭੰਨ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਰਜਾਈਆਂ ਸਾੜ ਦਿੰਦੇ। ਪਰ ਇਹ ਦੋਏ ਜੀ ਸਦਾ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਕਾਰ ਤੇ ਕਦੇ ਕੋਈ ਸ਼ੰਕਾ ਨ ਕਰਦੇ। ਜੋ ਉਹ ਕਰਦੇ ਉਸਨੂੰ ਚੰਗਾ ਸਮਝਕੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਰਹਿੰਦੇ।

ਬਾਬਾ ਸ਼ਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਦਕਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਾਰੇ ਪੁਤਰ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨੀ ਲੱਗ ਕੇ ਭਜਨ ਪੁਛੋਂਕੇ ਜਨਮ ਸਫਲਾ ਕਰ ਚੁਕੇ ਸਨ।

ਬਾਬਾ ਸ਼ਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵਡੇ ਪੁੱਤ ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖਾਨ ਪੁਰ ਵਿਆਹੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਕੁੜਮਾਂ ਨੇ ਜੰਵ ਲੈਕੇ ਖੁਢਿਆਏ ਢੁਕਨਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸੇਖਵਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਦੀ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖਾਨ ਪੁਰ ਗਏ, ਆਪਣੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਦਾ ਖਾਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਸੰਤ ਰਿਖੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਅਰਜ਼ ਕਰਕੇ ਇਕ ਸਾਧੂ ਵਿਵੇਕਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਥੇ ਕੁਝੀਆਂ ਨੇ ਕੁਝ ਮਖੌਲ ਕੀਤਾ—ਵਿਵੇਕਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬ੍ਰਹਮ ਚਾਰੀ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਇਸਨੂੰ ਬੁਰਾ

ਮਨਾਇਆ ਤੇ ਜੰਵ ਚੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸੇਖਵਾਂ ਨੂੰ ਆ ਗਏ, ਨਾਲ ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਆ ਗਏ ਕਿ ਅਗੇ ਚਲਕੇ ਜੰਵ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਪਾਣੀ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਕਰਾਂਗੇ। ਜਦ ਇਸ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦਾ ਸੰਤ ਰਿਖੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਬਾਬਾ ਸ਼ਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸਦਕੇ ਕਿਹਾ—‘ਸ਼ਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੰਤ ਵਿਵੇਕਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਕੁੜੀਆਂ ਨੇ ਅਯੋਗ ਮਖੇ ਕੀਤਾ ਏ। ਉਹ ਸਾਧੂ ਸੁਭਾ ਬਹਮ ਚਾਰੀ ਮਹਾਤਮਾਂ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਬੜਾ ਦੁਖ ਹੋਯਾ ਏ। ਇਸ ਲਈ ਤੂੰ ਹੁਣ ਕੁੜਮਾ ਨੂੰ ਰਖ, ਜਾਂ ਸਾਨੂੰ ਰਖ। ਬਾਬਾ ਸ਼ਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਥ ਜੋੜਕੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਸਕਦਾ, ਕੁੜਮਾ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿਆਂਗਾ। ਸੰਤਾਂ ਕਿਹਾ—ਜੇ ਇਹ ਗੱਲ ਏ ਤਾਂ ਕੁੜਮਾ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਤੁਸਾਂ ਨਹੀਂ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਜਿਥੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜੀਅ ਚਾਹੇ, ਛਕਨ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਇਸ ਕਸਵਟੀ ਤੇ ਵੀ ਪੂਰੇ ਉਤਰੇ ਓਨ੍ਹਾਂ ਹੱਥ ਜੋੜਕੇ ਕਿਹਾ—ਸਾਕਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ।

ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰੀਖਯਾ ਹੀ ਸੰਤ ਰਿਖੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲੈਣੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਪ੍ਰਸ਼ਾਦੇ ਵਲੋਂ ਕਿਸ ਮੋੜਨਾ ਸੀ ਅਤੇ ਕਿਸ ਹਟਾਨਾ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਕਸਾਈ ਨੂੰ ਵੀ ਰੋਟੀ ਦੇਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੀ ਓਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਦ ਭੁਖੇ ਰਹਿਣ ਦਿਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਇਸ ਉੱਚ ਵਿਯਕਤੀ ਦੇ ਘਰ ਸੰਮਤ ੧੯੧੪ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸੰਤ ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਜਿਸਨੇ ਸੂਰਨ ਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਕੁਲ ਨੂੰ ਚਾਰ ਚੰਨ

ਲਾ ਦਿਤੇ। ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸੰਤ ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਪਿੰਡ ਘਰਜਾਖ ਗੁਜਰਾਂ-ਵਾਲਾ ਵਿਖੇ ਬਾਬਾ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸੁਯੋਗ ਪੁੱਤਰੀ ਮਾਈ ਲੱਛਮੀ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਦੋਹਾਂ ਜੀਆਂ ਨੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੀ ਪੁੱਜਕੇ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸੰਤ ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕਿੰਨੀ ਵੀ ਅਧਿਆਈ ਆਈ, ਪਰ ਆਪਣੇ ਅਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਲੋਹ ਦੀ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਧਰਮ ਸਾਲਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਕਦੀ ਵੀ ਮੂੰਹ ਨਾ ਮੋੜਿਆ—ਘਰ ਆਏ ਅਤਿਥੀ ਦੀ ਜਲ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਵੀ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਧਰਮ ਸਾਲ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਕਥਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅੰਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੀ।

ਸੰਮਤ ੧੯੨੮ ਬਿ: ਦੀ ਮਾਘੀ ਨੂੰ ਜਦ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭਾਣਾ ਵਰਤਾਕੇ ਪ੍ਰਦੇਸ ਗਮਨ ਕਰ ਗਏ ਤਾਂ ਜਿਤਨੀ ਸੰਗਤ ਸ੍ਰੀ ਭੋਣੀ ਸਾਹਿਬ ਆਈ ਹੋਈ ਸੀ, ਜੇਹੜੀ ਅਜੇ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦੀ, ਉਸਨੂੰ ਗਿਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਲੁਦਿਹਾਨੇ ਲੈ ਆਂਦਾ। ਜਿਥੇ ਕਈ ਦਿਨ ਡੋਕੀ ਰਖਿਆ।

ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਦਾ ਸਾਕਾ ਵਰਤ ਚੁਕਾ ਸੀ, ਸਿੰਘ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤੇ ਜਾ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪ੍ਰਦੇਸ ਗਮਨ ਕਰ ਗਏ ਸਨ। ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਖੋਲ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਬਰ ਅਤੇ ਸ਼ੁਕਰ ਨਾਲ ਭਾਣੇ ਅੰਦਰ ਰਹਿਕੇ ਸਭ ਗਲਾਂ ਬੁਦਾਸਤ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।

ਉਹਨਾਂ ਗਿਫਤਾਰ ਹੋਇਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸੰਤ ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਸਨ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ ਆਕੇ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਅਫਸਰ ਧਮਕਾਂ ਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਤੋਂ ਖਿਲਾਫ਼ ਬਿਆਨ ਦੇਣ ਲਈ ਜ਼ੋਰ ਲਾਂਦੇ ਸਨ, ਆਂਹਦੇ ਸਨ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਆਖ ਦਿਓ ਕਿ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭੇਜਿਆ ਸੀ ਫਿਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬਰੀ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਇਗਾ। ਨਹੀਂ ਤੇ ਜਿਥੇ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਵਾਲੇ ਗਏ ਹਨ ਓਥੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵੀ ਭੇਜ ਦਿਤਾ ਜਾਏਗਾ, ਏਹ ਤੋਪਾਂ ਤਹਾਡੇ ਲਈ ਹੀ ਆਈਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਧਮਕੀਆਂ ਅਤੇ ਡਰਾਵੇ ਸੁਣਕੇ ਵੀ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸੰਤ ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ ਅਡੋਲ ਅਤੇ ਅਹਿਲ ਰਹੇ। ਉਹਨਾਂ ਕੋਈ ਬਿਆਨ ਨ ਦਿਤਾ ਜੋ ਚੀਨੀ ਵਾਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਹੋਵੇ। ਆਖਰ ਸਭਨੂੰ ਠਾਣੇ ਠਾਣੀ ਘਰ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਗਿਆ। ਅਤੇ ਜਮਾਨਤਾਂ ਲੈਕੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਭੇਜਕੇ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਪੁਲਿਸ ਦੀਆਂ ਚੌਕੀਆਂ ਬੈਠ ਗਈਆਂ, ਜਿਥੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਚਾਰ ਚਾਰ ਵਾਰ ਦਿਨ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰੀ ਦੇਣੀ ਪੈਂਦੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਨਾ ਸੇਖਵੇਂ ਪਿੰਡ ਬਚ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸੰਤ ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੁਤੰਤਰ ਰਹਿ ਸਕੇ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਵਿਯੋਗ ਦੇ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਰੂਹਾਂ ਤੜਫਨ ਲਗੀਆਂ। ਚੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਹਨੇਰ ਸੀ, ਨ ਕੁਝ ਸੁਤਦਾ ਸੀ, ਨ ਕੁਝ ਬੁਝਦਾ ਸੀ, ਰਾਮ ਵਿਯੋਗੀ ਰੂਹਾਂ ਜਿਉਂਦੀਆਂ ਮੁਰਦਿਆਂ ਵਾਂਗ ਬੋਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਫਿਰਦੀਆਂ ਸਨ। ਜਦ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਬਾਬਾ ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਰ ਬਟਨ ਦੀ ਮੇਮ

ਦੇ ਦਸੇ ਹੋਏ ਪਤੇ ਤੇ ਜਾਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਆਏ ਅਤੇ ਹੁਕਮ ਨਾਮਾ ਲੈ ਆਏ। ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਚੰਨ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ। ਥਾਂ ਥਾਂ ਸਤਿਗੁਰ ਦਰਸ਼ਨ ਨਮਿੱਤ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਵਰਨੀਆਂ ਤੇ ਜਪ ਪਯੋਗ ਹੋਣ ਲਗੇ। ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸੰਤ ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਮੰਨਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸੇਖਵਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਨਾਮ ਅਤੇ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲਾਇਆ।

ਇਕ ਦਿਨ ਆਪ ਧਰਮਸਾਲਾ ਵਿਚ ਪਾਠ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਦ ਪੰਥੀ ਕੁ ਪੱਤੇ ਪੜ੍ਹੇ ਤਾਂ ਆਪ ਅਚਨ ਚੇਤ ਪਾਠ ਵਿਚੇ ਹੀ ਛਡਕੇ ਵੇਰਾਗਮਈ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਉੱਠ ਨੱਸੇ। ਸੰਗਤ ਬੜੀ ਹੈਰਾਨ ਹੋਈ ਕਿ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ? ਕਿੰਨਾਂ ਚਿਰ ਸੰਤ ਬਾਹਰੇ ਨ ਆਏ, ਨੰਗੇ ਪੈਰੀਂ ਪ੍ਰੀਤਮ ਵਿਯੋਗ ਵਿਚ ਲਿਲਾਂ ਦੇਂਦੇ ਫਿਰਦੇ ਰਹੇ। ਕੰਡੇ ਲਗ ਲਗਕੇ ਚਰਨ ਲਹੂ ਲੁਹਾਣ ਹੋ ਗਏ, ਪਰ ਨ ਆਪ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਗਲਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰਵਾਹ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਰੀਰ ਦੀ ਕੋਈ ਸੁਧ ਸੀ। ਚੋਖਾ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਜਦ ਪਿੰਡ ਆਏ ਤਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਆਪ ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ ਵਿਚਕਾਰੋਂ ਛਡਕੇ ਨੱਸ ਕਿਉਂ ਗਏ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਹਉਕਾ ਲੈਕੇ ਕਿਹਾ— ਅਜ ਜਿਹੇ ਜਿਹੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੋਈਏ ਜਾਂ ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਜਾਂ ਮੇਰਾ ਚੀਨੀ ਵਾਲਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਾਣ ਦਾ ਏ। ਪਾਠ ਕਰਦਿਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਇਕ ਵਾਰ ਮੇਰੀ ਨਜ਼ਰ ਬੂਹੇ ਵਲ ਜਾ ਪਈ ਮੈਂ ਕੀ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਚੀਨੀ ਘੋੜੀ ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋਏ ਸੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਬੂਹੇ ਅਗੇ ਖਲੋਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਆਖ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਤਰਾਂ ਘਰ ਬੈਠਿਆਂ ਭਾਈ! ਸੁੱਕਾ ਪ੍ਰੇਮ

ਕੀ ਹੋਇਆ ? ਭਾਈ ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ! ਜੇ ਸਾਡੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਸਿੱਕ ਏ ਤਾਂ ਸਮੁੰਦਰੋਂ ਪਾਰ ਆਕੇ ਸਾਡੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ। ਆਪ ਨਾਲੇ ਰੋਣ ਨਾਲੇ ਆਖਣ—ਜਦ ਮੈਂ ਉਠ ਕੇ ਗਿਆ, ਸਤਿਗੁਰ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਅੱਡੀ ਲਾਕੇ ਨਸਾ ਲੈ ਗਏ। ਕਿੰਨਾਂ ਚਿਰ ਮੈਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਫਿਰ ਅਖਾਂ ਤੋਂ ਓੜਲ ਹੋ ਗਏ।

ਇਸਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਆਪ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ ਲਗੇ। ਆਪ ਦੇ ਨਾਲ ਬਾਬਾ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੋ ਪਿੰਡ ਦੇ ਨੰਬਰਦਾਰ ਸਨ, ਤਿਆਰ ਹੋਏ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਆਕੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਰੰਗੂਨ ਜਾਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ ਹਾਂ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਆਗਿਆ ਬਖਸ਼ੋ ਅਤੇ ਵਰ ਦਿਓ ਕਿ ਅਸੀਂ ਖੁਸ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਸਤਿਗੁਰ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਤੁਹਾਡੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਆ ਹੋਈਏ। ਸਤ ਦਿਨ ਅਰਜ਼ਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਅਗੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਣ ਭਾਈ ਹਾਲਾਂ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ। ਅਠਵੇਂ ਦਿਨ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਆਗਿਆ ਦਿਤੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ— ‘ਭਾਈ ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਾਵੋ, ਚੀਨੀ ਵਾਲਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਤੁਹਾਡੇ ਅੰਗ ਸੰਗ ਹੈ, ਕੋਈ ਫਿਕਰ ਨ ਕਰਨਾ। ਇਹ ਹੁਕਮ ਸੁਣਕੇ ਆਪਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੜ੍ਹ ਗਈਆਂ। ਦੋਏ ਪ੍ਰੇਮੀ ਅੰਬਾਲੇ ਜਾ ਉਤਰੇ, ਇਕ ਧਰਮ ਸਾਲਾ ਵਿਚ ਡੇਰਾ ਕੀਤਾ। ਜਿਥੇ ਆਪ ਨੇ ਭੇਸ ਵਟਾ ਲਿਆ, ਕਛਹਿਰਿਆਂ ਉੱਤੇ ਦੀ ਚਦਰਾਂ ਬੰਨ੍ਹੀਆਂ ਦਾੜ੍ਹੀ ਚੜ੍ਹਾਈ, ਟੇਵੀ ਪੱਗ ਬੰਨ੍ਹਕੇ ਜੱਟਾਂ ਵਾਲੀ ਸ਼ਕਲ ਬਣਾਕੇ

ਕਲਕੱਤੇ ਜਾ ਉਤਰੇ ਜਿਥੋਂ ਜਹਾਜ਼ ਚੜ੍ਹਕੇ ਰੰਗੂਨ ਜਾ ਪੁੱਜੇ। ਜਿਥੇ ਚਾਰ ਸਿੰਘ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਰ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਹ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਗਏ। ਅਪਣੇ ਡੇਰੇ ਲੈ ਆਏ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ ਦਾ ਪਤਾ ਵਸਕੇ ਸਾਰੀ ਗਲ ਸਮਝਾ ਦਿਤੀ ਕਿ ਫਲਾਣੇ ਰਸਤੇ ਜਾਣਾ ਤੇ ਜਾਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਛਾਤੀ ਤੇ ਲਾਣ ਤੁਸਾਂ ਮਥੇ ਤੇ ਲਾਣਾਂ। ਬੰਗਲੇ ਦੇ ਅੱਗੇ ਖਲੋਣਾ ਨਹੀਂ, ਅੱਗੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦਿਆਂ ਦਿਆਂ ਜਾਂ ਦਿਆਂ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨੇ ਚਿਠੀ ਜਾਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਅੰਦਰ ਸੁਟਨੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਜਦ ਸੰਤਰੀਆਂ ਦੀ ਪਿੱਠ ਹੋਵੇ ਸੁਟਨੀ। ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਆਪ ਚਾਰ ਦਿਨ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ।

ਚੌਥੇ ਦਿਨ ਆਪ ਚਿੱਠੀ ਅਤੇ ਸੁਖ ਨਿਧਾਨ ਵਾਲਾ ਸ਼ਿਰਹਾਣਾ ਵੀ ਨਾਲ ਲੈ ਗਏ, ਅੱਖ ਬਚਾਕੇ ਬੰਗਲੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸੁਟ ਦਿਤੇ। ਨਾਨੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਚੁਕ ਕੇ ਅੰਦਰ ਲੈ ਗਏ ਅਤੇ ਇਕ ਚਿੱਠੀ ਇਹਨਾਂ ਵਲ ਸੁਟ ਗਏ। ਡੇਰੇ ਆਕੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਕੇ ਪਤ੍ਰਕਾ ਵਾਚੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਕਲ੍ਹ ਇਸੇ ਵੇਲੇ ਆਕੇ ਹੁਕਮ ਨਾਮਾ ਲੈ ਜਾਣਾ ਤੇ ਪਰਸੋਂ ਜਹਾਜ਼ ਚੜ੍ਹ ਜਾਣਾ। ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ਨ ਏਥੇ ਰਹਿਣਾਂ ਦੁਸ਼ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਜੇ ਪਤਾ ਲਗ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਔਖੇ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਚੌਦਾਂ ਸਾਲ ਸਜ਼ਾ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ਜੇਹੜਾ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਆਵੇ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਆਪ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਬੰਗਲੇ ਗਏ। ਪ੍ਰਕਰਮਾਂ ਕੀਤੀਆਂ, ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ, ਇਟ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹਕੇ ਹੁਕਮ ਨਾਮਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਵਲ

ਸੁਟ ਦਿਤਾ। ਹੁਕਮ ਨਾਮਾ ਲੈਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ੨
ਜਹਾਜ਼ ਵਿਚ ਆ ਬੈਠੇ! ਪੱਗ ਦੇ ਹੇਠਲੇ
ਪੇਚ ਵਿਚ ਹੁਕਮ ਨਾਮਾ ਦੇਕੇ ਪੱਗ ਬੰਨ੍ਹ
ਲਈ। ਛੇਆਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਜਹਾਜ਼ ਕਲਕਤੇ
ਲਗਾ, ਨ ਕੁਝ ਖਾਧਾ ਨ ਕੁਝ ਪੀਤਾ। ਕਲ-
ਕਤੇ ਆਕੇ ਹਰੇ ਨਲਿਏਰ ਲੈਕੇ ਉਹਨਾਂ
ਵਿਚੋਂ ਜਲ ਕਢਕੇ ਸਤਵੇਂ ਦਿਨ ਛਕਿਆ।
ਅਜੇ ਜਲ ਛਕਦੇ ਹੀ ਸਨ ਪਏ, ਪੁਲਿਸ
ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਆਣ ਘੇਰਿਆ। ਸਮਾਨ ਦੀ
ਤਲਾਸ਼ੀ ਲਈ, ਕਪੜੇ ਲੁਹਾਕੇ ਡਿਠੇ।
ਪੱਗ ਦਾ ਪੇਚ ਇਕੱਲਾ ਇਕੱਲਾ ਲਾਹਣ
ਲਈ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ। ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸੰਤ ਟਹਿਲ
ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲੇ ਪੱਗ ਦਾ ਪੇਚ ਲਾਹ ਰਹੇ
ਸਨ ਨਾਲੇ ਚੀਨੀ ਵਾਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ
ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਅਰਜ਼ੋਈਆਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ
ਕਿ “ਹੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਮੇਰੀ
ਲਾਜਤੇਰੇ ਹਥ ਵਿਚ ਏ, ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਤੋਂ ਰਖਿਆ
ਕਰ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਖਤਰਾ ਨਹੀਂ,
ਮੈਂ ਸਾਰੀਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਸਿਰ ਮਥੇ ਤੇ
ਬਲਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਾਂ ਪਰ, ਤੇਰਾ
ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਕਿਵੇਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਹਥ ਵਿਚ
ਨਾਂ ਆਵੇ। ਅਜਿਹੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰ।” ਪੱਗ
ਉਤਾਰਦਿਆਂ ਜਦ ਦੋ ਪੇਚ ਬਾਕੀ ਰਹਿ
ਗਏ ਤਾਂ ਪੁਲਿਸ ਅਫਸਰ ਜੋ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ
ਹੀ ਸੀ ਆਖਣ ਲੱਗਾ—“ਬੰਨ੍ਹ ਲੈ ਸਿਖਾ ਪੱਗ
ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ।” ਆਪਣੇ ਸਤਿਗੁਰੂ
ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦਾ ਲੱਖ ਲੱਖ ਸ਼ੁਕਰ
ਕਰਕੇ ਪੱਗ ਬੰਨ੍ਹ ਲਈ, ਹਾਵੜੇ ਆਕੇ
ਅੰਬਾਲੇ ਦੀਆਂ ਟਿਕਟਾਂ ਲਈਆਂ ਅਤੇ
ਪਲੇਟ ਫਾਰਮ ਤੇ ਆ ਬੈਠੇ। ਮੁਕਵਰ ਏਥੇ
ਵੀ ਨਾਲ ਹੀ ਆਏ ਅਤੇ ਧਮਕੀਆਂ ਦੇਣ
ਕਿ ਜੇ ਕੁਝ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਹੈ ਉਹ ਆਪਣੇ

ਆਪ ਦੇ ਦਿਓ, ਨਹੀਂ ਤੇ ਤੁਹਾਡਾ ਬਚਾ
ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦਿਤਾ
ਜਾਵੇਗਾ ਜਾਂ ਕਾਲਾਂ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਹੋਵੇਗੀ।
ਮੁਕਬਰ ਜਦ ਇਸਤ੍ਰਾਂ ਦੀਆਂ ਧਮਕੀਆਂ
ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਸ ਪਲੇਟ ਫਾਰਮ ਤੇ
ਏਨਾਂ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦਾ ਕੋਈ
ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਆਦਮੀ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਸੀ
ਉਹ ਸੀ.ਆਈ.ਡੀ, ਵਾਲਿਆਂ ਦੀਆਂ
ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਕੇ ਠੰਡਾ ਪੈ ਗਿਆ, ਉਹਨਾਂ
ਨੂੰ ਆਖਣ ਲੱਗਾ ਕਿਉਂ ਐਂਵੇਂ ਬਕ ਬਕ
ਕਰ ਰਹੋ, ਭਲੇ ਮਾਨਸਾਂ ਨੂੰ ਖਰਾਬ ਕਰਦੇ
ਹੋ ਪਏ, ਜਦ ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਵਾਰ ਤਲਾਸ਼ੀ
ਲੈ ਚੁਕੇ ਹੋ ਅਤੇ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਬ੍ਰਾਮਦ ਨਹੀਂ
ਹੋਈ ਫਿਰ ਇਸਤ੍ਰਾਂ ਤੰਗ ਕਰਨ ਦੇ ਕੀ
ਮਾਹਨੇ। ਉਹ ਦੋਏ ਬਗੜਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਸੰਤ
ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੱਡੀ ਵਿਚ ਬੈਠ ਗਏ,
ਗੱਡੀ ਚੱਲ ਪਈ, ਤੇ ਆਪਣੀ ਪੁਰਾਣੀ
ਥਾਵੇਂ ਅੰਬਾਲੇ ਧਰਮ ਸਾਲਾ ਵਿਚ ਆ
ਡੇਰੇ ਲਾਏ। ਧਰਮ ਸਾਲਾ ਦੇ ਭਾਈ ਨੇ
ਕਿਹਾ—“ਤੁਹਾਡੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਕਈ ਦਿਨਾਂ
ਤੋਂ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲੇ ਏਥੇ ਫਿਰ ਰਹੇ ਹਨ
ਇਸ ਲਈ ਤੁਸੀਂ ਅਗਲੀ ਕੋਠੜੀ ਵਿਚ
ਡੇਰਾ ਲਾ ਲਓ। ਉਥੇ ਹੀ ਪੁਸ਼ਾਦ ਪਾਣੀ
ਛਕਨਾ ਅਤੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਜੰਗਲ ਹੋਣਾ।
ਬਚਨ ਮੰਨਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਡੇਰੇ ਜਾ ਲਾਏ,
ਮੁਕਵਰ ਵੀ ਆਕੇ ਭਾਈ ਜੀ ਨੂੰ ਲਗ ਤੰਗ
ਕਰਨ ਕਿ ਦਸੇ ਸਿੰਘ ਕਿਥੇ ਗਏ। ਭਾਈ
ਜੀ ਆਖਣ—“ਸਾਨੂੰ ਸੌਂਹ ਚੁਕਾਲੇ, ਜੇ
ਕੋਈ ਏਥੇ ਆਇਆ ਹੋਵੇ” ਇਹ ਅੰਦਰ
ਡੇਰੇ ਲਾਈ ਬੈਠੇ ਸਨ, ਧਰਮ ਸਾਲਾ ਤੋਂ
ਬਾਹਰ ਪੁਲਿਸ ਦਾ ਪਹਿਰਾ ਸੀ ਅਠ ਦਿਨ
ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਬੀਤੇ, ਅਠਵੇਂ ਦਿਨ ਪੁਲਸੀਏ

ਕੁਝ ਅਵੇਸਲੇ ਹੋਏ, ਭਾਈਸਾਹਿਬ ਨੇ ਰਾਤ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਵਜੇ ਦੀ ਗਡੀ ਚੜ੍ਹਾਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿਤਾ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਆਕੇ ਸੰਤ ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੀਸ ਨਿਵਾਇਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਭੇਜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੁਕਮ ਨਾਮਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਕਰ ਕਮਲਾਂ ਵਿਖੇ ਦਿਤਾ। ਜਿਸਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਨਾਲ ਲਾਕੇ ਸੀਸ ਉਤੇ ਰਖਕੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ—“ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ ਧੰਨ ਹੋ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਐਨੀਆਂ ਤਕਲੀਫਾਂ ਝਾਗਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ।”

ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨ ਸੰਤ ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਰਹੇ, ਫਿਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਤੋਂ ਆਗਿਆ ਲੈਕੇ ਆਪਣੇ ਨਗਰ ਸੇਖਵਾਂ ਨੂੰ ਆ ਗਏ। ਸੁਣ ਸੁਣਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਔਣ ਲਗੀਆਂ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਨਾਮਾ ਸੁਣਕੇ ਸੰਤ ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਬਾਬਾ ਜੀ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਜਿੰਨਸਾਂ ਖੀਦਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਜਿੰਨਸਾਂ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਆੜੂਤੀਆਂ ਨੂੰ ਭੇਜਦੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਆਪਣੀ ਕਮਿਸ਼ਨ ਲੈਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਆਏ ਗਏ ਸਾਧ ਸੰਤ ਨੂੰ ਛਕਾਇਆ ਕਰਦੇ। ਕਾਰਨ ਵਸ ਆੜੂਤੀਆਂ ਨਾਲ ਆਪਦੀ ਅਣ ਬਣ ਹੋ ਗਈ ਆਪਦਾ ਵਿਹਾਰ ਖਲੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਰਜ਼ਾ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਇਕ ਸੌ ਰੁਪਯਾ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਲਿਆ। ਪਰ, ਲੋਹ ਦੀ

ਸੇਵਾ ਇਕ ਰਸ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਉਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨ ਔਣ ਦਿਤਾ।

ਦੂਜੀ ਕਸਵੱਟੀ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕ ਹੋਰ ਲੱਗੀ। ਆਪਦੇ ਸਨਬੰਧੀਆਂ ਦੇ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਕਿ ਨਾਮਧਾਰੀ ਮਰਯਾਦਾ ਤੋਂ ਉਲਟ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਤ ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜੇਹੜੇ ਵੀ ਓਥੇ ਗਏ ਉਹ ਸਾਰੇ ਤਨਖਾਹੀਏ ਕਰਾ ਦਿਤੇ ਗਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੰਤ ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਸਨ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਦੇਸ ਗਮਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਏਨ੍ਹੀ ਦਿਨੀਂ ਬਾਬਾ ਮੂਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ਼ੇਖੂਪੁਰੇ ਬੇਦਾਦ ਵਾਲਿਆ ਦੀ ਭੈਣ ਬੀਬੀ ਬੁਧਾ ਦਾ ਵਿਆਹ ਸੀ, ਮੂਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਦਰਖਾਸਤ ਦੇਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਸ਼ੇਖੂਪੁਰੇ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਲੈ ਲਈ। ਇਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਦੌਰਾ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ੧੫ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਛੁੱਟੀ ਮਿਲ ਸਕੀ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਚਾ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਸ਼ੇਖੂਪੁਰੇ ਵਿਚ ੧੫ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸੰਗਤ ਇਕੱਠੀ ਹੋਈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੰਤ ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੇ ਨਗਰ ਦੀ ਸੰਗਤ ਸਮੇਤ ਅਤੇ ਵਿਆਹ ਵਾਲੇ ਤਨਖਾਹੀਆਂ ਸਮੇਤ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਦੀਵਾਨ ਲਗਾ-ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਦਿਤਾ, ਪਰ ਸੰਤ ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ

ਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਨ ਕੀਤਾ। ਸੂਬੇ, ਸੰਤ, ਮਹੰਤ, ਜਦ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਬਚਨ ਕਰਦੇ—“ਭਾਈ ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਬਖਸ਼ਣਾ। ਮਾਈ ਲਛਮੀ ਅਤੇ ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਰ ਇਕ ਦੀ ਪੈਰੀਂ ਪੈਂਦੇ ਫਿਰਨ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰ ਬਖਸ਼ਾਓ, ਲੋਢੇ ਵੇਲੇ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਲਗਾ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸੰਤ ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਅਵਾਜ਼ ਦੇਕੇ ਕੋਲ ਸਵਿਆ ਅਤੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ—“ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ! ਜਾਹ ਤੈਨੂੰ ਬਖਸ਼ਿਆ।” ਇਹ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਚੜ੍ਹ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਭਜਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਲਿਪਟੇ। ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ—“ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸੇਖਵੀਂ ਚਰਨ ਪਾਓ।” ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਬਚਨ ਕੀਤਾ—“ਲੰਗਰ ਜੋਗਾ ਵਕਤ ਨਹੀਂ, ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਆਵਾਂਗੇ। ਮਾਇਆ ਦਾ ਫਿਕਰ ਨ ਕਰੀ, ਅਰਬ ਖਰਬ ਹੋਜਾਣਗੇ। ਫੌੜਿਆਂ ਨਾਲ ਬਾਹਰੋਂ ਹੁੰਦੇ ਮਾਇਆ ਲਿਆਵੇਂਗਾ ਕੋਈ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ, ਅਸੀਂ ਜੇਹੜੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਨਖਾਹ ਲਾਈ ਸੀ ਉਸਦਾ ਭਾਵ ਏਹ ਸੀ ਕਿ ਦੂਜੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਕੰਨ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਕਿ ਕੋਈ ਮਨਮੱਤ ਨ ਕਰ ਸਕੇ। ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੇਖਵੀਂ ਚਰਨ ਪਾਕੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕ੍ਰਿਤਾਰਥ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਕਾਰ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਜਦ ਆਪ ਲਹੌਰ ਗਏ ਤਾਂ ਓਥੇ ਆਪ ਨੂੰ ਓਹ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਹਥ ਜੋੜਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਆਪ ਜੋਹਾ ਸੁਚਾ ਵਿਉਹਾਰ ਕਿਤੇ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਇਆ, ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਉਸੇ ਤਰਾਂ ਫਿਰ ਆਪ ਸਾਡੇ ਲਈ ਜਿੰਨਸਾਂ ਖਰੀਦਨ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰੋ।

ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਕੇ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਕਪਾਹ ਖੀਦੀ, ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਆਪਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਫਾਇਦਾ ਹੋਇਆ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਆਪਣੇ ਵਡੇ ਸਪੁਰ੍ਹ ਭਾਈ ਖੜਗ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈਕੇ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਆਏ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ੧੦੦) ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਰਪਯਾ ਵਾਪਸ ਕੀਤਾ।

ਪਹਿਲਾ ਹੋਲਾ ਆਪਨੇ ਸੰਮਤ ੧੯੩੮ ਤੇ ਦੂਸਰਾ ੪੯ ਬਿਃ ਨੂੰ ਕੀਤਾ ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਸ਼ਨ ਨ ਦੇ ਸਕੇ। ਸੰਮਤ ੧੯੫੦ ਬਿਃ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦੋਰੇ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗ੍ਰਾਮ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਸੀਵਰਨਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਬੇਦਾਦ ਆਵਨਾ ਸੀ ਤੇ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਸੇਖਵੀਂ। ਪਰ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਵਰਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਹੁਕਮ ਕਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਸੇਖਵੀਂ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਸੰਤ ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਸਤ ਲੈਣ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸੇਖਵੀਂ ਆ ਗਏ। ਮਾਈ ਲਛਮੀ ਨੂੰ ਆਖਣ ਲੱਗੇ।—“ਘੁਲੀਏ ਸੰਤ ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਿਥੇ ਹਨ? ਮਾਈ ਨੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ “ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਰਸਤ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਗਏ ਹੋਏ ਨੇ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨਾਲ ੫੦੦ ਸੌ ਸਿੰਘ ਦੀ ਭੀੜ ਭਾੜ ਸੀ, ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਘੋੜੇ ਤੋਂ ਨ ਉਤਰੇ ਮਾਈ ਨੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ—ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰੋ ਘੋੜਿਆਂ ਤੋਂ ਉਤਰੋ। ਸੰਤ, ਮਹੰਤ ਅਤੇ ਸੂਬੇ ਆਖਣ ਐਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਕਿਸਤਰਾਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਬਚਨ ਕੀਤਾ—“ਘੁਲੀਏ ਛੋਲੇ ਹਨ। ਮਾਈ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ—“ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਛੋਲੇ

ਬਹੁਤ ਹਨ ਤੇ ਘਿਉਦਾ ਪੀਪਾ ਵੀ ਏ”।

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਬਚਨ ਕੀਤਾ—“ਦਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਜ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਛੋਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਘੰਗਣੀਆਂ ਬਣਾਕੇ ਛਕਾਓ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਓਸੇ ਤਰਾਂ ਰਹੀ। ਰਾਤੀਂ ਸੰਤ ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਛੇ ਗੱਡੇ ਰਸਤ ਦੇ ਲੈ ਆਏ। ਰਾਤ ਦੇ ਅਠ ਬਜੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਨੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਪਾਣੀ ਛਕਿਆ।

ਸੰਮਤ ੧੯੫੮ ਬਿ: ਨੂੰ ਚੇਤ ਵੈਸਾਖ ਦੇ ਦਿਨੀਂ ਸੰਤ ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੀਮਾਰ ਪ ਗਏ! ਕੋਈ ਦੁਆਈ ਨ ਲੱਗੇ—ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਬਾਬਾ ਮੂਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ਼ੇਖੂਪੁਰਾ ਬੇਦਾਦ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸੁਪੁਤ੍ਰੀ ਬੀਬੀ ਹਰ ਕੌਰ ਜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਦਸ਼ਨ ਦੇਣੇ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਮੂਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਬਾਬਾ ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਮੂਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਚਾਰ ਕਹਾਰ ਭੇਜੇ ਕਿ ਜਾਓ ਜਾਕੇ, ਸੰਤ ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ੇਖੂਪੁਰੇ ਲੈ ਆਓ।

ਸੰਤ ਜੀ ਸ਼ੇਖੂਪੁਰੇ ਆ ਗਏ, ਮੰਜੇ ਤੋਂ ਉਹ ਉਠ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦੇ, ਮੰਜੇ ਤੇ ਪਏ ਹੋਏ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਡੇਰੇ ਪੁਜੇ—ਹਥ ਜੋੜ ਕੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਚਨ ਕੀਤਾ—“ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੋਈ ਫਿਕਰ ਨ ਕਰੋ ਤੁਹਾਡਾ ਦੁਖ ਅਸਾਂ ਲੈ ਲਿਆ ਏ। ਸਚੀਂ ਮੁਚੀਂ ਸੰਤ ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉਸੇ ਦਿਨ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਅਜੇਹਾ ਜ਼ੋਰ ਦਾ ਬੁਖਾਰ ਚੜ੍ਹਿਆ ਕਿ ਜਿਸਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਸੰਗਤ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਆਖੇ—“ਧੰਨ ਸਤਿਗੁਰ ਏ। ਜੇਹੜਾ ਆਪਣੇ ਸੇਵਕਾਂ ਦਾ ਦੁਖ ਵੇਖ ਕੇ

ਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਸੇਵਕਾਂ ਦਾ ਦੁਖ ਆਪ ਲੈ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।”

ਅਜੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਨਹੀਂ ਸਨ ਅਪੜੇ, ਮਸਾਂ ਲਹੋਰ ਹੀ ਸਨ ਤੇ ਬੁਖਾਰ ਨੇ ਕਾਫੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰ ਦਿਤੇ ਸਨ। ਸੰਤ ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵਿਰ ਸਤਿਗੁਰ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਵਿਉਂਤ ਬਣਾਈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਨ ਕਿਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦਸ਼ਨ ਸੇਖਵਾਂ ਵਿਖੇ ਕਰੀਏ।

ਇਕ ਭਾਈ ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਨਾਮੀ ਖਤ੍ਰੀ ਸਿੰਘ ਸੇਖਵਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੀ, ਉਸਦੀ ਲੜਕੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਸੀ। ਸੰਤਾ ਕਿਹਾ... “ਭਾਈ ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਲੜਕੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਕਰੀਏ। ਇਸ ਸਲਾਹ ਨੂੰ ਭਲਾ ਕੌਣ ਨ ਮੰਨਦਾ? ਭਾਈ ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸੁਪੁਤ੍ਰ ਭਾਈ ਖੜਗ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈਕੇ ਲਹੋਰ ਆ ਗਏ। ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਅਰਜ਼ਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਪਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਮਨ-ਜ਼ੂਰੀ ਨਾ ਦਿਤੀ ਤੇ ਕਿਹਾ ਗਰਮੀ ਬਹੁਤ ਹੈ। ਚੌਥੇ ਦਿਨ ਜਦ ਪਿੰਡ ਵਾਪਸ ਮੁੜਨ ਲਈ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਅਰਜ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਉਠੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਬਚਨ ਕੀਤਾ—“ਭਾਈ ਕੀ ਗੱਲ ਏ?” ਕੋਲੋਂ ਬਾਬਾ ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ—ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਇਹ ਸੰਤ ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਭੇਜੇ ਹੋਏ ਆਏ ਹਨ ਸੇਖਵੀਂ ਚਰਨ ਪਾਣ ਲਈ ਅਰਜ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੋਲੋਂ ਬਾਬਾ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉਗ-ਰਾਹੀਏ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ—“੧੦੦) ਰੁਪਯਾ ਜੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਪਾਵੋ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਜਾ ਸਕਣਗੇ।

ਇਹ ਸਸਤਾ ਸੌਦਾ ਭਲਾ ਕਿਸਨੂੰ ਮਨ-

ਜ਼ੁਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ! ਉਹਨਾਂ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਨਾਲ
ਕਿਹਾ—ਇਕ ਸੌ ਇਕ ਪਾਵਾਂਗੇ !

ਇਸ ਤੋਂ ਸਸਤਾ ਸੌਦਾ ਸਾਡੇ ਲਈ
ਹੋਰ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜੋ ਲੰਗਰ
ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਸੀ, ਉਹ ਇਸਤੋਂ ਹੀ
ਜਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਆਪ ਬਚਨ
ਕੀਤਾ ਕਰਦੇ ਕਿ ਭਾਈ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ
ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਲੋਹ ਹੇਠ ਜੇ ਸਾਨੂੰ ਆਪ-
ਣੀਆਂ ਹੱਡੀਆਂ ਵੀ ਝੋਕਣੀਆਂ ਪੈਣ ਤਾਂ
ਉਸ ਲਈ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਕਦੀ ਉਜਰ ਨਹੀਂ
ਹੋਵੇਗਾ । ਸ਼ੇਖਵੀਂ ਆਏ, ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ
ਕੀਤਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਾਰਾਂ ਕੀਤੀਆਂ
ਜੋ ਸਥਾਨਾਂ ਭਾਵਕਰਕੇ ਲਿਖੀਆਂ ਨਹੀਂ ਜਾ
ਸਕਦੀਆਂ ।

ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸੰਤ ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਅਨੰਕ ਤਰਾਂ ਦੇ ਕੋਤਕ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ੨੬
ਕਤਕ ਸੰਸਤ ੧੯੭੩ ਬਿ: ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਮਾਨਾਂ-
ਵਾਲਾ ਵਿਖੇ ਸਰਖੰਡ ਜਾ ਵਿਰਾਜੇ ।

ਐਸ ਵੇਲੇ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਯੋਗ ਸਪੁਰ
ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸੰਤ ਖੜਗ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੰਤ ਦਾਨ
ਸਿੰਘਜੀ “ਤਾਂਘੀ” ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੰਕੋਕ
(ਸਿਆਮ) ਵਿਖੇ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ
ਆਪ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸੰਤ ਭਗਤ ਸਿੰਘ
ਜੀ “ਪ੍ਰਮੀ”, ਸੰਤ ਤਖਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਵਲ
ਨੈਨ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੇ ਹੋਣਹਾਰ ਕਵੀ
ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਲਿਖਾਰੀ ਹਨ । ਸਾਨੂੰ ਇਸ
ਪ੍ਰਵਾਰ ਤੋਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੀ ਸੇਵਾ
ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਆਸਾਂ ਹਨ । ਬਾਬਾ
ਜੀ ਦਾ ਖਾਨਦਾਨ ਸਾਰਾ ਹੀ ਸਿਦਕੀ ਅਤੇ
ਪੂਰਨ ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਦਾ ਹੈ ।

ਸੰਤਨ ਕੈ ਬਲਿਹਾਰੈ ਜਾਉ

ਗੋਂਡ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਸੰਤਨ ਕੈ ਬਲਿਹਾਰੈ ਜਾਉ ॥ ਸੰਤਨ ਕੈ ਸੰਗਿ
ਰਾਮ ਗੁਨ ਗਾਉ ॥ ਸੰਤ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਕਿਲ ਵਿਖ ਸਭ ਗਏ ॥ ਸੰਤ ਸਰਨ
ਵਡ ਭਾਗੀ ਪਏ ॥ ੧ ॥ ਰਾਮ ਜਪਤੁ ਕਛੁ ਬਿਘਨੁ ਨ ਵਿਆਪੈ ॥ ਗੁਰ-
ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਅਪੁਨਾ ਪ੍ਰਭੁ ਜਾਪੈ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਜਬ ਹੋਇ
ਦਇਆਲ ॥ ਸਾਧੂ ਜਨ ਕੀ ਕਰੈ ਰਵਾਲ ॥ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਇਸ ਤਨ ਤੇ
ਜਾਇ ॥ ਰਾਮ ਰਤਨੁ ਵਸੈ ਮਨਿ ਆਇ ॥ ੨ ॥ ਸਫਲ ਜਨਮ ਤਾਕ
ਪਰਵਾਣੁ ॥ ਪਾਰ ਬ੍ਰਹਮ ਨਿਕਟ ਕਰਿ ਜਾਨੁ ॥ ਭਾਇ ਭਗਤਿ ਪ੍ਰਭੁ ਕੀਰ-
ਤਨ ਲਾਗੈ ॥ ਜਨਮ ਜਨਮ ਕਾ ਸੋਇਆ ਜਾਗੈ ॥ ੩ ॥ ਚਰਨ ਕਮਲ
ਜਨਕਾ ਆਧਾਰ ॥ ਗੁਣ ਗੋਬਿੰਦ ਰਉ ਸਚੁ ਵਾਪਾਰੁ ॥ ਦਾਸ ਜਨਾ ਕੀ
ਮਨਸਾ ਪੂਰਿ ॥ ਨਾਨਕ ਸੁਖੁ ਪਾਵੈ ਜਨ ਧੂਰਿ ॥ ੪ ॥

ਦੈਤ-ਤੋ-ਦੇਵਤਾ

ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪ੍ਰੰਗਾ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਇਕ ਝਾਕੀ

(ਸੰਤ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ “ਚਕ੍ਰਵਰਤੀ”)

੧.

‘ਪਾਤਸ਼ਾਹ ! ਐਤਕਾਂ ਦਾ ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ ਕਿਥੇ ਕਰਨਾ ਜੇ?’ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨਥਾਣੀਏ ਨੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ।

“ਅਜੇ ਤੀਕਰ ਤੇ ਕੋਈ ਖਾਸ ਫੈਸਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਜੀ ਕਰਦਾ ਏ ਕਿ ਐਤਕਾਂ ਦਾ ਹੋਲਾ ‘ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦ ਪੁਰ ਸਾਹਿਬ’ ਹੀ ਦੇਖੀਏ।” ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ।

“ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੀ ਏਹ ਸਲਾਹ ਬੜੀ ਚੰਗੀ ਏ, ਇਸਤ੍ਰਾਂ ਇਕ ਤੇ ਅਸੀਂ ਇਤ-ਹਾਸਕ ਗੁਰ-ਅਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਸਕਾਂਗੇ, ਦੂਜਾ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਹੋਲੇ ਦੀ ਯਾਦ ਤਾਜ਼ਾ ਹੋ ਜਾਇਗੀ।” ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾਤਾ ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜਨਿਹਾਲਸਿੰਘ ਜੀਨੇਸਲਾਹਦਿਤੀ।
“ਪਰ, ਕੀ ਮਾਈ ਜੀ ਮੰਨ ਜਾਣਗੇ?” ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਕਿਹਾ।

“ਏਹ ਗੱਲ ਮੇਰੇ ਜੁੰਮੇ ਰਹਿਣ ਦਿਓ, ਮੈਂ ਆਪੇ ਹੀ ਮਾਈਜੀ ਨੂੰ ਮਨਾ ਲਵਾਂਗਾ।” ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਿਹਾ।

“ਬੱਸ ! ਫਿਰ ਠੀਕ ਏ, ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਫਿਕਰ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਤੁਸੀਂ ਜਾਣੋ ਤੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਜਾਨਣ। ਮੈਂ ਇਸ ਗਲੇ ਨਿਸ-ਚਿੰਤ ਹਾਂ।”

“ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ! ਮਾਈ ਜੀ ਨੂੰ ਤੇ ਮੈਂ ਮਨਾ ਲਵਾਂਗਾ, ਤੁਸੀਂ ਅਨੰਦ ਪੁਰ ਸਾਹਿਬ

ਦੇ ਹੋਲੇ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਕਰੋ।” ਹਥ ਵਿਚ ਅੰਗੂਜ਼ੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਈਮਰ ਲਈ ਖਲੋਤੇ ਤੋਤਲੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿਚ, ਨਿਰਛਲ ਮੂਰਤਿ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੋਲੇ।

“ਲਓ ! ਹੁਣ ਮਾਈ ਜੀ ਵਲੋਂ ਨਿਸ-ਚਿੰਤ ਰਹੋ, ਭਾਵੇਂ ਮਾਈ ਜੀ ਤੁਹਾਡਾ ਸਾਡਾ ਬਚਨ ਮੋੜਨ ਨਹੀਂ ਸਨ ਲਗੇ, ਪਰ ਛੋਟੇ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਤੇ ਜੇ ਚਾਹੁਣ ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਨਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।” ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਦੋਹਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ।

੨.

‘ਮਾਂ ਜੀ ! ਮਾਂ ਜੀ !! ਕਿਥੇ ਹੋ?’ ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਗੱਦੀ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੇ ਚੁਬਾਰੇ ਤੋਂ ਹਰਮੰਦਰ ਦੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਉਤਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਆਓ ! ਕੀ ਕੰਮ ਹੈ ? ਕੀ ਅਜੇ ਤੀਕ ਦੁਧ ਨਹੀਂ ਛਕਿਆ ?” ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀਵਨ ਕੌਰ ਜੀ ਨੇ ਸੁਭਾਵਿਕ ਵਾਤਸਲ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਕਿਹਾ।

“ਨਹੀਂ, ਦੁਧ ਵਧ ਦੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਤੇ ਅਜ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਇਕ ਖਾਸ ਕੰਮ ਲਈ ਆਇਆ ਹਾਂ, ਦਸੋ ਮੰਨੋਗੇ ? ਮਾਂ ਜੀ ਜ਼ਰੂਰ ਮੰਨ ਜਾਣਾ। ਨਹੀਂ ਮੰਨੋਗੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਨਰਾਜ਼ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗਾ, ਨਾਲੇ ਵਡੇ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਤੇ

ਮਹਾਰਾਜ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਆਖਾਂਗਾ, ਫਿਰ ਕੋਈ ਵੀ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਬੋਲੇਗਾ (ਗਲ ਵਿਚ ਬਾਹਾਂ ਪਾਂਦੇ ਹੋਏ) ਦਸੋ ਮੇਰੀ ਗਲ ਮੰਨੋਗੇ ?”

“ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ! ਕੋਈ ਗਲ ਤੇ ਦਸੋ ? ਅਜ ਤੀਕਰ ਮੈਂ ਵਡੇ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੀ ਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਕੇਹੜੀ ਗਲ ਮੋੜੀ ਏ ? ਤੁਸੀਂ ਤੇ ਬੜੀਆਂ ਕੋਈ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋ !” ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀਵਨ ਕੌਰ ਜੀ ਨੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਕਿਹਾ।

“ਲੜੇ ਲੱਗ ਪਏ ਜੇ ਫਿਰ ਓਹੀ ਗਲਾਂ ਕਰਨ, ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਨਾ ਦੁਧ ਪੀਵਾਂ ਤੇ ਨਾਂ ਰੋਟੀ ਖਾਵਾਂ। ਮੈਂ ਬੜੇ ਮਾਣ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਆਇਆ ਸਾਂ ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਤੁਸਾਂ ਇਉਂ ਕਰਨੀ ਏਂ ਮੈਂ ਕਦੀ ਨਾਂ ਆਂਦਾ, ਆਪੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਂਦੇ ਜਾਂ ਵਡੇ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ।” ਨਿਹੋਰੇ ਜੇਹੇ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਿਹਾ।

“ਜਿਉਣ ਕੁਰੇ ਕਿਉਂ ਆਵੇ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਗੁਸੇ ਪਈ ਕਰਨੀ ਏਂ, ਜੇ ਮੰਗਦੇ ਨੇ ਦੇਹ ਖਾਂ, ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਸੁਭਾਵ ਏ ਤੇਰਾ।” ਬੋਲੇ ਮਾਈ ਜੀ (ਫਤਹ ਕੌਰ) ਕਿਹਾ।

“ਆਓ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ! ਦਸੋ ਕੀ ਲੈਣਾ ਜੇ, ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਲਓ।”

“ਮੈਂ ਲੈਣਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ, ਵਡੇ ਮਾਈ ਜੀ ਨੂੰ ਇਕ ਗਲ ਮਨਾਣ ਆਇਆ ਸਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਵਡੇ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਭੇਜਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਏਹ ਮੰਨਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ।” ਬੜੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬੋਲਿਆਂ ਦੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ਕਿਹਾ।

“ਤੁਸੀਂ ਕੰਮ ਤੇ ਦਸੋ? ਮੈਂ ਜਾਣਾ ਤੇਜਿਉਣ ਕੌਰ ਜਾਣੇ, ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਉਦਾਸ ਹੁੰਦੇ ਹੋ।”

“ਹੱਛਾ ! ਲਓ ਸੁਣੋ, ਵਡਿਆਂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਏ ਕਿ ਐਤਕਾਂ ਦਾ ਹੋਲਾ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦ ਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਕੀਤਾ ਜਾਇ। ਮਾਈ ਜੀ ਨੂੰ ਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਨਾਣ ਲਈ ਓਹਨਾਂ ਮੈਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਹੈ।” ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਿਹਾ— “ਲਓ ਏਦੂੰ ਹੋਰ ਕੇਹੜੀ ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਏ, ਜਿਉਣ ਕੌਰ ਨੂੰ ਪੁਛਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਕੀ ਏ, ਮੈਂ ਆਪੇ ਮਨਾ ਲਵਾਂਗੀ। ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਨਰਾਜ਼ ਹੁੰਦੇ ਹੋ ? ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਖੋ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਮੇਹਰ ਕਰਨਗੇ।”

“ਤੇ ਮੈਂ ਕਦ ਕਿਹਾ ਹੈ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਮੈਂ ਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ (ਪਯਾਰ ਦਾ ਨਾਂ) ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਪੁਛਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਤੁਹਾਡਾ ਜੀ ਕਰੇ ਕਰ ਲਿਆਕਰੋ। ਤੁਸੀਂ ਸਿਆਣੇ ਹੋ, ਮੈਂ ਅਜਿਹੇ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਦੀ ਸਲਾਹ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਗੁਸੇ ਹੋਣਾ ਸੀ। (ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਮਹੰਤ ਨੂੰ) ਸੰਧੂਆਂ ਵਾਲਾ ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਅਜੇ ਗਿਆ ਤਾਂ ਨਹੀਂ, ਜਾਹ ! ਓਹਨੂੰ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਭੇਜ। ਆਖ ਚਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪੈ ਲੈ ਜਾਏ ਤੇ ਘਿਉ ਖੀਦੇ। ਨਾਲ ਵਡੀ ਚੁੰਨੀ ਵਾਲੇ ਭਾਈ ਸੰਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਰਲਾ ਲਏ। (ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਖਮਾਣੇ ਵਾਲੇ ਨੂੰ) ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ! ਤੂੰ ਵੀ ਘਿਓ ਖੀਦਨ ਨਾਲ ਜਾਹ।” ਸਾਰੇ ‘ਸਤ ਬਚਨ ਮਾਤਾ ਜੀ’ ਆਖ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਨਾ ਲਈ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਸੇ-ਨਸੇ ਗੱਦੀ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੇ ਚੁਬਾਰੇ

ਵਿਚ, ਜਿਥੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੈਠੇ ਇਹ ਗਲਾਂ ਸੁਣ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਾਕੇ ਆਂਹਦੇ ਹਨ:—

“ਲਓ। ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ! ਮਾਈ ਜੀ ਮੰਨ ਗਏ ਹਨ, ਓਹਨਾਂ ਨੇ ਘਿਉ ਖੀਦਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ ਵੀ ਦੇ ਦਿਤਾ ਹੈ।”

“ਸਾਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਏਹ ਆਸ ਸੀ।” ਏਹਾਂ ਕਿਹਾ— “ਲਓ ਫਿਰ ਲਿਖੋ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਚਿਠੀਆਂ ਕਿ ਐਤਕਾਂ ਦਾ ਹੋਲਾ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦ ਪੁਰ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਸਭ ਸੰਗਤ ਆਵੇ ਕੋਈ ਪਿਛੇ ਨਾਂ ਰਹੇ। ਹਾਂ ਸਚ, ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੁੰਗਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਲਿਖਣਾ ਕਿ ਓਹ ਜ਼ਰੂਰ ਆਣ। ਅਜ ਕਲ ਓਹਨਾਂ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਆਪ ਬੋਲਦਾ ਹੈ।”

੩.

ਰੋਪੜ ਤੋਂ ੭ ਮੀਲ ਚੜ੍ਹਦੇ ਬੰਨੇ, ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਇੰਦਰ ਪੁਰਾ ਨਾਮੀ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪਿੰਡ ਵਸਦਾ ਏ, ਅਬਾਦੀ ਸਿਖਾਂ ਵੀ ਏ, ਭੋਇੰ ਚੰਗੀ ਏ, ਅੰਬਾਂ ਤੇ ਸੇਉ ਬੇਰੀਆਂ ਦੇ ਬਾਗ ਹਨ। ਜਿਮੀਦਾਰਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਚੰਗੀ ਏ, ਕਦੀ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਪੂਰਨ ਗੁਰ ਸਿਖ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪਲਟਾ ਖਾ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਅਜ ਏਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਚੋਰੀ ਦਾ ਮਾਲ ਸਾਂਭਣਾ, ਸ਼ਰਾਬ ਕਢਣੀ, ਜਨਾਨੀਆਂ ਵੇਚਨਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੁਲੀਸ ਵਾਲੇ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਗਭਰੂਆਂ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਕਦੀਤਲਾਸ਼ੀ ਕਰਨ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ। ਹਠ ਦੇ ਏਹ ਏਡੇ ਪੱਕੇ ਕਿ ਇਕਵਾਰ ਰੋਪੜ ਦੇ ਥਾਨੇ-ਚਾਰ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਪਾ-ਪਾ ਕੁਟਿਆ

ਪਰ, ਏਹਨਾ ਚੋਰੀ ਨਾਹੀਂ ਕਬੂਲ ਕੀਤੀ। ਚਾਰੇ ਬੰਨੇ ਜੇ ਸਾਈਂ ਸਿਰ ਹੀ ਆ ਚੜ੍ਹਨ ਤਾਂ ਚੋਰੀ ਦੇ ਮਾਲ ਨੂੰ ਸਰਸੇ ਵਿਚ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਸੁੱਟ ਦੇਣ, ਪਰ ਸਾਈਆਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਸਨ ਦਿੰਦੇ। ਅਖਵਾਂਦੇ ਅਜੇਵੀ ਸਿਖ ਸਨ, ਪਰ ਸਿਖਾਂ ਵਾਲੀ ਕਿਰਤ ਏਹਨਾਂ ਦੀ ਇਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ‘ਗੁਰੂ’ ਅਤੇ ‘ਗੁਰਬਾਣੀ’ ਭੁਲ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਸੁਲਤਾਨੀਆਂ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਸੁਲਤਾਨ ਦੇ ਚਾਲੇ ਜਾਣਾ, ਰੋਟ ਪਕਾਣਾ ਭਰਾਈਆਂ ਹਥੇ ਸੀਣੀਆਂ ਖਾਣੀਆਂ, ਟਾਹਰਾਂ ਦੁਆਣੀਆਂ ਅਤੇ ਸੁਆਣੀਆਂ ਦੇ ਰਲਾਂ ਵਿਚ ‘ਹਦਰ ਸੇਖ’ ਦੀਆਂ ਚੋਕੀਆਂ ਪਾਣੀਆਂ ਹੀ ਏਹਨਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ। ਏਹ ਪਿੰਡ ਕਿਉਂਕਿ ਅਨੰਦ ਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਰਸਤੇ ਉਤੇ ਸੀ, ਪਰ ਧਰਮਸਾਲ ਜਾਂ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਏਥੇ ਕੋਈ ਵੀ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਰੱਬ ਦੇ ਰੰਗ!

ਫਗਣ ਦੇ ਦਿਹਾੜੇ ਸਨ, ਇਕ ਦਿਨ ਲੋਢੇ ਵੇਲੇ ਰੋਪੜ ਵਲੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜੈਕਾਰੇ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਸੁਣੀ, ਫਿਰ ਢੋਲਕ ਛੈਣਿਆਂ ਦੀ ਗੁੰਜਾਰ ਨੇ ਇੰਦਰ ਪੁਰ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਵੀ ਗੁੰਜਾਰਤ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਇਸ ਨਵੇਂ ਦਿਸ਼ ਨੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਅਜ ਕਿਉਂ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਖਿੱਚ ਲਿਆ। ਪਿੰਡ ਦਾ ਚੌਧਰੀ ‘ਸਮੁੰਦਾ’ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਕੇ ਦੇਖਨ ਲਗਾ। ੨੫-੩੦ ਸਿੰਘ ਸਫੈਦ ਖਦੌਰ ਦੇ ਬਸਤ, ਗਲਾਂ ਵਿਚ ਮਾਲਾ, ਆਸਨ ਤੇ ਗੜਵੇ ਮੋਢਿਆਂ ਤੇ ਢੋਲ ਕੀ ਬਜਾਉਂਦੇ ਤੁਰੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਨਾਲ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦਾ ਸ਼ਬਦ—“ਸਤਿਗੁਰੂ ਪੁਰਖ ਅਗੰਮ ਹੈ ਨਿਰਵੈਰ ਨਿਰਾਲਾ। ਜਾਣੇ

ਧਰਤੀ ਧਰਮ ਦੀ ਸਚੀ ਧਰਮ ਸਾਲਾ ।” ਜੋਟੀਆਂ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਦੇ ਆਰਹੇ ਹਨ। ਏਹਨਾਂ ਦਾ ਜਥੇਦਾਰ ਇਕ ਪੂਰੇ ਕੱਦ ਦਾ, ਬ੍ਰਹਮ-ਚਰਯਾ ਦੇ ਤੇਜ ਨਾਲ ਤੇਜਸ਼ੀ, ਸੰਤ ਹਾਕਮ ਸਿੰਘ ਘੁੱਕਲ ਨਾਮੀ ਹੈ। ਜਿਸਦੇ ਦੁਸ਼ਨ ਦਾ ਮ ਜੇਹਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਇਸ ਵਲ ਆਕ੍ਰਸ਼ਤ ਹੋਏ ਬਿਨਾ ਰਹਿ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਸਮੁੰਦਾ ਅਗੇ ਆਇਆ, ਸੰਤ ਹਾਕਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਭੋਗ ਪਾਕੇ ਜੇਕਾਰਾ ਛਡਿਆ, ਫਿਰ ਸਮੁੰਦੇ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ “ਏਥੇ ਕੋਈ ਧਰਮ ਸਾਲਾ ਹੈ ?” “ਨਹੀਂ ! ਧਰਮ ਸਾਲਾ ਤੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ” ਸਮੁੰਦੇ ਕਿਹਾ। “ਪਰ ਗੱਲ ਕੀ ਏ।”

“ਖਾਸ ਗੱਲ ਤੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਸੀ ਕਿ ਰਾਤ ਏਥੇ ਹੀ ਨਿਵਾਸ ਕੀਤਾ ਜਾਏ। ਸਵੇਰੇ ਏਥੋਂ ਕੀਰਤ ਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਚਾਲੇ ਪਾਏ ਜਾਣ।”

“ਮੇਰਾ ਘਰ ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ, ਰਾਤ ਓਥੇ ਕੱਟ ਸਕਦੇ ਹੋ।” ਅਜ ਪਹਿਲਾਂ ਦਿਨ ਸੀ ਜਦ ਸਮੁੰਦੇ ਦਾ ਦਿਲ ਕੁਝ-ਕੁਝ ਹੋਰ ਤਰਾਂ ਦਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਓਸ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਰਾਤ ਕਟਨ ਲਈ ਕਿਹਾ।

“ਨਹੀਂ ! ਅਸੀਂ ਧਰਮ ਸਾਲਾ ਰਹਿਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਹਾਂ, ਇਕ ਸ਼ਰਤ ਹੈ, ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਵਾਰ ਭਜਨ ਪੁਛ ਲਵੋ ਅਤੇ ਮਾਸ, ਸ਼ਰਾਬ, ਚੋਰੀ ਯਾਰੀ ਛਡਕੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਆ ਜਾਓ। ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਘਰ ਰਾਤ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਐਵੇਂ ਨਹੀਂ। ਸੰਤ ਹਾਕਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਿਹਾ।

“ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਏਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਵੀ ਮਨਜ਼ੂਰ ਨਹੀਂ, ਰਹਿਣਾ

ਜੇ ਰਹੇ ਨਹੀਂ ਤੇ ਏਥੋਂ ਅਮਾਣ ਕੋਟ ਨੇੜੇ ਹੀ ਹਨ ਓਥੇ ਜਾ ਰਹਿਣਾ। ਓਥੇ ਧਰਮ ਸਾਲਾ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜੇ ਦਿਨ ਵੀ ਕਾਫੀ ਹੈ।” ਸਮੁੰਦੇ ਕਿਹਾ।

“ਬਹੁਤ ਹਛਾ !” ਅਕ ਸੰਤ ਹਾਕਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਿਹਾ ਕਿ “ਐਤਕਾਂ ਅਨੰਦ ਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ, ਬਾਰੂਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਜੋਤ ਨੇ ਐਣਾ ਹੈ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਜ਼ਰੂਰ ਅਣਾ। ਅਸੀਂ ਮੇਲੇ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ ਚਲੇ ਹਾਂ ਓਥੇ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲਨਾ।” ਸੰਤਾ ਅਮਾਨ ਕੋਟ ਨੂੰ ਚਾਲੇ ਪਾ ਦਿਤੇ ਸਮੁੰਦਾ ਹੋਰਸ ਤਰਾਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਇੰਦਰ ਪੂਰੇ ਨੂੰ ਆ ਗਿਆ।

੪.

ਅਜ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਚਲਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀਆਂ ਮਨੋਕਾਮਨਾ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਕੀਰਤ ਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਆਏ ਹਨ। ਨਾਲ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਅਥਾਹ ਭੀੜ ਹੈ। ਕੀਰਤ ਪੁਰ ਦਰਿਆ ਸਤਿਲੁਜ ਦੇ ਕੰਢੇ ਦੀਵਾਨ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਏਨੀ ਭੀੜ ਹੈ ਕਿ ਤਿਲ ਮਾਰਿਆ ਭੁੰਜੇ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਜਿਧਰ ਤਕੋਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਦਾ ਇਕ ਸਮੁੰਦ ਉਮਡਦਾ ਹੋਇਆ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸੰਤ ਸੁੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪ੍ਰੰਗਾਂ ਵਾਲੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। “ਆਏ ਜੇ ਜਨ ਪਰ ਉਪਕਾਰੀ” ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਹੈ। ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਅਸਰ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਜੇਹਾ ਜਕੜਕੇ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਮਜ਼ਾਲ ਕੋਈ ਉੱਚੀ ਤੇਸਾਹ ਕੱਢ ਸਕੇ। ਕੀਰਤਨ ਦੇ

ਨਾਲ ਸੰਤ ਵਖਰਾਨ ਵੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਸਬਦ ਭਾਵੇਂ ਮੋਟੇ ਹਨ ਪਰ ਦਿਲ ਵਿਚ ਧਰੂ ਪਾਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸੰਤ ਆਂਹਦੇ-ਭਾਈ ! ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੰਢੀ ਮੂਰਤੀ ਹੁਕਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੋ ਪੁਰਸ਼ਗੁਰੂਮੰਤ੍ਰ ਤੋਂ ਹੀਣ ਹਨ ਉਹ ਕਾਵਾਂ ਜਿਹੇ, ਕੁਤਿਆਂ ਜੇਹੇ, ਸੂਰਾਂ ਅਤੇ ਸਪਾਂ ਜੇਹੇ ਹਨ। ਆਓ ਭਜਨ ਪੁਛਕੇ ਜਨਮ ਸਫਲਾ ਕਰੋ।” ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕੀਂ ਭਜਨ ਪੁਛਦੇ ਹਨ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੰਤ ਕੰਨ ਵਿਚ ਕੀ ਆਖ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸਦੇ ਕੰਨ ਨਾਲ ਇਕ ਵਾਰ ਮੂੰਹ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਮਸਤੀ ਆਜਾਂਦੀ ਏ, ਅੱਧਾ ਦੀਵਾਨ ਮਸਤਾਨਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਸਤਾਨੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਨਿਰਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਝੂਮ ਰਹੇ ਹਨ।

ਦੀਵਾਨ ਤੋਂ ਦੂਰ ਇਕ ਜੱਟਾਂ ਦੀ ਢਾਣੀ ਖਲੋਤੀ ਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰੱਜਕੇ ਪੀਤੀ ਹੋਈ ਏ, ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਦੀਆਂ ਬੋਤਲਾਂ ਧੋਤੀ ਦੀਆਂ ਡੱਬਾਂ ਵਿਚ ਟੰਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਏਹਨਾਂ ਦਾ ਆਗੂ ਸਾਡਾ ਪੁਰਾਣਾ ਵਾਕਿਫ਼ ‘ਇੰਦਰ ਪੁਰੀਆ ਚੌਧਰੀ, ਸਮੁੰਦਾ’ ਹੈ। ਦਾਹੜੀਆਂ ਮੁੰਨੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਅਤੇ ਤਾਜ਼ੇ ਖਤ ਕਢਾਕੇ ਏਸ ਦੀ ਢਾਣੀ ਮੇਲਾ ਵੇਖਣ ਆਈ ਏ।

“ਸਮੁੰਦਿਆ ਫਿਰ ਕੀ ਸਲਾਹ ਏ ?” ਇਕ ਸਾਥੀ ਕਿਹਾ “ਭਈ ਸਲਾਹ ਕਾਹਦੀ, ਹੁਣ ਆਏ ਜੁ ਹਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਵੇਖ ਕੇ ਹੀ ਚਲਾਂਗੇ।” ਸਮੁੰਦੇ ਕਿਹਾ।

“ਪਰ ਦੀਵਾਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨਾ ਜਾਣਾ, ਐਤਕਾਂ ਅਗੇਵਰਗੀ ਗਲ ਨਹੀਂ। ਐਤਕਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਐਲਾਨ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹਨ ਕਿ ਦੀਵਾਨ

ਵਿਚ ਜੇਹੜਾ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਕੇ ਆਇਗਾ ਜਾਂ ਨੇੜੇ ਸਿਗਰਟ ਪੀਏਗਾ, ਉਸਨੂੰ ਜੇ ਕਿਸੇ ਕੁਝਕਿਹਾਤਾਂਕੋਈ ਜੁਮੇਵਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ।”

“ਐਤਕਾਂ ਤਾਂ ਪੁਲਿਸ ਵੀ ਏਹਨਾਂ ਕੂਕਿਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਰਲ ਗਈ ਏ। ਹੁਣੇ ਹੁਣੇ ਦੌਲਤ ਪੁਰੀਆ ਚੜ੍ਹਤਾ ਮੇਰਾ ਰਿਸ਼-ਤੇਦਾਰ ਮਿਲਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਖਬਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮੈਂ ਪਿਛਲਾ ਗਿਝਿਆ ਪੀਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਥਾਣੇਦਾਰ ਨੇ ਫੜਕੇ ਮੇਰੀ ਉਹ ਭੁਗਤ ਸਵਾਰੀ ਜਿਸਨੂੰ ਮੈਂ ਉਮਰ ਭਰ ਯਾਦ ਰਖਾਂਗਾ।” ਪਾਸੋਂ ਕੂੜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ। “ਫਿਰ ਵੇਖਣਾ ਤੇ ਚਾਹੀਦਾ ਏ ਕਿ ਏਹ ਜਿਸਦੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ਫੂਕ ਮਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋਕੇ ਸਿਰ ਕਿਉਂ ਮਾਰਨ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਏ, ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਗਲ ਜ਼ਰੂਰ ਏ।”

“ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦੇਈਏ ਜੇਹੜਾ ਜਾਕੇ ਪੁਛਕੇ ਆਕੇ ਦਸੇ ਕਿ ਕੰਨ ਵਿਚ ਕੀ ਦਸਦੇ ਹਨ ?”

“ਚਾਹੀਦਾ ਜ਼ਰੂਰ ਏ, ਪਰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਏ ਕਿ ਜਿਸਨੂੰ ਏਹ ਦਸ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦਸਦਾ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਆਪ ਜਾਕੇ ਪੁਛਕੇ ਦਸਾਂਗਾ, ਕਿਤੇ ਏਹ ਉਹੀ ਚੀਜ਼ ਤੇ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਲਈ ਅਪਣੇ ਪਿੰਡ ਜਿਸ ਦਿਨ ਏਹਨਾਂ ਦਾ ਜਥਾ ਗਿਆ ਹੈ ਉਸਦਾ ਜਥੇਦਾਰ ਆਂਹਦਾ ਸੀ ਕਿ ਭਜਨ ਪੁਛ ਲਓ, ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਘਰ ਰਾਤ ਰਵਾਂਗੇ। ਉਸ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਹਾਕਮ ਸਿੰਘ ਦਸਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਏਥੇ ਨਹੀਂ, ਅਨੰਦਪੁਰ ਮਿਲੇਗਾ। ਆਹ ਲਓ ਮੇਰੀ ਬੋਤਲ ਮੈਂ ਅਜ ਪੀਤੀ ਨਹੀਂ, ਆਕੇ ਪੀਆਂਗਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਪੁਛ ਆਵਾਂ ਫਿਰ

ਆਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦਸਾਂਗਾ। ਜੀ ਤੇ ਕਰਦਾ ਸੀ ਉਸੇ ਸੰਤ ਹਾਕਮ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਹੀ ਜਾਕੇ ਪੁਛਾਂ। ਪਰ, ਏਹ ਤਮਾਸ਼ਾ ਦੇਖੇ ਬਿਨਾਂ ਰਹਿ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਨਾਲੇ ਮੈਂ ਏਹਨਾਂ ਦਾ ਚੇਲਾ ਬਣਨ ਲਈ ਬੋੜਾ ਪੁਛਣਾ ਏ?” ਚੋਧਰੀ ਸਮੁੰਦੇ ਨੇ ਕਿਹਾ।

੫.

“ਸੰਤ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਭਜਨ ਦਿਓ?” ਇਕ, -ਇਕ ਪਾਸੇ ਖਲੋਤੇ ਗਭਰੀਟ ਸਮੁੰਦੇ ਨੇ, ਜਿਸਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਮੁੰਨੀ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਮਥੇ ਦੇ ਖਤ ਤਾਜ਼ ਕਢੇ ਸਨ— ਕਿਹਾ। “ਆ ਭਾਈ! ਅਗੇ ਆਜਾ, ਪਰ ਨਾਲ ਇਕ ਸ਼ਰਤ ਏ ਕਿ ਭਜਨ ਤਾਂ ਪੁਛੀਂ ਜੇ ਦਾਰੂ ਮਾਸ ਨਾ ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਹੋਵੇ, ਚੋਰੀ ਯਾਰੀ ਛਡਣੀ ਹੋਵੇ।” ਸੰਤਾਂ ਕਿਹਾ।

“ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਸ਼ਰਤ ਤੇ ਵੀ ਭਜਨ ਪੁਛਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਤੁਹਾਡੇ ਭਜਨ ਵਿਚ ਸ਼ਕਤੀ ਹੋਈ ਤਾਂ ਦਾਰੂ ਮਾਸ ਛੁਡਾ ਦੇਏਗਾ, ਜੇ ਦਾਰੂ ਮਾਸ ਤਕਤਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਭਜਨ ਦੀ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਣ ਦਿਓ। ਜੇ ਏਹ ਗਲ ਮਨਜ਼ੂਰ ਜੇ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਭਜਨ ਦੇ ਦਿਓ, ਹਾਂ ਸਚ ਨਾਲ ਇਕ ਸ਼ਰਤ ਏਹ ਵੀ ਜੇ ਕਿ ਮੈਂ ਏਹਨਾਂ ਵਾਂਗ ਹਾਲ ਨਹੀਂ ਪਾਣਾ, ਸਿਰ ਨਹੀਂ ਮਾਰਨਾ।”

ਏਹ ਗਲ ਸੁਣਕੇ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਚੇਹਰੇ ਦਾ ਭਾਵ ਬਦਲ ਗਿਆ, ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਤੁਕ ਲਈ “ਆਏ ਜੇ ਜਨ ਪਰਉਪਕਾਰੀ” ਨਾਲ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਆਪ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟੀ ਓਨਾਂ ਚਿਤ ਚੁਪ ਖਲੋਤੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਕੁਝ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹੇ। ਜਦ ਦੁਲਕਈਏ ਨੇ ਥਾਪ ਦਿਤੀ ਤਾਂ ਸੰਤ ਰੰਗ ਵਿਚ ਹੋਕੇ ਆਖਣ

ਲਗੇ ਕਿ— “ਚੰਗਾ ਬਈ ਤੇਰੀ ਏਹ ਸ਼ਰਤ ਸਾਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੈ, ਦੋਹ ਵਿਚੋਂ ਜੇਹੜਾ ਤਕੜਾ ਹੋਊ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਢਾਹ ਲਊ। ਆ ਭਜਨ ਪੁਛ ਲੈ।” ਏਹ ਆਖ ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਬਠਾਲ ਸੰਤਾਂ ਭਜਨ ਦਸ ਦਿਤਾ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਉਸਦੇ ਕੰਨ ਰਾਹੀਂ ਕੀ ਜਾਦੂ ਪਾ ਦਿਤਾ ਕਿ ਓਹ ਆਕੜ ਖਾਂ ਸਮੁੰਦਾ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਲਿਟਨ ਲਗ ਪਿਆ। ਕਪੜੇ ਸਾਰੇ ਪਾੜ ਘਤੇ ਨਾਲੇ ਰੋਵੇ ਨਾਲੇ ਆਖੇ—

“ਏਨਾ ਤੇਜ਼ ਅਮਲ? ਏਹ ਉਤਰੇਗਾ ਕਦ! ਏਨਾ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੀਦਾ। ਹਾਇ! ਅਜ ਤੀਕਰ ਮੇਰਾ ਜਨਮ ਹੀ ਅਕਾਰਬ ਗਿਆ। ਸੰਤ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਜਿੱਤੋ ਤੇ ਮੈਂ ਹਾਰਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਅਮਲ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਮੈਂ ਹੋਲੇ ਤੇ ਪੀਣ ਲਈ ਘਾਰ ਦੀ ਕਢੀ ਹੋਈ ਲੈਕੇ ਆਇਆ ਸੀ. ਪਰ ਹੁਣ! ਹੁਣ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ ਏ ਕਿ ਇਸ ਜਨਮ ਵਿਚ ਇਸਦਾ ਅਸਰ ਦੂਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ। (ਸਾਬੀਆਂ ਨੂੰ) ਓਇ ਸੰਤੂ! ਓਇ ਰੂੜਿਆ!! ਆਓ ਓਇ ਤੁਸੀਂ ਆਕੇ ਦੇਖੋ ਏਹ ਕੀ ਦਸਦੇ ਹਨ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦਸ ਸਕਾਂਗਾ, ਨਾਲੇ ਮੇਰੀ ਬੋਤਲ ਲਿਆਓ ਤੇ ਨਾਲ ਆਪ ਆਕੇ ਪੁਛ ਲਓ।” ਨੱਸਾ ਨੱਸਾ ਜਾਕੇ ਰੂੜੇ ਕੋਲੋਂ ਬੋਤਲ ਖੋਹਕੇ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਵਿਖਾਕੇ ਪੱਥਰ ਤੇ ਮਾਰਕੇ ਬੋਤਲ ਭੰਨ ਸੁਟਦਾ ਹੈ। ਨਾਲੇ ਨਾਲਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵੀ ਖੋਹਕੇ ਭੰਨ ਸੁਟੀਆਂ। ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਭਜਨ ਪੁਛਾਇਆ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਨ ਲਈ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ, ਸੰਤਾਂ ਕਿਹਾ—ਕਿ “ਭਾਈ! ਅਨੰਦ ਪੂਰ ਸਾਹਿਬ ਹੋਲੇ ਵਿਚ ਚਲਕੇ ਛਕਾਵਾਂਗੇ।”

ਅਨੰਦ ਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹੋਲਾ ਬੜੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਗੁਰੂ ਕਾ ਲੰਗ ਅਤੁੱਟ ਵਰਤਿਆ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੇ ਭਜਨ ਪੁਛਕੇ ਜਨਮ ਸਫਲਾਕੀਤਾ। ਸੈਂਕੜੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਕੇ ਨਵੇਂ ਸਿੰਘ ਸਜੇ। ਚੌਧਰੀ ਸਮੁੰਦੇ ਨੇ ਨਾਲੇ ਆਪ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ ਨਾਲੇ ਅਪਣੇ ਸਾਰੇ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਛਕਾਇਆ। ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਨੇ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਏਸਦਾ ਨਾਮ ਭਾਈ ਸੁੰਦਰਸਿੰਘ ਧਰਿਆ। ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਅਤੁੱਟ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਬਣਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਘਰ ਚਰਨ ਪਾਣ ਲਈ ਬਿਨੇ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦਿਨ ਧਰਮਸਾਲਾ ਦੀ ਨੀਂਹ ਧਰੀ। ਅਜ ਤੀਕਰ ਇਸ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਸਿਖ ਸਾਧ ਇਸੇ ਦੇ ਘਰ ਕਮਰ ਕੱਸਾ ਖੋਲ੍ਹਦੇ ਹਨ।

ਇਉਂ ਸੰਤਾਂਦੀ ਫੁਹ ਨਾਲ ਇਕ ਰਾਖਸ਼ ਦੇਵਤਾ ਬਣਿਆ। *

*ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੂੰਗ ਨਾਮੀਪਿੰਡ, ਜਿਲਾ ਸਿਆਲਕੋਟ ਦੇ ਇਕ ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਆ ਦੇ ਘਰਾਣੇ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ। ਆਪਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹਰਕੋਰ ਸੀ। ਆਪ ਨੇ ਕਿਸੇ ਤਰਾਂ ਦੀ ਵਿਦਯਾ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹੀ। ਹੋਸ਼ ਸੰਭਾਲੀ ਤਾਂ ਤੁਖਾਣਾ ਕੰਮ ਸਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਬੋੜਾ ਚਿਰ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਆਪ ਭਾਈ ਕੀ ਧਨਵੱਡੀ, ਜੋ ਡੇਹਰਾ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਕੋਲ ਹੈ, ਜਾ ਰਹੇ। ਇਕ ਖਰਾਸ ਲਾ ਲਿਆ, ਦਾਣੇ ਮੁਲ ਲੈਕੇ ਖਰਾਸੇ ਪੀਹਕੇ ਆਟਾ ਡੇਹਰ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਜਾਕੇ ਵੇਚ ਅਣਾ। ਆਪ ਨੇ ਸੰਤ ਚੇਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੱਕੇ ਕੇ

ਵਾਲਿਆਂ ਕੋਲੋਂ ਭਜਨ ਪੁਛਿਆ। ਆਪ ਦਾਪਹਿਲਾ ਨਾਮ ਪਹੂ ਸਿੰਘ ਸੀ। ਸੰਤ ਚੇਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੁੰਦਰਸਿੰਘ ਰਖਿਆ। ਭਜਨ ਪੁਛ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਬੜਾ ਉੱਗੁ ਤਪ ਕੀਤਾ। ਪੋਹ ਮਾਘ ਦੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਵਿਚ ਛੱਪੜ ਵਿਚ ਖਲੋਕੇ ਭਜਨ ਕਰਨਾ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾ-ਵਿਕ ਕੰਮ ਸੀ। ਨਾਮ ਜਪਦੇ-ਜਪਦੇ ਆਪ ਮਸਤਾਨੇ ਹੋ ਗਏ। ਅਨਪੜ੍ਹ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਵੀ ਬਾਣੀ ਆਪਨੂੰ ਬਹੁਤ ਕੰਠ ਸੀ। ਹੁਣ ਆਪ ਹੱਲੇ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਲਾਕੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਗ ਪਏ। ਆਪ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿਚ ਕੁਝ ਅਜਿਹੀ ਤਾਸੀਰ ਸੀ ਕਿ ਵੱਡੇ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਬਦਮਾਸ਼ ਮਖੋਲ ਨਾਲ ਆਕੇ ਵੀ ਭਜਨ ਪੁਛੇ ਤਾਂ ਮਸਤਾਨਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਆਪ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਹਥ ਨਹੀਂ ਸਨ ਲਾਂਦੇ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਜਨ ਦਸਦੇ ਉਹ ਸਭ ਦੇ ਸਭ ਮਸਤਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਐਸੇ ਵੇਲੇ ਆਪ ਦੀ ਉਮਰ ਕੋਈ ੬੫-੬੭ ਸਾਲ ਦੀ ਏ, ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵਿਚ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਖਿੱਚ ਹੈ।

ਉਪਰਲੀ ਕਹਾਣੀ ਕੋਈ ਫਰਜ਼ੀ ਕਹਾਣੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਇਕ ਸੱਚੀ ਵਾਰਤਾ ਹੈ। ਜਿਸਨੂੰ ਲੇਖਕ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨੇ ਆਪ ਡਿੱਠਾ ਹੈ। ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਅਜੇਹੇ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਸਾਕੇ ਆਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦਾ ਕੋਈ ਖੋਜੀ ਸਜਨ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਾਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰੇ।

ਰਾਮ ਸੰਤ ਮਹਿ ਭੇਦ ਕਿਛੁ ਨਾਹੀ

ਰਾਮ ਸੰਤ ਮਹਿ ਭੇਦ ਕਿਛੁ ਨਾਹੀ, ਏਕ ਜਨੁ ਕਈ ਮਹਿ ਲਾਖ ਕਰੇਗੀ। ਜ ਕੇ ਹੀਐ ਪ੍ਰਗਟ ਪਭ ਹੋਆ। ਅਨੁਦਿਨ ਕੀਰਤਨ ਰਸਨ ਰਸੇਗੀ।

ਸੰਤ ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੰਡੂ ਸਿਆਲਕੋਟ

(ਸੰਤ ਤਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ “ਵਹਿਮੀ” ਹਿੰਦੂ ਚੱਕ)

ਸੰਤ ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੰਡੂ ਸਾਹੀਆਂ ਜ਼ਿਲਾ ਸਿਆਲ ਕੋਟ ਵਿਚ ਫਤੇ ਸਿੰਘ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਦੇ ਘਰ ਤੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਦੀ ਕੁਖੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ। ਆਪ ਦਾ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਸੰਤ ਬੇਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਿਰਜਾ ਗੁਰਾਯਾ ਦੀ ਸਪੁੱਤੀ ਬਿਸ਼ਨ ਕੋਰ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਸੰਤ ਜੀ ਜਦ ਮੱਸ ਫੁਟ ਜਵਾਨ ਸਨ, ਓਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਭਾਗ ਲਾਉਂਦੇ ਮਲੂਆਂ ਵਾਲੇ ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ ਖੱਤੀ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਖੇ ਚਰਨ ਪਾ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਕਲਿਆਣ ਕਾਰੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਮਈ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਹਾਲ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਨੇੜੇ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਉਮਡਕੇ ਆਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਨੌ-ਜਵਾਨ ਮੰਡਲੀ ਸਮੇਤ ਜਾ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੀ ਨੌ-ਜਵਾਨ ਮੰਡਲੀ ਨੂੰ ਤੱਕਕੇ ਕਿਹਾ—

“ਇਹ ਜੱਥਾ ਕਿਥੋਂ ਆਇਆ ਏ? ਭਾਈ ਭਜਨ ਪੁਡਕੇ ਗੁਰੂ-ਨਾਨਕ ਜਹਾਜ਼ ਤੇ ਚੜ੍ਹਕੇ ਭਵਜਲ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਜਾਓ। ਮੰਡਲੀ ਦੇ ਆਗੂ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ—“ਸਾਡਾ ਮਨ ਅਜੇ ਖਾਣ ਪੀਣ ਤੇ ਖੇਡਨ ਨੂੰ ਕਰਦਾ ਏ ਇਸ ਲਈ ਜਦ ਬੁਢੇਪੇ ਨੂੰ ਢੁਕਾਂਗੇ, ਭਜਨ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ।” ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ—“ਜ਼ਰਾ ਉਪਾਉ ਨ ਹੋਤ ਹੈ ਜਰਾ ਆਓ ਕੇ ਮਾਹਿ। ਭਵ ਸਾਗਰ ਕੇ ਤਰਨ ਕੇ ਤਰਨ ਅਵਸਰ ਆਹਿ। ਭਾਈ ਬੁਢੇਪੇ ਦੀ ਆਸ ਤਾਂ “ਸੂਕੇ ਸਰਵਰ ਪਾਲ ਬੰਧਾਵੇ, ਲੂਣੇ ਖੇਤ ਹਥ ਵਾਰ

ਕਰੇ, ਜੇਹੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਰਸਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਚਨ ਹੀ ਸੁਧ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਨਾ ਤਾਂ ਧਰਮ ਦੀ ਆਸ ਕਰਨੀ ਬਿਥਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਬਚਨ ਸੁਣਕੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਮੇਤ ਭਜਨ ਪੁਡ ਲਿਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਕੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ—“ਜਿਸ ਨਗਰ ਵਿਚ ਇਕ ਜੱਟ ਸਿੰਘ ਹੋਵੇ, ਓਹ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਹੀ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ, ਏਹ ਤਾਂ ਇਕੋ ਨਗਰ ਦੇ ਕਈ ਸਿੰਘ ਸਜੇ ਹਨ। ਏਹ ਜੰਡੂ ਨਗਰ ਸੂਰਮਿਆਂ ਤੇ ਜਵਾਨਾਂ ਦਾ ਸਦਾ ਅਜਿੱਤ ਤੇ ਬਲਵਾਨ ਰਹੇਗਾ ਤੇ ਹਰੇਕ ਸਮੇਂ ਸਿਖੀ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿਚ ਵਧ ਚੜ੍ਹਕੇ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਕਰੇਗਾ। ਮੰਡਲੀ ਚੋਂ ਸੰਤ ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤਾਂ ਭਜਨ ਪੁਡਦੇ ਹੀ ਮਸਤ ਹੋਗਏ, ਜੀਵਨ ਦੀ ਕਾਇਆਂ ਹੀ ਪਲਟ ਗਈ। ਏਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਲੋਂ ਕਬੀਰ ਦਾ, ਤੇ ਸੁਪਤਨੀ ਨੂੰ ਲੋਈ ਦਾ ਦਰਜਾ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਸੰਤ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਬੜੀ ਸੇਵਾ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਆਪਣੀ ਦਸਾਂ ਨੇਹਾਂ ਦੀ ਕਮਾਈ ਚੋਂ ਭੁਖੇ ਤੇ ਮਜ਼ਲੂਮਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੇ ਖਰਚ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਧਰਮ ਸਾਲਾ ਜਾਕੇ ਹੋਕਾ ਦੇਣਾ ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਕਪੜੇ ਆਦਿ ਦਾ ਲੋੜਵੰਦ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਦਾਸ ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ। ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ ਘੁਟਨ ਲੱਗ ਪੈਣਾ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰੇਣ ਲੱਗ ਪੈਣਾ। ਆਪਦਾ ਕੰਦ ਚੰਗਾ ਲੰਮਾ ਤੇ ਰੰਗ ਕਣਕ ਭਿੰਨਾ ਸੀ। ਸੁਭਾ ਦੇ ਬੜੇ ਹੀ ਨਿੱਘੇ ਸਨ।

ਆਪਦੀ ਪੱਤੀ ਦਾ ਨੰਬਰਦਾਰ ਗੁਜਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਕਈ ਉਮੈਦ ਵਾਰਾਂ ਨੇ ਦਰਖਾਸਤਾਂ ਦਿਤੀਆਂ ਪਰ ਆਪ ਚੁਪ ਹੀ ਰਹੇ ।

ਜਦੋਂ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦੇ ਤਾਰੀਖ ਸੀ, ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਜ਼ਿਲੇ ਨੂੰ ਚਲ ਪਏ, ਭਜਨ ਵਿਚ ਮਗਨ ਹੋਇਆਂ ਨੂੰ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅਗੇ ਲਾ ਲਿਆ । ਓਹ ਸਾਰੇ ਆਖਣ ਕਿ ਅਜ ਫੈਸਲੇ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਹੈ ਸ਼ਾਇਦ ਤੈਨੂੰ ਹੀ ਨੰਬਰਦਾਰੀ ਮਿਲ ਜਾਏ । ਏਹਨਾ ਨੇ ਬੜਾ ਕਿਹਾ—ਕਿ ਮੈਂ ਨੰਬਰਦਾਰੀ ਕੀ ਕਰਨੀ ਹੈ ? ਪਰ ਜਦ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਗਏ ਤਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਦਰਖਾਸਤਾਂ ਦੇਖਣ ਬਾਦ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੋਰ ਵੀ ਕੋਈ ਹੈ ? ਤਾਂ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਹਾਸੇ ਵਿਚ ਕਹਿ ਦਿਤਾ—ਇਹ ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਹੈ, ਇਹ ਬੜਾ ਦੰਗਾ ਪੁਰਸ਼ ਏ, ਹਰ ਵੇਲੇ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਹੀ ਮਗਨ ਰਹਿੰਦਾ ਏ, ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਬੁਰਿਆਈ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸਭ ਨਾਲ ਨੇਕੀ ਕਰਨਾ ਇਹ ਆਪਣਾਂ ਮੁਖ ਫਰਜ਼ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ।

ਕਮਿਸ਼ਨਰ (ਜੋ ਇਕ ਭਲਾ ਜਿਹਾ ਅਗੇਜ਼ ਸੀ) ਨੇ ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਦਰਖਾਸਤ ਲਿਖਾਕੇ ਲਿਆਓ । ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਿਹਾ—“ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਪੈਸੇ ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਕਿਸਤਾਂ ਕਰਾਂ ।” ਤਾਂ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੇ ਚਪੜਾਸੀ ਭੇਜਕੇ ਦਰਖਾਸਤ ਲਿਖਵਾ ਦਿਤੀ । ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਾਏ ਲਿਖਕੇ ਨੰਬਰਦਾਰੀ ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤੀ ।

“ਦਾਤੀ ਸ ਹਿਬ ਸੰਦੀਆਂ ਕਿਆ ਚਲੇ ਤਿਸ ਨਾਲ । ਇਕ ਜਾਗੰਦੇ ਨ ਲਹਿਨ ਇਕਨਾ ਸੁਤਿਆ ਦੇਇ ਉਠਾਲ ।”

ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਾਂਗੂ ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ

ਕੋਈ ਲਾਲਚ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ—“ਜੋ ਕਛ ਹੈ ਸਭ ਤਿਸੇ ਕਾ ।” ਸਮਝਕੇ ਮਸਤ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਇਕ ਤਸੀਲਦਾਰ ਨੇ ਆਪਨੂੰ ਕਿਹਾ—ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਕੁਝ ਤੂੜੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਕਿਸੇ ਕੰਮੀ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਚੁਕਾ ਘਲਣੀ । ਆਪ ਸਤ ਬਚਨ ਕਹਿਕੇ ਆਗਏ, ਸਵੇਰ ਉਠਕੇ ਪਿੰਡ ਦੁਆਲੇ ਪਏ ਫਿਰਨ, ਜਦ ਧੁਪ ਚੜ੍ਹ ਗਈ ਤਾਂ ਆਪ ਹੀ ਤੂੜੀ ਦੀ ਪੰਡ ਸਿਰ ਤੇ ਚੁਕਕੇ ਤਸੀਲ ਲੱਗਏ । ਤਹਿਸੀਲ ਕੋਈ ੨-੩ ਮੀਲ ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਤੇ ਸੀ । ਪੰਡ ਹਾਲਾਂ ਸਿਰ ਤੇ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਤਸੀਲਦਾਰ ਨੇ ਦੇਖ ਲਿਆ, ਓਹ ਕਿਤੇ ਜਾਣ ਲਈ ਟਾਂਗੇ ਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਪਰ ਸੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਹੇਠ ਉਤਰ ਆਇਆ । ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ—ਐਹ ਲਓ, ਤੂੜੀ । ਤਸੀਲ ਦਾਰ ਇਹ ਕੁਝ ਵੇਖਕੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਚਰਨੀ ਢਹਿ ਪਿਆ । ਆਖਣ ਲੱਗਾ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਕੀ ਕੀਤਾ ? ਕਿਸੇ ਹੋਰਸ ਦੇ ਹਥ ਘੱਲ ਦੇਣੀ ਸੀ ।

ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਹੋਕੇ ਕਿਹਾ—“ਕੰਮੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਆਖਤ ਹਨ, ਓਹ ਮੈਂ ਆਪ ਹੀ ਹਾਂ । ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਮਾੜਾ ਭਾਲ-ਦਿਆਂ ਹੀ ਦੇਰੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ—ਅਖੀਰ ਇਹੋ ਤੁੱਕ ਅਗੇ ਆਂਦੀ ਰਹੀ ਹੈ—

“ਜੇਤੇ ਔਰਤ ਮਰਦਾ ਸਾਜੇ ਇਹ ਸਭ ਰੂਪ ਤੁਮਾਰੇ । ਕਬੀਰ ਪੁੰਗਰਾ ਰਾਮ ਅਲਹੁ ਕਾ ਸਭ ਗੁਰ ਪੀਰ ਹਮਾਰੇ ।” ਮੈਂ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਮਾੜਾ ਹਾਂ, ਇਹੋ ਸਮਝਕੇ ਲੈ ਆਇਆ ਹਾਂ । ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਸੁਣਕੇ ਤਸੀਲਦਾਰ ਨੇ ਲਿਖਤ ਲਿਖ ਦਿਤੀ ਕਿ ਅਗੇਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਗਾਰ ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਨਾ ਪਵੇ ।

ਇਕ ਵਾਰ ਆਪ ਦੇ ਥਾਣਾ ਆਇਆ,

ਥਾਣੇਦਾਰ ਨੇ ਘੜਾ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਇਹ ਆਪ ਹੀ ਘੜਾ ਚੁਕ ਕੇ ਲੈ ਗਏ। ਥਾਣੇਦਾਰ ਕਿਹਾ— “ਬਾਬਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਤੋਂ ਚੁਕਾ ਲੈਣਾ ਸੀ।” ਆਪ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿਤਾ— “ਜਦ ਤਕ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਹਿੰਮਤ ਹੈ ਓਦੋਂ ਤਕ ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਚੁਕਾਂਦਾ।”

ਥਾਣੇਦਾਰ ਨੇ ਚਰਨੀ ਹੱਥ ਲਾਇਆ ਤੇ ਕਿਹਾ— “ਧੰਨ ਹੈਂ ਤੂੰ ਤੇ ਧੰਨ ਹੈ ਤੇਰਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਿਸਤੈਨੂੰ ਅਜੇਹੀ ਸੋਝੀ ਦਿਤੀ ਹੈ।”

ਸੰਤ ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਦਾ ਹੀ ਮਸਤ ਰਹਿੰਦੇ, ਤੇ ਸਦਾ ਹੀ ਸਤਿਕਰਤਾਰ ਸਤਿਕਰਤਾਰ ਦਾ ਅਵਾਜ਼ਾ ਬੋਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਜਦੋਂ ਵੀ ਦੜਪ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਆਪਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਕੇ ਜਾਂਦੇ। ਇਕ ਵਾਰ ਫਸਲਾਂ ਪੱਕੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕਿਤੇ ਦੱਸ ਨ ਪਈ ਤਾਂ ਆਪ ਸਿੱਕ ਨਾਲ ਬੇਹਬਲ ਹੋਏ ਹੋਣ ਲਗ ਪਏ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਉਂਗੁ ਚੱਕ ਤੋਂ ਆਪ ਨੂੰ ਚੀਨੀ ਤੇ ਸਵਾਹ ਹੋਕੇ ਆ ਮਿਲੇ। ਇਹ ਸਾਰੀ ਗਾਥਾ ੧੯੮੭ ਦੇ ਬਸੰਤ ਨੰਬਰ ਵਿਚ ਦਾਸ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਈ ਸੀ “ਤੇਰੇ ਚਰਨ ਦੀ ਖਾਕ ਨੂੰ ਤਰਸਦੇ ਨੇ।” ਇਹ ਸਮੱਸਿਆ ਸੀ।

ਇਕ ਵਾਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਮਾਝੇ ਦਾ ਮਸਤਾਨਾ ਸੰਤ ਵਸਾਵਾ ਸਿੰਘ ਆ ਗਿਆ। ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਜਲ ਪਾਣੀ ਦੀ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਮਸਤਾਨੇ ਨੇ ਕਿਹਾ— “ਇਕ ਗਲ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਹਾਂ?” ਤਾਂ ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਿਹਾ “ਹੁਕਮ ਕਰੋ ਤੇਰਾ ਤੁਝ ਕੋ ਸਉਪਤੇ ਕਿਆ ਲਾਗੇ ਮੇਰਾ।”

ਸੰਤ ਵਸਾਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਿਹਾ— “ਮੈਨੂੰ

ਬਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਚਾਹੀਦੀ ਏ, ਓਹ ਦੇ ਦੇ।”

ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਿਹਾ— “ਸਤਬਚਨ ਜੀ ਜੇ ਓਹ ਮੰਨ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ।”

ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਦੁਧ ਰਿੜਕਦੀ ਨੂੰ ਜਾ ਕਿਹਾ ਕਿ ‘ਸਾਧ ਤੈਨੂੰ ਲਿਜਾਨ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ।’ ਓਸ ਪਤੀਬ੍ਰਤਾ ਇਸਤੀ ਨੇ ਕਿਹਾ— “ਜੇ ਜਤ ਸਤ ਦੇ ਜਾਮਨ ਹੋ ਤਾਂ ਮੈਂ ਤਿਆਰ ਹਾਂ। ਤਾਂ ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਿਹਾ ਕੋਈ ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰ।

“ਜਹਾਂ ਗਿਆਨ ਤਹਿ ਧਰਮ ਹੈ।”

ਬਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਅਗੇ ਲੱਗ ਪਈ, ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬਾਂਹ ਫੜਾਕੇ ਮਸਤਾਨੇ ਦੇ ਚਰਨੀ ਹੱਥ ਲਾ ਦਿਤਾ। ਮਸਤਾਨੇ ਬਸਾਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ— “ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘਾ ਤੂੰ ਸਚ ਮੁਚ ਕਬੀਰ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈਂ, ਤੇ ਇਹ ਲੋਈ ਹੈ।”

ਸੰਤ ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਿਹਾ—

“ਜਿਵੇਂ ਆਖਦੇ ਨੇ ਯੂਸਫ ਵਿਕਰੀ ਤੇ ਤਦੋਂ ਧਨੀਆਂ ਨੇ ਭੀੜ ਲਾਈ ਹੈ ਸੀ। ਅੱਟੀ ਸੂਤ ਦੀ ਲੈ ਇਕ ਮਾਈ ਬੁੱਢੀ ਓਹ ਭੀ ਯੂਸਫ ਖਰੀਦਨੇ ਆਈ ਹੈ ਸੀ। ਨਹੀਂ ਏਹਦੇ ਤੋਂ ਆਵਨਾ ਮਾਈ ਯੂਸਫ ਉਹਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਹੱਸ ਅਲਾਈ ਹੈ ਸੀ। ਗਾਹਕਾਂ ਇਹ ਦਿਆਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਗਿਨੀ ਜਾਸਾਂ, ਇਹ ਆਖਕੇ ਡੁਲ ਪਈ ਮਾਈ ਹੈ ਸੀ। ਤਿਵੇਂ ਵਡਿਆਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਰੀਸ ਮੇਰੀ, ਬਿਤ ਆਪਣੇ ਦੀ ਛਾਲ ਲਾਇ ਕੇ ਤੇ। ਪੈਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੰਧ ਮੈ ਰਖਦਾ ਹਾਂ, ਨਾਰੀ ਤੁਧ ਦੇ ਹੱਥ ਫੜਾਇ ਕੇ ਤੇ।” ਏਨਾਂ ਆਖ ਸੰਤ ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ

ਜੀ ਘਰ ਆ ਗਏ। ਆਪਦਾ ਇਕ ਭਾਈ

ਆਪ ਨੂੰ ਬੜਾ ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ “ਤੂੰ ਸਾਡਾ ਨੱਕ ਵਢ ਦਿਤਾ ਏ।”

ਆਪਨੇ ਕਿਹਾ—“ਮੈਂ ਤੇ ਸਗੋਂ ਵਢੀਦਾ ਰਖ ਲਿਆ ਏ।” ਓਸ ਪੁਛਿਆ ਓਹ ਕਿਧਰ ਗਏ ਹਨ ?

ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਿਹਾ—“ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ, ਜੇ ਪਰਤਕੇ ਵੱਖੀਏ ਤਾਂ ਗੋਪੀ ਚੰਦ ਦੀ ਮਾਂ ਵਾਂਗ ਦਰਜਾ ਘਟ ਜਾਂਦਾ ਏ।”

ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਭਰਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਭਜਿਆ, ਅਗੇ ਓਹ ਸਿਖ ਤੇ ਬਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਧੈਰ ਫੜ ਵੇਰਾਗ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਓਹ ਵੇਖਕੇ ਮਾਰਨ ਦੀ ਦਲੀਲ ਹਟਾਕੇ ਪੁਛਦਾਏ—“ਹੁਣ ਰੋਂਦੇ ਕਿਉਂ ਹੋ ?” ਤਾਂ ਉਸ ਸਿਖ ਕਿਹਾ—ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਕੰਮ ਤੇ ਪਛੋਤਾ ਮਨਹੀ ਮਨ ਵਿਚ ਸੋਚਕੇ ਕਿ ਸਾਧਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਤੇ ਵਿਛੜੇ ਮੇਲਣਾਂ ਹੈ, ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਛੋੜ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਬਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਜਾਣ ਲਈ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ—“ਮੈਂ ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਬਚਨ ਕਿਵੇਂ ਮੋੜਾਂ ? ਆਖਰ ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਭਰਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਲੈ ਆਇਆ। ਜਦ ਇਹ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਸੁਣਨ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਅਵਕਾਸ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਕਿ ਵਾਕਈ ਸੰਤ ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਬੀਰ ਤੇ ਬਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਨੂੰ ਲੋਈ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਆਪ ਦੇ ਘਰ ਇਕ ਪੁਤ੍ਰ ਤੇ ਦੋ ਧੀਆਂ ਸਨ ਆਪ ਦੀ ਔਲਾਦ ਵੀ ਆਪ ਵਰਗੀ ਨੇਕ ਤੇ ਉਦਾਰ ਦਿਲ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਾਵਨ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਬੇਹੱਦ ਪ੍ਰੀਤੀ ਸੀ।

ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਚੜਾਈ ਕਰਨ ਦੇ ਸੰਮਤ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਜਦ ਚੜਾਈ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਪਹਿਲੋਂ ਹੀ ਇਹ ਦਸ ਦਿਤਾ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਚਾਲੇ ਪਾਜਾਣੇ ਹਨ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦਾ ਦਸਿਆ ਹੋਇਆ ਭਜਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪ ਸੂਰਗ ਲੋਕ ਜਾ ਵਿਰਾਜੇ। ਆਪ ਦੇ ਅਦੁੱਤੀ ਕਾਰਨਾਮੇ ਰਹਿੰਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤਕ ਸੂਰਜ ਸਮਾਨ ਚਮਕਦੇ ਰਹਿਣਗੇ।

ਨੋਟ—ਇਹ ਲੇਖ ਸ੍ਰੀ “ਵਹਿਮੀ” ਜੀ ਨੇ ਬੜੇ ਪ੍ਰੀਸ਼ਰਮਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਏ। “ਵਹਿਮੀ” ਜੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੇ ਉਘੇ ਕਵੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਲਿਖਾਰੀ ਹਨ, ਮੈਂ ਆਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਸਦਾ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਨਮੋਲ—ਤੁਹਫ਼ੇ ਵਖਸ਼ਦੇ ਹੋਏ ਕ੍ਰਿਤਾਰਥ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ।

“ਪੰਛੀ”

—੦੦—

ਸਾਧ ਕੀ ਬਾਣੀ--

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨ ਸਾਧ ਕੀ ਬਾਣੀ।
ਜੋ ਜੋ ਜਪੈ ਤਿਸਕੀ ਗਤਿ ਹੋਵੈ ਹਰਿ
ਹਰਿ ਨਾਮ ਨਿਤ ਰਸਨ ਬਖਾਨੀ
।੧। ਰਹਾਉ। ਕਲੀਕਾਲ ਕੇ ਮਿਟੇ
ਕਲੇਸਾ। ਏਕੇ ਨਾਮ ਮਨ ਮਹਿ ਪਰ-
ਵੇਸਾ।੧। ਸਾਧੂ ਧੂਰਿ ਮੁਖ ਮਸਤਕ
ਲਾਈ। ਨਾਨਕ ਉਧਰੇ ਹਰਿ ਗੁਰ
ਸਰਣਾਈ।

ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸੂਬਾ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭਦੋੜ (ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਪੰਛੀ)

ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸਤਿਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦਾ ਬੱਚਾ ੨ ਜਾਣੂ ਹੈ ਆਪ ਜੀ ਬੜੇ ਮਿਲਨ ਸਾਰ ਗੁਰਮੁਖ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਨ।

ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਪਿਤਾ ਜੈਮਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮਾਤਾ ਧਰਮੋ ਦੀ ਕੁਖੋਂ ਹੋਇਆ ਪਿੰਡ ਭਦੋੜ, ਰਿਃ ਪਟਿਆਲਾ ਨੂੰ ਆਪ ਨੇ ਭਾਗ ਲਾਇਆ। ਆਪ ਜਨਮ ਤੋਂ ਸਾਧੂ ਸੁਭਾ ਸੰਤ ਸੇਵੀ ਸਨ।

ਛੋਟੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਆਪ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਪੜ੍ਹਨ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ। ਇਕ ਵਾਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਦੋਰਾ ਭਦੋੜ ਗਿਆ। ਉਦੋਂ ਆਪ ਸੰਤ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸ ਵਿਦਯਾ ਹਾਸਲ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ- ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਤਾਰਦੇ ਹੋਏ ਆਏ ਹਨ, ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਭਜਨ ਪੁਛਕੇ ਜਨਮ ਸਫਲਾ ਕਰ ਲਓ। ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਸਜਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲਓ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਨਾਂਹ ਨੁਕਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ, ਫਿਰ ਮੰਨ ਗਏ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖੂਹੀ ਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸੰਤ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੈਕੇ ਜਾ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ, ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਇਸ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੀ ਭਜਨ ਦੇਕੇ ਪਾਰ ਉਤਾਰਾ ਕਰੋ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਇਕ ਸੰਤ ਨੇ ਭਜਨ ਦੱਸ ਦਿਤਾ।

ਬੱਸ! ਫਿਰ ਕੀ ਸੀ? ਰੰਗਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਮਸਤ ਹੋ ਗਏ। ਹਰ ਵੇਲੇ ਭਜਨ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਹੀ ਰੱਤੇ ਰਹਿਣ। ਚੀਨੀ ਵਾਲ਼

ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ਼ ਅਜੇਹੀ ਲਿਵ ਲੱਗੀ ਕਿ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਨਿਤਨੇਮ ਬਣਾਕੇ ਕਠਿਨ ਤਪਸਿਆ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਅਮਲੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈਆਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸੁਧਰ ਗਿਆ।

ਕੁਝ ਅਰਸਾ ਫੌਜ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਆਪਣਾ ਨਿਤ ਕਰਮ ਉਸੇ ਤਰਾਂ ਬਦਸਤੂਰ ਜਾਰੀ ਰਖਿਆ। ਜੇ ਕਈ ਵਾਰ ਪਾਣੀ ਨਾ ਮਿਲਣਾ ਤਾਂ ਨਦੀ ਤੇ ਚਲੇ ਜਾਣਾ, ਜਿਥੇ ਜਾਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਵੀ ਤੇ ਖਤਰਾ ਵੀ ਸੀ। ਬਰਫ ਬੜੀ ਜੰਮੀਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਔਕੜ ਵਿਚ ਨਾ ਘਬਰੋਣਾ। ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਣ ਅੰਤਮ ਸੁਆਸਾਂ ਤਕ ਨਿਭਾਇਆ।

ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਬਰਖਾਸਤ ਹੋਕੇ ਆਪ ਆਪਣੇ ਨਗਰ ਆ ਗਏ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਤਾਂ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਵੀ ਕਰਦੇ ਰਹੇ, ਪਰ ਪੰਥਕ ਲਗਨ ਨੇ ਸਭ ਕੁਝ ਛੁਡਾ ਦਿਤਾ। ਆਪ ਰਿਆਸਤ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਸੂਬੇ ਸਨ। ਆਪ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਬੇ ਮਿਸਾਲ ਖਿਦਮਤਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਸੀਂ ਵਿਸਤਾਰ ਵਧ ਜਾਣ ਦੇਭਰ ਤੋਂ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੇ। ਕੀ ਅਜਿਹੇ ਅਮਲੀ ਤੇ ਆਦਰਸ਼ਕ ਜੀਵਨਾਂ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਸਿਖਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾਂ ਚਾਹੀਦਾ? ਮੈਂ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਅਜੇਹੇ ਮਹਾਨ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਹੀ ਸਾਡੇ ਲਈ ਰੋਸ਼ਨ ਮੁਨਾਰੇ ਦਾ ਕੰਮ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਮਹਾਨ ਆਤਮਾਵਾਂ ਸਾਨੂੰ ਰਾਹੇ ਪੌਣ ਲਈ ਹੀ ਆਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸੰਤ-ਜੀਵਨ

(ਵਲੋਂ—ਗਿਆਨੀ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੀ. ਏ. ਰਾਵਲ ਪਿੰਡੀ)

“ਸੰਤ ਸਰਨ ਜੋ ਜਨ ਪਰੈ ਸੋ ਜਨ ਉਧਰਨ ਹਾਰ। ਸੰਤ ਕੀ ਨਿੰਦਾ ਨਾਨਕਾ ਬਹੁਰਿ ਬਹੁਰਿ ਅਵਤਾਰ।”

ਇਹ ਮਹਾਨ ਸੁਭ ਬਚਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਕਹੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਭਾਵ ਬਿਲਕੁਲ ਸਾਫ ਅਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ, ਜੇਹੜਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਔਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਪਾਰ ਉਤਾਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਜੇਹੜੇ ਮੰਦ ਭਾਗੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਪੈਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਲਟਾ ਨਿੰਦਿਆ ਜਾ ਈਰਖਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਚੋਰਾਸੀ ਦੇ ਗੇੜ ਵਿਚ ਰਿੜ੍ਹਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਮੌਜੂਦਾ ਸੱਭਯਤਾ ਦੇ ਅਸਰ ਨੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਸਬੰਧੀ। “ਸਚ ਕਾਲ ਕੂੜ ਵਰਤਿਆ। ਵਾਲੀਬਾਣੀ ਬਿਲਕੁਲ ਸਹੀ ਸਾਬਿਤ ਕਰ ਵਿਖਾਈ ਹੈ। ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਸਾਧੂ ਨਜ਼ਰ ਔਂਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਭ ਪਾਸੀ—“ਭੇਖ ਦਿਖਾਯੋ ਜਗਤ ਕੋ ਲੋਗਨ ਕੋ ਬਸ ਕੀਨ।” ਵਾਲਾ ਕਥਨ ਸਿੱਧ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਇਕ ਹੋਰ ਖਿਆਲ ਦੇ ਆਦਮੀ ਹਨ, ਜੇਹੜੇ ਭੇਖੀ ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ ਤੱਕ ਤੱਕੇ ਜਾਂ ਪਛੱਮੀ ਸੱਭਯਤਾ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਕੂਕ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਧੂ, ਸੰਤ, ਮਹਾਤਮਾ ਦੀ ਸੁਸਾਇਟੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਮੰਗਤੇ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭਾਰ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਮੁਫਤ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਪਹਿਲੇ ਖਿਆਲ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ

ਸਿਰਫ ਸਾਫ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਰਾਹੀਂ ਤੱਕਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗੇ ਦਿਸਨ ਲੱਗ ਪੈਣਗੇ। ਸਭ ਮਨੁੱਖ ਰਬ ਦਿਸਣਗੇ। ਕੋਈ ਦੂਸਰਾ ਨੀਵਾਂ ਜਾਂ ਘਟੀਆ ਨਹੀਂ ਦਿਸੇਗਾ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਦੂਜੇ ਖਿਆਲ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਇਹ ਖਿਆਲ ਗਲਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਬੇਮੁਨਿਆਦ ਤੇ ਉੱਕਾ ਨਿਰਮੂਲ ਹੈ। ਹਨੇਰਾ ਵੇਖਕੇ ਇਹ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਲਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਕਿਤੇ ਵੀ ਚਾਨਣ ਨਹੀਂ, ਜਾਂ ਕੜਕਦੀ ਦੁਪਹਿਰ ਵੇਖਕੇ ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਨਹੀਂ ਕੱਢ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਕਿਤੇ ਵੀ ਠੰਢੀ ੨ ਫੁਹਾਰ ਦੀ ਦੀ ਕਿਣ ਮਿਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਹੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਕਿ—“ਹੈਣ ਵਿਰਲੇ ਨਾਹੀ ਘਣੇ।” ਪ੍ਰੰਤੂ ਹੈਨ ਜਰੂਰੀ।

ਹੁਣ ਮੈਂ ਸਾਧੂ ਨੂੰ ਕਸਵਟੀ ਤੇ ਪਰਖਣ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸੁਭ ਬਾਣੀ ਦਾ ਹੁਕਮ—“ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾਸ ਗਿਰਾਸ ਨ ਵਿਸਰੈ ਹਰਿ ਨਾਮਾ ਮਨ ਮੰਤ। ਧੰਨ ਸਿ ਸੇਈ ਨਾਨਕਾ ਪੂਰਨ ਸੇਈ ਸੰਤ। ਸਾਧ ਨਾਮ ਨਿਰਮਲ ਤਾਕੇ ਕਰਮ।”

ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਇਸ ਰੱਬੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕੈਦ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸੰਤ ਫਲਾਣੀ ਪੇਸ਼ਾਕ, ਫਲਾਣਾ ਵੇਸ, ਫਲਾਣਾ ਦੇਸ਼, ਫਲਾਣੇ ਢੰਗ, ਫਲਾਣੇ ਰੰਗ ਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਏਹ ਬਿਲਕੁਲ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਸਾਸ ੨ ਰੱਬ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਮਸਤ, ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਰਤਿਆ ਨਿਰਮਲ

ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਸੰਤ ਹੈ, ਜੇਹੜੇ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਮੁਤਲਾਸ਼ੀ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭੇਖ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਛਡਕੇ ਇਹ ਗੁਣ ਲਭਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਏਹਨਾਂ ਲੱਖਣਾਂ ਵਾਲੇ ਭਾਵੇਂ ਕਿਤੇ ਮਿਲਣ। ਭਾਵੇਂ ਕਾਲਾ, ਭਾਵੇਂ ਗੋਰਾ, ਹਿੰਦੂ ਹੋਵੇ, ਸਿੱਖ ਹੋਵੇ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਵੇ, ਬਨਬਾਸੀ ਹੋਵੇ, ਸਭ ਸੰਤ-ਸ੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਵਿਦਯਾਰਥੀ ਸਮਝਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਸਵਾਸ ੨ ਨਾਮ ਜਪਨ ਵਾਲਾ, ਘਟ ਘਟ ਮੇਂ ਹਰਿ ਜੂ ਸਮਝਨ ਵਾਲਾ, ਦਇਆ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਧਰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਦਸਾਂ ਨਵਾਂ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਸਭ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸਮਝਣ ਵਾਲਾ, ਦੂਜੇ ਦਾ ਹੱਕ ਨ ਰਖਣ ਵਾਲਾ, ਵੰਡ ਖਾਣ ਵਾਲਾ, ਦੂਜੇ ਦੇ ਗਲ ਤੋਂ ਛੁਰੀ ਰੋਕਣ ਵਾਲਾ, ਆਪਣੇ ਸੁਖ ਨੂੰ ਵਾਰਕੇ

ਦੂਜੇਨੂੰ ਸੁਖ ਪਹੁੰਚਾਨ ਵਾਲਾ ਸੰਤ ਹੈ।

ਕੀ ਅਜੇਹਾ ਸੰਤ ਕਿਸੇ ਤੇ ਭਾਰੂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਿਲ ਦੁਖਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਮਾਰ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਕਿਸੇ ਵਲ ਬੁਰੀ ਨਿਗਾਹ ਨਾਲ ਤੱਕ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਬਚਨ ਬੋਲ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਅਜੇਹਾ ਸੰਤ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਜਾਂ ਪਾਣੀ ਪਿਆਏ ਗਾ? ਕਿਸੇ ਦਾ ਨੰਗੇਜ਼ ਢਕੇਗਾ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਹਥ ਵਟਾਏਗਾ, ਕੀ ਅਜੇਹੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ? ਕੀ ਅਜਿਹੇ ਸੰਤ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦਾ ਭਾਰ ਨਹੀਂ ਵੰਡਦੇ? ਕੀ ਅਜਿਹੇ ਸੰਤਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਸੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ? ਕੀ ਅਜਿਹੇ ਸੰਤਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਸੀਂ ਜੀਉ ਸਕਦੇ ਹਾਂ? ਕਦਾਚਿਤ ਨਹੀਂ।

ਸੰਤ ਜਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖੰਡੂ ਵਾਲੀ (‘ਵਹਿਮੀ’ ਜੀ)

ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਰੁਲਦੂ ਰਾਮ ਤੇ ਮਾਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਨਿਹਾਲ ਕੌਰ ਸੀ। ਆਪ ਬ੍ਰਹਮਣ ਕੁਲ ਵਿਚੋਂ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਆਪਨੂੰ ਮਿਰਗੀ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਸੀ। ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਨੇ ਕਿਸੇ ਜੰਤਰੀ ਤੋਂ ਧਾਗਾ ਲੈਕੇ ਗਲ ਨਾਲ ਬੱਧਾ ਹੋਇਆ ਹੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਦੌਰਾ ਇਕ ਵਾਰ ਗੁਰੂਚੱਕ ਗਿਆ। ਸੰਤ ਜਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਆਪਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾਤਾ ਭਾਈ ਭਗਤ ਸੰਘ ਜੀ ਸਤਿਗੁਰੂ-ਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨਾਲ ਗਏ।

ਜਦ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ-‘ਕਾਕਾ ਐਹ ਗਲ ਨਾਲ ਕੀ ਬੱਧਾ ਹੋਇਆ ਈ?’

“ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਮਿਰਗੀ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਹੈ, ਇਹ ਮਾਪਿਆਂ ਕੋਈ ਜੰਤੂ ਬੱਧਾ ਹੋਇਆ ਏ।”

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਬਾਹੋਂ ਫੜਕੇ ਕੋਲ ਬਿਠਾ ਲਿਆ ਤੇ ਸੂਬੇ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਕਿ “ਇਸ ਕਾਕੇ ਨੂੰ ਭਜਨ ਦਸੋ।”

ਬੱਸ! ਭਜਨ ਪੁਡਣ ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ ਕਿ “ਨਾਮ ਖੁਮਾਰੀ ਨਾਨਕਾ ਚੜ੍ਹੀ ਰਹੇ ਦਿਨ ਰਾਤ। ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੋ ਗਈ। ਸੰਤ ਜਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੀ ਬੜੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਜੂਠੇ ਬਰਤਨ ਮਾਂਜਣੇ ਆਦਿ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਨਿਰਾਦਰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਤਨੋ, ਮਨੋ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ

ਜੁੱਟ ਗਏ। ਇਹੋ ਤੁਕ ਅਖਾਂ ਸੋਹੇਂ
ਰਹਿੰਦੀ—

“ਵਿਚ ਦੁਨੀਆਂ ਸੇਵ ਕਮਾਈਐ।

ਤਾਂ ਦਰਗਹ ਬੈਸਨ ਪਾਈਐ।”

ਆਪਨੇ ਸੰਤ ਬੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਦਿਕਿਆਂ
ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਦਯਾ ਹਾਸਲ
ਕੀਤੀ। ਸੰਤ ਬੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੜੇ ਮਹਾਂ
ਪੁਰਸ਼ ਸਨ ਆਪ ਦਾ ਮਨ ਵੀ ਸਦਾ ਪ੍ਰੀਤਮ
ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਸੰਤ ਜੀ
ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਵਰੋਸਾਏ
ਹੋਏ ਸਨ।

ਸੰਤ ਜਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅਰਬ ਬੋਧ
ਸੰਤ ਬਾਗਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਜੋ ਬਾਬੇ ਦੀ ਬੇਰ
ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਹ
ਸੰਤ ਬਾਗਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਤਿਗੁਰੂ
ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਸਨ ਅਤੇ ਅਰਜ਼
ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ “ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਨਹੀਂ
ਹੁੰਦੀ, ਮਨ ਇਕਾਗਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ
ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਵਰ ਦਿਤਾ
ਸੀ ਕਿ—ਕਚੀ ਬਾਣੀ ਨ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਰ।”
ਫਿਰ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਬਚਨ ਹੋਣ ਦੀ
ਦੇਰ ਸੀ ਸਭ ਬਾਣੀਆਂ ਕੰਠ ਹੋ ਗਈਆਂ।

ਇਕ ਦਿਨ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਸੰਤ ਜਗਤ
ਸਿੰਘ ਜੀ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਤਾਬਿਆ ਬੈਠੇ
ਮਿਰਗੀ ਦੇ ਦੌਰੇ ਨਾਲ ਡਿਗਕੇ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ
ਗਏ। ਆਪ ਨੇ ਖਿਆਲ ਕੀਤਾ ਕਿ
ਵਿਦਯਾ ਵਿਚ ਮਗਨ ਹੋਕੇ ਚਿਤ ਭਜਨ
ਵਲੋਂ ਹਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਲਈ ਇਹ
ਦੌਰਾ ਪਿਆ ਹੈ, “ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਤੇ ਭੁਲਿਆਂ
ਵਿਆਪਨ ਸਭੇ ਰੋਗ !” ਵਿਦਯਾ ਵਲੋਂ
ਖਹਿੜਾ ਛੁਡਾ ਆਪਣੇ ਡੇਰੇ ਆ ਗਏ ਤੇ
ਲੱਗੇ ਇਕ ਰਸ ਹੋਕੇ ਭਜਨ ਕਰਨ। ਫਿਰ

ਅਜ ਤਕ ਮਿਰਗੀ ਨਹੀਂ ਪਈ। ਸੰਤ ਜੀ
ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਵਿਦਯਾ ਹਾਸਲ
ਕੀਤੀ ਹੈ। ਕਈ ਅਨਾਥ ਤੇ ਮਾਸੂਮ ਬੱਚੇ
ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਾਲ ਪੋਸਕੇ ਵੱਡੇ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਜੋ
ਅਜ ਕਲ ਪੰਥ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪਣਾ
ਵਕਤ ਸਰਫ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ
ਬੜੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਯਾ ਦਾ ਦਾਨ ਦਿਤਾ ਹੈ।
ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਸੰਤ ਕਿਹਾ
ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਬਿਨਾ ਲੋਭ, ਬਿਨਾ
ਲਾਲਚ ਦੇ ਵਿਦਯਾ ਦੇ ਰ ਹੋਹਨ।

ਸੰਤ ਜਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹੀ ਪ੍ਰਤਾਪ
ਦਾ ਸਦਕਾ ਖੰਡੂਵਾਲੀ ਵਿਖੇ ਦੋ ਡੇਰੇ
ਅਬਾਦ ਹੋਏ ਹਨ ਤੇ ਬੜੀ ਕਾਮਯਾਬੀ
ਨਾਲ ਚਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਆਏ ਗਏ ਸਾਧੂ
ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਬੜੀ ਸੇਵਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਨਾਥਾਂ ਤੇ
ਮਜ਼ਲੂਮਾਂ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਕਪੜਾ ਵੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।
ਅਖੰਡ ਪਾਠ, ਬਿਨਾ ਪੂਜਾ ਲਈ ਕਰਕੇ
ਬੜੇ ਖੁਸ਼ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਆਪਦਾ ਅਨੁਭਵ
ਬੜਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ। ਪਰਉਪਕਾਰ ਤੇ ਸੇਵਾ
ਦਾ ਚਾ ਆਪ ਨੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਬਿਹਬਲ ਕਰੀ
ਰਖਦਾ ਹੈ। ਭਜਨ ਅਭਯਾਸ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ
ਵੇਲੇ ਦਾ ਇਸ਼ਨਾਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦਾ
ਜਰੂਰੀ ਅੰਗ ਹੈ। ਤਿਆਗ ਦੀ ਸਾਕਾਰ
ਮੂਰਤੀ ਵੇਖਣੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੀ
ਦ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਸਾਦਗੀਏ
ਆਪ ਬੜੇ ਕਾਇਲ ਹਨ, ਠਾਠ ਬਾਠ ਤੇ
ਅਪਟੂ-ਡੇਟ ਬਣਨਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫਿਤਰਤ
ਵਿਚ ਹੈ ਨਹੀਂ।

ਕਥਾ ਕੀਰਤਨ ਗ੍ਰੰਥ ਮਤ ਰਤਿ ਸਤਿ
ਧਰਮ ਵੀਚਾਰ। ਵਹਿਮੀ ਵਿਘਨ ਵਿਨਾਸ਼
ਕੇ ਸੰਤ ਸਦਾ ਅਵਤਾਰ।

ਸਾਰੇ ਲੋਕੀਂ ‘ਰੱਬ’ ਆਖਦੇ ਨੇ (‘ਜੋਤ’ ਜੀ ਗੁਜਰਾਂ ਵਾਲਾ)

ਸਾਧੂ—

ਰੰਗਣ ਆਪਣੀ ਵਿਚ ਹਨ ਮਸਤਰਹਿੰਦੇ,
ਹਰ ਮੋਜ ਅੰਦਰ ਮੋਜ ਮਾਣਦੇ ਨੇ।

ਹਰ ਇਕ ਦੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ,
ਇਕ, ਇਕ, ਚੋਂ ਇਕੋ ਪਛਾਣਦੇ ਨੇ।

ਪੜਦੇ ਤਣੇ ਹੋਏ ਵਿਚਲੇ ਪਾੜ ਦੇਂਦੇ,
ਭੇਦਖੋਲ੍ਹਦੇ ਉਹਦੀ ਦਾਸਤਾਨ ਦੇ ਨੇ।

ਬਦਲੇ ਯਾਰ ਦਿਲਦਾਰ ਦੇ ਬਣ ਬੋਰੇ,
ਸਾੜ ਸੁਟਦੇ ਸੁਖ ਜਹਾਨ ਦੇ ਨੇ।

ਰੱਬ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਬੁਕਲੀਂ ਵਸਦਾ ਏ,
ਘੁਟ-ਘੁਟਕੇ ਜੱਫੀਆਂ ਪਾਨ ਸਾਧੂ।

ਅਸਲ ਵਸਲ ਦੀਆਂ ਲੁਟਾਂ ਲੁਟਦੇ ਨੇ,
ਰੂਪ ਰੱਬ ਦਾ ‘ਜੋਤਿ’ ਹੋ ਜਾਣ ਸਾਧੂ।

ਸਾਧੂ! ਆਹਾ!! ਸਾਧੂ ਦਾ ਮਨ
ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ, ਠੰਢਾ ਠਾਰ, ਸ਼ਾਂਤ-
ਮਈ ਤੇ ਇਕਾਗਰ। ਮਨ ਦੇ ਲੰਮੇ ਚੜ੍ਹੇ
ਗਗਨ ਵਿਚ ਆਸਾਂ ਦੇ ਤਾਰੇ ਚਮਕਦੇ
ਹਨ। ਇਸਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਧਰਤੀ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ
ਭਗਤੀ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਸ਼ਬਨਮ ਦੇ ਮੋਤੀ ਬਣ
ਡਲੁਕਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੂਰਜ
ਬ੍ਰਹਮ ਦੀਆਂ ਕਿਰਣਾਂ ਚੁੰਮਦੀਆਂ ਤੇ ਕਈ
ਨਿਰਾਲੇ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਚਮਕਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।
ਜਿਵੇਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ ਹਰ ਸ਼ੈ ਨੂੰ ਹਰਿਆਈ
ਤੇ ਲਾਲੀ ਦੇਕੇ ਉਸਨੂੰ ਖਿੜਾਉਂਦਾ ਹੈ,
ਤਿਵੇਂ ਸਾਧੂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਖੇੜਾ ਨਿਵਾਸ
ਰਖਦਾ ਹੈ, ਨਾਮ ਦੀ ਰੰਗਣ ਵਿਚ ਉਸਦਾ
ਚੇਹਰਾ ਲਾਲੋ-ਲਾਲ ਭਖਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹਰ
ਇਕ ਨੂੰ ਖੇੜਾ ਤੇ ਲਾਲੀ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ।

ਵਾਹਵਾ! ਸਚ ਹੈ, ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ
ਸਾਧੂ ਦੇ ਮਨ ਵਰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਏ, ਸਾਰੇ
ਲੋਕੀਂ ਰੱਬ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਆਓ ਇਸ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਦੀ ਅਗਨ
‘ਚ ਸੜ ਰਹੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਨ ਲਈ
ਤੇ ਅਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਬਨਾਣ
ਸਦਕਾ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਇਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦੇ
ਚਰਨ ਪਰਸੀਏ, ਅਤੇ ਇਸ ਬ੍ਰਹਮੰਡ
ਸਿਨਿਮਾਂ ਹਾਲ ਵਿਚ ਬੈਠਕੇ ਉਸਦੀ ਜੀਵਨ
ਝਾਕੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰੀਏ, ਜਿਸਨੂੰ ਕਿ
ਸਾਰੇ ਲੋਕੀਂ ਰੱਬ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਰੱਬ! ਵਾਹਵਾ!! ਰੱਬ ਜੀ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸਾਰੇ
ਹੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਉਹੀ, ‘ਜਿਨ ਸਗਲੀ
ਸਿਸ਼ਟੀਮੋਹੀ ਇਸ ਕਾਇਨਾਤ ਕੁਦਰਤ ਦਾ
ਕਰਤਾ, ਹਰ ਵਿਚ ਰਮਿਆ ਹੋਇਆ, ਓਹੀ
ਜੋ ਨਿਰੰਕਾਰ ਤੋਂ ਸਾਕਾਰ ਰੂਪ ਧਾਰਣ ਕਰਕੇ
ਏਸ ਮਾਤ ਲੋਕ ਉਤੇ ਆਇਆ ਹੋਇਆ
ਰੱਬ ਜੀ? ਹਾਂ, ਓਹੀ ਰੱਬ ਜੀ, ਜੋ ਬਚ-
ਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਮਸਤ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ‘ਕਪੜ ਤਨ
ਨਾ ਸੁਖਾਵੇ।’ ਪੜ੍ਹਿਆ, ਕਪੜੇ ਪਾੜ
ਦਿਤੇ, ਤਿਨ ਚਾਰ ਸਾਲ ਨੰਗੇ* ਰਹੇ।
ਓਹੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬੁਰਕਾ ਤੇ ਕਾਲਾ ਸੂਫ ਦਾ
ਕੁੜਤਾ ਪਹਿਨਿਆ, ਤੇ ਲਕ ਫੁਲਕਾਰੀ
ਬੱਧੀ, ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਤਿਗੁਰੂ
ਪਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦੌਰੇ ਨਾਲ ਰਹੇ।
ਓਹੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ‘ਰੱਬ’ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ
‘ਰੱਬ’ ਆਖਕੇ ਵਖਾਇਆ। ਕੀਕਣ?
ਰੱਬ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਪਰ ‘ਰਾਮ
ਕਹਿਨ ਮੇਂ ਭੇਦ ਹੈ।’ ਰੱਬ ਨੂੰ ਦਮ ਦਮ

* ਅਲਫ ਨੰਗੇ, ਗਲ ਕੋਈ ਕਪੜਾ ਨਾ ਪਾਇਆ।

ਯਾਦ ਕੀਤਾ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾਸ ਗਰਾਸ ਨਾ ਵੀਸਰੈ ਰੱਬ ਦੀ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਹਰਇਕ ਸ਼ੈ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਸ਼ਮਨ ਯਾ ਸਜਨ ਨਾ ਤਕਿਆ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਅਪਨਾਇਆ। ਉਸ ਵਿਚ ਰੱਬ ਨੂੰ ਜਾਣਿਆ, ਤੇ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਰੱਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ। ਇਕ, ਇਕ ਚੋਂ, ਇਕ ਪਛਾਣਦੇ ਨੇ, ਉਸ ਯਾਰ ਨਾਲ ਘੁਟ ਘੁਟ ਕੇ ਜੱਫੀਆਂ ਪਾਈਆਂ ‘ਰੱਬ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਬੁਕਲੀਂ ਵਸਦਾ ਏ, ਘੁਟ ਘੁਟ ਕੇ ਜੱਫੀਆਂ ਪਾਣ ਸਾਧੂ ਜੋਤਿ ਨਾਲ ਜੋਤਿ ਰੱਬ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਹੋ ਗਏ ‘ਸੰਤ ਹਾਮ ਹੈ ਏਕੋ’ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕੀਂ ਰੱਬ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਆਓ ਅਗਾਂਹ ਤਕੋ, ਸ੍ਰੀ ਮੁਕਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਮੇਲਾ ਸੀ। ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਇਕ ਗੱਡੇ ਵਾਲਾ ਸਿੰਘ ਆਇਆ, ਜਿਸਨੂੰ ਕੋੜ੍ਹ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਸੀ। ਉਸ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਅਗ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਬਖਸ ਲੋ! ਰਖ ਲੋ!! ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰੋ ਮੇਰੇ ਦੁਖ ਕੱਟੇ ਜਾਣ। ਇਹ ਰੱਬ ਜੀ ਆਪਣੀ ਅਲਾਹੀ ਰੰਗਣ ਵਿਚ ਮਸਤ ਰੱਬ ਰੂਪ ਹੋਕੇ ਬੈਠੇ ਸੀ। ਸੁਣਦਿਆਂ ਸਾਰ, ਨਾ ਸੋਚਿਆ ਨਾ ਸਮਝਿਆ ਝਟ ਪਟ ਉਠੇ ਮਸਤਾਨੇ ਹੋ ਗਏ। ਸਿਖ ਤੇ ਬੁਕਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਬੱਸ ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਤੇ ਰੱਬ ਦੀ ਹੋ ਜਾਏ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਫੇਰ ਉਹ ਦੁਖਾਂ ਵਿਚ ਪੀੜਤ ਰਹੇ? ਸਿਖ ਦੀ ਕਾਇਆ ਪਲਟ ਗਈ, ਹੋਸ਼ ਆ ਗਈ, ਸੁਖ ਆ ਗਿਆ! ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਰੱਬ ਜੀ ਬੁਕੀ ਜਾਨ ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਬੀਮਾਰੀ ਮੂੰਹ ਛਿਪਾਉਂਦੀ ਲੁਕਦੀ ਜਾਇ। ਸਿਖ ਨੌਂ-ਬਰਨੌਂ-ਰਾਜ਼ੀ ਹੋਗਿਆ, ਜਨਮਾਂ ਜਨਮਾਂ ਤਰਾਂ ਦੇ ਦੁਖ ਕੱਟੇ ਗਏ।

ਰੱਬ ਜੂ ਹਨ! ਛਿਣ ਵਿਚ ਰੱਬ ਵਾਲਾ ਕੋਤਕ ਕਰ ਦਸਿਆ। ਤਾਂਹੀਏਂ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਲੋਕੀਂ ਰੱਬ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਲੱਗੀ ਰੱਬ ਜੀ ਦੀ ਚਰਚਾ ਵਧਨ, ਲਗੇ ਕਈਆਂ ਦੇ ਸਵਾਲ ਹਲ ਹੋਣ, ਹਰ ਕੋਈ ਮਨ ਭਾਉਂਦੀ ਮੁਰਾਦ ਲਗਾ ਪੈਣ। ਪਿੰਡ ਬੇਰੇ ਸ: ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਮਾਈ ਗੁਰਾਈਨ ਸੇਠ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਮਾਮਾ ਸਾਹਿਬ ਸੰਤ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜੇ ਕਰ ਮੇਰਾ ਪੁਤ, ਜਿਸਨੂੰ ਕਾਲੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਹੋਈ ਹੋਈ ਹੈ, ਵਾਪਸ ਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਰੱਬ ਜੀ ਨੂੰ ਇਕ ਘੋੜੀ ਜੋ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਹੈ, ਅਰਦਾਸ ਕਰਾਵਾਂਗੀ। ‘ਰੱਬ ਦੀ ਕਰਨੀ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਦ ਮਾਈ ਦਾ ਪੁਤ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ। ਮਾਈ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ ਹੋਈ, ਪਰ ਘੋੜੀ ਦਾ ਖਿਆਲ ਛੱਡ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਕੇਹੜਾ ਰੱਬ ਜੀ ਨਾਲ ਪੁਣ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਘੋੜੀ ਭੇਟਾਨਾ ਕੀਤੀ, ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਘੋੜੀ ਦੇਣ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੀ ਛੱਡ ਦਿਤਾ। ਕੁਝ ਦਿਨ ਬੀਤੇ ਮਾਈ ਦਾ ਪੁਤ ਇਸ ਅਸਾਰ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਚਲ ਬਸਿਆ ਤੇ ਘੋੜੀ ਵੀ ਮਰ ਗਈ। ਮਾਈ ਨੂੰ ਆ ਫਿਕਰ ਹੋਇਆ, ਉਹੋ! ਮੈਥੋਂ ਗਲਤੀ ਹੋਈ ਪੁਣ ਕਰਕੇ ਮੁਕਰ ਗਈ। ਰੱਬ ਜੀਨੂੰ ਘੋੜੀ ਦਾ ਮੁਲ ਲਗ ਭਗ ਚਾਰ ਸੌ ਰੁਪਏ ਭੇਟਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਖਿਮਾ ਮੰਗੀ। ਲੱਗੀ ਫਿਰ ਜਹਾਨ ਵਿਚ ਧੁਮਾਂਣ, ਇਹ ਰੱਬ ਰੂਪ ਹਨ, ਦਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਜਾਣਦੇ ਹਨ, ਤਾਂਹੀਏਂ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਲੋਕੀਂ ਰੱਬ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਰੱਬ ਜੀ ਦੀ ਇਹ ਹਾਲਤ, ਸਭ ਨਾਲ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ, ਮਸਤੀ,

ਬੈਰੀਆਂ ਵਾਲਾ

(ਚਕ੍ਰਵਰਤੀ ਜੀ ਦੀ ਮਸਤਾਨੀ ਲੇਖਨੀ ਅੰਕਿਤ)

ਉਸਦਾ ਰੰਗ ਕਾਲਾ-ਆਬਨੂਸ ਜਿਹਾ ਕਾਲਾ-ਸੀ। ਅਖੀਆਂ ਲਾਲ-ਲਾਲ, ਮੋਟੀਆਂ ਅਤੇ ਮਸਤੀ ਭਰੀਆਂ ਜਿਹੀਆਂ ਸਨ। ਸਿਰ ਦੇ ਵਾਲ ਉਸ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵਾਹੇ, ਜਿਸ ਲਈ ਸਿਰ ਤੇ ਬਾਵਰੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਨ, ਉਹ ਚਨਾਰ ਥਲ ਰਿਆਸਤ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਮਜ਼ਬੀ ਯਾਂ ਦੇ ਘਰ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜਦ ਤੋਂ ਉਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਆਇਆ ਸੀ

ਰੱਬ ਰੂਪ ਦੇਖਕੇ ਮੁਰੱਬਿਆਂ ਦੇ ਇਨਚਾਰਜ ਆਫੀਸਰ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਇਕ ਮੁਰੱਬਾ ਦੇ ਦਿਤਾ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਜ ਕਲ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਕੁਟੀਆ ਪਾਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਜਾਕੇ ਉਸ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਏ ਸਾਧ, ਸੰਤ ਫਕੀਰ, ਮਹਾਤਮਾਂ ਦੀ ਯਥਾ ਸ਼ਕਤ ਸੇਵਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਰੱਬ ਜੀ ਦਾ ਸ਼ੁਭ ਨਾਮ ਸੰਤ ਫੋਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ, ਇਲਾਕਾ ਬਾਰ, ਚੂਹੜਕਾਣੇ ਦੇ ਪਾਸ, ਮੱਕੀ ਨਗਰ ਵਿਖੇ ਭਾਈ ਬੂਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ, ਮਾਈ ਭਾਗਣ ਔਲਖ, ਜੀ ਦੇ ਗਹਿ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਤਿਨ ਭਾਈ, ਲੱਧਾਸਿੰਘ, ਸਾਧਾਸਿੰਘ, ਤੇ ਪਰਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਡੇ ਸਨ, ਤੇ ਆਪ ਛੋਟੇ ਸੀ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਉਮਰ ਕੋਈ ਸਠ ੬੦ ਕੁ ਸਾਲ ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੈ।

ਕਦੇ ਗੱਡੀ ਤੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚੜ੍ਹਿਆ। ਇਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਗੱਡੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚੜ੍ਹਦਾ ਸਗੋਂ ਹੋਰਨਾ ਚੜ੍ਹਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਮਝਦਾ। ਗੱਡੀ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਉਸਦੀਆਂ ਅਖਾਂ ਦੀ ਮਸਤੀ-ਭਰੀ ਲਾਲੀ ਭਿਆਨਕ, ਡਰਾਉਣੀ ਜਿਹੀ ਹੋ ਉਠਦੀ ਸੀ। ਸਿਰ ਦੀਆਂ ਬਾਵਰੀਆਂ ਸੋਹ ਦੇ ਤਕਲਿਆਂ ਵਾਂਗ ਸਿਧੀਆਂ ਖਲੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਸਾਰੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਲੂ ਕੰਡੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਸਦੇ ਨੇੜੇ ਜਾਨ ਦੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਜੁਰਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਂਦੀ ਫਿਰ ਅਚਾਨਕ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਉਸ ਵਿਚ—

ਤਬਦੀਲੀ ਜਿਹੀ ਕਿਥੋਂ ਆ ਜਾਂਦੀ। ਉਸਦਾ ਗੁੱਸਾ ਵੇਰਾਗ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ, ਅਖੀਆਂ ਦੇ ਛੱਪਰ ਅੰਬਰੂਆਂ ਨਾਲ ਭਰਕੇ ਢਹਿ ਪੈਂਦੇ। ਉਹ ਪਿਆਰ ਦਾ ਸਾਕਾਰ ਬਣ ਜਾਂਦਾ। ਬੋੜਾ ਚਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਜਿਸ ਵਲ ਤੱਕਣ ਨਾਲ ਦਿਲ ਕੰਬ ਉਠਦਾ ਸੀ, ਹੁਣ ਉਸਨੂੰ ਜੁਫੀ ਪਾਣ ਤੇ ਜੀ ਕਰ ਆਂਦਾ। ਗਜ਼ਬ ਦੀ ਖਿੱਚ ਸੀ ਕੋਈ ਉਸਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵਿਚ। ਮਿਕਨਾਤੀਸ ਸੀ ਉਸਦੀਆਂ ਅਖੀਆਂ ਵਿਚ, ਆਕ੍ਰਸ਼ਨ ਸੀ ਉਸਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ। ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਆਕੇ ਲੋਰ ਜਿਹੇ ਵਿਚ ਜਦ ਉਹ ਇਹ ਗਾਂਦਾ ਸੀ।

“ਟੁੱਟ ਜਾਏ” ਰੇਲ ਗਡੀਏ, ਰੱਬ

ਜਾਣਦਾ ਸਾਡੇ ਮੀਤ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਪਾਇਆ
ਟੁੱਟ ਜਾਏ .....“

ਉਸਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਜਾਦੂ
ਸੀ, ਵੀਣਾ ਨਾਲੋਂ ਰਸੀਲੀ, ਬੰਸਰੀ ਨਾਲੋਂ
ਮੋਹਣੀ ਸੁਰ ਵਿਚ ਜਦ ਓਹ ਸਿਧਾ ਸਾਦਾ
ਵੀ ਗਾਂਦਾ, ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਦਿਲ ਫੜਕੇ
ਬੈਠ ਜਾਂਦੇ। ਉਸਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਕੋਈ
ਅਨੋਖਾ ਜਿਹਾ ਦਰਦ ਸੀ, ਉਸ ਦਰਦ
ਵਿਚ ਲੋਚ ਸੀ, ਉਸ ਲੋਚ ਵਿਚ ਮੀਤ
ਵਿਛੋੜੇ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦੀਆਂ ਵਿਲਕਣੀਆਂ
ਸਨ। ਸਚੀਂ ਮੁਚੀਂ ਉਸਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਕਲੇਜੇ
ਵਿਚ ਧੂਹ ਪਾਂਦੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

ਓਹ ਮੈਨੂੰ ਬੜਾ ਪਿਆਰ ਕੀਤਾ ਕਰਦਾ,
ਮੈਂ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਸਾਂ, ਅਜੇ ਮਸਾਂ ਪੰਜ ਗ੍ਰੰਥੀ
ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸਾਂ ਜਦੋਂ ਓਹ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਨ
ਲਈ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਚਲਕੇ ਮੇਰੇ ਪਿੰਡ
ਆਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਮਾਂ, ਜੋ ਕਿ
ਨਾਮਧਾਰਨ ਸੀ ਅਤੇ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ
ਦੀ ਪਕੀ ਹਾਮੀ ਸੀ, ਜੇਹੜੀ, ਕੋਈ
ਅਛੂਤ ਤੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰਿਹਾ ਮੈਨੂੰ ਆਮ
ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਲਗਣੋਂ ਵੀ ਵਰਜਦੀ ਰਹਿੰਦੀ
ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਜਦੋਂ ਸਾਡੇ ਘਰ ਆਂਦਾ,
ਮੈਂ ਨਸੱਕੇ ਇਸਨੂੰ ਜੱਫੀ ਜਾ ਪਾਂਦਾ ਸਾਂ
ਓਹ ਕਿੰਨਾ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਮੇਰੀ ਕੰਡ ਤੇ ਹਥ
ਫੇਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਅਤੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਵਿਚ ਕੁਝ
ਬੁੜ-ਬੁੜਾਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ, ਉਸ ਜੱਫੀ ਵਿਚ
ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਖਾਸ ਤਰਾਂ ਦਾ ਰਸ ਜਿਹਾ,
ਸੁਆਦਾ ਜਿਹਾ ਆਂਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੈਂ
ਨਾ ਓਦੋਂ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਸਾਂ ਨਾ ਅਜ ਦੱਸ
ਸਕਦਾ ਹਾਂ।

ਕਈ-ਕਈ ਵਾਰ ਜਦ ਉਸਨੂੰ ਸਾਡੇ
ਪਿੰਡ ਆਇਆਂ ੧੫—੨੦ ਦਿਨ ਲੰਘ

ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਕੁਝ ਹੋਰਸ ਤਰਾਂ ਦਾ
ਹੋ ਉਠਦਾ।

ਫਿਰ ਹੈਰਾਨੀ ਇਹ ਕਿ ਮਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ
ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਲਗਣੋਂ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ
ਵਰਜਿਆ। ਮਗਰੋਂ ਭਾਵੇਂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ
ਕਪੜੇ ਬਦਲ ਦਿੰਦੀ। ਪਰ ਓਦੋਂ ਕੁਝ
ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਂਹਦੀ। ਹਾਂ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਭਾਂਡਿਆਂ
ਵਿਚ ਓਹ ਪ੍ਰਸਾਦ ਛਕਦਾ, ਓਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਈ
ਕਈ ਵਾਰ ਮਾਂਜਦੀ, ਅੱਗ ਵਿਚ ਪਾਂਦੀ,
ਫਿਰ ਕਿਤੇ ਜਾਕੇ ਆਪਣੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ
ਰਖਦੀ। ਮੈਂ ਜਦ ਪੁਛਦਾ—“ਮਾਂ। ਕੀ ਕਰਨੀ
ਏਂ, ਇਹ ਭਾਂਡੇ ਏਨੀ ਵਾਰ ਕਿਉਂ ਮਾਂਜਦੀ
ਏਂ ?”

ਤਾਂ ਓਹ ਆਖਦੀ—“ਇਹ ਉਸੇ ਪ੍ਰੀਤਮ
ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਏ, ਜਿਸ ਪਿਛੇ ਇਹ
ਪਾਗਲ ਹੋਇਆ ਫਿਰਦਾ ਏ। ਜਿਸ ਇਸ
ਨੂੰ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਬਣਾਯਾ ਏ।”

ਓਹ ਸਾਰੀ ੨ ਰਾਤ ਕੋਠੇ ਤੇ ਚੜ੍ਹਕੇ
ਆਪਣੀ ਲੈਂਡ ਵਿਚ ਉਚੀ ਅਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਗਾਂਦਾ
ਰਹਿੰਦਾ, ਉਸਦੇ ਉਸ ਗਾਣੇ ਵਿਚ ਦਰਦ
ਅਤੇ ਸੋਜ਼ ਦੇ ਵਲਵਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲਾਟਾਂ
ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਸਨ ਪਈਆਂ। ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ
ਸੁਣਕੇ ਅਸੀਂ ਕੂਕੇ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਾਡਾ
ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਵੈਰਾਗੀ ਜਿਹਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ
ਉਸਦੇ ਦਰਦ ਫਿਰਾਕ ਦੀ ਇਹ ਸੱਦ—“ਤੂੰ
ਮੈਨੂੰ ਭੁਲਦਾ ਨਹੀਂ, ਸੁਣ ਮੀਤ ਵੇ, ਤੈਂ ਕੀ
ਸਿਰ ਪਾਲਿਆ ਮੇਰੇ, ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਭੁਲਦਾ ਨਹੀਂ
.....। ਪੱਥਰਾਂ ਨੂੰ ਰੁਆ ਦਿੰਦੀ। ਮੇਰੀ
ਬੁੱਢੀ ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਅਖਾਂ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਆ
ਜਾਂਦਾ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੈਨੂੰ ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ
ਸੀ ਕਿ ਸਾਰੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਰੋ ਰਹੀ ਏ। ਚੰਨ
ਰਿਹਾ ਏ, ਤਾਰੇ ਰੋ ਰਹੇ ਨੇ; ਕਈ ਵਾਰ

ਤੇ ਉਸਦੇ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਮੇਰ ਵੀ ਉਆਂ—
ਉਆਂ ਕਰ ਉਠਦੇ। ਕੋਇਲ ਵੀ ਉਨਾਂ
ਚਿਰ ਕੂਹੂ-ਕੂਹੂ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ, ਜਿਨਾਂ
ਚਿਰ ਉਹ ਚੁਪ ਨ ਹੋਜਾਂਦਾ।

ਉਸਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਮੈਨੂੰ ਇਕੱਲੇ ਨੂੰ ਹੀ
ਨਹੀਂ ਸੀ ਖਟਕਦਾ। ਜਦ ਉਸਨੂੰ ਸਾਡੇ
ਪਿੰਡ ਆਇਆਂ ਕੁਝ ਦਿਨ ਲੰਘ ਜਾਂਦੇ
ਤਾਂ ਮੈਂਨੂੰ ਪਿੰਡ ਦੇ ਕਈ ਲੋਕੀ ਪੁਛਦੇ—
“ਉਹ ਹੁਣ ਆਯਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ? ਕਿੰਨਾਂ
ਦਿਰ ਹੋ ਗਿਆ ਏ?”

ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਾ।
ਜਦ ਕਿ ਏਹੀ ਗੱਲਾਂ ਮੇਰਾ ਆਪਣਾ ਦਿਲ
ਮੇਰੇ ਆਪਣੇ ਕੋਲੋਂ ਪੁਛਦਾ ਸੀ ਪਿਆ।

“ਮੇਰੇ ਵਿਦਯਾ ਗੁਰੂ ਸੰਤ ਹਰਨਾਮ
ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਥਾਣੀਏਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਤਿ-
ਗੁਰਾਂ ਤੋਂ ਭਜਨ ਪੁਛਿਆ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦ ਸਾਗਰ
ਲੰਘਕੇ ਰੰਗੂਨ ਜਾਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਆਏ।
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚੋਂ ਸੇਵਾ ਦਾ ਏਨਾਂਚਾਅ ਸੀ
ਕਿ ਮਾਈ ਨੰਦੀ, ਜੇਹੜੀ ਕਿ ਕੋਹੜ ਦੀ
ਬੀਮਾਰੀ ਨਾਲ ਦੁਖੀ ਸੀ, ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ
ਗਿਲਾਨੀ ਕੀਤਿਆਂ ਉਸਦੇ ਕਪੜੇ ਧੋਇਆ
ਕਰਦੇ ਸਨ।” ਜਦ ਕਦੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ
ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਰਦਾ ਸਾਂ
ਕਿ “ਜੇ ਕਿਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਹ ਮਿਲੇ ਤਾਂ
ਕਹਿਣਾ ਹੁਣ ਤੇ ਚੋਖੇ ਦਿਨ ਹੋ ਗਏ ਹਨ,
ਆਇਆ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ?”

ਕਈ ਵਾਰ ਸੰਤ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ
ਲੈ ਆਉਂਦੇ, ਉਸਦੀ ਜਿੰਨੀ ਖੁਸ਼ੀ ਮੈਨੂੰ
ਹੁੰਦੀ, ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਹਲੀ ਸਾਡੀ ਇਕ ਨੂੰ
ਜਵਾਨ ਪੜ੍ਹੇਸਨ ਪਾਰਬਤੀ ਬਾਹਮਣੀ ਨੂੰ
ਹੁੰਦੀ ਸੀ।

ਉਹ ਜੁਆਨ ਸੀ, ਖੂਬ ਸੂਰਤ ਸੀ, ਉੱਚ-

ਕੁਲ ਦੀ ਸੀ, ਅੱਲ੍ਹੜਸੀ। ਪਰ ਹੈ ਸੀ, ਆਪਣੀ
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਅਜ਼ਾਦ। ਜੋ ਜੀ ਚਾਹੇ
ਕਰਦੀ ਸੀ, ਕੋਈ ਉਸਨੂੰ ਵਰਜਨ ਵਾਲਾ
ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਮਾਲਕ
ਆਪ ਸੀ।

ਅਜ ਉਹ ਫਿਰ ਆਇਆ ਸੀ, ਸਾਡੇ
ਕੋਠੇ ਤੇ ਬੈਠਕੇ ਜਦ ਉਸ ਗਾਵਿਆ—
“ਇਹ ਤੇਰਾ ਚੰਨ ਮੁਖੜਾ, ਇਹ ਤੇਰਾ ਚੰਨ
ਮੁਖੜਾ, ਸੁਣ ਮੀਤ ਵੇ, ਏਥੇ ਨਾਮਜਪਨ ਨੂੰ
ਆਇਆ ਇਹ ਤੇਰਾ ਚੰਨ.....।”

ਉਹ ਨੱਸੀ-ਨੱਸੀ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆਈ,
ਆਖਣ ਲਗੀ—“ਇਹ ਆ ਗਿਆ ਏ?
ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਯਾਦ ਕਰਦੀ ਸਾਂ ਪਈ, ਕਿੰਨੇ
ਦਿਨ ਹੋਏ ਸਨ ਇਸਨੂੰ ਡਿੱਠਿਆਂ, ਇਸਨੂੰ
ਆਖੇ ਸੂ-ਅਜ ਦੀ ਰਾਤ ਮੇਰੇ ਕੋਠੇ ਤੇ ਚਲਕੇ
ਗਵੇਂ। ਇਹ ਗਾਏ, ਮੈਂ ਸੁਣਾਂਗੀ, ਜੋ
ਆਖੇ-ਮੈਂ ਕਰਾਂਗੀ।

ਪਰ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਧੁਨ ਵਿਚ ਮਸਤ
ਸੀ, ਉਸਨੂੰ ਤੇ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ
ਕਿ ਅਸੀਂ ਦੋ ਜਣੇ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠੇ
ਹੋਰ ਵੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਉਹ ਗਾਂਦਾ
ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਧੁਨ ਵਿਚ ਮਸਤ ਸੀ,
ਅਤੇ ਵਾਰ ਵਾਰ ਇਹੋ ਗਾਈ ਜਾਂਦਾ
ਸੀ।

“ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਰੋਗ ਲਾ ਲਿਆ, ਕੀ
ਲੱਭਾ ਈ ਇਸ਼ਕ ਗਲ ਪਾਕੇ.....।

ਜਦ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ—“ਚੱਲ!
ਅਜ ਇਸਦੇ ਕੋਠੇ ਤੇ ਚਲਕੇ ਆਪਣੇ ਗੀਤ
ਗਾ।

ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਉਸਦੀਆਂ ਪਿਆਰ
ਭਰੀਆਂ ਅਖੀਆਂ ਵਿਚ ਏਨਾਂ ਰੋਹ
ਚੜ੍ਹਿਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਲ ਮੈਂ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਸਾਂ

ਸਕਦਾ। ਉਸ ਇਕ ਲੰਮਾ, ਹਉਕਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਕ ਦਰਦ ਭਰੀ ਅਵਾਜ਼ ਉਸਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਨਿਕਲੀ—

“ਇਸ਼ਕੇ ਦਾ ਰੋਗ ਬੁਰਾ, ਸੁਣ ਮੀਤ ਵੇ, ਕਿਸੇ ਲੱਗ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਨ ਜਾਵੇ, ਇਸ਼ਕੇ ਦਾ.....”

ਮੈਂ ਫਿਰ ਕਿਹਾ— ਮੇਰੀ ਗਲ ਦਾ ਤੁਸੀਂ ਜਵਾਬ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ ?

ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਉਹ ਹੱਸ ਪਏ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੱਸੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੱਸੇ!! ਮੈਂ ਸਹਿਮ ਗਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਡਰ ਔਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੁਲ੍ਹ ਫਿਰ ਖੁਲ੍ਹੇ—ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਫਿਰ ਆਪਣੀ ਉਸੇ ਲਯ ਵਿਚ ਗਾਵਿਆ—“ਲੋਕੀਂ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਆਖਦੇ, ਜਿੰਦ ਯਾਰਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤੀ, ਲੋਕੀ ਸਾਨੂੰ.....”

ਗੁੱਝੀ ਰਮਜ਼ ਫਕੀਰਾ ਵਾਲੀ, ਵਿਰਲਾ ਕੋਈ ਜਾਣਦਾ, ਗੁੱਝੀ ਰਮਜ਼ .....।

ਇਸ ਗੀਤ ਦੇ ਖਤਮ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਉਹ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਪਉੜੀ ਉਤਰ ਕੇ ਵਗੇ ਤਰੀ ਨਹਿਰ ਵਲ ਨੂੰ ਨੱਸ ਗਏ।

ਹੁਣ ਬੜੀ ਦੂਰੇ ਰਾਤ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਨੂੰ ਚੀਰ ਦੀ, ਹੋਈ ਇਕ ਦਰਦ ਭਰੀ ਬੀਣੀ, ਜਿਹੀ ਅਵਾਜ਼ ਆ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ— “ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਭੁਲਦਾ ਨਹੀਂ, ਸੁਣ ਮੀਤ ਵੇ ਤੇ ਕੀ ਸਿਰ ਪਾਲਿਆ ਮੇਰੇ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਭੁਲਦਾ.....।

ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਮੇਰੀਆਂ ਅਖਾਂ ਵਿਚ ਅੱਥਰੂ ਕਿਉਂ ਆ ਗਏ, ਜਦ ਮੈਂ ਡਿਠਾ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਬੈਠੀ ਮੇਰੀ ਪੜੋਸਨ ਪਾਰਬਤੀ ਪੰਡਿਤਾਣੀ ਵੀ ਰੋ ਰਹੀ ਸੀ।

ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਪਿੰਡ ਨਹੀਂ ਸਨ ਆਂਦੇ, ਪਰ, ਜਦ ਕਦੀ ਗੁਰੂਸਰ ਆਉਂਦੇ

ਮੈਨੂੰ ਸੱਦਕੇ ਮਿਲੇ ਬਿਨਾਂ ਨ ਜਾਂਦੇ। ਪਾਰਬਤੀ ਕਈ ਵਾਰ ਮੈਨੂੰ ਪੁਛਦੀ ਕਿ ਉਹ ਹੁਣ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ? ਇਸਦਾ ਜਵਾਬ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਅਹੁੜਦਾ, ਮੈਂ ਚੁਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ।

ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਸਾਂ, ਕਿ ਜਿਸਦੀ ਇਕ ਨਜ਼ਰ ਲਈ ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਗਭਰੂ ਤਰਸਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਜਿਸਦੇ ਦਰ ਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਫੇਰੇ ਪਾਂਦੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਬਕਦੇ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਕ ਵਾਰ ਹੱਸ ਕੇ ਬੋਲਨ ਨੂੰ ਕਈ ਚੰਗੇ-ਚੰਗੇ ਆਪਣੇ ਧੰਨਭਾਗ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਲਿਜਾਣ ਲਈ ਤਰਲੇ ਪਾਂਦੀ ਸੀ, ਅਰਜ਼ੋਈਆਂ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਮੰਨਤਾਂ ਮੰਨਦੀ ਸੀ। ਪਰ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਉਹ ਕਿਸ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਯਾ ਸੀ, ਉਹ ਉਸ ਵਲ ਅੱਖ ਭਰਕੇ ਤੱਕਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਅਜ਼ੀਬ ਬੰਦਾ ਸੀ ਉਹ।

ਹੁਣ ਜਦ ਉਸ ਪਿੰਡ ਆਂਣਾ ਛੱਡ ਦਿਤਾ ਤਾਂ ਪਾਰਬਤੀ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਬੜਾ ਗੁਸਾ ਆਂਦਾ ਕਿ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇਸ ਉਸਨੂੰ ਕੀ ਕਹਿ ਦਿਤਾ ਏ? ਜਿਸ ਲਈ ਉਹ ਪਿੰਡ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵੜਦਾ। ਪਰ ਵਖਰਿਆਂ ਤੇ ਇਸ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਹਾ। ਜੋ ਕੁਝ ਕਿਹਾ ਸੀ, ਉਹ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਹੀ ਤੇ ਕਹਾਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਗਲ ਦਾ ਏਨਾਂ ਗੁਸਾ। ਮੇਰੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦਾ।

ਹੁਣ ਉਹ ਉਠਾਂ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਗੁਰੂ ਕੇ ਉਠਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਕਰਦਾ। ਹਰ ਦੀਵਾਲੀ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਨਨਕਾਣੇ ਸਾਹਿਬ ਤੁਰਕੇ ਦੌਰੇ ਨਾਲ ਜਾਂਦਾ।

ਦੌਰੇ ਨਾਲ ਗਿਆ ਉਹ ਖਾਨ ਪੁਰ, ਜ਼ਿਲਾ ਲਾਇਲ ਪੁਰ ਦੇ ਇਕ ਪਿੰਡ, ਵਿਚ

ਇਕ-ਅੰਗੀ-ਨਾਟਕ—

ਨਾਮਖੁਮਾਰੀ

ਪਹਿਲੀ ਝਾਕੀ—

(ਸ੍ਰੀ “ਚਕ੍ਰਵਰਤੀ” ਜੀ)

ਪਾਤ੍ਰ—

ਮਿਸਟਰ ਥਾਪਰ— ਐਸ. ਪੀ. ਸਰਗੋਧਾ
ਨਿਹਾਲ ਚੰਦ— ਸਬ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਪੁਲਿਸ
ਨਥਾ ਸਿੰਘ— ਹੈਡ ਕੰਸਟੇਬਲ

ਗੁਲਾਮ ਨਬੀ, ਮਿਰਜ਼ਾ, ਬਗਾਸਿੰਘ—ਆਦਿ
ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀ

ਸੰਤ ਭਗਤ ਸਿੰਘ-ਨਾਮਖੁਮਾਰੀ ਪੰਡੇਉਘੋਸਤ

ਸ੍ਰ: ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਅਚਾਨਕ
ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਚਲਾ ਗਿਆ, ਬੜੀ
ਦੂਰ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਓਥੇ ਚਲਾ ਗਿਆ,
ਜਿਥੋਂ ਮੁੜਕੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਆਇਆ।

ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਜਦ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ
ਮੇਰੀਆਂ ਅਖਾਂ ਵਿਚ ਅੱਥਰੂ ਆ ਗਏ। ਮੈਂ
ਆਪਣੀ ਗੁਆਂਢਨ ਕੋਲ ਗਿਆ। ਮੈਂ
ਕਿਹਾ—ਪਾਰਬਤੀ ਪਤਾ ਲਗਾਏ, ਕਿ ਓਹ
ਜ਼ਿਲਾ ਲਾਇਲਪੁਰ ਵਿਚ ਗਿਆ ਹੋਇਆ
ਸੀ ਅਤੇ ਓਥੇ ਹੀ ਕਿਸੇ ਬੀਮਾਰੀ ਨਾਲ
ਅਚਾਨਕ ਮਰ ਗਿਆ। ਇਹ ਸੁਣਕੇ
ਪਾਰਬਤੀ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨ ਨਿਕ-
ਲਿਆ ਓਹ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਈ ਵਾਰ ਗਾਏ
ਹੋਏ ਉਸੇ ਗੀਤ ਨੂੰ ਜਿਸਨੂੰ ਓਹ ਕਈ ਵਾਰ
ਸੁਣ ਚੁਕੀ ਸੀ, ਉਸੇ ਲਯ ਵਿਚ ਅੱਥਰੂ
ਵਹਾਂਦੀ ਹੋਈ ਗਾਣ ਲਗ ਪਈ—

“ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਭੁਲਦਾ ਨਹੀਂ, ਸੁਣ ਮੀਤ
ਵੇ ਤੋਂ ਕੀ ਸਿਰ ਪਾ ਲਿਆ ਮੇਰੇ, ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ
ਭੁਲਦਾ.....। ਉਸਦਾ ਨਾ ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਸੀ

ਸਰਗੋਧਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਕੁਝ ਵਾਲੀ ਵਡਾ ਸਾਰਾ ਫਾਟਕ ਲੰਘ
ਕੇ ਅਗੇ ਵੇਹੜਾ, ਦੁਆਲੇ ਪੁਲਿਸ ਦਾ ਦਫਤਰ, ਸਰਕਾਰੀ
ਕਾਗਜ਼ਾਤ ਰਖਣ ਦੀਆਂ ਕੋਠੜੀਆਂ। ਵੇਹੜੇ ਵਿਚ ਚੁਨੁਕਰਾ
ਮੇਜ਼, ਦੁਆਲੇ ਕੁਰਸੀਆਂ, ਮੇਜ਼ ਤੇ ਫੁਲਾਂ ਦਾ ਗੁਲਦਸਤਾ,
ਰਜਿਸਟਰ, ਖਾਕੀ ਰੋਗ ਦੇ ਕਾਗਜ਼, ਕਲਮਦਾਨ, ਘੰਟੀ, ਇਕ
ਕੁਰਸੀ ਉਤੇ ਸੁਪ੍ਰੈਂਟੈਂਡਟ ਪੁਲਿਸ ਮਿਸਟਰ ਥਾਪਰ ਬੈਠਾ
ਹੋਇਆ, ਜਿਸਦੇ ਸਜੇ ਖਬੇ ਥਾਣੇਦਾਰ, ਛੋਟਾ ਥਾਣੇਦਾਰ
ਹੈਡਕੰਸਟੇਬਲ ਖਲੋਤੇਹਨ। ਕੁਤਵਾਲੀ ਦੇ ਫਾਟਕ ਅਗੇ ਇਕ
ਸਿਪਾਹੀ ਮੋਢੇ ਤੇ ਬੰਦੂਕ ਰਖਕੇ ਟਹਿਲਦਾ ਏ ਪਿਆ।

ਮਿ: ਥਾਪਰ—(ਮਿਸਲਾਂ ਵੇਖਦੇ ਹੋਏ)
ਐਹ! ਦਰਖਾਸਤ ਕਿਸਦੀ ਏ?

ਨਿਹਾਲ ਚੰਦ— ਹਜ਼ੂਰ! ਅਜ ਹੀ ਖਪ
ਚੱਕ ਤੋਂ ਆਈਏ, ਲਿਖਯਾ ਏ ਕਿ ਐਤਕਾਂ
ਕੂਕਿਆ ਦੇ ਹੋਲੇ ਦਾ ਮੇਲਾ ਖਪ ਚੱਕ ਹੋਣਾਂ
ਤਜਵੀਜ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਏ। ਇਸ ਲਈ
ਮੇਲੇ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਮੰਗੀ ਏ।

ਮਿ: ਥਾਪਰ—(ਦਰਖਾਸਤ ਪੜ੍ਹਕੇ)
ਬਹੁਤ ਠੀਕ, ਪਰ ਏਹ ਤੇ ਦਸੋ ਇਸ ਸਬੰਧੀ
ਤੁਹਾਡੀ ਕੀ ਰਾਇ ਹੈ?

ਨਿਹਾਲ ਚੰਦ— ਮੇਰੀ ਰਾਏ! ਮੇਰੀ ਰਾਏ!!
ਤੇ ਓਹੀ ਏ, ਜੋ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਏ। ਮੈਂ ਹਜ਼ੂਰ
ਤੋਂ ਵਖਰੀ ਰਾਏ ਕਿਵੇਂ ਰਖ ਸਕਦਾ ਹਾਂ?

ਮਿ: ਥਾਪਰ—ਤੁਹਾਡੀ ਇਸ ਵਫਾਦਾਰੀ
ਦੀ ਮੈਨੂੰ ਦਿਲੋਂ ਕਦਰ ਏ, ਪਰ ਮੈਂ ਅਜੇ
ਨਵਾਂ-ਨਵਾਂ ਇਸ ਕੰਮ ਤੇ ਲਗਾ ਹਾਂ, ਇਸ
ਲਈ ਆਪਣੀ ਵਾਕਫੀਅਤ ਲਈ ਤੁਹਾਡੇ
ਕੋਲੋਂ ਪੁਛਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਕੂਕੇ ਕੌਣ ਹਨ?
ਅਜ ਤੀਕ ਦਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੀਕਾਰਡ ਕੀ

ਏ ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਸਮੋਂ ਰਿਵਾਜ਼ ਕੀ ਹਨ ?

ਨਿਹਾਲ ਚੰਦ—ਇਹ ਸਿਖਾ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਫਿਰਕਾ ਏ, ਪਰ ਹੋਨ ਬੜੇ ਸੂਧੇ ਸਾਢੇ। ਕੋਈ ਜੁਰਮ, ਕੋਈ ਉਪਾਧ, ਇਹ ਕਰਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ। ਮਾਸ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ, ਸ਼ਰਾਬ ਨਹੀਂ ਪੀਂਦੇ, ਰੋਟੀ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਦੀ ਖਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਖਾਣ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਛੁੰਦੇ। ਦਿਨ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਹਿੱਸਾ ਖੁਦਾ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਜ਼ਾਰਦੇ ਹਨ।

ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ—ਫੋਲਕੀ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦ ਗਾਂਦੇ ਹੋਏ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਕੰਜਰਾਂ ਵਾਂਗ ਨੱਚਦੇ ਹਨ।

ਮਿ: ਥਾਪਰ—ਸ਼ਾਇਸਤਗੀ ਨਾਲ ਬੋਲ, ਤਹਿਜ਼ੀਬ ਦਾ ਖਿਆਲ ਰਖਣਾ ਬੜਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਏ।

ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ—ਮੈਂ ਜੋ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਏ, ਓਹ ਬਿਲਕੁਲ ਸਹੀ ਏ, ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਆਪ ਚਲਕੇ ਵੇਖ ਲੇਣਾ। ਹੁਣ ਤੇ ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ ਗੰਗਾ ਔਂਦੀ ਏ ਪਈ।

ਮਿ: ਥਾਪਰ—(ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ) ਜ਼ਰਾ ਖਾਮੋਸ਼, ਮੈਂ ਸਬ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਤੋਂ ਦਰਿਆਫਤ ਕਰ ਲਵਾਂ, ਫਿਰ ਜੋ ਕੁਝ ਕਹਿਣਾ ਹੋਵੇ, ਤੂੰ ਵੀ ਕਹਿ ਲਈਂ।

ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ—ਚੁਪ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਅਰਜ਼ ਹਜ਼ੂਰ ਅਗੇ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਵਾਕਫੀਅਤਜ਼ਿਨੀਮੈਨੂੰ ਹੈ, ਏਨੀਂ ਲਾਲਾ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਹੋਵੇ। ਇਕ ਤੇ ਮੈਂ ਸਿਖ ਹਾਂ, ਦੂਜਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਈ ਦੀਵਾਨ ਤੱਕੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਤੇ, ਸਪੈਸ਼ਲ ਡਿਊਟੀ ਤੇ ਲਗਾ ਹਾਂ।

ਮਿ: ਥਾਪਰ—ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਵੀ

ਪੁੱਛ ਲਵਾਂਗਾ। (ਥਾਨੇਦਾਰ ਨੂੰ) ਹਾਂ ਫਿਰ ਲਾਲਾ ਜੀ ਇਹ ਤੇ ਆਪਣੇ ਦਸਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਫਿਰਕਾ ਜੁਰਾਇਮ ਪੇਸ਼ਾ ਲਿਸਟ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਆਇਆ ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਿਉਂ ਰਖੀ ਜਾਣ ਲਗੀ ! ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਕ ਜਲਸਿਆ ਤੇ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਕਿਉਂ ਲਗੀਆਂ ? ਜਦ ਕਿ ਆਮ ਸਿਖ ਗੋਰਮਿੰਟ ਦੇ ਪੂਰੇ-ਪੂਰੇ ਵਫਾਦਾਰ ਨੇ।

ਨਿਹਾਲ ਚੰਦ—ਸਨ ੧੮੭੨ ਵਿਚ ਕੁਝ ਨਾਮਧਾਰੀ ਬੁੱਚੜ ਮਾਰਨ ਦੇ ਜੁਰਮ ਵਿਚ, ਫਾਂਸੀ ਅਤੇ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਾਏ ਗਏ ਸਨ। ਇਸੇ ਸਿਲ ਸਿਲੇ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਜਲਾਵਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਮਿ: ਥਾਪਰ—ਇਸ ਜੁਰਮ ਦੀ ਏਡੀ ਸਜਾ ? ਕੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਦੀ ਗੋਰਮਿੰਟ ਨਾਲ ਵੀ ਟੱਕਰ ਲਾਈ ਸੀ ?

ਨਿਹਾਲ ਚੰਦ—ਇਹ ਤੇ ਗਊ ਰਖਿਆ ਲਈ ਹੀ ਲੜੇ ਸਨ, ਪਰ ਉਸੇ ਨੂੰ ਗੋਰਮਿੰਟ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਿਥ ਲਿਆ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਥੇ ਬੰਦੀ ਬੜੀ ਪੱਕੀ ਸੀ, ਜੇਹੜੀ ਗੋਰਮਿੰਟ ਦੀ ਅੱਖ ਵਿਚ ਰੜਕਦੀ ਸੀ।

ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ—ਹਜ਼ੂਰ ! ਮੈਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰਨ ਗੇ, ਏਥੇ ਮੈਂ ਬੋਲੇ ਬਿਨਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਲਾਲਾ ਜੀ ਫ਼ਰਮਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਦੀ ਸਿੱਧੀ ਟੱਕਰ ਗੋਰਮਿੰਟ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਲਾਈ ਪਰ ਕੀ, ਮੈਂ ਲਾਲਾ ਜੀ ਤੋਂ ਪੁੱਛ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ? ਕਿ ਬਿਟਿਸ਼ ਮਾਲ ਦਾ ਬਾਈਕਾਟ, ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਮਨਾਹੀ, ਸਰਕਾਰੀ ਕਚਹਿਰੀਆਂ ਦਾ ਬਾਈਕਾਟ। ਕੀ

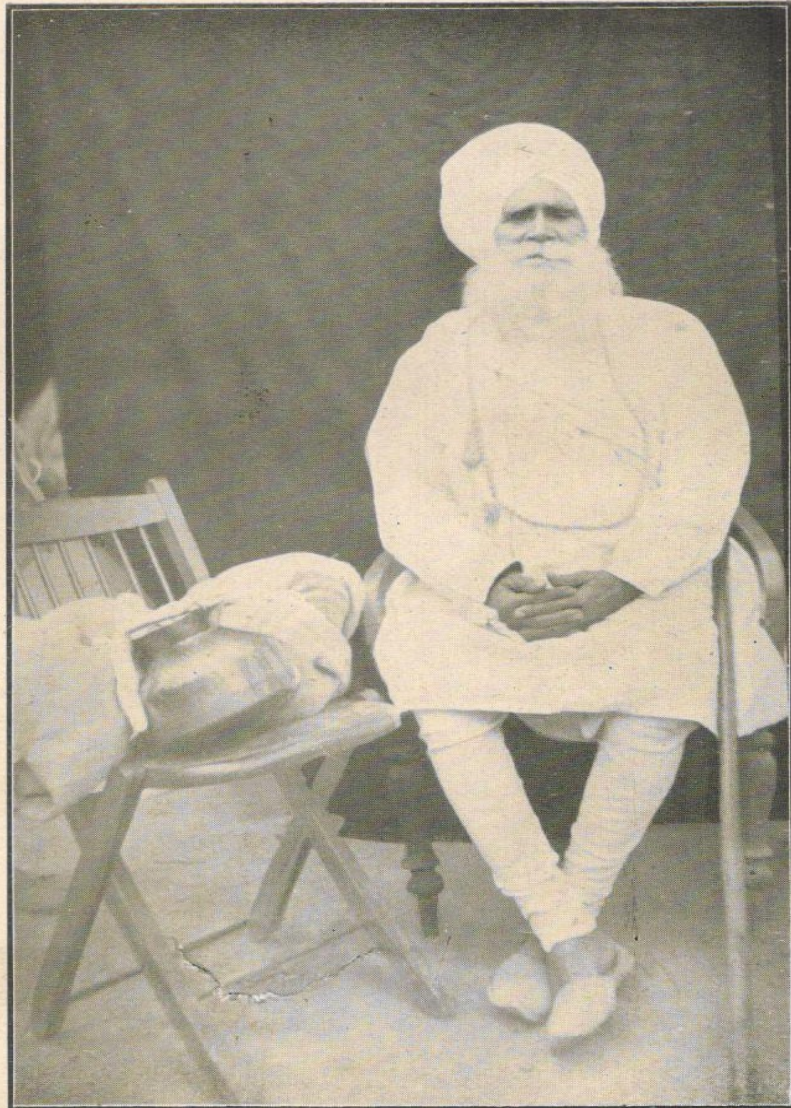
ਸਤਿਨਾਮ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ

ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਸੰਤ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਸੂਬਾ' ਦਾਤੇਵਾਲ

ਸਤਿਨਾਮ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ

ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਬਾਬਾ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਛੂਤੀਏ (ਛਜਾਵਾਲ)

ਇਹ ਗੋਰਮਿੰਟ ਨਾਲ ਸਿੱਧੀ ਟੱਕਰ ਨਹੀਂ ਸੀ? ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇਹ ਲੋਕ ਦੇਖੇ ਬਾਰ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਆ ਗਏ। ਇਹ ਤੇ ਗੋਰਮਿੰਟ ਦੀ ਨਹਿਰ ਦਾ ਪਾਣੀ ਲੈਣਾ ਵੀ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਸ਼ਰਾਰਤਾਂ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਹੀ ਤੇ ਗੋਰਮਿੰਟ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਨਰਾਜ਼ ਹੋਈ ਏ।

ਮਿ: ਥਾਪਰ— (ਬਾਨੇਦਾਰ ਨੂੰ) ਲਾਲਾ ਜੀ! ਹੇਡ ਕੰਸਟੇਬਲ ਕੀ ਆਖਦਾ ਏ ਪਿਆ।

ਨਿਹਾਲ ਚੰਦ—ਮੈਨੂੰ ਪਿਛਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਅਜ ਮੈਂ ਦਾਹਵੇ ਨਾਲ ਆਖ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਿਹਾ ਅਮਨ ਪਸੰਦ, ਸ਼ਾਂਤਿ-ਮਯ, ਸ਼ਹਿਰੀ, ਸਾਡੀ ਪਰਜਾ ਵਿਚ ਇਕ ਵੀ ਬੰਦਾ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਲੜਦੇ ਨਹੀਂ, ਬਗੜਦੇ ਨਹੀਂ। ਚੋਰੀ, ਯਾਰੀ, ਝੂਠ, ਦਗਾ, ਫਰੋਬ, ਗੱਲ ਕੀ, ਇਕ ਵੀ ਭੇੜ ਐਬ ਨਹੀਂ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੋਵੇ। ਹਾਂ, ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ, ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਨੂੰ, ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਇਸਤਗੀ ਅਤੇ ਸੱਭਯਤਾ ਨੂੰ ਇਹ ਪਿਆਰ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਏਡੀ ਕਰੜੀ ਨਿਗਤਾਨੀ?

ਨਥਾ ਸਿੰਘ—ਲਾਲਾ ਜੀ, ਆਪਨੂੰ ਸਮਝ ਤਦ ਲਗਦੀ ਜੇ ਸੰਨ ੧੮੭੨ ਵਿਚ ਬਾਕੀ ਸਿਖ ਗੋਰਮਿੰਟ ਦਾ ਸੁਭ ਨ ਦਿੰਦੇ। ਅਜ ਆਪਨੂੰ ਪਤਾ ਕਿਵੇਂ ਲੱਗੇ।

ਮਿ: ਥਾਪਰ—ਇਹੀ ਤੇ ਸਾਡੀ ਨਿਗਾਹ ਵਿਚ ਜੁਰਮ ਏ? ਅਸੀਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਗੱਲੇ ਨਹੀਂ ਡਰਦੇ। ਪਰ, ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਸਾਡੀ ਨਿਗਾਹ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰ ਰੜਕਦੇ ਨੇ, ਫਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਮੁਕੰਮਲ ਬਾਈਕਾਟ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਏ।

ਨਿਹਾਲ ਚੰਦ—ਇਸ ਜੁਰਮ ਤੋਂ ਇਹ ਸੁਹਦੇ ਨਹੀਂ ਬਚ ਸਕਦੇ, ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਨਾਲ, ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲ, ਖੱਦਰ ਨਾਲ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਾਸ ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ। ਇਸਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪਿਛੇ ਦਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਅਜ ਤੇ ਮੈਂ ਸਹੁੰ ਖਾਕੇ ਆਖ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜੇਹੀ ਭਲੀ ਮਾਣਸ ਕੌਮ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੜਾ ਨੇੜਿਉਂ ਹੋਕੇ ਡਿੱਠਾ ਏ। ਜਦ ਮੈਂ ਨਾਰੋਵਾਲ ਸਾਂ ਤਦ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਕ ਆਗੂ ਸੰਤ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾਤੇਵਾਲ ਆਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਬੜੇ ਖੁਦਾ ਪ੍ਰਸਤ, ਸੂਫੀ ਅਤੇ ਆਲਿਮ ਹਨ।

ਨਥਾ ਸਿੰਘ—ਲਾਲਾ ਜੀ! ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਥ ਨਹੀਂ ਲੱਗੇ, ਉਹੀ ਤੇ ਗੋਰਮਿੰਟ ਦੇ ਵੱਡੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹਨ। ਉਹੀ ਤੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੂਕਿਆਂ ਵਿਚ ਫਿਰ ਨਵੀਂ ਰੂਹ ਫੂਕ ਦਿਤੀ ਏ। ਨਹੀਂ ਤੇ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਦੇ ਅਸਰ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਘਟਾ ਦੇਣੀ ਸੀ। ਜੇ ਇਹ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਸੰਤ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾ ਹੁੰਦੇ। ਇਹ ਜਿਥੇ ਵੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਬਾਗੀਆਨਾਂ ਤਕਰੀਰਾਂ ਕਰਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭੜਕਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੈਂਕੜੇ ਨਵੇਂ ਕੂਕੇ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਨਿਹਾਲ ਚੰਦ—ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਈ ਦੀਵਾਨ ਦੇਖੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਬੋਲਦਿਆਂ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਸੁਣਿਆ! ਹਾਂ! ਮਾਸ, ਸ਼ਰਾਬ, ਚੋਰੀ, ਯਾਰੀਓਂ ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਵਰਜਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਤਸ਼ਦਦ ਦੇ ਵੈਰੀ ਅਤੇ ਅਹਿੰਸਾ ਦੇ ਹਾਮੀ ਹਨ। ਖੁਦਾ ਦੀ ਇਬਾਦਤ ਲਈ ਸਖਤ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਦੇ

ਹਨ। ਜੇ ਇਹ ਗਲਾਂ ਮਾੜੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਫਿਰ ਓਹ ਠੀਕ ਹੀਸਰਕਾਰਦੇ ਦੁਸ਼ਮਨ ਹਨ।

ਮਿ: ਥਾਪਰ—ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਮਾੜੀਆਂ ਤੇ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਜੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਲਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਲੱਗ ਜਾਣ, ਫਿਰ ਸਾਡੀ ਕੀ ਲੋੜ ਰਹਿ ਜਾਏਗੀ? ਤਾਂ ਕੀ ਤੁਹਾਡੀ ਰਾਏ ਅਨੁਸਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੇਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ?

ਨਿਹਾਲ ਚੰਦ—ਮੈਂ ਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਬੁਰਿਆਈ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ।

ਮਿ: ਥਾਪਰ—ਤੁਹਾਡੀ ਨੇਕ ਸਲਾਹ ਦੀ ਮੈਂ ਕਦਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। (ਅਰਜੀ ਫੜਕੇ ਹੋਲੇ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਲਿਖਦਾ ਏ)

ਨਿਹਾਲ ਚੰਦ—ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਹਜ਼ੂਰ?

ਮਿ: ਥਾਪਰ—ਆਪ ਪੰਜਤਾਲੀ ਚੱਕ ਦੀ ਪੂਰੀ ਪੂਰੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਰਖੋ। ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਗਾਰਦ, ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਾਤ-ਹਿਤ ਖਪ ਚੱਕ ਭੇਜ ਦਿਓ। (ਜਾਂਦਾ ਹੈ)

ਨਿਹਾਲ ਚੰਦ—(ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ) ਸ: ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ ਜਲਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰੋ।

ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ—(ਥਾਨੇਦਾਰ ਨੂੰ) ਤੁਸਾਂ ਤੇ ਅਜ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਸਾਹਿਬ ਕੋਲ ਬੜੀ ਹਿਮੈਤ ਕੀਤੀ ਏ, ਕਿਤੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਭਜਨ ਤੇ ਨਹੀਂ ਲੈ ਲਿਆ ਸਗੋਂ। ਭਗਤਸਿੰਘਕੋਲ ਜੇਹੜਾ ਚਲਿਆ ਜਾਏ, ਓਹ ਬਚਦਾ ਤੇ ਨਹੀਂ।

ਨਿਹਾਲ ਚੰਦ—ਮੇਰੀ ਖੈਰ ਏ, ਤੂੰ ਚਲਿਆ ਏਂ, ਵੇਖੀਂ! ਕਿਤੇ ਤੂੰ ਨਾ ਫਸ ਜਾਈਂ।

ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ—ਮੈਂ ਤੇ ਅਣਭੱਜ ਪੱਥਰ ਹਾਂ, ਮੇਰੇ ਤੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਚਲੇ ਚਾਰ ਦਿਨ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਨਚਦੇ ਤਾਂ ਵੇਖਾਂਗੇ ਹੀ ਨਾਂ?

ਨਿਹਾਲ ਚੰਦ—ਕਿਤੇ ਆਪ ਵੀ ਨ ਨੱਚਣ ਡਹਿ ਜਾਂਈ।

ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ—ਰਾਮ ਰਾਮ ਕਰੋ ਲਾਲਾ ਜੀ! ਇਹ ਠਠਿਆਰਾਂ ਦੇ ਕਬੂਤਰ ਨਹੀਂ, ਨਿਹਾਲ ਚੰਦ—ਰੱਬ ਖੈਰ ਕਰੇ।

(ਬੋੜਾ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ ਦਸਾਂ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਸਨੱਧ-ਬੱਧ ਹਥਕੜੀਆਂ ਨਾਲ ਲੈਕੇ ਕੁਤਵਾਲੀਓਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦਾ ਹੋਇਆ ਨਜ਼ਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।) [ਪਰਦਾ

ਦੂਜੀ ਝਾਕੀ

(ਜ਼ਿਲਾ ਸਰਗੋਧਾ ਦੇ ਇਕ ਖਪ ਚੱਕ ਨਾਮੀ ਪਿੰਡ ਦੇ ਬਾਹਰ ਵਾਰ ਹੋਲੇ ਦੇ ਦੀਵਾਨਦਾਮੰਡਪ, ਮੰਡਪ ਦੇ ਸਜੇ-ਖੱਬੇ, ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਤੰਬੂ, ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਵਿਕਰੀ ਦਾ ਬਾਜ਼ਾਰ, ਮੰਡਪ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੇ ਪੂਜਯ ਸੰਤ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾਤੇ-ਵਾਲੀਆਂ ਦਾ ਕੀਰਤਨ। ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਚੋਟ ਨਾ ਬੁਦਾਸ਼ਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਤ ਲੋਟ-ਪੋਟ ਹੋਏ ਮਸਤਾਨੇ ਹੋਕੇ ਨਚ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਭਾਤ ਏ।

ਪੁਲਿਸ ਕੈਂਪ ਵਲੋਂ ਕੁਝ ਸਿਪਾਹੀ ਅਤੇ ਇਕ ਹੋਲਦਾਰ, ਬਰਦੀਆਂ ਪਾਈ ਹਥਾਂ ਵਿਚ ਹਥਕੜੀਆਂ ਲਈ, ਦੀਵਾਨ ਅਸ-ਬਾਨ ਵਲ ਆ ਰਹੇ ਹਨ।)

ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ—(ਅਪਣੇ ਆਪ) ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਅਜ ਦੀਵਾਨ ਵਲ ਜਾਣੇ ਪੈਰ ਕਿਉਂ ਰੁਕਦੇ ਹਨ, ਅੰਦਰਲਾ ਕੰਬਦਾ ਕਿਉਂ ਹੈ! ਮਨ ਕੁਝ ਹੋਰਸ ਤਰਾਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਏ, ਕਲ ਜਦ ਮੈਂ ਕਿਹਾ—ਓਇ

ਕੂਕਿਓ ! ਕਿਉਂ ਕੰਜਰਾਂ ਵਾਂਗ ਨਚਦੇ ਓ ?
ਤਦ ਓਹ ਅੰਦਰੇ ਅੰਦਰ ਸਭ ਕੁਝ ਜਰ
ਗਏ ਪਰ ਓਹਨਾਂ ਦੇ ਆਗੂ ਸੰਤ ਭਗਤ
ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਮੇਰੇ ਵਲ ਅਖ ਭਰਕੇ ਡਿਠਾ,
ਉਸ ਅੱਖ ਵਿਚ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਜਾਦੂ
ਸੀ। ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਕੰਬ ਗਿਆ, ਓਹ ਅਖ
ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਨਹੀਂ ਭੁਲੀ। ਹੁਣ ਫਿਰ
ਓਹਨਾਂ ਸੋਹੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਲੱਤਾਂ ਲੜ-
ਖੜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਦਿਲ ਕੰਬਦਾ ਏ, ਇਕ
ਸਿਪਾਹੀ ਦਾ ਦਿਲ ਏਡਾ ਕਮਜ਼ੋਰ।

(ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ)

ਮਿਰਜ਼ਾ, ਗੁਲਾਮ ਨਬੀ, ਬਗਾ ਸਿੰਘ !
ਯਾਦ ਰਖਿਓ, ਇਕ ਕੂਕੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵੀ
ਜੇ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਗੱਲ ਸੁਣੇ ਤਾਂ
ਝੱਟ ਸਾਰੇ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਨ
ਦੀ ਕਰਨੀ, ਮੈਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹਾਂ।

ਗੁਲਾਮ ਨਬੀ-ਸਰਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ! ਸਾਡੇ
ਵਲੋਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪਰ ਏਥੇ ਤਾਂ
ਖੁਦਾ ਦੀ ਯਾਦ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਇਬਾਦਤ
ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਦੂਜੀ ਗਲ ਕੋਈ ਸੁਣੀ ਹੀ
ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਤੇ ਕਲੂ ਸੰਤ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਦਾ ਵੀਵਾਨ ਅਤੇ ਓਹਨਾਂ ਦਾ ਅਵਾਜ਼ ਸੁਣ
ਕੇ ਓਹਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ੈਦਾਈ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ।
ਅਜੇਹੇ ਖੁਦਾ ਰਸ਼ੀਦਾ ਬੰਦੇ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਘਟ
ਡਿਠੇ ਹਨ।

ਮਿਰਜ਼ਾ- ਗੁਲਾਮ ਨਬੀ ਠੀਕ ਆਖਦਾ
ਏ ਪਿਆ, ਏਹ ਤੇ ਕੋਈ ਵਲੀ ਅੱਲਾ ਹਨ,
ਸੂਫੀਆਂ ਦੀ ਜਮਾਤ ਏ। ਗੋਸ਼ਤ ਖਾਣੇ
ਰੱਕਦੇ ਹਨ, ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਕਰਦੇ
ਹਨ, ਹਰ ਮਜ਼ਹਬ ਦੀ ਮਿਲਤ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ
ਹਨ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਤੇ ਬੁਰਾ ਨਹੀਂ ਆਂਹਦੇ,
ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਅੰਞੋਂ ਕਿਸਨੂੰ ਫੜ ਲਈਏ।

ਬਗਾ ਸਿੰਘ- ਮਿਰਜ਼ਾ ਸਾਹਿਬ ਸਚ
ਆਖਦੇ ਜੇ, ਏਡੇ ਜ਼ੋਰੇ ਵਾਲਾ ਤੇ ਮੈਂ ਕੋਈ
ਡਿਠਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਕਲੂ ਜਦ ਆਪ ਨੇ ਕਿਹਾ
ਸੀ- ਓਇ ਕੂਕਿਓ, ਕਿਉਂ ਕੰਜਰਾਂ ਵਾਂਗ
ਨਚਦੇ ਜੇ ਪਏ- ਤਦ ਕੀ ਮਜ਼ਾਲ ਕਿਸੇ
ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਤਾਂ ਸੁਰਖੀ ਆਈ ਹੋਵੇ। ਕੋਈ
ਅਖ ਤੇ ਮੈਲੀ ਹੋਈ ਹੋਵੇ !! ਸਗੋਂ ਏਹ
ਸੁਣਕੇ ਸੰਤ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਜਦ-
“ਨਾਚ ਰੇ ਮਨ ਗੁਰ ਕੇ ਆਗੇ।” “ਤੇਰਾ
ਜਨ ਨਿਰਤ ਕਰੇ ਗੁਣ ਗਾਵੇ।” ਪੜ੍ਹਿਆ
ਸੀ ਤਦ ਮੇਰਾ ਪੱਥਰ ਦਿਲ ਵੀ ਨਚਣ
ਲਈ ਕਰ ਆਇਆ ਸੀ।

ਨਬਾ ਸਿੰਘ- ਵੇਖੀਂ ਕਿਤੇ ਕੂਕਾ ਹੀ
ਨਾ ਹੋ ਜਾਈਂ, ਨੌਕਰੀਓਂ ਹਥ ਧੋਣੇ ਪੈਣ
ਗੇ।

ਬਗਾ ਸਿੰਘ- ਮੇਰੀ ਖੈਰ ਏ, ਤੁਸਾਂ
ਅਪਣਾਂ ਖਿਆਲ ਰਖਣਾ।

ਮਿਰਜ਼ਾ- ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਭਾਵੇਂ ਗੁੱਸਾ
ਹੀ ਮੰਨਿਓ, ਕਲ ਦੀ ਤੁਹਾਡੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ
ਸਾਨੂੰ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਲਗੀ।

ਸਾਰੇ ਸਿਪਾਹੀ- ਮਿਰਜ਼ਾ ਜੀ ਠੀਕ
ਆਂਹਦੇ ਨੇ।

ਨਬਾ ਸਿੰਘ- ਕਲ ਦੀ ਗਲ ਤੇ ਕਿਤੇ
ਰਹੀ ਮੈਂ ਤੇ ਅਜ ਵੀ ਓਹੋ ਕੁਝ ਆਖਾਂਗਾ।
ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਾਡੇ ਮਜ਼ਹਬ ਦੀ ਵਾਕਫੀਅਤ ਹੀ
ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਨਚਣਾ, ਕੇਸ ਖਿਲਾਰਨ,
ਸਾਡੇ ਮਜ਼ਹਬ ਵਿਚ ਕਤਈ ਮਨ੍ਹਾਂ ਹਨ।

ਮਿਰਜ਼ਾ- ਪਰ ਜਦ ਓਹਨਾਂ ਅਪਣੇ
ਦਾਵੇ ਦੀ ਤਾਈਦ ਵਿਚਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਵਾਲੇ
ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਸਨ, ਤਦ ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਨ
ਬੋਲੇ ? ਨਾ ਤੁਹਾਡੇ ਖਿਆਲਾਂ ਵਾਲਾ
ਕੋਈ ਹੋਰ ਕੁਸਕਿਆ।

ਨਥਾ ਸਿੰਘ— ਬੋਲਕੇ ਏਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਜਿਤ ਸਕਦਾ ਏ ?

ਮਿਰਜ਼ਾ— ਫਿਰ ਬਦ ਕਲਾਮੀ ਫਰਨ ਦਾ ਕੀ ਛਾਇਦਾ ?

(ਏਹ ਗਲਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਦੀਵਾਨ ਅਸਥਾਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪੁਜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੀਵਾਨ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਆਪੋ ਅਪਣੀ ਡਿਊਟੀ ਤੇ ਖਲੋਕੇ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਮਗਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ)

ਸੰਤ ਭਗਤ ਸਿੰਘ— ‘ਸੇਖ ਫਰੀਦੇ ਨੂੰ ਖੈਰ ਬੰਦਗੀ ਦਾ ਦੀਜੇ।

ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ— ‘ਸੇਖ ਫਰੀਦੇ ਨੂੰ ਖੈਰ ਬੰਦਗੀ ਦਾ ਦੀਜੇ।’

ਸੰਤ ਭਗਤ ਸਿੰਘ— ਬੰਦਗੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਮਨੁਖ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਪਸ਼ੂ ਏ, ਪਸ਼ੂ ਵੀ ਢੋਰ ਏ, ਮਰਿਆ ਹੋਇਆ ਏ। ਜਿਸਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਰਬਦਾਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਓਹ ਦਿਲ ਮੁਰਦਾ ਏ, ਮਸਾਣ ਜੇਹਾ ਏ। ਭਾਣੀ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਫਰਮਾਂਦੇ ਹਨ— ਆ ਹਜ਼ੂਮੇ ਖੁਸ਼ਕਿ ਬਹਿਰੇ ਬੰਦਗੀਸੂ। ਆ ਹਜ਼ੂਮੇ ਖੁਸ਼ਕਿ ਬਹਿਰੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀਸੂ। ਆ ਹਜ਼ੂਮੇ ਖੁਸ਼ਕਿ ਦਿਲ-ਬਰ ਯਾਦ ਓਸਤ। ਆ ਹਜ਼ੂਮੇ ਖੁਸ਼ਕਿ ਹਕ ਬੁਨਿਆਦ ਓਸਤ। ਬੰਦਗੀ ਕੁਨਬੰਦਗੀ ਕੁਨਬੰਦਗੀ। ਵਰਨਹ ਆਖਿਰ ਕੋ ਕਸੇ ਸ਼ਰ-ਮਿੰਦਗੀ। ਇਸ ਲਈ ਆਓ ਅਸੀਂ ਵੀ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਰਲਕੇ ਰਬ ਅਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰੀਏ— “ਸੇਖ ਫਰੀਦੇ ਨੂੰ ਖੈਰ ਬੰਦਗੀ ਦਾ ਦੀਜੇ।

ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ— ਸੇਖ ਫਰੀਦੇ ਨੂੰ ਰਬਾ ਖੈਰ ਬੰਦਗੀ ਦਾ ਦੀਜੇ।

ਇਕ ਸ਼੍ਰੋਤਾ— ਸੰਤ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਬੰਦਗੀ ਦਾ ਖੈਰ ਪਾਓ ?

ਸੰਤ ਭਗਤ ਸਿੰਘ— ਆ ਬਈ ਸਜਣਾ ਧਨ ਭਾਗ ਹਨ ਤੇਰੇ, ਪਰ ਜੇ ਬੰਦਗੀ ਲੈਣੀ ਏਂ, ਤਾਂ ਮਾਸ, ਸ਼ਰਾਬ, ਚੋਰੀ, ਯਾਰੀ ਆਦਿ ਛਡਕੇ ਸਣ ਕੰਸੀਂ ਅਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ, ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕਰਨਾਂ ਪਏਗਾ।

ਸ਼੍ਰੋਤਾ— ਮੈਨੂੰ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੈ।

(ਸੰਤ ਉਸਦੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ਭਜਨ ਦਸ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਓਹ ਬੇ-ਸੁਧ ਹੋਕੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਲੋਟ-ਪੋਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਸੰਗਤ ਫਿਰ ਪੜ੍ਹਦੀ ਏ)

ਸੰਗਤ— ਸੇਖ ਫਰੀਦੇ ਨੂੰ ਖੈਰ ਬੰਦਗੀ ਦਾ ਦੀਜੇ।

ਨਥਾ ਸਿੰਘ— (ਹੌਲਦਾਰ ਪੁਲਿਸ) ਓਇ ਕੂਕਿਓ ਕਿਉਂ ਕੰਜਰਾਂ ਵਾਂਗ ਨਚਦੇ ਜੇ ?

ਮਿਰਜ਼ਾ— (ਨਾਲ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀ ਨੂੰ) ਹੌਲਦਾਰ ਦੀ ਅਕਲ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਏ, ਰੰਗ ਵਿਚ ਭੰਗ ਪੈਣਾ ਅਤੇ ਫਕੀਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਿਚ ਅਜੇਹੇ ਲਫਜ਼ ਕਹਿਣੇ ਚੰਗੇ ਨਹੀਂ।

ਸੰਤ ਭਗਤ ਸਿੰਘ— (ਧੀਰਜ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ) ਹੌਲਦਾਰ ਜੀ ! ਤੁਸਾਂ ਕਲਾ ਵੀ ਭਰੇ ਹੋਏ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਏਹੀ ਲਫਜ਼ ਆਖੇ ਸਨ। ਪਰ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਨੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਸੁਣਨ ਕੀਤੇ ਸਨ ਅਜ ਫਿਰ ਤੁਸੀਂ ਓਹੋ ਕੁਝ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹੋ। ਮੰਨਿਆ, ਤੁਸੀਂ ਅਫਸਰ ਹੋ ਪਰ ਏਹ ਗਲਾਂ ਚੰਗੀਆਂ ਨਹੀਂ।

ਨਥਾ ਸਿੰਘ— ਮੈਂ ਜੋ ਕੁਝ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ ਸਚ ਆਖਦਾ ਹਾਂ ਪਿਆ, ਏਹ ਕੰਜਰਾਂ ਵਾਂਗ ਨਚਣਾਂ ਨਹੀਂ ਤੇ ਹੋਰ ਕੀ ਏ ?

ਸੰਤ ਭਗਤ ਸਿੰਘ— ਏਹ ਨਾਮ ਦੀ ਮਸਤੀ ਏ, ਏਹ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਚੋਟ ਏ, ਜੋ ਕਲੇਜੇ ਵਿਚ ਲਗਕੇ ਲੋਟ ਪੋਟ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਏ। ਫੀਮ ਵਿਚ ਅਮਲ ਏ, ਪੋਸਤ ਵਿਚ ਅਮਲ ਏ, ਭੰਗ ਵਿਚ ਅਮਲ ਏ, ਸ਼ਰਾਬ ਵਿਚ ਅਮਲ ਏ, ਫਿਰ ਨਾਮ ਵਿਚ ਅਮਲ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪੋਸਤ ਭੰਗ ਅਫੀਮ ਸਭ ਉਤਰ ਜਾਣ ਪ੍ਰਭਾਤ। ਨਾਮ ਖੁਮਾਰੀ ਨਾਨਕਾ ਚੜ੍ਹੀ ਰਹੇ ਦਿਨਰਾਤ। ਨਾਮ ਦੀ ਖੁਮਾਰੀ ਤਾਂ ਦਿਨੇ ਰਾਤ ਚੜ੍ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਏ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਏਹ ਰਸ ਪੀਤਾ ਏ, ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਰਸ ਫਿਕੇ ਤੇ ਕੂੜੇ ਲਗਦੇਹਨ।

ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ—ਮੈਂ ਏਹ ਗਲ ਕਿਵੇਂ ਮੰਨਾਂ?

ਸੰਤ ਭਗਤ ਸਿੰਘ— ਭਜਨ ਪੁਛਕੇ ਦੇਖ ਲਓ।

ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ— ਜੇ ਮੈਂ ਏਹਨਾਂ ਵਾਂਗ ਪਾਗਲ ਨ ਹੋਇਆ ?

ਸੰਤ ਭਗਤ ਸਿੰਘ—ਫਿਰ ਜੋ ਤੁਹਾਡਾ ਜੀ ਆਵੇ ਆਖਣਾ।

ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ—ਚੰਗਾ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੈ।
ਸੰਤ ਭਗਤ ਸਿੰਘ—ਆਓ ਫਿਰ ਕੰਨ ਨੇੜੇ ਕਰੋ।

ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ— ਐਹ ਲਓ।

(ਸੰਤ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਥੇ ਤੇ ਹੱਥ ਰਖਕੇ ਹੌਲਦਾਰ ਨੂੰ ਭਜਨ ਦਸ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਓਹ ਬੇ-ਸੁਧ ਹੋਕੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਲਿਟਨ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਏ। ਵਰਦੀ ਪਾਟ ਜਾਂਦੀ ਏ। ਵਾਲ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਹਨ। ਸ਼ਰੀਰ ਦੀ ਕੋਈ ਸੁਧ ਨਹੀਂ। ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਛਿੱਤ੍ਰ ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਏ। ਨਾਲ ਦੇ ਸਾਥੀ ਸਿਪਾਹੀ ਉਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਡੇਰੇ ਨੂੰ ਫੜਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸੰਤ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਪਣੇ ਉਸੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਫਿਰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ—

‘ਸੇਖ ਫਰੀਦੇ ਨੂੰ ਖੈਰ ਬੰਦਗੀ ਦਾ ਦੀਜੈ’ *

[ਪਰਦਾ]

*ਸੰਤ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾਤੇਵਾਲੀਆ ਦੇ ਜੀਵਨਦੀ ਇਕ ਬਾਕੀ ਪਾਠਕਾਂ ਨੇ ਪੜ੍ਹੀ ਏ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਅਜੇਹੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਬੇਅੰਤ ਹਨ।

ਆਪਦਾ ਜਨਮ ਪਿੰਡ ਦਾਤੇਵਾਲ ਜ਼ਿਲਾ ਸਿਆਲਕੋਟ ਵਿਚ ਸ੍ਰ: ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਮਾਤਾ ਤਾਬਨ ਦੀ ਭਾਗ ਭਰੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਆਪਦਾ ਖਾਨ ਦਾਨ ਬੜਾ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟ ਅਤੇ ਮੰਨਿਆ ਪ੍ਰਮਾਣਿਆਂ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਆਪ ਨੇ ਉਰਦੂ ਤੇ ਫਾਰਸੀ ਦੀ ਤਾਲੀਮ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੀ। ਸੰਤ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਚਵਿੰਡੇ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਭਜਨ ਪੁਛਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ। ਆਪ ਹਰ ਵੇਲੇ ਭਜਨ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਹੋਏ ਵੇਰਾਗ ਨਾਲ ਹਰ ਸਮੇਂ ਮਸਤ ਰਹਿੰਦੇ। ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਅਜਿਹੇ ਮਸਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਕਿ ਕਈ ਵਾਰੀ ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਵਿਸਰ ਜਾਂਦਾ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕੀਂ ਆਪਨੂੰ ਮਸਤਾਨਾ ਕਹਿਕੇ ਸਦਦੇ।

ਇਕ ਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੜਪ ਦੇ ਦੌਰੇ ਗਏ ਅਤੇ ਦਾਤੇਵਾਲ ਨੂੰ ਭਾਗ ਲਾਇਆ। ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਰਾਗੀਆਂ ਦੀ ਅਜੋੜਤਾ ਹੋ ਗਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਵੀ ਚੌਂਕੀ ਕਰਨੀ ਪ੍ਰਵਾਨ

ਨ ਕੀਤੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੰਤ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਦੀਵਾਨ ਲਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਦੀਵਾਨ ਲਾਇਆ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਅਜਿਹਾ ਰਸ ਬੱਝਾ, ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਰਾਗੀਆਂ ਦੀ ਯਾਦ ਭੁੱਲ ਗਈ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਕੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਮਸਤਾਨਿਆ! ਤੇਰੇ ਸੋਹੇਂ ਇਸ ਲੋਕ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਕੀ ਅੜਨ ਸੀ, ਬ੍ਰਹਮ ਲੋਕ ਦੇ ਲੋਕੀਂ ਵੀ ਆਣ ਤਾਂ ਓਹ ਵੀ ਨਿਰੁੱਤਰ ਹੋਕੇ ਜਾਣਗੇ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਆਪ ਨੇ ਜਿਸ ਧੜਲੇ ਨਾਲ ਕੀਤਾ, ਉਸਨੂੰ ਜੇ ਵਿਸਤਾਰ ਪੂਰਬਕ ਲਿਖੀਏ ਤਾਂ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਪੁਸਤਕ ਤਿਆਰ ਹੋ ਸਕਦੀ ਏ। ਆਪਦਾ ਜੀਵਨ ਏਡਾ ਉੱਚਾ ਤੇ ਸੁੱਚਾ ਏ ਕਿ ਪਰ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਆਪ ਸਦਾ ਮਾਂ, ਭੈਣ, ਧੀ ਸਮਝਦੇ ਰਹੇ ਹਨ।

ਆਪ ਬੜੇ ਖੂਬ ਸੂਰਤ ਨੌ-ਜਵਾਨ ਸਨ। ਜਦ ਦੀਵਾਨ ਲਾਂਦੇ ਤਾਂ ਆਪਦਾ ਤੇਜ਼ ਹੋਰ ਵੀ ਚਮਕ ਉਠਦਾ। ਇਕ ਵਾਰੀ ਦੀ ਗੱਲ ਏ ਕਿ ਇਕ ਬੀਬੀ, ਆਪ ਜੀ ਤੇ ਆਸ਼ਕਤ ਹੋ ਗਈ, ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ ਨਗਦੀ ਤੇ ਗਹਿਣਾ ਲੈਕੇ ਆਪਦੇ ਪਾਸ ਰਾਤ ਨੂੰ ਪੁਜੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ—“ਮੈਂ ਵਿਧਵਾ ਹਾਂ, ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਵਾਲੀ ਵਾਰਸ ਨਹੀਂ, ਮੇਰੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦਾ ਕੋਈ ਨੇੜਿਓਂ ਹੱਕਦਾਰ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਇਹ ਮਾਇਆ ਲੈਕੇ ਤੁਹਾਡੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਈ ਹਾਂ। ਸਾਡੀ ਤੁਹਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਮਾਇਆ ਕਾਫ਼ੀ ਏ, ਇਸਨੂੰ ਅਪਣਾਂਦੇ ਹੋਏ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕਰੋ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਚਲੋ।” ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ—“ਬੀਬੀ ਠੀਕ ਏ ਕਿ ਏਨੀਂ ਮਾਇਆ ਮੈਨੂੰ ਕਦੇ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ। ਪਰ, ਮੈਂ ਅਫਸੋਸ ਨਾਲ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਜੇਹਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਿਖ ਦਾ ਸਾਂਗ ਭੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਪੰਥ ਦੀ ਬਦਨਾਮੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਮੈਂ ਕਦੇ ਸਹਿਨ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ! ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਭੈਣ ਏ, ਇਹ ਮਾਇਆ ਘਰ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾ।” ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਈ ਘਟਨਾਂ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਆਈਆਂ! ਪਰ, ਸੰਤ ਸਭ ਵਿਚੋਂ ਅਲੋਪ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ, ਜਿਉਂ ਦੇ ਤਿਉਂ ਬਚਕੇ ਨਿਕਲੇ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਲੋਭ ਨੇ ਆਪ ਤੇ ਗਲਬਾ ਨ ਪਾਇਆ।

ਆਪ ਦਾ ਨੌ-ਜਵਾਨ ਪੁੱਤਰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਗਿਆ। ਆਪ ਨੇ ਅਪਣੀ ਹਥੀਂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਾਕੇ, ਨਵੇਂ ਬਸਤ੍ਰ ਪਹਿਨਾਕੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਉਸਦਾ ਅੰਤਮ ਸੰਸਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਨ ਆਪ ਹੰਝੂ ਸਿਟੀ, ਨ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਿਟਨਦਿਤੀ। ਖਿੜੇ ਮਥੇ ਭਾਣਾ ਮੰਨਿਆ।

ਆਪ ਦਾ ਸਰੀਰ ਅਜੇ ਤੀਕਰ ਵੀ ਕਈ ਜਵਾਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗਾ ਏ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਆਦਮੀ ਭਜਨ ਪੁਛਕੇ ਆਪ ਤੋਂ ਵਰੋਸਾਏ ਹਨ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਚਰਨ ਸ਼ਰਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਹਨ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਨੂੰ ਆਪ ਉਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਮਾਣ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਇਹ ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਆਪਦਾ ਜੀਵਨ ਬੁਲੰਦ, ਆਯੂ ਲੰਮੇਰੀ ਦੇਹ ਮਰੋਗ ਰਹੇ ਤਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ ਮਹਾਤਮਾਂ ਦੇ ਦ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਕ੍ਰਿਤਾਰਥ ਹੁੰਦੇ ਰਹੀਏ।

ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਸੰਤ ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗਿਆਨੀ

(ਵਲੋਂ—ੲ.ਸ.ਚ.)

ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਮਤ ੧੯੨੫ ਬਿ: ਨੂੰ ਅਸੂ ਮਹੀਨਾ, ਪਿੰਡ ਨੰਗਲ ਵੱਡੇ ਪਰਗਣਾ ਪਖੋਵਾਲ ਜ਼ਿਲਾ ਲੁਧਿਆਨਾ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਮਾਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਕਰਮੋ ਅਤੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਰਾਮਾਂ ਸੀ। ਆਪ ਟਾਂਕ-ਛੱਤੀ ਨਿੱਝਰ ਗੋਤ ਦੇ ਨੋ-ਨਿਹਾਲ ਸਨ। ਆਪ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਧਰਮ ਪਤਨੀ ਦਾ ਨਾਮ ਮਾਈ ਅਸ ਕੋਰ ਸੀ।

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਛੋਟੀ ਅਵਸਥਾ ਤੋਂ ਹੀ ਵਿਦਯਾ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਡਾਢੀ ਲਗਨ ਸੀ, ਜਿਸ ਲਈ ਥੋੜੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪ ਨੇ ਪਿੰਗਲ ਅਤੇ ਹਿਆਨ ਮੰਜਰੀ ਆਦਿਕ ਕਾਵਯ ਦੇ ਪੁਸਤਕ ਪੜ੍ਹਕੇ ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਤਰਾਂ ਅਖਾੜੇ ਲਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੇ ਸਨ। ਅਜੇ ਆਪ ਦੀ ਉਮਰ ੨੪ ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ ਜਦ ਕਿ ਇਕ ਮੌਲਵੀ ਪਾਸੋਂ ਆਪ ਨੇ ਕਰਾਨ ਪੜ੍ਹਿਆ ਅਰ ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਹਿੰਦੀ ਅੱਖਰ ਸਿਖਕੇ ਰਾਮਾਇਣ, ਮਹਾਂ ਭਾਰਤ ਆਦਿ ਬੜੇ ਬੜੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇਖੇ। ਹਿਕਮਤ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਤਿੱਬ ਅਕਬਰੀ ਆਦਿਕ ਯੂਨਾਨੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਵਾਚੀਆਂ।

ਇਕ ਭਾਈ ਗੁਜਰ ਸਿੰਘ ਨਾਮੀ ਸਿਖ ਜੋ ਕਿ ਕਾਨੂੰਗੋ ਦਾ ਚਪੜਾਸੀ ਸੀ।,

ਕਾਨੂੰਗੋ ਨਾਲ ਸਰਕਾਰੀ ਕੰਮ ਆਇਆ ਹੋਇਆ, ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਸਿੰਘ ਸਜਕੇ ਗਿਆ ਸੀ, ਇਹ ਬੜਾ ਤਿਆਰ-ਬਰਤਿਆਰ ਸਿਦਕ ਭਰੋਸੇ ਵਾਲਾ, ਰਹਿਤਵਾਨ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾਂ ਨਾਲ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਸੰ: ੧੯੪੨ ਬਿ: ਨੂੰ ਆਪ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਆਕੇ, ਨਾਮ ਲੈਕੇ ਵਰੋਸਾਏ। ਏਥੇ ਹੀ ਆਪ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕਰਕੇ ਸਿੰਘ ਸਜੇ। ਆਪ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਰਚਿਤ ਪੈਂਤੀਸ ਅਖਰੀ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਪਰਚਯ ਇਉਂ ਦਿਤਾ ਹੈ—

“ਨੰਗਲ ਵੱਡਾ ਪਖੋ ਵਾਲ ਪਾਸ ਮੇਰਾ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਸੋਲਹ ਕੋਹ ਧਾਮ ਹੈ ਜੀ। ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸਿੰਘ ਮਤਾਬ ਭਾਈ ਨਾਮਾ ਬੰਸੀਆਂ ਦਾ ਸਾਡਾ ਜਾਮ ਹੈ ਜੀ। ਸਾਲ ਉਨੀ ਸੋ ਵਿਚ ਬਤਾਲੀਏ ਦੇ ਅਸਾਂ ਪੁਛਿਆ ਗੁਰੂ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਜੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਵਗੈਰ ਅੰਧੇਰ ਸਾਰੇ ਉਹਦੀ ਬੰਦਗੀ ਵਿਚ ਅਰਾਮ ਹੈ ਜੀ।”

ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਆਪ ਨੇ ਗੁਰ ਉਸਤਤੀ ਦੇ ਕੁਝ ਸਵੱਯੇ ਡੀਠ ਵਰਨ ਤੀਕੇ ਨਾਲ ਉਚਾਰੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਕੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੜੇ

ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ ਅਤੇ ਪੁਛਿਆ—“ਭਾਈ ਸਿਖਾ! ਤੂੰ ਕੀ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਏਂ।”

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ—
“ਛੀਂਬਾ ਸਿਖ ਹਾਂ ਅਤੇ ਬਸਤੁ ਧੋਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਤੋਰਦਾ ਹਾਂ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ—“ਇਹ ਕੰਮ ਛੱਡ ਦਿਓ।” ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ—“ਹੋਰ ਕੇਹੜਾ ਕਰਾਂ? ਔਂਦਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।” ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ—“ਜੇਹੜਾ ਕੰਮ ਕਰੇਂਗਾ ਓਹੋ ਹੀ ਆ ਜਾਏਗਾ।”

ਤਦ ਤੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਪੜੇ ਧੋਣ ਦਾ ਕੰਮ ਛੱਡਕੇ ਚਾਂਦੀ ਸੋਨੇ ਦਾ ਅਰ ਠਠਿਆਰਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਏਸੇ ਸਮੇਂ ਆਪ ਨੇ ਉਸਤਤ ਨਾਮਾ, ਪੈਂਤੀਸ ਅਖਰੀ, ਕਵਿੱਤ ਬਾਰਾਂ ਮਾਂਹ, ਸ਼ਹੀਦ ਬਿਲਾਸ, ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਆਦਿ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ।

ਸੰਮਤ ੧੯੨੮ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭਾਣਾਂ ਵਰਤਾਕੇ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਗਮਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਨੀ ਸੋ ਬਤਾਲੀ ਵਿਚ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਆਏ। ਭਾਵ ਚੌਦਾਂ ਸਾਲਾਂ ਪਿਛੋਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਓਦੋਂ ਅਜੇ ਤੱਤਾ ਘਾ ਸੀ, ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੇ ਕਲੇਜੇ ਨੂੰ ਲਗੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਆਪਦਾ ਨਗਰ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਨੂੰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੇ ਇਤਹਾਸ ਦਾ ਮਸਾਲਾ ਬਹੁਤ ਸੁਖੇਨ ਤੀਕੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਆਪ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਲਗਨ ਵੀ ਅਦੁਤੀ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ

ਕਈ ਵਾਰ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਭਾਗਜ਼ ਹਾਸਲ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਬਿਨਾਂ ਇਤਹਾਸਕ ਚਰਚਾ ਤੋਂ ਆਪ ਦੂਜੀ ਗਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ। ਏਨੀਂ ਲਗਨ, ਏਨਾਂ ਉਤਸ਼ਾਹ ਆਪ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਘਟ ਬੰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਵੇਖਿਆ ਹੈ। ਜੇ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਅਪਣੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਹੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਹਾਸ ਦੀ ਖੋਜ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਾਰੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਬੜੀ ਗਲ ਨਹੀਂ।

ਆਪ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਤੀਕਾ ਵੀ ਬੜਾ ਗਜ਼ਬ ਦਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਪਿੰਡ ਜਾਣਾਂ ਨਾਲੇ ਪੁਰਾਣੇ ਭਾਂਡਿਆਂ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਕਰਨੀ, ਨਾਲੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਆਦੁਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨਾਂ।

ਆਪਦੇ ਵੱਡੇ ਸਪੁੱਤ੍ਰ ਸੰਤ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੋ ਕਿ ਬੜੇ ਸਾਧੂ ਸੁਭਾ, ਸ਼ਾਂਤਿ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ, ਨਾਮ ਜਪਨ ਵਾਲੇ ਨੌ-ਨਿਹਾਲ ਸਨ। ਭਾਂਡਿਆਂ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਜਾਚ ਸਿੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਜਗਾਧਰੀ ਗਏ। ਜਿਸ ਠਠਿਆਰ ਦੇ ਸ਼ਗਿਰਦ ਬਣੇ, ਉਸਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ-ਸਾਹਿਬ ਲਿਆਕੇ ਸਿੰਘ ਸਜਾਯਾ, ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਲਿਆਂਦਾ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਆਪਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਲਿਖਯਾ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਉਤੇ ਬੜਾ ਸਖਤੀ ਦਾ ਦੌਰ ਦੌਰਾ ਸੀ। ਕਨੇਡੀਅਨ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਆਜ਼ ਦੀ ਦਾ ਬਿਗਲ ਬਜਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਸੁ: ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ ਜਿਹੇ ਕਈ ਹੋਨਹਾਰ ਨੌ-ਨਿਹਾਲ ਹੱਸ ਹੱਸਕੇ ਸ਼ਹੀ-

ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਜੇ ਜ਼ਰਾ ਕੁ ਵੀ ਸ਼ੱਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕੁਝ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਤੜਪ ਏ, ਤਾਂ ਉਹ ਬਟ ਕਾਲੇ ਪਾਣੀ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਜਾਂ ਫਾਸੀ ਦੇ ਤਖ਼ਤੇ ਤੇ ਲਟਕਾਯਾ ਜਾਂਦਾ। ਏਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ, ੧੯੧੪-੧੫, ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦਾ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਇਤਹਾਸ ਲਿਖਣਾ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦਾ ਹੀ ਹੋਂਸਲਾ, ਹਿੰਮਤ ਅਤੇ ਦਲੇਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਸੀ। ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਜੇ ਕੁਝ ਇਤਹਾਸਕ ਗਲਤੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਸਚਿਆਈ ਏਨੀ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਦਾਦ ਹਰ ਇਕ ਇਤਹਾਸ ਦੇ ਵਿਦਯਾਰਥੀ ਨੂੰ ਅਵਸ਼ਜ਼ ਦੇਣੀ ਪੈਂਦੀ ਏ।

ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਵਿਚ ਜੋ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਦਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਣਿਆ ਏ, ਇਸਦੇ ਬਨਾਉਣ ਵਿਚ ਆਪਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਹੱਥ ਸੀ। ੨੦ ਮਾਘ ਸੰਮਤ ੧੯੭੭ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਸਹੇਵੇ ਸਾਹਿਬ (ਬੀਕਾਨੇਰ) ਜਦ ਇਕ ਸੌ ਇਕ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਵੀ ਸਹੇਵੇ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਵਾਰ ਸਹਿਤ ਹਾਜ਼ਰ ਸਨ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਹਾਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਆਪ ਨੇ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਆਪਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਟੀਕਾ, ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਦੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ, ਸੰਮਨ ਮੂਸਨ ਗੁਰਗੱਦੀ, ਸਾਕਾ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਆਦਿਕ ਕਈ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਸਨ, ਜੇਹੜੀਆਂ ਅਜ ਵੀ ਬੜੀ ਸਤਿਕਾਰ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਨਾਲ ਦੇਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਦੁੱਖ ਨਾਲ ਕਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ੨੬

ਮਾਘ ਸੰਮਤ ੧੯੮੫ ਦਿਨ ਵੀਰਵਾਰ, ਮੁਤਾਬਿਕ ੭ ਫਰਵਰੀ ੧੯੨੯ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦਾ ਇਤਹਾਸਕਾਰ ਸੂਰਗ ਵਾਸ ਹੋ ਗਿਆ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਘਾਟੇ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਜੋ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁਚਾਇਆ ਹੈ ਉਹ ਕਦੀ ਵੀ ਨਾ ਪੂਰਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਸੰਤ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੜੇ ਉਤਸ਼ਾਹੀ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਨਾਲ ਦਿਲੀ ਪਿਆਰ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਹਸ ਮੁਖ ਬੀਬੇ ਜਿਹੇ ਨੌ-ਜਵਾਨ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬੜੀ ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ ਕਦਮ ਤੇ ਤੁਰਦੇ ਹੋਏ ਪੰਥ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸਦਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ।

ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਛੁਹ

ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਛੁਹ ਜੀਵਨ ਬਖਸ਼ੇ,
ਦੁਖੀਏ ਸੁਖੀ ਬਣਾਵੇ।
ਨਾਮ-ਸਿਤਾਰ ਮਸਤ ਕਰ ਦੇਵੇ,
ਰੱਬੀ ਗੀਤ ਜਦ ਗਾਵੇ।
ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਬਚਨ ਅਲਾਵਨ ਬਹਿ ਜਦ
ਝੁਮਣ ਸਭ ਨਰ ਨਾਰੀ;
ਧੂੜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਿਖੜੇ ਮਾਰਗ,
ਪਲ ਵਿਚ ਕੱਟਦੀ ਜਾਵੇ।

(ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਪੰਛੀ)

ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸੰਤ ਸੁੱਧ ਸਿੰਘ ਜੀ

(ਗਿਆਨੀ ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੱਛੀ ਦੀ ਲੰਬਣੀ ਅੰਕਿਤ)

ਆਪ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਮਤ ੧੯੦੦ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਬਗਲੀ, ਜ਼ਿਲਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ਸ੍ਰ. ਸੁਖਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ।

ਆਪ ਪਹਿਲਾਂ ਡੇਂ ਹੀ ਬੜੇ ਦਾਨਾਅ ਤੇ ਨਿਰਭੇ ਪੁਰਸ਼ ਸਨ।

੧੯੧੮ ਵਿਚ ਆਪ ਨੇ ਅਪਣੇ ਵਡੇ ਭਾਤਾ ਵਜ਼ੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਜਾਕੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਭਜਨ ਪੁਛਿਆ। ਬੱਸ! ਉਸੇ ਹੀ ਦਿਨ ਤੋਂ ਆਪ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਆ ਗਈ, ਨਾਮ ਦੀ ਰੰਗਣ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਗਏ।

ਆਪ ਦਾ ਨਿਤ-ਕਰਮ ਏਹ ਸੀ—ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਸਵੇਰੇ ਦੋ ਬਜੇ ਉਠਕੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ, ਸਮਾਧੀ ਸਥਿਤ ਹੋਕੇ ਭਜਨ ਕਰਨਾ, ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹੇ ਤੋਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨਾ, ਜੈਸਾ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ—“ਫਿਰ ਚੜ੍ਹੇ ਦਿਵਸ ਗੁਰਬਾਣੀ ਗਾਵੇ ਬਹਦਿਆਂ ਉਠਦਿਆਂ ਹਰਿ ਨਾਮ ਧਿਆਵੈ।” ਗਲ ਕੀ! ਆਪ ਦਾ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਭਜਨ-ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਹੀ ਬਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸੂਬਾ ਲਖਾ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਜੋ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ੨੨ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਨ) ਦਾ ਆਪ ਨਾਲ ਖਾਸ ਪਿਆਰ ਸੀ। ਆਪ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਿਵਾਸ-ਸਥਾਨ ਦੇ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਸਨ।

ਆਪ ਅਪਣੀ ਡਿਊਟੀ ਦੇ ਏਨੇ ਪੱਕੇ ਸਨ, ਕਿ ਹੋਰ ਕੰਮ ਭਾਵੇਂ ਰਹਿ ਜਾਣ, ਪਰ ਡਿਊਟੀ ਪੂਰੀ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਸਨ।

ਇਕ ਵੇਰਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਕਿ ਪਿੰਡ ਬਿਸ਼ਨ ਪੁਰੇ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਦੀਵਾਨ ਸਹਿਆ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਵਿਰਾਜਮਾਨ ਸਨ। ਦੀਵਾਨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਦ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਇਕ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਚਲੇ ਗਏ ਤੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, ਸਾਨੂੰ ੩ ਘੰਟੇ ਤਕ ਕੋਈ ਨ. ਬੁਲਾਵੇ। ਸੰਤ ਸੁੱਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੇ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਮੁਕਰਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਠੀਕ ਇਸੇ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਹਥਿਆਰ ਬੰਦ ਅਫਸਰ ਤੇ ਜਾਗੀਰਦਾਰ ਸਰਦਾਰ ਆ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਕਮਰੇ ਅੰਦਰ ਜਾਣਾ ਚਾਹਿਆ, ਪਰ ਸੰਤ ਸੁੱਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਵਲੋਂ ਅੰਦਰ ਜਾਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਸਰਦਾਰ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਅੰਦਰ ਜਾਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਲਗੇ ਪਰ ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤਕ ਮੇਰੇ ਸ਼੍ਰੀਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਣ ਹਨ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦਿਆਂਗਾ। ਸਰਦਾਰ ਕਹਿਣ ਲਗੇ ਏਹ ਕੋਈ ਰਾਜਾ ਮਹਾਰਾਜਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਤੇ ਏਸ ਤਰਾਂ ਪਹਿਰੇ ਲਾਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਏਹ ਕਹਿਣ ਦੀ ਹੀ ਦੇਰ ਸੀ—ਅੰਦਰੋਂ ਅਵਾਜ਼ ਆਇਆ ਕਿ ਮੈਂ ਰਾਜਾ

ਮਹਾਰਾਜਾ ਤਾਂ ਬੇਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਪਰ ਉਹਨਾਂ
ਚਾ ਦਲੀਆ ਬਣਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹਾਂ। ਸੰਤ
ਸੁਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਕਿ
ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਆ ਜਾਣ ਦਿਓ।
ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਤ
ਸੁਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅੰਦਰ
ਚਲੇ ਜਾਣ ਦਿਤਾ। ਜਾਂ ਅੰਦਰ ਗਏ, ਕੀ
ਵੇਖਦ ਹਨ ਕਿ ਕਮਰਾ ਬਿਲਕੁਲ ਖਾਲੀ
ਪਿਆ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅਲੋਪ ਹੋ
ਗਏ। ਮਕਾਨ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਸ਼ਾਂ-ਸ਼ਾਂ ਦੀ
ਅਵਾਜ਼ ਆਵੇ। ਇਹ ਕੇਤਕ ਵੇਖਕੇ ਸਰ-
ਦਾਰ ਭਯ-ਭੀਤ ਹੋ ਗਏ। ਸੰਤ ਸੁਧ
ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਡਿਗਕੇ ਭੁਲ ਬਖ-
ਸ਼ੋਣ ਲਗੇ। ਸੰਤ ਜੀ ਅਤੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤ
ਦੇ ਅਰਜ਼ ਕਰਨ ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ
ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ ਤੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ਕੇ ਨਾਮ
ਦਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸ੍ਰੀ
ਨਾਨੂ ਸਿੰਘ ਰਈਸ ਤੇ ਜਾਗੀਰਦਾਰ,
ਸਢੇਰੇ ਦੇ ਸਨ। ਜੋ ਅੰਤ ਤਕ ਸੰਤ ਸੁਧ
ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਬੜਾ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ
ਰਹੇ ਹਨ।

ਸੰਮਤ ੧੯੨੩ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ
ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਨੰਦ ਪੁਰ ਦੇ ਹੋਲੇ ਗਏ।
ਉਸ ਵੇਲੇ ਆਪ ਨਾਲ ੨੦ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ
ਲਗ ਭਗ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਸਨ। ਹੋਲਾ
ਮਹੱਲਾ ਕਰਕੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਪਸ
ਆ ਗਏ। ਕੁਝ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਤੰਬੂ ਵਗੈਰਾ
ਸਾਮਾਨ ਸਾਂਭਣ ਲਈ ਓਥੇ ਛਡਿਆ
ਗਿਆ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸੰਤ ਸੁਧ ਸਿੰਘ
ਜੀ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਜਦ ਸਿੰਘ ਸਾਮਾਨ
ਲਦ ਰਹੇ ਸਨ, ਕੁਝ ਕੁ ਨਿਹੰਗਾਂ ਨੇ
ਮਖੌਲ ਦੇ ਤੌਰ ਪਰ ਕਿਹਾ ਕਿ—“ਤੁਹਾਡਾ

ਗੁਰੂ, ਜੋ ਮੁਸਲਮਾਨ ਔਰਤ ਦਾ ਚੇਲਾ ਬੇ,
ਓਹ ਤਾਂ ਚਲਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ
ਨਹੀਂ ਗਏ। ਤੁਸੀਂ ਜਦ ਮੁਸਲਮਾਨੀ
ਕਲਾਮ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੋ ਫਿਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੀ
ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ?”

ਸੰਤ ਸੁਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਪੁਣ ਕੀਤਾ
ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਜਦ ਤਕ ਮੇਰੀ ਦੇਹ ਵਿਚ
ਪ੍ਰਾਣ ਹਨ ਮੈਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ
ਸੁਣਕੇ ਬੁਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗਾ। ਸੰਤ
ਜੀ ਨੇ ਨਿਹੰਗਾਂ ਨੂੰ ਕਰਾਰੀਆਂ ਕਰਾਰੀਆਂ
ਸੁਣਾਈਆਂ। ਨਿਹੰਗ ਡਾਂਗਾਂ ਲੈਕੇ ਸੰਤ
ਜੀ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਆਏ। ਅਗੋਂ ਸੰਤ ਸੁਧ
ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੋ ਕਿ
ਗੜ੍ਹੀ ਜ਼ਿਲਾ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਨਿਵਾਸੀ ਸਨ,
ਵੀ ਮੁਕਾਬਲੇ ਲਈ ਡੱਟ ਗਏ। ਦੋਹਾਂ
ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੇ ਪਿੱਠਾਂ ਜੋੜ ਲਈਆਂ ਤੇ ਓਹ
ਡਾਂਗ ਚਲਾਈ ਕਿ ਧਰਤੀ ਲਹੂ ਨਾਲ
ਰੰਗੀ ਗਈ। ਦੋਹਾਂ ਨੇ ੨੯ ਆਦਮੀ
ਫੱਟੜ ਕੀਤੇ। ਸਾਰਾ ਮੇਲਾ ਅਗੇ ਲਾ
ਲਿਆ। ਪੁਲਿਸ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ
ਸੀ ਕਿ ਨਿਹੰਗਾਂ ਦੀ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਤੀ ਹੈ
ਇਸ ਕਰਕੇ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ
ਨ ਕਿਹਾ।

ਸੰਤ ਸੁਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤਾਂ ਇਸ ਹੀ
ਜਗਹ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਜਾਣਾ ਚਾਹਦੇ ਸਨ ਪਰ
ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦੁਆਰਾ ਆਪ ਤੇ
ਨਿਹੰਗਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਵਾਰ ਕਾਰਗਰ ਨ
ਹੋਇਆ।

ਸੰਤ ਸੁਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਏਹ ਤੀਬਰ
ਇੱਛਾ ਸੀ ਕਿ ਏਹ ਸਰੀਰ ਧਰਮ-ਯੁਧ
ਵਿਚ ਹੀ ਲਗ ਜਾਵੇ।

ਜਿਥੇ ਆਪ ਸ਼ੂਰਬੀਰ ਸਨ, ਓਥੇ

ਭਜਨਾਨੰਦੀ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਵੀ ਸਨ। ਜਦ ਆਪ ਸਮਾਧੀ ਲਾਕੇ ਭਜਨ ਕਰਨ ਲਗ ਜਾਂਦੇ, ਸਾਰਾ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਬੈਠੇ ਰਹਿੰਦੇ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਦੇਸ ਚਲੇ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਆਪ ਹਰ ਵੇਲੇ ਹੀ ਵੇਰਾਗ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ। ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਰੋ-ਰੋ ਕੇ ਅਖੀਆਂ ਗਾਲ ਲਈਆਂ। ਸ੍ਰੀਰ ਸੁੱਕਕੇ ਪਿੰਜਰ ਰਹਿ ਗਿਆ।

ਇਕ ਵਾਰ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ—ਧੀਰਜ ਰਖੋ, ਮੈਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਆਵਾਂਗਾ। ਜਿੰਨਾਂ ਚਿਰ ਗੁਰੂ ਗਰੀਬ ਦੇ ਗਲ ਤੋਂ ਛੁਰੀ ਨਹੀਂ ਲਹਿੰਦੀ, ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਵਰਤਦਾ, ਓਨਾਂ ਚਿਰ ਏਹ ਸਰੀਰ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।

ਸੰਤ ਸੁਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਤਨ, ਮਨ ਤੇ ਧਨ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਬੜੀ ਹੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਲਗਾਤਾਰ ੧੫ ਸਾਲ ਨਹਿਰ ਤੇ ਰਹਿਕੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਮਾਲ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।

ਇਕ ਵੇਰਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਕਿ ਸੰਤ ਸੁਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਪਣੇ ਪਿੰਡ, ਸੜਕ ਦੇ ਪਾਸ ਖੂਹ ਤੇ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਅਚਾਨਕ ਮਾਛੀ-ਵਾੜੇ ਦੇ ਚਾਰ ਬੁੱਚੜ, ਚਾਲੀ ਦੇ ਕਰੀਬ ਗਾਈਆਂ ਲਈ ਲੰਘ ਰਹੇ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ ਬੁਚੜਾਂ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਗਊਆਂ ਦੀ ਜਾਨ ਬਚਾਣਾਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ, ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਗਊਆਂ ਦਾ ਮੁਲ ਲੈਕੇ ਗਊਆਂ ਮੈਨੂੰ ਦੇ ਦਿਓ। ਬੁਚੜਾਂ ਕਿਹਾ, ਕਲ ਈਦ ਹੈ ਅਸਾਂ ਗਊਆਂ ਜ਼ਿਬਹ ਕਰਕੇ ਈਦ ਮਨੋਣੀ ਹੈ। ਸੰਤ ਜੀ ਕਿਹਾ, ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ

ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਢ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ।

ਹਾਲਾਂ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੇ ਆਕੇ ਆਖਿਆ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਬੁੱਚੜਾਂ ਨੂੰ ਵੱਢਕੇ ਗਊਆਂ ਬਚਾ ਲਈਆਂ ਹਨ ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਪਿਛੇ ਵੀ ਦੋ ਕੂਕੇ ਸਨਧਬੱਧ ਹੋਏ ਗਊਆਂ ਦੀ ਰਖਯਾ ਲਈ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਬੁਚੜਾਂ ਨੇ ਇਹ ਗਲ ਸੁਣੀ ਤਦ ਗਊਆਂ ਨੂੰ ਓਥੇ ਹੀ ਛੱਡ ਉੱਠ ਨਸੇ। ਸੰਤ ਸੁਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਗਊਆਂ ਅਪਣੇ ਵਾੜੇ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹ ਲਈਆਂ।

ਪਿੰਡ ਦੇ ਨੰਬਰਦਾਰ ਨੇ ਥਾਣੇ ਇਤਲਾਹ ਜਾ ਦਿਤੀ ਕਿ ਸੁਧ ਸਿੰਘ ਕੂਕੇ ਨੇ ਚਾਰ ਬੁਚੜ ਮਾਰਕੇ ਦੱਬ ਦਿਤੇ ਹਨ ਤੇ ਗਊਆਂ ਓਹਨਾਂ ਕੋਲੋਂ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਖੋਹ ਲਈਆਂ ਹਨ। ਥਾਣੇਦਾਰ ਨੇ ਸੁਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਸੰਤ ਸੁਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਥਾਣੇ ਆਕੇ ਏਹ ਬਿਆਨ ਦਿਤੇ ਕਿ ਗਊਆਂ ਮੈਂ ਮੁਲ ਲਈਆਂ ਹਨ। ਬੁਚੜ ਪੈਸੇ ਲੈਕੇ ਘਰੇ ਘਰੀ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ। ਥਾਣੇਦਾਰ ਨੇ ਕਿਹਾ—ਰਸੀਦ ਕਿਥੇ ਹੈ? ਸੁਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਜੇ ਕੁਝ ਸੋਚ ਹੀ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਇਕ ਅਜਨਬੀ ਸਿਖ ਰਸੀਦ ਲੈਕੇ ਆ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ। ਥਾਣੇਦਾਰ ਨੇ ਰਸੀਦ ਵੇਖੀ। ਪੜ੍ਹਕੇ ਮਿਸਲ ਵਿਚ ਰਖ ਲਈ ਤੇ ਸੰਤ ਸੁਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ।

ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਅਜੇਹੇ ਕਈ ਕਾਰਨਾਮੇ ਹਨ ਜੋ ਸਥਾਨਾਭਾਵ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਲਿਖੇ ਜਾਰਹੇ। ਆਪਸੰਮਤ ੧੯੭੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਅਪਣੇ ਪਿੰਡ ਬਗਲੀ ਵਿਚ ਹੀ ਸ੍ਰਰਗ ਵਾਸ ਹੋ ਗਏ।

ਸੰਤ ਚੇਤ ਸਿੰਘ ਜੀ

(ਗਿਆਨੀ ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਪੰਛੀ ਜੀ ਦੀ ਕਲਮ ਤੋਂ)

ਆਪ ਦਾ ਜਨਮ ੧੯੪੧ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਮਾਤਾ ਚੰਦ ਕੌਰ ਜੀ ਦੀ ਕੁਖੋਂ ਪਿੰਡ ਭਾਗੋਵਾਲ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ।

ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜਦ ਆਪ ਜਵਾਨ ਹੋਏ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਵੀ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਦਾ ਕੰਮ ਸੰਭਾਲ ਲਿਆ। ਆਪ ਦੇ ਵਡੇ ਭਰਾ ਦਾ ਨਾਮ ਮੂਲਾ ਸਿੰਘ ਸੀ।

ਆਪ ਮਾਸ ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਆਦੀ ਸਨ।

ਆਪ ਦਾ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ, ਪਿੰਡ ਭਾਗੋਵਾਲੀ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਨਿਵਾਸੀ ਭਾਈ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸਪੁਤੀ ਬੀਬੀ ਪ੍ਰਸਿੰਨ ਕੌਰ ਨਾਲ ਹੋਯਾ।

ਇਕ ਵੇਰਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਸਰ੍ਹੋਂ ਪੁਟ ਦੇ ਹੋਏ ਪੇਂਡੂ ਗੀਤ ਗਾ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਅਚਾਨਕ ਬਾਬਾ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭੋਇਵਾਲੀ ਵਾਲੇ ਤੇ ਸੰਤ ਕਿਰਪਾ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਮਲਿਆਂ ਵਾਲਾ) ਆ ਗਏ ਬਾਬਾ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਗੀਤ ਸੁਣਕੇ ਆਖਿਆ “ਗੁਰਮੁਖਾ! ਤੇਰਾ ਕੋਹੋ ਜੇਹਾ ਸੁੰਦਰ ਮੁਖੜਾ ਏ ਤੇ ਕੇਹਾ ਸੋਹਣਾ ਜਵਾਨ ਏ। ਜੇ ਤੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਗਾਵੇਂ ਤਦ ਤੇਰਾ ਤੇ ਤੇਰੀਆਂ ਕੁਲਾਂ ਦਾ ਉਧਾਰ ਕਿਉਂ ਨ ਹੋ ਜਾਵੇ।”

ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਿਆਰ-ਭਰੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਦਾ ਆਪ ਜੀ ਤੇ ਏਨਾ ਅਸਰ ਹੋਯਾ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਕੰਮ ਛੱਡ ਦਿਤਾ ਤੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ

ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਬੜੇ ਚੰਗੇ ਭਾਗ ਹਨ ਜੋ ਆਪ ਜੇਹੇ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪਾਵਨ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਏ ਹਨ। ਆਪ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਜਾਚ ਦਸੋ ਤਾਂਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਜਨਮ ਸਫਲਾ ਕਰ ਸਕਾਂ।

ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ ਕਿ ਭਜਨ ਪੁਛਕੇ ਸ੍ਵਾਸ ਸ੍ਵਾਸ ਕਰਿਆ ਕਰੋ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪ ਹੀ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨੀ ਆ ਜਾਵੇਗੀ।

ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਤੋਂ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਭਜਨ ਪੁਛ ਲਿਆ ਤੇ ਰੰਗਣ ਚੜ੍ਹ ਗਈ। ਅੰਤਰ ਆਤਮੇ ਦੀ ਸੋਝੀ ਹੋ ਆਈ। ਆਪ ਨੂੰ ਇਹ ਅਨੁਭਵ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ ਦੀਆਂ ਉਡਾਰੀਆਂ ਲਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਅਜ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਆਪ ਨੂੰ ਬੜੀ ਫਿਕੀ ਜੇਹੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਣ ਲਗ ਪਈ। ਅਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਇਕ ਦਮ ਪਲਟਾ ਆਯਾ ਵੇਖ ਆਪ ਖੁਦ ਹੈਰਾਨ ਜੋਹੇ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਆਪ ਨੂੰ ਏਹ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਥੇ ਹਾਂ। ਕਿੰਨਾਂ ਚਿਰ ਆਪ ਏਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਰਹੇ। ਜਦ ਆਪ ਨੂੰ ਹੋਸ਼ ਆਈ ਤਦ ਓਥੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਆਪ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਖੁਦ ਬਖੁਦ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਪਾਵਨ ਧੁਨਿ ਨਿਕਲ ਰਹੀ ਸੀ।

ਇਸਤੋਂ ਬਾਦ ਆਪ ਨੇ ਕਛਹਿਰੇ ਪਹਿਨੇ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਆਏ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਆਪ

ਸਦਾ ਲਈ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ-ਚਰਨਾਂ ਦੇ। ਸ਼ੈਦਾਈ ਹੋ ਗਏ। ਨਿਤਨੇਮ ਬੜ ਗਿਆ। ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਉਠਣਾਂ, ਨਾਮ ਸਿਮਰਣ ਵਿਚ ਲਿਵਲੀਨ ਹੋਣਾਂ, ਚੜ੍ਹੇ ਦਿਵਸ ਗੁਰਬਾਣੀ ਗਾਵਣੀ।

ਆਪ ਨੇ ਇਸ ਤੋਂ ਕੁਛ ਕਾਲ ਬਾਦ ਸੰਤ ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੰਤ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੰਤ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬਾਬਾ ਠਾਕਰ ਜੀ ਨਾਲ ਰਲਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਅਰੰਭ ਦਿਤਾ।

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕਾਰ ਵੀ ਕਰਨਾ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵੀ ਕਰਨਾ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਦੀਵਾਨ ਸਜਾਣੇ ਤੇ ਸਵੇਰੇ ਕੰਮ ਤੇ ਚਲੇ ਜਾਣਾਂ।

ਆਪ ਜਿਸ ਪਿੰਡ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਜਾਂਦੇ ਉਸ ਪਿੰਡ ਦਾ ਜਲ ਪਾਣੀ ਤਦ ਛਕਦੇ ਜਦ ਕਿ ਉਹ ਮਾਸ, ਸ਼ਰਾਬ ਆਦਿ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਛੱਡ ਕੇ ਭਜਨ ਪੁਛ ਲੈਂਦੇ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੇ ਸੇਵਕ ਬਣ ਜਾਂਦੇ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਸਿਖ ਨੇ ਆਪਨੂੰ ਸ੍ਰੀਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਲੰਗਰ ਵਾਸਤੇ ਮਾਇਆ ਦੇਣੀ ਤਦ ਆਪ ਨੇ ਕਹਿਣਾ— ‘ਮੈਂ ਗਰੀਬ ਸਿਖ ਹਾਂ, ਮੈਥੋਂ ਕਿਤੇ ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ ਨਾ ਵਰਤੀ ਜਾਵੇ, ਤੁਸੀਂ ਆਪੇ ਹੀ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿਓ।’ ਏਹ ਨਿਯਮ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨਿਭਾਇਆ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਅਰਦਾਸ ਕਰੋਣੀ ਤਦ ਵੀ ਉਥੇ ਹੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਵੰਡ ਦੇਣੀ। ਘਰ ਇਕ ਪੈਸਾ ਵੀ ਨ ਲਿਆਂਦੇ।

ਆਪ ਬਿਲਕੁਲ ਅਨਪੜ੍ਹ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਏਨੇ ਅਨੁਭਵੀ ਸਨ ਕਿ ਆਪ

ਨੇ ਕਈਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਦਯਾ ਪੜ੍ਹਾਈ।

ਆਪ ਬਾਵਜੂਦ ਜਥੇਦਾਰ ਹੋਣ ਦੇ ਜਥੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਬਸਤ੍ਰ ਤੇ ਸਾਜ ਸਾਮਾਨ ਆਪ ਹੀ ਚੁਕਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਸਿੰਘ ਸਜਣ ਤੋਂ ਚਾਰ ਸਾਲ ਬਾਦ ਆਪਦੀ ਧਰਮ ਪਤਨੀ ਸੂਰਗਵਾਸ ਹੋ ਗਈ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਭਾਣਾ ਮੰਨਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਆਪ ਨੇ ਇਕ ਅੱਥਰੂ ਵੀ ਨਾ ਡਿੱਗਣ ਦਿਤਾ।

ਆਪ ਦੇ ਘਰ ਦੋ ਲੜਕੇ ਹੋਏ, ਇਕ ਤਾਂ ਅਪਣੀ ਮਾਤਾ ਨਾਲ ਹੀ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਿਆ। ਦੂਜੇ ਸੰਤ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਭਾਗੋ ਵਾਲ) ਅਜ ਕਲ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀਸਾਹਿਬ ਨਿਵਾਸ ਰਖਦੇ ਹਨ ਜੋਕਿ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੀ ਤਨ, ਮਨ, ਧਨ, ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਆਪ ਪਾਸੋਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਨੂੰ ਬੜੀਆਂ ਆਸਾਂ ਹਨ। ਆਸ਼ਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਅਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ ਕਦਮ ਤੇ ਚਲਦੇ ਹੋਏ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦਾ ਅਮਲੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਕੇ ਲੋਕ ਸੁਖੀ ਤੇ ਪਲੋਕ ਸੁਹੇਲਾ ਬਨਾਣਗੇ।

ਸੰਤ ਚੇਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅੰਤਮ ਸਮੇਂ ਅਪਣੇ ਸਾਰੇ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਸੱਦਕੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਾਡੇ ਪੁੱਲੋਕ ਗਮਨ ਕਰਨ ਬਾਦ ਕਿਸੇ ਤਰਾਂ ਦਾ ਸ਼ੋਕ ਨ ਕਰਨਾ ਤੇ ਗੁਰਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਕ੍ਰਿਯਾ-ਕਰਮ ਕਰਵਾਣੇ। ਅਸੀਂ ਅਜ ਹੀ ਇਸ ਪੰਜ ਭੌਤਿਕ ਸ਼ਰੀਰ ਦਾ ਅੰਤ ਕਰ ਦੇਣਾ ਹੈ।

ਠੀਕ ਹੀ ਉਸੇ ਦਿਨ ਸੰਤ ਜੀ ਇਸ ਅਸਾਰ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਸ੍ਵਾਸ ੨ ਨਾਮ ਜਪਦੇ ਹੋਏ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅੰਦਰ ਸਚ ਖੰਡ ਜਾ ਬਿਰਾਜੇ।

ਇੱਕ ਅੰਗੀ ਨਾਟਕ—

ਬੁਰੇ ਦਾ ਭੁਲਾ

ਨਾਟਕ ਦੇ ਪਾਤ੍ਰ—

(ਚਕ੍ਰਵਰਤੀ ਜੀ)

ਸੰਤ—

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਵਰੋਸਾਏ,
ਸੰਤ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਛੂਤੀਏ।

ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ— ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਸਾਥੀ, ਸੰਤ,

ਲਾਲ ਸਿੰਘ— ਲਾਂਗਰੀ

ਡਾਕੂ, ਥਾਣੇਦਾਰ, ਸਿਪਾਹੀ, ਵਗੈਰਾ

ਝਾਕੀ— ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਇਕ ਕਮਰਾ। ਜੇ ਬੜਾ ਸਾਦਾ ਜੇਹਾ ਅਤੇ ਸਾਫ਼ ਸੁਥਰਾ, ਜ਼ਰੂਰੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਸਜਿਆ ਹੋਇਆ ਏ। ਸੱਜੇ ਅਰ ਖੱਬੇ ਦੋ ਬੂਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਬਾਰੀ, ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਆਦਮੀ ਲੰਘ ਸਕੇ। ਕਮਰੇ ਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਾ ਸਥਾਨ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਬੈਠਣ ਦੀ ਥਾਂ, ਜਿਸਦੇ ਕੋਲ ਕੁਝ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਇਕ ਚਾਂਦੀ ਦਾ ਗੜਵਾ ਪਿਆ ਏ। ਬਾਹਰ ਬਾਂਡੇ ਵਿਚ ਲਾਂਗਰੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਏ।

ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ— (ਲਾਂਗਰੀ ਨੂੰ) ਅਜੇ ਤੀਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ।

ਲਾਲ ਸਿੰਘ— ਜੀ ਨਹੀਂ, ਅੱਗ ਤੇ ਆਪ ਨੇ ਬਾਲੀ ਹੀ ਨਹੀਂ।

ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ— ਸਾਹਮਣੇ ਜਵਾਬ ਨ ਕਰ।

ਲਾਲ ਸਿੰਘ— ਬਹੁਤ ਅੱਛਾ, ਸੰਤ ਜੀ।

ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ— ਸੰਤ ਕਿਥੇ ਗਏ ਹਨ? ਕੀ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਕੁਝ ਦਸ ਨਹੀਂ ਗਏ।

ਲਾਲ ਸਿੰਘ— ਪਿੰਡ ਗਏ ਹਨ।

ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ— ਕਿਉਂ?

ਲਾਲ ਸਿੰਘ— ਆਂਹਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਕ ਮਾਈ ਬੀਮਾਰ ਏ, ਉਸਦਾ ਸਕਾ ਸਨਬੰਧੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਉਸਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਤੇ ਸੁਰਤ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।

ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ— ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਤਿਆਰ ਏ ਤਾਂ ਅੰਦਰੋਂ ਅਲਮਾਰੀ ਵਿਚੋਂ ਥਾਲ ਤੇ ਗਲਾਸ ਕੱਢ ਲਿਆ।

ਲਾਲ ਸਿੰਘ— ਥਾਲ ਤੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਗਲਾਸ ਵੀ ਸੰਤ ਨਾਲ ਲੈ ਗਏ ਹਨ, ਆਂਹਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮਾਈ ਦੇ ਘਰ ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਲਈ ਕੋਈ ਭਾਂਡਾ ਨਹੀਂ।

ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ— ਥਾਲ ਅਗੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦਿਤਾ, ਗਲਾਸ ਅਜ ਲੈ ਗਏ ਹਨ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਅਸੀਂ ਕਾਹਦੇ ਵਿਚ ਛਕਿਆ ਕਰਾਂਗੇ।

ਲਾਲ ਸਿੰਘ— ਏਹ ਇਕ ਲੋਹੇ ਦਾ ਬਾਟਾ ਤੇ ਹੈਗਾ ਜੇ।

ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ— ਏਹ ਵੀ ਸ਼ਾਇਦ ਕੱਲ ਨੂੰ ਨਾ ਰਹੇ। ਹੋਰ ਭਾਂਡੇ ਕਾਫੀ ਸਨ ਓਹ ਕਿਧਰ ਗਏ ?

ਲਾਲ ਸਿੰਘ— ਕੱਲ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਵੇਚ ਦਿਤੇ।

ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ— ਵੇਚ ਦਿਤੇ ? ਕਿਉਂ !

ਲਾਲ ਸਿੰਘ— ਆਂਹਦੇ ਸਨ ਇਕ ਬੜਾ ਗ਼ੀਬ ਸਿੱਖ ਏ, ਦਾਣਾ ਛੱਕਾ ਸਭ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੇ ਮੇਲੇ ਕਰਕੇ, ਲਾ ਦਿੰਦਾ ਏ, ਕੱਲ ਮਾਮਲਾ ਦੇਣਾ ਸੀ, ਪਟਵਾਰੀ ਆਂਹਦਾ ਸੀ, ਕਿ ਜਾਂ ਮਾਮਲਾ ਦਿਓ, ਜਾਂ ਜੇਹਲ ਕਬੂਲ ਕਰੋ। ਏਹ ਗੱਲ ਕਿਸੇ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਆ ਦੱਸੀ, ਓਹਨਾਂ ਭਾਂਡੇ ਵੇਚਕੇ ਰੁਪੇ ਉਸ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਮਾਮਲਾ ਦੇਣ ਲਈ ਜਾ ਦਿਤੇ।

ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ— ਇਸ ਤਰਾਂ ਤੇ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਚਣਾ, ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਗ਼ੀਬਾਂ ਦਾ ਘਾਟਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਓਹਨਾਂ ਮੰਗਦਿਆਂ ਰਹਿਣਾ ਹੈ, ਏਹਨਾਂ ਹਟਣਾਂ ਨਹੀਂ। ਅਸੀਂ ਕੀ ਕਰਾਂਗੇ। ਘਟ ਤੋਂ ਘਟ ਸਾਨੂੰ ਪੁਛ ਤੇ ਲਿਆ ਕਰਨ, ਜੇ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਪੈਸੇ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਅੱਜ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਭੁਖੇ ਮਰਦੇ। ਆਪ ਤੇ ਅਸੀਂ ਬੇਰ ਤੇ ਗ਼ਾਜ਼ਰਾਂ ਖਾ-ਖਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਪਏ, ਪਰ ਏਹ ਜੋ ਕੁਝ ਮਿਲਦਾ ਏ, ਗ਼ੀਬਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਮੈਨੂੰ ਤੇ ਡਰ ਏ ਮੇਰੀ ਏਹ ਨਿਸ਼ਾਨੀ (ਚਾਂਦੀ ਦਾ ਗੜਵਾ) ਵੀ ਅਜ ਕਲ ਦਾ ਹੀ ਪਰਾਹੁਣਾ ਏ।

(ਸਜੇ ਪਾਸੇ ਦੇ ਬੂਹੇ ਰਾਹੀਂ ਸੰਤ ਅੰਦਰ ਆਂਦੇ ਹਨ)

ਸੰਤ— ਬਾਹਰ ਬੜੀ ਸਰਦੀ ਏ, (ਲਾਂਗਰੀ ਨੂੰ) ਲਾਲ ਸਿੰਘ ? ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ ਏ ਕਿ ਨਹੀਂ ? ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਛਕ ਲਿਆ ?

ਲਾਲ ਸਿੰਘ— ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਛਕਾ ਦਿਤਾ ਏ, ਤੁਸੀਂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰੋ, ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕੋ।

ਸੰਤ— ਮੈਨੂੰ ਤੇ ਭੁਖ ਨਹੀਂ, ਤੂੰ ਛਕ ਲੈ।

ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ— ਕਿਉਂ, ਅਪਣੇ ਹਿਸੇ ਦਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੇਣਾ ਹੋਣਾ ਏ ? ਛਕਦੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ? ਆਟਾ ਕਾਫੀ ਏ, ਆਪ ਦੇ ਛਕਣ ਪਿਛੋਂ ਵੀ ਬਚ ਰਹੇਗਾ। ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰੋ।

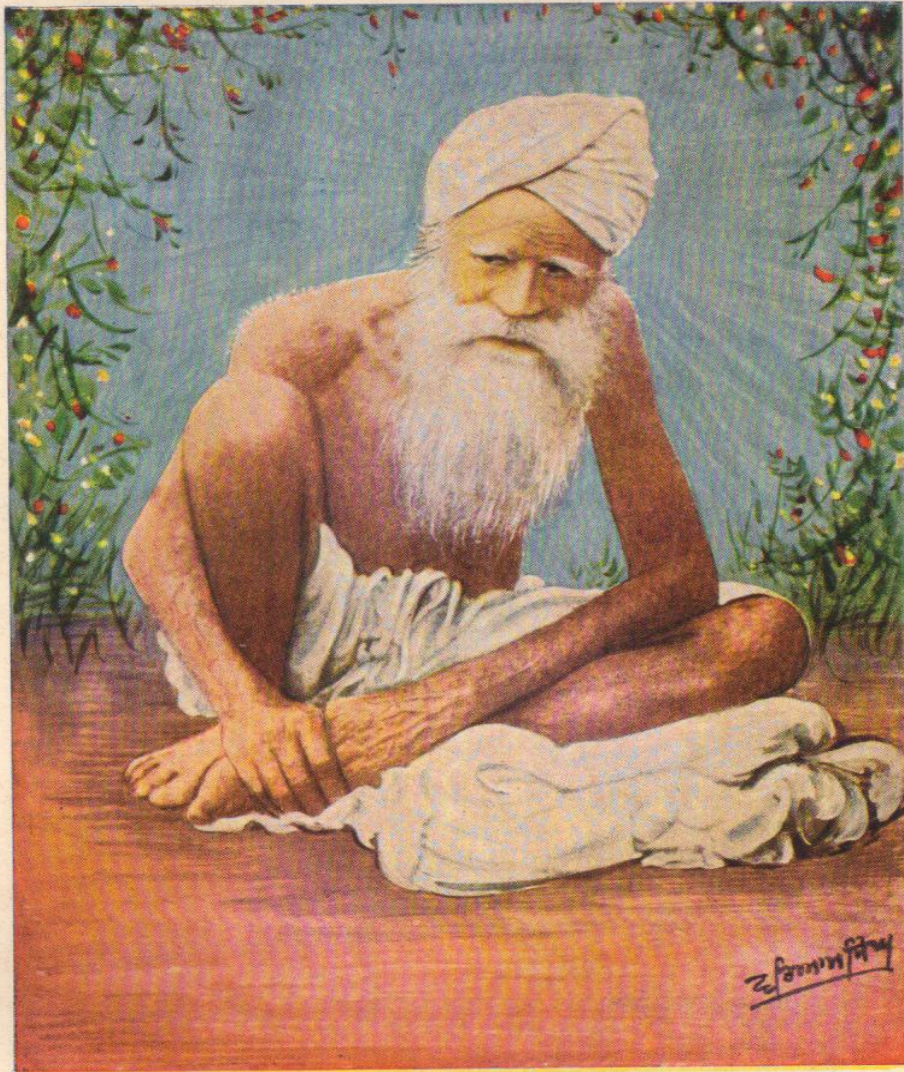
ਸੰਤ— ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਅੱਜ ਤੀਸਰੇ ਪਹਿਰ ਗ਼ਾਜ਼ਰਾਂ ਖਾਧੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਭੁੱਖ ਨਹੀਂ ਲੱਗੀ।

ਲਾਲ ਸਿੰਘ— ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਹੁਕਮ ਹੈ।

ਸੰਤ— ਕੁਝ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦੇ ਪਕਾਕੇ, ਅਲਮਾਰੀ ਵਿਚ ਰਖ ਦੇ, ਪਰਸੋਂ ਰਾਂਤੀ

ਸਤਿਨਾਮ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ

ਬੀਤ ਰਾਗ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਮਹਾਨ ਆਤਮਾ ਜੋਗੀਰਾਜ ਸੰਤ
ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਚਵਿੰਡੇ ਵਾਲੇ ।

ਇਕ ਰਾਹੀ ਪੁਸ਼ਾਦੇ ਖੁਣੇਂ ਭੁਖਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਲੰਗਰੇਂ ਕੋਈ ਭੁੱਖਾ ਨਾ ਜਾਇ। ਬਾਕੀ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾ, ਅਤੇ ਭੋਲੇ ਚਮਾਰ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਆ, ਅੱਜ ਓਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਇਕ ਦਾਣਾ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਬਾਲ ਬੱਚਾ ਸਭ ਭੁੱਖਾ ਬੈਠਾ ਏ।

ਲਾਲ ਸਿੰਘ— ਬਹੁਤ ਅੱਡਾ, ਸੰਤ ਜੀ!

(ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਲਈ ਬੂਹਾ ਖੋਲ੍ਹਦਾ ਏ, ਅਤੇ ਠੰਢੀ ਹਵਾ ਦਾ ਇਕ ਝੋਕਾ ਅੰਦਰ ਆਂਦਾ ਏ)

ਸੰਤ— ਲਾਲ ਸਿੰਘ! ਏਹ ਲੈ, ਮੇਰੀ ਲੋਈ ਉਤੇ ਲੈ ਜਾ, ਬਾਹਰ ਠੰਢ ਬੜੀ ਏ।

ਲਾਲ ਸਿੰਘ— ਨਹੀਂ, ਨਹੀਂ, ਤੁਸੀਂ ਰਖੋ, ਮੇਰਾ ਸੁਖ ਏ।

ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ— ਓਹ ਗੁਰੂ ਠੰਢ ਦੀ ਕੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕਰਦਾ ਏ।

ਸੰਤ— ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲੇ, ਇਸ ਲਈ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਏ ਬਾਹਰ ਕਿੰਨੀ ਠੰਢ ਏ। ਲਾਲ ਸਿੰਘ! ਲੋਈ ਉਤੇ ਲੈ ਲੈ। ਚਮਾਰਾਂ ਦੇ ਘਰ ਪੁਸ਼ਾਦੇ ਦੇਕੇ ਰਾਤੀਂ ਉਸ ਬੁੱਢੀ ਮਾਈ ਕੋਲ ਹੀ ਸੌਂ ਰਹੀਂ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਵਿਚਾਰੀ ਅਜ ਦੀ ਰਾਤ ਕੱਟਦੀ ਵੀ ਏ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਸਵੇਰੇ ਉਸਦੇ ਖੜਨ ਆਦਿ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਸ਼ਾਇਦ ਸਾਨੂੰ ਹੀ ਕਰਨਾ ਪਏ।

ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ— ਹੋਰ ਜੋ ਤੁਹਾਡਾ ਜੀ ਚਾਹੇ ਕਰਨਾ, ਪਰ ਮੇਰੇ ਵਡਿਆਂ ਦੀ ਅੰਤਮ ਨਿਸ਼ਾਨੀ, ਏਹ ਚਾਂਦੀ ਦਾ ਗੜਵਾ, ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾ ਦੇਣਾ। ਭਾਂਡੇ ਤੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਲੇਖੇ ਲਾ ਛੱਡੇ ਹਨ।

ਸੰਤ— ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਦੁਖ ਤੇ ਪੀੜ ਭਰੀ ਪਈ ਏ, ਖੇਦ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਘਟ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਸਹੈਤਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ।

(ਹੌਕਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ)

ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ— ਤੁਸੀਂ ਤੇ ਇਕ ਬਚੇ ਵਾਂਗ ਹੋ, ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਓਹਲੇ ਹੋਏ ਨਹੀਂ ਤੇ ਅਪਣੇ ਕਪੜੇ ਤੀਕ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਲਾਹ-ਲਾਹ ਦਿਤੇ ਨਹੀਂ, ਘਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਭਾਂਡੇ ਵੇਚ ਘੜੋ।

ਸੰਤ— ਧੰਨ ਭਾਗ, ਕਿਸੇ ਗ਼ੀਬ ਦੇ ਕੰਮ ਆਏ, ਏਨੇ ਭਾਂਡੇ ਅਸੀਂ ਕੀ ਕਰਨੇ ਸਨ।

ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ— ਰੋਟੀ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਰਖਕੇ ਖਾਧੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਏ, ਭਾਂਡਿਆਂ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਏ।

ਸੰਤ— ਇਕ ਸਿਖ ਮਾਮਲੇ ਹਥੋਂ ਜੇਹਲ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸਦੇ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਬਾਲ ਬਚੇ ਦਾ ਦੁਖ ਮੈਂ ਦੇਖ ਨਾ ਸਕਿਆ। ਇਸ ਲਈ ਭਾਂਡੇ ਵੇਚਣੇ

ਪਏ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਮੋਹਰ ਸੀ ਕਿ ਓਹ ਭਾਂਡ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਨਿਕਲ ਆਏ।

ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ— ਆਖੀ ਜਾਓ— ਆਖੀ ਜਾਓ। ਤੁਹਾਡਾ ਸੁਧਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਏ, ਹੁਣ ਜੇ ਕੋਈ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਏਸ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਗੜਵੇ ਦੀ ਵਾਰੀ ਆ ਜਾਇ।

ਸੰਤ— ਨਹੀਂ— ਨਹੀਂ, ਏਹ ਗੜਵਾ ਨਹੀਂ।

ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ— ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ, ਓਹ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ।

ਸੰਤ— ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਬਹੁਤ ਉਤਮ ਹੈ, ਸੰਤ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਪਰ ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਨਹੀਂ ਵੇਚਾਂਗਾ। ਪਰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨਾਲ ਏਨਾਂ ਮੋਹ ! ਜੋ ਖਿਣ ਭੰਗਰ ਹੋਵੇ, ਕੋਲ ਨਾ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਹੋਵੇ।

ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ— ਹੁਣ ਬਿਰਾਜੇ, ਰਾਤ ਕਾਫ਼ੀ ਜਾ ਚੁਕੀ ਏ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਫਿਰ ਉਠਣਾਏਂ।

(ਅਲਮਾਰੀ ਨੂੰ ਜੰਦਰਾ ਲਾਕੇ ਸੰਤ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੋਣ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ)

ਸੰਤ— (ਚਾਂਦੀ ਦਾ ਗੜਵਾ ਹੱਥ ਵਿਚ ਫੜਕੇ ਵੇਖਦੇ ਹਨ) ਏਹ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਪੂਰਾ ਕਰੇਗਾ, ਸੰਤ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਠੀਕ ਹੀ ਆਂਹਦੇ ਸਨ।

(ਸੰਤ ਅਪਣੇ ਆਸਣ ਤੇ ਬੈਠ, ਕੀਰਤਨ ਸੋਹਲੇ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਰਦਾਸ ਕਰਕੇ ਬੇਚੈਨੀ ਜੇਹੀ ਨਾਲ ਹੋਕਾ ਭਰਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਮੱਥਾ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਰਖਕੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਰਾਤ ਕਾਫ਼ੀ ਬੀਤ ਚੁੱਕੀ ਏ, ਬਾਰੀ ਰਾਹੀਂ ਇਕ ਡਾਕੂ ਦਬਵੇਂ ਪੈਰੀਂ ਅੰਦਰ ਆਂਦਾ ਏ। ਉਸਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਗੰਡਾਸੀ ਏ, ਓਹ ਪਿਛੋਂ ਆਕੇ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਗਲ ਤੋਂ ਫੜ ਲੈਂਦਾ ਏ)

ਡਾਕੂ— ਜੇ ਜ਼ਰਾ ਵੀ ਕੁਸਕੇ, ਤਾਂ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਜੀ ਦੀ ਖੈਰ ਨਹੀਂ।

ਸੰਤ— ਪਰ ਭਾਈ, ਤੂੰ ਵੇਖ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਮੈਂ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਸੋਹਲੇ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਕੇ ਅਜੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਕੇ ਨਮਸਕਾਰ ਹੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ।

ਡਾਕੂ— (ਰੁਖੀ ਅਵਾਜ਼ ਨਾਲ) ਮੈਨੂੰ ਰੋਟੀ ਦੀ ਭੁਖ ਏ, ਪੰਜ ਦਿਨ ਤੋਂ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਇਕ ਦਾਣਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਗਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਖਾਣ ਲਈ ਛੇਤੀ ਦਿਓ, ਨਹੀਂ ਤੇ.....

ਸੰਤ— (ਸ਼ਾਂਤੀ ਭਰੀ ਅਵਾਜ਼ ਨਾਲ) ਜ਼ਰੂਰ, ਜ਼ਰੂਰ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੁਸ਼ਾਦ ਮਿਲੇਗਾ। ਭਾਈ, ਅਲਮਾਰੀ ਦੀ ਚਾਬੀ, ਮੈਂ ਸੰਤ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਲੈ ਆਵਾਂ।

(ਉਠਦਾ ਏ)

ਡਾਕੂ— ਬੈਠ ਜਾਓ, (ਸੰਤ ਮੁਸਕਰਾਂਦੇ ਹੋਏ ਬੈਠ ਜਾਂਦੇ ਹਨ) ਏਹ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਮੈਂ ਹੁਣ ਓਹ ਚਿਤੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਂਦਾ । ਤੁਸੀਂ ਅਪਣੇ ਸਾਥੀ ਨੂੰ ਚਾਬੀ ਮੰਗਣ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਜਗਾਣਾਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ? ਬਹੁਤ ਖੂਬ ! ਮੈਨੂੰ ਚਾਬੀ ਉਬੀ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਦਸੋ, ਰੋਟੀ ਕਿਥੇ ਜੋ । ਮੇਰੇ ਢਿਡ ਵਿਚ ਭੁੱਖਾ ਬਘਿਆੜ ਬੈਠਾ ਮੇਰੀਆਂ ਆਂਦਰਾਂ ਨੂੰ ਖਾ ਰਿਹਾ ਏ, ਜਲਦੀ ਦਸੋ, ਰੋਟੀ ਕਿਥੇ ਹੈ ?

ਸੰਤ— (ਆਪਣੇ ਆਪ) ਕਿਹਾ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਜੇ ਸਾਹਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਜ ਅਲਮਾਰੀ ਬੰਦ ਨਾ ਕਰਦੇ । (ਡਾਕੂ ਨੂੰ) ਤੂੰ ਡਰ ਨਾ, ਸਜਨਾਂ, ਅਸੀਂ ਦੋਏ ਸਾਥੀ ਇਕੱਲੇ ਹੀ ਇਸ ਉਜਾੜ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ।

ਡਾਕੂ— ਮੈਂ ਕਿਵੇਂ ਇਤਬਾਰ ਕਰਾਂ ?

ਸੰਤ— ਮੇਰੇ ਆਖੇ, ਮੈਂ ਜੁ ਆਖਦਾ ਹਾਂ ।

(ਡਾਕੂ ਸੰਤਾਂ ਵਲ ਅਖਾਂ ਪਾੜਕੇ ਤਕਦਾ ਏ)

ਡਾਕੂ— ਹੂੰ ! ਹਛਾ, ਇਸ ਵਾਰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੀ ਸੀ । (ਸੰਤ ਖਬ ਪਾਸੇ ਦੇ ਬੂਹੇ ਵਲੋਂ ਜਾਂਦੇ ਹਨ) ਪਰ ਖਿਆਲ ਰਖਣਾਂ, ਜੇ ਤੁਸਾਂ ਜ਼ਰਾ ਕੁ ਵੀ ਧੋਖਾ ਦਿਤਾ ਅਰ ਓਹ ਨਰਕ ਦੇ ਭੂਤ ਮੈਨੂੰ ਲੈਣ ਆਏ, ਤਾਂ ਏਹ ਛੁਰਾ ਤੁਹਾਡੀ ਛਾਤੀ ਦੇ ਪਾਰ ਹੋ ਜਾਇਗਾ, ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਖਾਣ ਲਈ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ।

ਸੰਤ— ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਆਤਮਾਂ ਦਾ ਖੂਨ ਕਰੇਂਗਾ ਭਾਈ, ਤੇਰੀ ਆਤਮਾ ਮੇਰੀ ਛਾਤੀ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁ—ਮੁਲੀ ਏ । (ਸੰਤ, ਸਾਹਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰਦੇ ਹਨ) ਸੰਤ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੰਤ ਸਾਹਬ ਸਿੰਘ ਜੀ !

ਸਾਹਬ ਸਿੰਘ— (ਅੰਦਰੋਂ) ਹਾਂ, ਜੀ ।

ਸੰਤ— ਇਕ ਭੁਖਾ ਮੁਸਾਫਰ ਆਇਆ ਏ । ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਆ ਸਕੋ ਤਾਂ ਅਲਮਾਰੀ ਖੋਲ੍ਹਕੇ ਉਸਨੂੰ ਪੁਸ਼ਾਦਾ ਦੇ ਦਿਓ ।

ਸਾਹਬ ਸਿੰਘ— (ਅੰਦਰੋਂ) ਦੇਡੀ ਰਾਤ ਗਏ ? ਅਜੀਬ ਬੰਦੇ ਹਨ ! ਕੀ ਅਸੀਂ ਸੌਂਈਏ ਵੀ ਨਾ ਅਤੇ ਨਿਕੰਮੇ ਰਾਹੀਂ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਸੁਣਦੇ ਰਹੀਏ ?

ਸੰਤ— ਪਰ, ਸੰਤ ਸਾਹਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਾਹੀਂ ਭੁਖਾ ਏ । ਭੁਖੇ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਦੇਣੀ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਤਾਕੀਦੀ ਹੁਕਮ ਹੈ ।

ਸਾਹਬ ਸਿੰਘ— ਹਛਾ, ਐਂਦਾ ਹਾਂ, (ਸੰਤ ਸਾਹਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਐਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਡਾਕੂ ਦੇ ਹਥ ਵਿਚ ਗੰਡਾਸੀ ਵੇਖਕੇ ਘਾਬਰਦੇ ਹਨ) (ਡਰਕੇ) ਸੰਤ ਜੀ ਏਹੀ ਗੰਡਾਸੀ ਕਿਉਂ ਫੜੀ ਏ ਇਸਨੇ ?

ਸੰਤ— ਗੰਡਾਸੀ ! ਹਾਂ, ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਵਲ ਨਾ ਤਕੋ । (ਹਸਦੇ ਹਨ)

ਸਾਹਬ ਸਿੰਘ— ਸੰਤ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਡਰ ਲਗਦਾ ਏ। (ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ) ਏਹ ਤੇ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰ
ਵਾਂਗ ਮੈਨੂੰ ਘੁਰਦਾ ਏ।

ਡਾਕੂ— ਜਲਦੀ ਕਰੋ, ਰੋਟੀ ਦਿਓ, ਨਹੀਂ ਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਕੇ ਅਪਨੇ
ਆਪ ਅਪਨੀ ਸਹੈਤਾ ਕਰ ਲਵਾਂਗਾ।

ਸੰਤ— ਸਾਹਬ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਚਾਬੀ ਮੈਨੂੰ ਦਿਓ। (ਸੰਤ ਸਾਹਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਚਾਬੀਆਂ
ਦਿੰਦੇ ਹਨ) ਅਰ ਤੁਸੀਂ ਜਾਕੇ ਸਵੇਂ।

ਸਾਹਬ ਸਿੰਘ— ਪਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਕੋਲ ਕੱਲਿਆਂ ਛਡਕੇ ?

ਸੰਤ— ਮੇਰਾ ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰੋ, ਮੇਰੇ ਅੰਗ ਸੰਗ ਚੰਨੀਵਾਲਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਏ।
(ਸੰਤ ਸਾਹਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਾਣਾਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਡਾਕੂ ਫਰਤੀ ਨਾਲ ਓਹਨਾਂ
ਦੇ ਅੱਗੇ ਹੋ ਖਲੋਂਦਾ ਏ)

ਡਾਕੂ— ਠਹਿਰੋ, ਜਦ ਤੀਕ ਮੈਂ ਚਲਾ ਨਾ ਜਾਵਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਬਾਹਰ
ਨ ਨਿਕਲੇ।

(ਸੰਤ ਸਾਹਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਤਾਂ ਵਲ ਵੇਖਦੇ ਹਨ)

ਸੰਤ— ਸਾਹਬ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਸ਼ਰੀਫ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਛਕਾਓ,
ਇਹ ਤੁਹਾਡੀ ਸਹੈਤਾ ਮੰਗਦਾ ਏ।

(ਸੰਤ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਲਮਾਰੀ ਖੋਲ੍ਹਕੇ ਉਸਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ
ਦਿੰਦੇ ਹਨ)

ਡਾਕੂ— ਮੇਰੀ ਗੰਡਾਸੀ ਖੂਬ ਤੇਜ਼ ਏ, (ਧਾਰ ਤੇ ਹਥ ਫੇਰਦਾ ਏ) ਅਜੇਹੀ ਰੋਟੀ
ਬੜੇ ਚਿਰਾਂ ਪਿਛੋਂ ਨਸੀਬ ਹੋਈ ਏ। ਜੇਲ ਵਿਚ ਅਜੇਹੀ ਰੋਟੀ ਕਿਥੋਂ ?

ਸੰਤ— ਜੇਲ ?

ਡਾਕੂ— (ਬੁਰਕੀ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾਕੇ) ਏਹ ਕੀ ? (ਬੂਹੇ ਵਲ ਵੇਖਕੇ) ਤੁਸੀਂ
ਖਿੜਕੀ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਬੰਦ ਕੀਤੀ ਬਦਮਾਸ਼ ! ਅਰ ਉਸ ਬੂਹੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ
ਦੇ ਔਣ ਲਈ ਖੁਲ੍ਹਾ ਛਡਿਆ ਏ ?

(ਉਠਕੇ ਖਿੜਕੀ ਬੰਦ ਕਰਦਾ ਏ)

ਸੰਤ— ਹਾਂ, ਇਸੇ ਲਈ ਤੇ ਓਹ ਖੁਲ੍ਹਾ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਡਾਕੂ— ਪਰ ਹੁਣ ਤੇ ਬੰਦ ਏ।

ਸੰਤ— (ਆਹ ਭਰਕੇ) ਬੜੇ ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ, ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ।

ਡਾਕੂ— ਤੁਹਾਨੂੰ ਚੋਰਾਂ ਤੋਂ ਡਰ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ?

ਸੰਤ— ਸ਼ਾਨੂੰ ਓਹਨਾਂ ਤੇ ਰਹਿਮ ਔਂਦਾ ਏ।

ਡਾਕੂ— ਰਹਿਮ ! ਹਾ ! ਹਾ ! ਹਾ ! (ਪਾਨੀ ਪੀਂਦਾ ਏ) ਖੂਬ, ਓਹਨਾਂ ਤੇ ਰਹਿਮ

ਐਂਦਾ ਏ। ਹਾ ! ਹਾ ! ਹਾ ! ਫਿਰ ਪਾਨੀ ਪੀਂਦਾ ਏ। (ਅਚਾਨਕ ਤੁਭਕਕੇ)
ਤੁਸੀਂ ਕੌਣ ਹੁੰਦੇ ਹੋ ?

ਸੰਤ— ਨਾਮਧਾਰੀ, ਸੰਤ।

ਡਾਕੂ— ਹਾ ! ਹਾ ! ਹਾ ! ਨਾਮਧਾਰੀ—ਸੰਤ ! ਮੈਂ ਇਕ ਡਾਕੂ ਹਾਂ !

ਸੰਤ— ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਡਾਕੂ ਨਹੀਂ ਰਹੋਗੇ। ਸੰਤ ਸਾਹਬ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਜਾਓ,
ਏਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਸਾਹਬ ਸਿੰਘ— ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸਦੇ ਕੋਲ ਕਲਿਆਂ.....।

ਸੰਤ— ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਗਲ ਬਾਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹਦੇ ਹਾਂ।

(ਡਾਕੂ ਤੇ ਸੁਸਤੀ ਛਾ ਜਾਂਦੀ ਏ)

ਡਾਕੂ— ਵੀ ਏ? ਜਾਓ, ਹਾਂ, ਹਾਂ, ਜਾਓ, ਮੈਂ ਸੰਤਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ
ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਸੰਤ ! ਨਾਮਧਾਰੀ !! ਸੰਤ !!! ਹਾ ! ਹਾ !!

ਸੰਤ— ਜਾਓ, ਸੰਤ ਸਾਹਬ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਸੰਤ ਬੁਹਾ ਖੋਲ੍ਹਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਹਬ ਸਿੰਘ
ਜੀ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ)

ਡਾਕੂ— (ਆਪਣੇ ਆਪ) ਸੰਤ ! ਹਾ ! ਹਾ ! ਮੈਂ— (ਅਚਾਨਕ ਚੋਰ ਨਾਲ) ਤੁਸੀਂ
ਜਾਣਦੇ ਹੋ, ਮੈਂ ਕੌਣ ਹਾਂ !

ਸੰਤ— ਓਹ, ਜਿਸਨੇ ਬੜਾ ਦੁਖ ਝੱਲਿਆ ਏ।

ਡਾਕੂ— ਦੁਖ ! ਦੁਖ ? ਹਾਂ, ਹਾਂ, ਦੁਖ ! ਪਰ ਓਹ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੀ ਗਲ ਏ। ਹਾ !
ਹਾ ! ਓਹ ਓਦੋਂ ਦੀ ਗਲ ਏ, ਜਦ ਮੈਂ ਮਨੁੱਖ ਸਾਂ, ਹੁਣ ਤੇ ਮੈਂ ਇਕ
ਅੰਗ (ਗਿਣਤੀ) ਹਾਂ, ੫੪੨, ਅਰ ਦਸਾਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਪਿਛੋਂ ਨਰਕ ਵਿਚੋਂ
ਨਿਕਲਕੇ ਆਇਆਂ ਹਾਂ।

ਸੰਤ— ਮੈਨੂੰ ਚੰਗੀਤਰਾਂ ਖੋਲਕੇ ਦਸੋ, ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ।

ਡਾਕੂ— ਕਿਉਂ ? (ਡਰਕੇ) ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਦਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ, ਜਿਸ ਲਈ ਓਹ ਮੇਰਾ
ਪਿਛਾ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਫੜੇ, ਕਿਉਂ ਠੀਕ ਏ ?

ਸੰਤ— ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਦਸਾਂਗਾ।

ਡਾਕੂ— (ਭ੍ਰੋਸਾ ਕਰਕੇ) ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਤੇ ਭ੍ਰੋਸਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ (ਸਿਰ ਖੁਰਕਦਾ ਹੋਇਆ)
ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਦਸੋ ਤੇ ਸਹੀ ਕਿ ਕਿਉਂ ਪੁਛਦੇ ਹੋ ?

ਸੰਤ— (ਡਾਕੂ ਦੇ ਮੋਢੇ ਤੇ ਹਥ ਧਰਕੇ) ਨਰਕ ਵਿਚ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਹਾਲ
ਮੈਨੂੰ ਦਸੋ !

ਡਾਕੂ— ਓਹ ਬੜੀ ਪੁਰਾਣੀ ਗੱਲ ਏ, ਮੈਂ ਭੁੱਲ ਚੁੱਕਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਮੇਰੀ ਇਕ
ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਕੁੱਲੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਉਤੇ ਹਰੀਆਂ ਹਰੀਆਂ ਵਲਾਂ ਫੈਲੀਆਂ
ਹੋਈਆਂ ਸਨ, (ਜਿਵੇਂ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਬੁੜਬੁੜਾਂਦਾ ਹੋਵੇ) ਆਬਣ ਵੇਲੇ

ਛਿਪਨ ਲਗੇ ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਜਦ ਉਸਤੇ ਪੈਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਤਾਂ
ਓਹ ਕਿੱਡੀ ਸੋਹਣੀ ਲਗਦੀ ਸੀ ਪਈ, ਅਰ-ਅਰ ਇਕ ਉਸ ਵਿਚ
ਹੋਰ ਸੀ। ਓਹ-(ਸੋਚਕੇ) ਓਹ ਮੇਰੀ ਘਰ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਹਾਂ.(ਅਚਾਨਕ
ਜਲਦੀ ਨਾਲ) ਹਾਂ, ਯਾਦ ਆ ਗਿਆ! ਓਹ ਬੀਮਾਰ ਸੀ, ਸਾਡੇ ਘਰ
ਖਾਣ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਕ ਦਾਣਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਂ ਬੇਕਾਰ ਸਾਂ,
ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਧੰਧਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਭਦਾ। ਓਹ ਸਾਲ ਬਹੁਤ ਖਰਾਬ ਸੀ,
ਅਰ ਮੇਰੀ ਪਿਆਰੀ ਚੰਨੀ ਬੀਮਾਰ ਸੀ, ਮਰ ਰਹੀ ਸੀ। (ਰੁਕਕੇ)
ਇਸ ਲਈ ਉਸਦੇ ਖਾਣ ਲਈ ਮੈਂ ਦਰ-ਦਰ ਫਿਰਿਆ, ਮੰਗਤਾ
ਬਣਕੇ ਟੱਕਰਾਂ ਮਾਰੀਆਂ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਦਾਣਾਂ ਨਾ ਦਿਤਾ।
ਹਾਰਕੇ ਮੈਂ ਚੋਰੀ ਕੀਤੀ (ਰੁਕਦਾ ਹੈ, ਸੰਤ ਉਸਦਾ ਹਥ ਆਪਣੇ
ਹਥ ਵਿਚ ਲੈਕੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਘੁਟਦੇ ਹਨ) ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਫੜਿਆ, ਮੈਂ
ਮਾਫੀ ਮੰਗੀ, ਚੋਰੀ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਦਸਿਆ, ਪਰ ਓਹ ਬੇਰਹਿਮ
ਸੁਣਕੇ ਹੱਸ ਪਏ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਦਸ ਸਾਲ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿਤੀ ਗਈ। (ਰੁਕਕੇ)
ਦਸ ਸਾਲ ਲਈ ਨਰਕ ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਉਸੇ ਪਹਿਲੀ
ਰਾਤ ਨੂੰ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਚੰਨੀ ਮਰ ਗਈ। ਰੋਟੀ
ਖੁਣੇ ਤਰਸਕੇ।

(ਰੋਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਏ)

ਸੰਤ-
ਡਾਕੂ-

ਧੀਰਜ ਕਰ, ਦਸ ਫਿਰ ਕੀ ਹੋਇਆ?
ਦਸਦਾ ਹਾਂ! ਸੁਣੋ, ਇਕ ਵਾਰ ਜਦ ਕਿ ਮੈਂ ਮਨੁੱਖ ਸਾਂ, ਹੁਣ ਤੇ ਮੈਂ
ਪਸ਼ੂ ਹਾਂ, ਰਾਖਸ਼ ਹਾਂ ਅਤੇ ਏਹ ਸਭ ਕੁਝ ਮੈਨੂੰ ਓਹਨਾਂ ਨੇ ਹੀ ਬਣਾਇਆ
ਏ। ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰ ਵਾਂਗ ਮੈਨੂੰ ਓਹਨਾਂ ਨੇ ਜੰਜੀਰਾਂ ਨਾਲ ਜਕ-
ੜਿਆ। ਕੁਤੇ ਵਾਂਗ ਮੇਰੇ ਕੋਰੜੇ ਲਾਏ। ਸੜਿਆ ਖਾਣਾ ਦਿਤਾ। ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ
ਸੌਂਦਾ ਸਾਂ, ਕੀੜੇ ਲੜਦੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ, ਤਦ ਓਹਨਾਂ
ਫਿਰ ਕੋੜੇ ਲਾਏ। ਦਸ ਸਾਲ! ਦਸ ਸਾਲ ਤਕ, ਹੇ ਰੱਬ ਜੀ!
ਓਹਨਾਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਮੇਰਾ ਨਾਉਂ ਖੋਹ ਲਿਆ, ਮੇਰੀ ਜ਼ਮੀਰ ਖੋਹ
ਲਈ, ਅਰ ਇਸਦੇ ਬਦਲੇ ਮੈਨੂੰ ਓਹਨਾਂ ਨੇ ਪਿਸਾਚ ਬਣਾ ਦਿਤਾ।
ਇਕ ਦਿਨ ਓਹ ਉਘਾਂਦੇ ਸਨ ਪਏ, ਗਲਤੀ ਨਾਲ ਅਪਣੇ ਜੰਗਲੀ
ਜਾਨਵਰ ਨੂੰ ਜੰਜੀਰਾਂ ਨਾਲ ਜਕੜਨਾ ਭੁੱਲ ਗਏ। ਅਰ ਓਹ ਨੱਸ
ਗਿਆ, ਓਹ ਅਜ਼ਾਦ ਸੀ। ਏਹ ੬ ਹਫ਼ਤੇ ਦੀ ਤੇ ਸਾਰੀ ਗਲ ਏ।
ਅਤੇ ਫਿਰ ਮੈਂ ਅਜ਼ਾਦ ਸਾਂ, ਅਜ਼ਾਦ ਸਾਂ-ਭੁੱਖਾ ਮਰਨ ਲਈ!
ਭੁੱਖਾ ਮਰਨ ਲਈ?

ਸੰਤ-

ਡਾਕੂ--

ਹਾਂ, ਭੁਖਾ ਮਰਨ ਲਈ, ਓਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਰਕ ਵਿਚ ਰੋਟੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਨਰਕ ਵਿਚੋਂ ਬਚਨਾ ਚਾਹੋ ਤਾਂ ਭੁੱਖੇ ਮਰੋ, ਓਹ ਮੈਨੂੰ ਸਭ ਪਾਸੇ ਢੂੰਡ ਰਹੇ ਸਨ। ਅਰ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਨਾਉਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਚੋਰੀ ਕੀਤੀ, ਏਹ ਕਪੜੇ ਚੁਰਾਏ, ਰੋਟੀ ਚੁਰਾਈ, ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਕਿਤੇ ਥਾਂ ਮਿਲੀ, ਸੌ ਰਿਹਾ। ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ। ਮੰਗਣ ਲਈ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਜਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਚੋਰੀ ਕਰਦਾ ਸਾਂ ਅਤੇ ਏਹ ਮੈਨੂੰ ਓਹਨਾ ਨੇ ਹੀ ਬਣਾਇਆ ਏ, ਜੋ ਮੈਂ ਹਾਂ। ਓਹਨਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਚੋਰ--ਡਾਕੂ ਬਣਾ ਦਿਤਾ।

(ਗਿਲਾਸ ਪਾਣੀ ਦਾ ਪੀ ਜਾਂਦਾ ਏ)

ਸੰਤ--

ਪੁੱਤ੍ਰ! ਤੈਂ ਬੜਾ ਦੁਖ ਝੱਲਿਆ ਏ, ਬੜਾ ਥੱਕ ਗਿਆ ਹੋਵੇਂਗਾ, ਐਹ ਲੈ ਕੰਬਲ, ਏਥੇ ਹੀ ਸੌ ਜਾ।

ਡਾਕੂ--

ਜੇ ਏਥੇ ਕੋਈ ਆ ਗਿਆ?

ਸੰਤ--

ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਆਂਦਾ ਅਰ ਜੇ ਕੋਈ ਆ ਹੀ ਜਾਇ, ਤਾਂ--ਤਾਂ ਕੀ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਪੁੱਤ੍ਰ ਨਹੀਂ?

ਡਾਕੂ--

(ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਕੇ) ਪੁੱਤ੍ਰ!

ਸੰਤ--

ਹਾਂ, ਓਹ ਸੰਤ ਦੇ ਪੁੱਤ੍ਰ ਨੂੰ ਤੰਗ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ।

ਡਾਕੂ--

ਸੰਤ ਦਾ ਪੁੱਤ੍ਰ! (ਉਲਝਨ ਵਿਕ ਪੈ ਕੇ ਸਿਰ ਖੁਰਕਦਾ ਏ)

ਸੰਤ--

ਮੈਂ ਕੰਬਲ ਲੈਕੇ ਆਂਦਾ ਹਾਂ!

(ਜਾਂਦਾ ਏ)

ਡਾਕੂ--

(ਜਿਧਰ ਸੰਤ ਗਏ ਹਨ ਓਧਰ ਤੱਕਦਾ ਏ) ਸੰਤ ਦਾ ਪੁੱਤ੍ਰ! (ਅਚਾਨਕ ਉਸਦੀ ਨਜ਼ਰ ਅਲਮਾਰੀ ਵਿਚ ਰਖੇ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਗੜਵੇ ਤੇ ਪੈਂਦੀ ਏ, ਚੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਤੱਕਕੇ ਗੜਵਾ ਚੁਕਕੇ ਵੇਖਦਾ ਏ) ਚਾਂਦੀ, ਅਰ ਏਡੀ ਭਾਰੀ! ਵਾਹ ਵਾ! (ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਐਣ ਦੀ ਆਹਟ ਸੁਣਕੇ ਜਲਦੀ ਨਾਲ ਗੜਵਾ ਰਖ ਦਿੰਦਾ ਏ। ਸੰਤ ਅੰਦਰ ਆਂਦੇ ਹਨ)

ਸੰਤ--

(ਏਹ ਵੇਖਕੇ ਕਿ ਡਾਕੂ ਕੀ ਕਰਦਾ ਸੀ ਪਿਆ) ਓਹ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਗੜਵੇ ਦੀ ਪੁਸ਼ਸਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ, ਇਹ ਮੇਰੇ ਸਾਖੀ ਮਿਤ੍ਰ ਸੰਤ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਨਮੇਜਾ ਭੰਮਾਵਦੀ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਏ। ਓਹਨਾਂ ਦੇ ਵਡਿਆਂ, ਜੋ ਚੰਗੇ ਤਕੜੇ ਜੇਦਾਦ ਦੇ ਮਾਲਕ ਅਤੇ ਸਰਦੇ

ਪੂਜਦੇ ਸਨ, ਦੀ ਅੰਤਮ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਏ । ਤੁਹਾਡਾ ਬਿਸਤ੍ਰਾ ਤਿਆਰ
ਏ, ਜਾਓ, ਸੌਂ ਜਾਓ ।

ਡਾਕੂ... ਹਾਂ, ਹਾਂ, ਸੌਂਦਾ ਹਾਂ । ਪਰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਏਡਾ ਚੰਗਾ ਵਰਤਾਓ?
ਦਗਾ ਤੇ ਨਹੀਂ ਕਿਤੇ । ਦਸੋ ਕੀ ਚਾਹਦੇ ਹੋ ?

ਸੰਤ— ਮੈਂ ਚਾਹਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੂੰ ਆਰਾਮ ਕਰ ਲੈ ।

ਡਾਕੂ— ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਬਦਲਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ, ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਬਦਲਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ
ਹੋ । ਕਿਉਂ ਏਹੀ ਗੱਲ ਏ ਨ ? ਪਰ ਇਸਦਾ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ।
ਮੈਂ ਕੋਈ ਧਰਮ, ਕਰਮ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਮੈਂ ਧਾਰਮਿਕ
ਅਸਥਾਨਾਂ ਤੋਂ ਨਫਰਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ।

ਸੰਤ— ਪਰ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਨਫਰਤ ਨਹੀਂ ਨ ਕਰਦੇ ।

ਡਾਕੂ— ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਬਦਲਨ ਦਾ ਖਿਆਲ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਆਹ, ਹਾ ! ਹਾ ! ਚੰਗੀ
ਗੱਲ ਏ, ਹਾ, ਹਾ, ਹਾ, ਨਹੀਂ, ਨਹੀਂ, ਸੰਤ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ! ਮੈਂ
ਤੁਹਾਡੀ ਸ਼ਰਧਾ, ਆਸ਼ਾ ਭਿਖਸ਼ਾ—ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ, ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਕੁਝ
ਮੇਰੇ ਲਈ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ, ਇਕ ਪਿਸਾਚ ਲਈ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ, ਸਮਝੋ !

ਸੰਤ— ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ ਦੀ ਅਦਾਇਗੀ
ਲਈ ਹਰ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪਿਸਾਚ ਲਈ ਵੀ ਕੁਝ ਨ ਕੁਝ ਕਰਨਾ
ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ।

ਡਾਕੂ— (ਗੁਸੇ ਨਾਲ) ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡਾ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ
ਸੰਤ— ਰਾਤ ਬਹੁਤ ਬੀਤ ਚੁਕੀ ਏ, ਭਾਈ ਜ਼ਰਾ ਆਰਾਮ ਕਰ ਲੈ ।

ਡਾਕੂ-- (ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਬੜਬੜਾਂਦਾ ਹੋਇਆ) ਅੱਛਾ-ਅੱਛਾ—ਪਰ ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ
ਉਪਦੇਸ਼ ਨ ਦੇਣਾ, ਮੈਂ-ਮੈਂ...(ਖੰਘ ਕੇ) ਤੁਹਾਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਏ, ਕੋਈ
ਆਇਗਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ?

ਸੰਤ-- ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਆਇਗਾ, ਫਿਰ ਬੂਹਾ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਹੀ ਬੰਦ ਕੀਤਾ ਏ
ਜੇ ਕੋਈ ਆ ਵੀ ਜਾਇ ਤਾਂ ਕਰੇਗਾ ਕੀ ?

ਡਾਕੂ-- ਠੀਕ ਏ ! (ਬੂਹੇ ਦੇ ਪਾਸ ਜਾਕੇ ਕੁੰਡੇ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਵੇਖਕੇ ਮੁੜਦਾ
ਹੋਇਆ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਕੰਬਲ ਲਈ ਖਲੋਤਿਆਂ ਵੇਖਦਾ ਏ) ਜਾਓ, ਤੁਸੀਂ
ਸਓ ਜਾਕੇ, ਮੈਂ ਕੰਬਲ ਆਪੇ ਉਤੇ ਪਾ ਲਵਾਂਗਾ । (ਸੰਤ ਝਿਜਕਦੇ ਹਨ)
ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਜਾਓ ।

ਸੰਤ-- ਬਹੁਤ ਹੱਛਾ ਭਾਈ ।

(ਡਾਕੂ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਜਾਣ ਤੀਕਰ ਓਥੇ ਹੀ ਖੜਾ ਰਹਿੰਦਾ ਏ, ਅਰ ਫਿਰ ਜਾਕੇ ਅੰਦਰੋਂ ਕੁੰਡੇ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਵੇਖਦਾ ਏ)

ਡਾਕੂ— ਜੰਦਰਾ ਤੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਫਿਰ ਵੀ (ਮੁੜਕੇ ਗੜਵੇ ਨੂੰ ਫਿਰ ਵੇਖਦਾ ਹੈ) ਇਕ ਵਾਰ ਹੋਰ ਇਸਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਵੇਖਾਂਗਾ (ਗੜਵੇ ਨੂੰ ਚੁਕਕੇ ਉਲਟ ਪੁਲਟਕੇ ਫਿਰ ਵੇਖਦਾ ਏ) ਕਾਫੀ ਪੈਸੇ ਮਿਲ ਜਾਣਗੇ, ਮੇਰਾ ਕੰਮ ਚੱਲ ਜਾਏਗਾ। ਪਰ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਕਰੜਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ? ਨਰਮ ਕਿਉਂ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਏ, ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਕੀ ਏ, ਏਹ ਤੇ ਭੋਲੇ ਜਿਹੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕੀ ਮੇਰੇ ਸਾਥੀ ੫੪੨ ਨੰਬਰ ਨੂੰ ਝਿਜਕਦੇ ਵੇਖ ਹਸਣਗੇ ਨਹੀਂ? ਬੜੀ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਏ। ਹਾਂ, ਹਾਂ, ਮੈਂ ਇਸ ਗੜਵੇ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾਵਾਂਗਾ, ਜੇ ਮੈਂ ਸਵੇਰ ਤੀਕ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਓਹ ਮੈਨੂੰ ਫਿਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਲੱਗ ਜਾਏਗਾ, ਮੈਂ ਫਿਰ ਮੁਲੈਂ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਚਲੋ ਚ ਪਏ ਓਹ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਉਪਦੇਸ਼, ਮੈਂ ਚੱਲਾਂ!

(ਕਪੜੇ ਵਿਚ ਗੜਵੇ ਨੂੰ ਛੁਪਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਦਬਵੇਂ ਪੈਰੀਂ ਬਾਹਰ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਏ, ਬੂਹੇ ਭਿੜਨ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਆਂਦੀ ਏ)

ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ— (ਅੰਦਰੋਂ) ਕੋਣ ਏਂ? ਬੋਲ ਤੇ ਸਹੀ? (ਕਮਰੇ ਅੰਦਰ ਆਕੇ) ਮੈਂ ਬੂਹਾ ਖੜਕਦਾ ਸੁਣਿਆ ਏਂ? (ਚੋਹੀਂ ਪਾਸੀ ਵੇਖਕੇ) ਏਥੇ ਤੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। (ਸੰਤ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਬੂਹਾ ਖਟ-ਖਟਾਕੇ—ਫਿਰ ਗੜਵੇ ਨੂੰ ਗਾਇਬ ਵੇਖਕੇ) ਗੜਵਾ! ਗੜਵਾ ਕਿਥੇ ਗਿਆ? ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ। ਛੇਤੀ ਆਓ! ਅੱਗ, ਖੂੰਨ, ਚੋਰ!

(ਸੰਤ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਔਣਾ)

ਸੰਤ— ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀਕੀ ਗੱਲ ਏ?

ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ—ਓਹ ਭੁਖਾ ਰਾਹੀ, ਡਾਕੂ ਚਲਾ ਗਿਆ ਏ, ਅਤੇ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਗੜਵਾ ਲੈ ਗਿਆ ਏ, ਜਾਓ ਜਾਕੇ ਥਾਨੇ ਖਬਰ ਕਰੋ। ਓਹ ਉਸਨੂੰ ਜਲਦੀ ਹੀ ਫੜ ਲੈਣਗੇ ਅਤੇ ਸਾਡਾ ਗੜਵਾ ਮਿਲ ਜਾਇਗਾ। ਓਹ ਬਦਮਾਸ਼ ਆਦਮੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਸੀ। ਜਾਓ ਜਾਕੇ ਪਿੰਡ ਪਤਾ ਕਰੋ, ਨਹੀਂ ਤੇ ਮੈਂ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ।

(ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸੰਤ ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਦੇ ਹਨ)

ਸੰਤ— ਫਿਰ ਉਸਨੂੰ ਜੇਲ, ਨਰਕ ਵਿਚ ਭਿਜਵਾ ਦਿਆਂ, ਕਿਉਂ? ਨਹੀਂ ਸੰਤ ਜੀ ਏਹ ਸਾਨੂੰ ਭੰਨ ਮਿਲਿਆ ਏ, ਜਿਥੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਘਰ ਬਾਰ ਵੇਚਕੇ

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿਤਾ ਏ। ਓਥੇ ਇਸ ਗੜਵੇ ਦਾ ਲੋਭ ਅਸੀਂ ਨ ਛੱਡ ਸਕੇ। ਓਹ ਪਾਪ ਸੀ, ਉਸਦਾ ਡੰਨ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲ ਨਾ ਹੀ ਸੀ।

(ਸਿਰ ਨੂੰ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਫੜ ਲੈਂਦੇ ਹਨ)

ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ-- ਨਹੀਂ ਭਾਈ, ਏਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਨਾ ਖਬਰ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਜਾਵਾਂਗਾ।

(ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ)

ਸੰਤ-- ਸੰਤ ਜੀ ਠਹਿਰੋ ! ਗੜਵਾ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਡਾ ਸੀ ਹੁਣ ਉਸਦਾ ਏ। ਸਾਡੇ ਨਾਲੋਂ ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਤੀ ਲੋੜ ਏ।

ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ--ਪਰ...

(ਬਾਹਰੋਂ ਕੋਈ ਬੂਹਾ ਖੜਕਾਂਦਾ ਏ)

ਥਾਨੇਦਾਰ-- (ਬਾਹਰੋਂ) ਸੰਤ ਜੀ, ਕੀ ਅਸੀਂ ਅੰਦਰ ਆ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ? ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਇਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਹੈ।

(ਥਾਨੇਦਾਰ ਅਤੇ ਸਿਪਾਹੀ ਡਾਕੂ ਨੂੰ ਲਈ ਔਂਦੇ ਹਨ। ਡਾਕੂ ਦੇ ਹਥ ਕੜੀ ਲਗੀ ਹੋਈ ਏ, ਥਾਨੇਦਾਰ ਦੇ ਹਥ ਵਿਚ ਗੜਵਾ ਏ)

ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ-- ਅੱਛਾ, ਤੁਸੀਂ ਇਸਨੂੰ ਫੜ ਲਿਆ ਏ ?

ਥਾਨੇਦਾਰ-- ਜੀ ਹਾਂ ! ਅਸੀਂ ਗਸ਼ਤ ਲਈ ਨਿਕਲੇ ਸਾਂ, ਇਸ ਬਦਮਾਸ਼ ਨੂੰ ਜਲਦੀ-ਜਲਦੀ ਜਾਂਦਿਆਂ ਡਿਠਾ, ਇਸਨੂੰ ਅਸਾਂ ਬੁਲਾਇਆ ਤਾਂ ਏਹ ਨੱਸ ਚਲਿਆ, ਘੋੜਾ ਭਜਾਕੇ ਅਸੀਂ ਇਸਨੂੰ ਮਸਾਂ ਮਸਾਂ ਫੜਿਆ। ਤਦ ਇਸਦੇ ਕੋਲੋਂ ਇਹ ਗੜਵਾ ਡਿੱਗ ਪਿਆ। ਇਸਦੇ ਉਤੇ ਤੁਹਾਡਾ ਨਾਂ ਸੀ, ਮੈਂ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਕਿ ਏਹ ਗੜਵਾ ਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਏ। ਇਸ ਲਈ ਇਸਨੂੰ ਏਥੇ ਲੈ ਆਂਦਾ ਏ,। ਤਾਂਕਿ ਪੂਰੀ ਪੜਤਾਲ ਹੋ ਜਾਇ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਜੇਲ ਭੇਜ ਸਕੀਏ।

(ਸੰਤ ਅਤੇ ਡਾਕੂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਵਲ ਵੇਖ ਰਹੇ ਹਨ)

ਸੰਤ-- ਪਰ ਮੇਰੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਔਂਦਾ, ਏਹ ਤੇ ਮੇਰੇ ਮਿਤ੍ਰ ਹਨ।

ਥਾਨੇਦਾਰ-- ਆਪਦੇ ਮਿਤ੍ਰ, ਮਹਾਰਾਜ ! ਸੱਚ !

ਸੰਤ-- ਹਾਂ, ਮੇਰੇ ਮਿਤ੍ਰ ! ਅਜ ਰਾਤੀਂ ਏਹ ਏਥੇ ਹੀ ਸਨ ਅਰ...ਏਹ ਗੜਵਾ ਅਸਾਂ ਹੀ ਇਸਨੂੰ ਦਿਤਾ ਏ।

ਥਾਨੇਦਾਰ-- (ਇਤਬਾਰ ਨ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ) ਕੀ ਆਪਨੇ ਅਪਣਾਗੜਵਾ ਦਿਤਾ ਸੀ !

- ਸੰਤ— ਹਾਂ, ਏਹ ਇਕ ਬੜੇ ਭਲੇ ਮਾਣਸ ਸਜਨ ਹਨ !
- ਥਾਨੇਦਾਰ— (ਹਥ ਜੋੜਕੇ) ਖਿਮਾ ਕਰਨਾ, ਮਹਾਰਾਜ !
- ਸੰਤ— ਤਾਂ ਹੁਣ ਅਪਨੇ ਕੈਦੀ ਨੂੰ ਛਡ ਦਿਓ ।
- ਥਾਨੇਦਾਰ— ਪਰ ਇਸ ਏਹ ਤੇ ਦਸਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਏਹ ਕੌਣ ਏ !
- ਸੰਤ— ਮੈਂ ਜੂ ਆਖਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੇਰਾ ਮਿਤ੍ਰ ਏ ।
- ਥਾਨੇਦਾਰ— ਜੀ ਹਾਂ, ਏਹ ਤੇ ਠੀਕ ਏ, ।
- ਸੰਤ— ਪਰ ਕੀ, ਜਦ ਮੇਰਾ ਮਿਤ੍ਰ ਏ, ਪੁਤ੍ਰ ਏ ।
- ਥਾਨੇਦਾਰ— ਹਛਾ ! ਲੇਕਿਨ...
- ਸੰਤ— ਬੱਸ ।
- (ਕੁਝ ਚਿਰ ਲਈ ਸਭ ਚੁੱਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਸੰਤ ਅਤੇ ਡਾਕੂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਵਲ ਵੇਖਦੇ ਹਨ)
- ਥਾਨੇਦਾਰ— ਮੈਂ—ਮੈਂ...ਹਾਂ, (ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ) ਇਸਨੂੰ ਛਡ ਦਿਓ । (ਸਿਪਾਹੀ ਹਥ ਕੜੀ ਖੋਲ੍ਹਦੇ ਹਨ) ਜਾਓ । (ਥਾਨੇਦਾਰ ਤੇ ਸਿਪਾਹੀ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਕੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਕੁਝ ਦੇਰ ਸਭ ਚੁੱਪ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ)
- ਡਾਕੂ— (ਹੌਲੀ—ਹੌਲੀ ਸੁਪਨੇ ਤੋਂ ਜਾਗੇ ਵਾਂਗ) ਤੁਸਾਂ ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗਤਵਾ ਅਸੀਂ ਇਸਨੂੰ ਦਿਤਾ ਸੀ, ਹੇ ਰੱਬ !
- ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ— ਵਾਹ ਬਈ, ਨਾਲੇ ਏਥੇ ਆਕੇ ਰੋਟੀ ਖਾਧੀ, ਅਰਾਮ ਕੀਤਾ, ਘਰ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਚੋਰੀ ਕਰ ਲਈ । ਲੂਣ ਹਰਾਮੀ !
- ਸੰਤ— ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਮਾਈ ਕਰੋ, ਆਪਣੀ ਕੋਠੜੀ ਵਿਚ ਚਲੇ ਜਾਓ
- ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ— ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸਤੋਂ ਲੁਟੇ ਜਾਣ ਲਈ ਫਿਰ ਇਕੱਲਿਆਂ ਛਡ ਦਿਆਂ ? ਸ਼ਾਇਦ ਮਾਰਨ ਲਈ, ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਵਾਂਗਾ ।
- ਸੰਤ— ਅਸੀਂ ਇਕੱਲੇ ਰਹਿਕੇ ਕੁਝ ਖਾਸ ਗਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਂਹਦੇ ਹਾਂ ।
- (ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ)
- ਡਾਕੂ— (ਸ਼ਰਮ ਨਾਲ) ਮਹਾਰਾਜ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਏ, ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਲੈਕੇ ਨੱਸ ਨ ਸਕਿਆ । ਮਹਾਰਾਜ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਬੁਕੇ, ਮੈਂ ਮਰ ਕਿਉਂ ਨਾ ਗਿਆ । ਤੁਹਾਡੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਮੈਂ ਨਰਕ ਤੋਂ ਬਚ ਰਿਹਾ ।
- ਸੰਤ— ਤੂੰ ਜ਼ਰਾ ਆਰਾਮ ਕਰਲੇ, ਅਸ਼ਨਾਨ ਪਾਣੀ ਕਰ, ਫਿਰ ਗੱਲਾਂ ਕਰਾਂਗੇ ।
- ਡਾਕੂ— ਜੇ ਨਰਕ ਵਿਚ ਰਹਿ ਚੁਕਾ ਹੋਵੇ ਉਸਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਭਲਾਈ ਵੀ ਕਿਤੇ ਹੈ । ਪਰ, ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨੇ, ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਕਰਨੀ ਨੇ, ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪਿਆਰ ਨੇ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ ਦਿਤੀਆਂ ਹਨ । ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਬਦਲ ਦਿਤਾ ਏ, ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਤੇ

ਪਛਤਾਵਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਏ। ਸੰਤ ਜੀ ! ਕੀ ਮੇਰੇ ਗੁਨਾਹ ਮਾਫ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ?
ਕੀ ਮੈਂ ਫਿਰ ਪਸ਼ੂ ਤੋਂ, ਪਿਸਾਚ ਤੋਂ ਇਨਸਾਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ? ਮੇਰੇ
ਤੇ ਰਹਿਮ ਕਰੋ। ਆਪ ਦਿਆਲੂ ਹੋ, ਸੰਤ ਹੋ। ਜਿਵੇਂ ਜੇਹਲ ਜਾਣ ਤੋਂ
ਬਚਾਇਆ ਜੇ, ਜਿਵੇਂ ਏਥੋਂ ਦੇ ਨਰਕ ਤੋਂ ਬੰਦ ਖਲਾਸ ਕਰਾਈ ਜੇ,
ਤਿਵੇਂ ਪੁਲੋਕਦੇ ਨਰਕ ਤੋਂ ਵੀ ਹਥ ਦੇਕੇ ਰਖ ਲਓ। ਦੱਸੋ ! ਕਰੋਗੇ ਕ੍ਰਿਪਾ !!

(ਰੋਂਦਾ ਏ)

ਸੰਤ—

ਭਾਈ ! ਧੀਰਜ ਕਰ, ਬਖਸ਼ਨ ਵਾਲਾ ਮੈਂ ਕੌਣ ਪਾਪੀ ਹਾਂ, ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦਾ
ਦਰ “ਮੇਰੇ ਚੀਨੀ ਵਾਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ” ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਨੇ ਖੋਲਿਆ ਏ। ਸੱਚੇ ਦਿਲੋਂ ਜੋ ਕੋਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ
ਹੋਵੇਗਾ, ਉਸਦੇ ਇਕ ਜਨਮ ਦੇ ਪਾਪ ਕੀ, ਸਾਂਕੜੇ ਜਨਮਾਂ ਦੇ ਪਾਪ
ਕੱਟੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਡਾਕੂ—

ਸੰਤ—

ਫਿਰ ਮੇਰੇ ਤੇ ਰਹਿਮ ਕਰੋ, ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਪਿਆਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਲਾਓ।
ਚੋਰੀ, ਯਾਰੀ, ਛੱਡਨੀ ਪਏਗੀ। ਮਾਸ ਸ਼ਰਾਬ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨਾ
ਪਏਗਾ, ਗ਼ੀਬਾਂ ਤੇ ਰਹਿਮ ਕਰਨਾ ਤੇ ਅਪਣਾ ਜੀਵਨ ਲੋਕ ਭਲਾਈ
ਅਰ ਪਰ ਉਪਕਾਰ ਤੇ ਖਰਚ ਕਰਨਾ ਪਏਗਾ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ
ਨੂੰ ਦੁਖ ਦਿਤਾ ਏ, ਲੁਟਿਆ ਏ, ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਖਸ਼ਾਣਾ ਪਏਗਾ।
ਭਜਨ ਅਤੇ ਬਾਣੀ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਸੁਆਸ-ਸੁਆਸ ਕਰਨਾ ਪਏਗਾ।
ਮੈਂ ਆਪਦਾ ਹੁਕਮ ਸਿਰ ਮਥੇ ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਇਹ
ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹਨ।

ਡਾਕੂ—

ਸੰਤ—

ਡਾਕੂ—

ਤੁਦ ਜਾਓ ! ਸਣਕੇਸੀਂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਆਓ।
ਸੰਤ ਬਚਨ ਮਹਾਰਾਜ !

(ਜਾਂਦਾ ਏ) (ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਆਕੇ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੇ
ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦਾ ਏ)

ਸੰਤ—

ਡਾਕੂ—

ਚੰਗੀਤਰਾਂ ਸੋਚ ਲੈ, ਸਮਝ ਲੈ। ਇਹ ਅਲੂਣੀ ਸਿਲਾ ਏ। ਸਤਿਗੁਰ
ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸਿਖੀ ਖੰਡੇ ਦੀ ਧਾਰ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਤਿੱਖੀ ਏ।
ਮੈਂ ਸਮਝ ਲਿਆ, ਸੋਚ ਲਿਆ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਦਾ ਪ੍ਰਾਸਚਿਤ
ਕਰਨ ਲਈ, ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰ ਸਕਾਂਗਾ, ਉਸਤੋਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰਾਂਗਾ।
ਮੈਂ ਦੁਖੀਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਾਂਗਾ, ਦਰਦ ਵੰਡਾਵਾਂਗਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੁਟਿਆ
ਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੁਖ ਦਿਤਾ ਏ, ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਖਸ਼ਾਵਾਂਗਾ। ਅਗੇ ਨੂੰ
ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇਸ਼ ਦੇ, ਧਰਮ ਦੇ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ,
ਪੰਥ ਦੇ ਲੇਖੇ ਲਾਵਾਂਗਾ ਮੇਹਰ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਜਨ ਦਸਕੇ ਕ੍ਰਿਤਾਰਥ ਕਰੋ।

ਸੰਤ- ਆ ਬਈ ਸਜਨਾ! ਤੈਨੂੰ ਚੀਨੀ ਵਾਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਬੇੜੇ ਚੜ੍ਹਾਈਏ।

ਆਖ-“ਧੰਨ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ”

ਡਾਕੂ- ਧੰਨ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ।

(ਸੰਤ ਡਾਕੂ ਦੇ ਮੱਥੇ ਤੇ ਹਥ ਰਖਕੇ ਉਸਦੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦੀ ਦਾਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਡਾਕੂ ਅਖੀਆਂ ਮੀਟੀ ਚੌਂਕੜਾ ਲਾਈ, ਧਿਆਨ ਮਗਨ ਭਜਨ ਕਰਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਂਦਾ ਏ)

(ਸੰਤ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸੰਤ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਲਕੇ ਵੇਰਾਗ ਵਿਚ ਹੋਕੇ ਉੱਚੀ ਸੁਰ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ)

“ਪਸ਼ੂ ਪਰੇਤੋਂ ਦੇਵ ਕਰ ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰ ਦੀ ਵਡਿਆਈ,

ਮੈਂ ਵਾਰੀ ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰ ਦੀ ਵਡਿਆਈ।

ਰਾਮ ਕਬੀਰੇ ਭੇਦ ਨ ਭਾਈ।

ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰ ਦੀ ਵਡਿਆਈ।”

[ਪਰਦਾ ਡਿਗਦਾ ਏ]

ਸੰਤ ਹਜ਼ੂਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭੂਰੀ ਵਾਲੇ

[ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਪੰਛੀ]

ਮਿੱਠਤਾ ਦੇ ਸੋਮੇ ਅਜ ਤੂੰ, ਤੁਰ ਗਿਉਂ ਕੇਹੜੇ ਵਤਨੀ।

ਯਾਦ ਸਤਾਵੇ, ਚੰਨ ਨਾ ਆਵੇ, ਲਭਿਆ ਸੈਂ ਡਾਢੇ ਯਤਨੀ।

ਵਾਹ! ਓਇ ਕਾਲੀ ਭੂਰੀ ਵਾਲੇ, ਚੰਗੀਆਂ ਤੋੜ ਨਿਭਾਈਆਂ।

ਆਪ ਬਹਸ਼ਿਤਾਂ ਨੂੰ ਮੱਲ ਬੈਠੋਂ, ਲੰਮੀਆਂ ਪਾ ਜੁਦਾਈਆਂ।

ਕਸਮ ਰੱਬ ਦੀ ਤੇਰੀਆਂ ਯਾਦਾਂ, ਲੈ ਲੈ ਦੁਨੀਆਂ ਰੋਵੇ।

ਦਰਸਨ ਬਾਬੋਂ ਬੇਹਬਲ ਰੂਹਾਂ, ਅੰਬਰ ਵੀ ਪਿਆ ਚੋਵੇ।

ਕੌਮ ਦਿਆ ਫਕੀਰਾ ਤੇਰੇ, ਮਧੁਰ ਰਸੀਲੇ ਬੋਲਾਂ।

ਮੋਹ ਲਈ ਦੁਨੀਆਂ ਸਾਰੀ! ਤੇਰੇ ਪਿਆਰਾਂ ਭਰੇ ਕਲੋਲਾਂ।

ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਨੇ ਮਿਠੀਆਂ ਯਾਦਾਂ, ਸਉਂ ਗਿਓਂ ਲੰਮੀਆ ਤਾਣ।

ਸਚ ਆਖਾਂ-ਨੌ-ਜਵਾਨਾਂ ਸੰਦਾ, ਹੈਗਾ ਸੈਂ ਤੂੰ ਮਾਣ।

ਆ ਜਾ! ਕਾਲੀ ਭੂਰੀ ਵਾਲੇ, ਵੰਬਲੀ ਫੇਰ ਵਜਾ ਜਾ।

ਇਸ ਧਰਤੀ ਦੇ ਕੋਨੇ ਕੋਨੇ, ਗੂੰਜ 'ਨਾਮ' ਦੀ ਪਾ ਜਾ।

ਸੰਤ ਸੰਮਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਾਂਗਾ

(“ਚਕ੍ਰਵਰਤੀ” ਜੀ)

ਸੰਤ ਸੰਮਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਕਈ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਬੜੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਮਹਾਤਮਾ ਸਨ ! ਆਪ ਕਿਰਤ ਕਰਕੇ ਜੀਵਨ ਨਿਰਬਾਹ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਓਸੇ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਆਏ ਗਏ ਅਤਿਥੀਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ। ਆਪ ਆਪਣੇ ਖੂਹ ਤੇ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਤੰਬਲੀ ਵਾਲਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਰਿਹਾਸ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸਧਾਰਨ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਾਜ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਇਸੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ਜੀਆ ਬੱਗਾ ਵਿਚ ਸੰਤ ਵਸਾਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੜੇ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ ਮਹਾਤਮਾ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਵਰੋਸਾਏ ਹੋਏ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਸ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਅਤੇ ਦੂਰੋਂ ਦੂਰੋਂ ਸਾਧੂ ਚਲਕੇ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਸਤਿਸੰਗ ਕਰਨ ਲਈ ਆਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਸੰਮਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਕ ਸਾਧਾਰਨ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰਸ ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਖਿਆਲ ਤਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਆਪ ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਸਨ ਤਾਂ ਅਵਾਜ਼ ਹੋਈ ਕਿ ‘ਸੰਮਾ ਸਿੰਘ ਸੰਤ ਵਸਾਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੀਆ ਬੱਗਾ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਜਾਕੇ ਮਿਲ।’ ਸੰਮਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਅਵਾਜ਼ ਦੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨ ਕੀਤੀ। ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਜਦ ਆਪ

ਮੰਜੇ ਉੱਤੇ ਉਠਨ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਆਪਦੇ ਹਥਾਂ ਦੀਆਂ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਮੁਸ਼ਕਾਂ ਬੱਧੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਬੜਾ ਜ਼ੋਰ ਕਰਨ ਤੇ ਵੀ ਹੱਥ ਅਗਲੇ ਪਾਸੇ ਨ ਹੋਣ। ਫਿਰ ਆਪ ਨੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਕਿ ‘ਇਸਦਾ ਕਾਰਨ ਕਿਤੇ ਰਾਤ ਵਾਲੀ ਅਵਾਜ਼ ਹੀ ਨ ਹੋਵੇ ਜਿਸਨੂੰ ਮੈਂ ਗੋਲਿਆ ਨਹੀਂ।’

ਇਹ ਖਿਆਲ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਇਕ ਸਨਬੰਧੀ ਸੁਹੇਲ ਸਿੰਘ ਮਾਂਗੇ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈਕੇ ਜੀਏ ਬੱਗੇ ਨੂੰ ਤੁਰੇ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਜੇ ਚੀਤਾ ਛਡਣ ਦੀ ਲੋੜ ਪਈ ਤਾਂ ਸੁਹੇਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹੀ ਕਰਾਇਆ। ਸੰਮਾ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਾਂ ਨ ਖੁਲ੍ਹੀਆਂ।

ਸੰਤ ਵਸਾਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਕੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ‘ਮਹਾਰਾਜ ਏਹ ਕੀ ਖੇਲ ਵਰਤਾਈ ਜੇ !’ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਜਵਾਬ ਦਿਤਾ ਕਿ ‘ਜੇ ਕੁਝ ਹੋ ਰਿਹਾ ਏ ਓਹ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਭਾਣੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਓਹ ਹੀ ਅਪਣੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭੇਦਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਏ ਉਸ ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰੋਂ ਫੜਕੇ ਕਢਣਾ ਹੈ।’

ਸੁਹੇਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਾਹ ! ਸੰਮਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਾ ਲਿਆ। ਸੁਹੇਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਮਾ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦਾ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਾਕੇ ਸੰਤ ਵਸਾਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸ ਲੈ ਆਏ। ਸੰਤ ਵਸਾਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੰਮਾ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਕੰਨ

ਵਿਚ ਭਜਨ ਦਸਕੇ ਕਿਹਾ—“ਇਸਨੂੰ ਸ੍ਰਾਸ ਸ੍ਰਾਸ ਜਪਨਾ । ਜਪਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਾਵਨ ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰਨਾ । ਤੁਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਉ, ਅਜ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਾਵਨ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਆ ਗਏ ਹੋ, ਇਸ ਲਈ ਕੋਈ ਕੰਮ ਅਜਿਹਾ ਨ ਕਰਨਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਲੋਕੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਕਲੰਕ ਲਾਣ।”

ਸੰਮਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ—ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਾਂ । ਜਿਸਤਰਾਂ ਆਪਣੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਫੜਕੇ ਆਂਦਾ ਜੇ, ਏਸੇਤਰਾਂ ਅਗੇਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅੰਗ ਸੰਗ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕੋਈ ਕੰਮ ਅਜਿਹਾ ਨ ਕਰਨ ਦੇਣਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਪੁਲੋਕ ਵਿਗੜੇ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਉੱਜਲ ਨਾਮ ਨੂੰ ਧੱਬਾ ਲੱਗੇ ।

ਭਜਨ ਪੁਛਦਿਆਂ ਹੀ ਮੁਸ਼ਕਾਂ ਖੁਲ੍ਹ ਗਈਆਂ, ਮਨ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਬਦਲ ਗਈ, ਮਾਂਗਾ ਭੁੱਲ ਗਿਆ । ਖੂਹ ਵਿਸਰ ਗਿਆ । ਨਾਲ ਦੇ ਸਾਥੀ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ—ਭਾਈ ! ਸਜਨਾਂ ! ਤੂੰ ਜਿਵੇਂ ਤੰਰੀ ਰਜਾ ਹੋਵੇ ਕਰ, ਅਸੀਂ ਤੇ ਏਥੇ ਹੀ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਰਹਿਕੇ ਜਨਮ ਸਫਲਾ ਕਰਾਂਗੇ । ਸੁਹੇਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਸੰਮਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੀਏ ਬੱਗੇ ਹੀ ਰਹੇ ।

ਸੰਤਾਂ ਵਲੋਂ ਲੰਗਰ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਵਾਹੀ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਸੰਮਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲੇ ਵਾਹੀ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਕਰਦੇ ਨਾਲੇ ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ । ਛੇ ਸੱਤ ਸਾਲ ਇਸੇਤਰਾਂ ਬਤੀਤ ਕੀਤੇ । ਉਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਸੰਤ ਜੈਮਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਟਿੱਬੇ ਵਾਲੇ

ਵੀ ਓਥੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਸੰਤ ਵਸਾਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੁਲੋਕ ਸਿਧਾਰ ਗਏ ਅਤੇ ਸੰਤ ਜੈਮਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਅਵਾਜ਼ ਹੋਈ ਕਿ ਟਿੱਬੇ ਚਲੋ, ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਕਾਰ ਓਥੇ ਹੀ ਲੈ ਜਾਣੀ ਹੈ । ਸੰਤ ਸੰਮਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭੀ ਸੰਤ ਜੈਮਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਟਿੱਬੇ ਚਲੇ ਗਏ । ਪੰਜ ਛੇ ਸਾਲ ਟਿੱਬੇ ਸੰਤ ਜੈਮਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਤ ਵਸਾਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਾਂਗ ਹੀ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ।

ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਪਲੇਗ ਪੈ ਗਈ, ਲੋਕੀਂ ਆਕੇ ਅਰਜ਼ ਕਰਨ-ਸਾਡੇ ਘਰ ਚਰਨ ਪਾਓ । ਜਿਸ ਘਰ ਇਹ ਦੋਏ ਸਾਧੂ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ, ਪਲੇਗ ਦੇ ਬੀਮਾਰ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ । ਲੋਕੀਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗਊਆਂ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪਏ । ਚਾਲੀ, ਪੰਜਾਹ ਗਊਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ । ਸੰਤ ਜੈਮਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਤੰਗ ਆ ਗਏ ਕਿ ਸਾਥੋਂ ਏਨਾਂ ਮਾਲ ਸਾਂਭਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਸੱਦਕੇ ਸੰਤ ਜੈਮਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੰਤ ਸੰਮਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ-ਸੰਤ ਜੀ, ਅੱਧਾ ਮਾਲ ਵੰਡਕੇ ਲੈ ਜਾਓ । ਤੁਹਾਡਾ ਸਾਡਾ ਇਕੱਠਿਆਂ ਦਾ ਨਿਰਬਾਹ ਹੋਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਜਾਪਦਾ ਏ । ਸੰਤ ਸੰਮਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ—ਮੈਨੂੰ ਮਾਲ ਡੰਗਰ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਤੇ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਆਇਆ ਹਾਂ । ਆਪ ਦੇ ਉਤੇ ਇਕ ਲੋਈ ਸੀ, ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਓਹ ਵੀ ਉਤਾਰਕੇ ਸੰਤ ਜੈਮਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਰਖਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ-ਇਹ ਵੀ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਏ, ਮੇਰੀ ਨਹੀਂ ।

ਸੰਤ ਜੈਮਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਸਤ ਹੋ ਗਏ । ਸੰਤ ਸੰਮਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਗਲ ਨਾਲ ਲਾਕੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜਾਹ ਮੈਂ ਤੇਨੂੰ

ਆਪਣਾ ਰੂਪ ਕੀਤਾ। ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਲੈਕੇ ਆਪਣੇ ਖੂਹ ਤੰਬੋਲੀ ਵਾਲੇ ਤੇ ਆਣ ਡੇਰਾ ਲਾਇਆ। ਜਸ ਸੁਣਕੇ ਹੁਣ ਦੂਰੋਂ ਦੂਰੋਂ ਸੰਗਤਾਂ ਆਪ ਪਾਸ ਆਣ ਲਗੀਆਂ। ਲੰਗਰ ਜਾਰੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਜੋ ਜੀ ਆਏ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਨ ਜਾਵੇ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਅਨੰਦ ਪੁਰ ਵਿਖੇ ਹੋਲਾ ਕੀਤਾ। ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਦਰਗਾਹੀ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਆਪ ਅਗਲਾ ਹੋਲਾ ਏਥੇ ਤੰਬੋਲੀ ਵਾਲੇ ਖੂਹ ਤੇ ਕਰੋ। ਆਪ ਇਸ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਸੁਣਕੇ ਅਨੰਦ-ਮਗਨ ਅਨੰਦ ਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਚੱਲ ਪਏ। ਜਦ ਹੋਲੇ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਵਲੋਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਅਗਲੇ ਹੋਲੇ ਦੀਆਂ ਅਰਜ਼ਾਂ ਹੋਈਆਂ, ਤਦ ਸੰਤ ਸੰਮਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭੀ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈਕੇ ਹੋਲੇ ਦੀ ਅਰਜ਼ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਅਰਜ਼ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰਕੇ ਸੰਤ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਕੋਲ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਜਾਓ ਜਾਕੇ ਪੁਛਕੇ ਆਓ ਸੰਤਾਂ ਹੋਲਾ ਕੇਹੜੇ ਪਿੰਡ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਸੰਤਾਂ ਕਿਹਾ—“ਹੋਲਾ ਖੂਹਾਂ ਤੇ ਹੀ ਕਰਨ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ।” ਸੰਤ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਿਹਾ—“ਆਪ ਜੀ ਕੋਲ ਕਿਤਨੇ ਕੁ ਪੈਸੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਸਰੇ ਆਪ ਖੂਹ ਤੇ ਹੋਲਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ।”

ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਆਕੇ ਜਵਾਬ ਦਿਤਾ ਕਿ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਧਨ ਸਾਡਾ ਹੀ ਏ ਜਿਥੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਅਤੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੇ ਚਰਨ ਪੈਣਗੇ ਓਥੇ ਧਨ ਦਾ ਕੋਈ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਏਗਾ। ਸੰਤ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ

ਜੀ ਕਿਹਾ—“ਸੰਤ ਜੀ! ਹੋਲੇ ਇਸਤਰਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ। ਇਹ ਪੰਜ ਸੰਤ ਹਜ਼ਾਰ ਦਾ ਖਰਚ ਏ, ਤੁਹਾਡੇ ਪਾਸ ਕੋਢੀ ਨਹੀਂ ਹੋਲਾ ਕਿਸਤਾਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਸੰਤ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਹੋਰਨਾਂ ਸਜਨਾਂ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਭਾਈ! ਹੋਲਾ ਤੇ ਜ਼ਿਲਾ ਲਹੌਰ ਨੂੰ ਮਿਲ ਗਿਆ ਏ, ਪਰ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਜੇਹੜਾ ਬਹੁਤੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਬਹੁਤੀ ਖੋਚਲ ਝੱਲ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ, ਓਥੇ ਹੋਲਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਬਾਬਾ ਲੱਧਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਾਗੂਵਾਲਿਆਂ ਕਿਹਾ—ਜੇ ਮੇਰੇ ਪਿੰਡ ਹੋਲਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ੫੦੦) ਨਗਦ ਤੇ ਬਾਲਨ, ਪੱਠੇ ਵਗੈਰਾ ਸਾਰਾ ਖਰਚ ਝੱਲਾਂਗਾ। ਮੇਰੇ ਅਗੇ ਸਾਕ ਭੀ ਤਕੜੇ ਹਨ, ਜੇ ਕੋਈ ਔਖੀ ਸੋਖੀ ਬਣੇ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੰਮ ਵੀ ਸਾਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ। ਸੰਤ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ—ਤਦ ਹੋਲਾ ਫਿਰ ਜਾਗੂਵਾਲੇ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਸੰਤ ਸੰਮਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਫਿਰ ਮਸਤ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਕਿਹਾ—ਮੇਰਾ ਸ਼ਾਹ ਮੈਨੂੰ ਹੁਕਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਦੇਈ ਜਾਵਾਂਗਾ ਤੂੰ ਲਈ ਜਾਵੀਂ, ਦੇਕੇ ਮੰਗਦਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਤੋਟ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆਣ ਦੇਵਾਂਗਾ, ਜਾਹ! ਹੋਲਾ ਤੈਨੂੰ ਦਿਤਾ। ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ! ਹੋਲਾ ਮੇਰਾ ਏ ਤੇ ਮੈਂ ਕਰਨਾ ਏਂ ਤੇ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਨਾ ਏਂ। ਸੰਤ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਿਹਾ—ਸੰਤ ਜੀ, ਭਜਨ ਕਰੋ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਹਾਰਾਂ ਦਾ ਕੀ ਪਤਾ ਹੈ? ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਸੰਤ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਬਾਹੋਂ ਫੜ ਲਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ—“ਆਓ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦਿਆਂ ਕੋਲ ਲੈ ਚਲਾਂ। ਇਹ ਮੇਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਨਹੀਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਤੁਸੀਂ ਆਏ ਹੋ।” ਸੰਤ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ

ਤੁਰ ਪਏ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਯੋਗੀਰਾਜ ਸੰਤ ਕੇਸਰ ਜੀ ਮੁਹਾਵੇ ਵਾਲੇ ਮਿਲ ਪਏ। ਮਿਲ-ਦਿਆਂ ਹੀ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ—ਬੱਚਾ ਸੰਮਿਆ, ਜਾਹ ! ਹੋਲਾ ਤੇਨੂੰ ਦਿਤਾ। ਇਹ ਫਕੀਰਾਂ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਏ, ਫਕੀਰਾਂ ਦਾ ਟੁਕੜਾ ਏ, ਇਸਨੂੰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਖੋਹ ਸਕਦਾ। ਸੰਤਾਂ ਕਿਹਾ—“ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ! ਆਂਹਦੇ ਤੇ ਲੋਕੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵੀ ਮਸਤਾਨੇ ਹੀ ਹਨ, ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਖਚਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਮਸਤਾਨੇ ਹੋ। ਵੇਖੋ ਜੇ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਠਾਕੁਰ ਜੀ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹਨ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਬੰਦੇ।” ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਹੋਇਆ ਪਰ ਹੋਲਾ ਫਿਰ ਵੀ ਬਾਬਾ ਲੱਧਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਾਗੂਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਹੀ ਮਨਜ਼ੂਰ ਟਿਹਾ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀਪਮਾਲਾ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਗਏ, ਨੱਕੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵੀ ਆਈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਬਾਬਾ ਲੱਧਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ—ਸੁਣਾਓ ! ਹੋਲੇ ਦੀ ਖਬਰ ?

ਬਾਬਾ ਲੱਧਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ—“ਮਹਾਰਾਜ ! ਮੈਂ ਹੋਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਨਾ ਮੇਰੇ ਵਿਚਏਨੀਂ ਸਕਤੀ ਏ।” ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਇਲਾਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਕਿ ਹੋਰ ਜਿਸ ਪਿੰਡ ਤੁਸੀਂ ਹੋਲਾ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਕਰ ਲਵੋ। ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨ ਕੀਤਾ। ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਹਾਲ ਵੇਖਕੇ ਸੰਤ ਸੰਮਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਹੀ ਹੋਲਾ ਦੇ ਦਿਤਾ।

ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਹੋਲੇ ਦੀ ਖੂਬ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ, ਰਸਦਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ, ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦਾ ਕੋਈ ਘਾਟਾ ਨ ਰਿਹਾ।

ਪਰ ਚਾਨਣੀ ਦਾ ਕੋਈ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਨ ਹੋਇਆ। ਕਿਸੇ ਕਿਹਾ, ਸੰਤਜੀ ! ਚਾਨਣੀ ਰਾਇਵੰਡ ਇਕ ਸਰਦਾਰ ਦੇ ਘਰ ਹੈ। ਏਹ ਸੁਣ ਕੇ ਸੰਤ ਰਾਇਵੰਡ ਗਏ। ਅਗੋਂ ਸੁਦਾਰ ਦੇ ਘਰ ਪੜਦਾ ਸੀ, ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਆਪ ਸਿੱਧੇ ਹੀ ਜ਼ਨਾਨਖਾਨੇ ਅੰਦਰ ਦਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਬੀਬੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ—ਅਸਾਂ ਸੁਦਾਰ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਨਾ ਏਂ। ਬੀਬੀਆਂ ਕਿਹਾ—ਸੁ: ਜੀ ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਗਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਆਪ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਆ ਗਏ। ਅਜੇ ਡਿਉੜੀ ਵਿਚ ਹੀ ਆਏ ਸਨ ਕਿ ਬਾਹਰੋਂ ਸੁਦਾਰ ਔਂਦਾ ਮਿਲ ਪਿਆ। ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਖੰਦਰ ਦੇ ਕਪੜੇ, ਪਾਟੀ ਹੋਈ ਕੱਛ ਵੇਖਕੇ ਲੋਹਾ ਲਾਖਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਆਖੇ—“ਹਾਂ, ਹਾਂ, ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਘਰ ਅੰਦਰ ਆਏ ਹੀ ਕਿਉਂ ?” ਸੰਤਾਂ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਕਿਹਾ—ਭਾਈ ! ਇਕ ਸਿਖ ਦੇ ਘਰ ਸਿਖ ਨ ਆਵੇ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸ ਔਣਾ ਹੋਇਆ। ਸਾਨੂੰ ਚਾਨਣੀ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ, ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਚਾਨਣੀ ਸੁਣਕੇ ਆਏ ਸਾਂ। ਧੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਜਿਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਤੇਰੀਆਂ ਹਨ, ਤਿਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਸਾਡੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਸੁਦਾਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ—“ਤੂੰ ਓਹ ਸੰਮਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਹੋਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਗਹਿਣੇ ਪਾ ਦਿਤੀਆਂ ਹਨ।”

ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ—ਤੂੰ ਸਾਨੂੰ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਲਈ ਚਾਨਣੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ, ਸਾਡੇ ਆਖੇ ਕੋਈ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਕਦ ਗਹਿਣੇ ਪੈਣ ਲੱਗਾ ਏ ! ਸੁਦਾਰ ਨੇ ਚਾਨਣੀ ਨ ਦਿਤੀ। ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਮਸਤ ਹੋਕੇ ਕਿਹਾ—ਜਿਸ ਹੋਲਾ ਦਿਤਾ

ਏ, ਉਹ ਛਾਂ ਵੀ ਆਪ ਹੀ ਕਰੇਗਾ।

ਹੋਲਾ ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੰਗਤਾਂ ਹੁਮ ਹੁਮਾ ਕੇ ਪਹੁੰਚੀਆਂ। ਰਾਏਵਿੰਡ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਉਤਰਦੀਆਂ ਵੇਖ ਸ੍ਰ: ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ ਚਾਨਣੀ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਦਿਲ ਵੀ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਗਿਆ। ਹੋਲੇ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤੰਬੋਲੀ ਦੇ ਖੂਹਾਂ ਤੇ ਆਇਆ। ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਕੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ‘ਕੋਈ ਸੇਵਾ ਬਖਸ਼ੋ।’

ਸੰਤਾਂ ਕਿਹਾ—ਲੰਗਰ ਤੋਂ ਪੁਸ਼ਾਦਾ ਲੈਕੇ ਗ੍ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਾਓ। ਸ੍ਰ: ਜੀ ਨੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ—“ਇਹ ਕੰਮ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਕੋਈ ਮਾਇਆ ਦੀ ਸੇਵਾ ਬਖਸ਼ੋ।” ਸੰਤਾਂ ਕਿਹਾ—“ਜਿਸ ਹੋਲਾ ਦਿਤਾ ਏ, ਉਸ ਮਾਇਆ ਦੀ ਲੋੜ ਰਹਿਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ, ਦਰਸ਼ਨ ਕਰੋ, ਕੀਰਤਨ ਸੁਣੋ।

ਤੂੰ ਦਿਨ ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਗੁਜ਼ਰੇ। ਇਕ ਦਿਨ ਬੱਦਲ ਅਜਿਹਾ ਘੁਲ ਆਇਆ ਇੰਝ ਜਾਪੇ ਕਿ ਹੁਣੇ ਵਰ੍ਹਿਆ ਕਿ ਵਰ੍ਹਿਆ। ਲਾਂਗਰੀਆਂ ਨੇ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ—ਜੇ ਬਾਰਸ਼ ਆ ਗਈ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰਾਂਗੇ। ਲੰਗਰ ਉਤੇ ਤੇ ਕੋਈ ਆਸਰਾ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਕਣੀਆਂ ਦਾ ਬਚਾਉ ਹੋ ਸਕੇ। ਸੰਤਾਂ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਆਕੇ ਕਿਹਾ—“ਜੇ ਇਕ ਛਿੱਟ ਵੀ ਲੋਹ ਉਤੇ ਪੈ ਗਈ, ਤਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਜੋ ਜੀਅ ਚਾਹੇ, ਸਾਨੂੰ ਆਖਣਾ। ਪੈਣ, ਪਾਣੀ, ਅੱਗ ਸਭ ਮੇਰੇ ਸਤਿਗੁਰ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।”

ਹੋਲਾ ਨਿਰਵਿਘਨ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਇਆ। ਭੋਗ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਵੈਰਾਗੀ ਹੋ ਗਈ।

ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਜੀ ਵਾਲੇ

ਜੋ ਅਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਚੰਗੇ ਜੁਆਨ ਅਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਕਹਾਂਦੇ ਗਭਰੂ ਸਨ ਅਤੇ ਹੈਸਨ ਸੰਤ-ਸੇਵੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਕਾਸ਼ ਬਾਣੀ ਹੋਈ ਕਿ ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਕਰਨਾ ਲੋਚਦਾ ਏਂ, ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਸਾਧ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ। ਪਾਜੀ ਵਾਲਿਆਂ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ—ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਏ ਕਿ ਸਾਧ ਕੌਣ ਹੈ, ਮੈਂ ਕਿਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਾਂ? ਫਿਰ ਅਵਾਜ਼ ਆਈ—“ਘਰੋਂ ਤੁਰ ਪਓ, ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਸਾਧ ਹੋਵੇਗਾ ਮੈਂ ਆਪੇ ਲੈ ਚਲਾਂਗਾ।” ਆਪ ਤੁਰ ਪਏ ਅਤੇ ਡਫਰਕੀਂ ਬਾਬਾ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਪੁਜੇ। ਉਥੇ ਵੀ ਜੀਅ ਨ ਲੱਗਾ। ਰਾਤ ਕੱਟਕੇ ਮਾਂਗੇ ਆਏ। ਮਾਂਗੇ ਤੋਂ ਖੂਹਾਂ ਤੇ ਜਾਕੇ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਗਊਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲਗੇ।

ਸੰਤ ਸਾਲ ਵਿਚ ਦੋ ਮੇਲੇ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਇਕ ਪੰਜ ਮਾਘ ਨੂੰ, ਇਕ ਨਿਮਾਣੀ ਇਕਾਦਸ਼ੀ ਨੂੰ।

ਇਕ ਦਿਨ ਆਪ ਲੰਗਰ ਦੀ ਗਾਗਰ ਚੁੱਕੀ ਆ ਰਹੇ ਸਨ, ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਜੀ ਵਾਲਿਆਂ ਗਾਗਰ ਲਾਹਕੇ ਆਪਣੇ ਮੇਢੇ ਤੇ ਰੱਖ ਲਈ। ਸੰਤਾਂ ਵੈਰਾਗ ਵਿਚ ਹੋਕੇ ਕਿਹਾ—“ਬਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਬਾਦ ਇਹ ਗਾਗਰ ਤੁਸਾਂ ਸਾਥੋਂ ਛੁਡਾਈ ਏ।”

ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਜਾਂ ਗਊਆਂ ਚਾਰਦੇ। ਕਦੀ ਕਦੀ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਅਰਜ਼ ਕਰਦੇ—“ਘਰੋਂ ਭਜਨ ਕਰਨ ਲਈ ਆਏ ਸਾਂ, ਏਥੇ ਵੇਹਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।” ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਬਚਨ ਕਰਨਾ—“ਭਾਈ! ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਿਸੇ ਨਾਲੋਂ ਘਟ ਨਹੀਂ। ਭੁੱਖੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਅੰਨ ਪਾਣਾ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ

ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ— “ਅਸੀਂ ਲਾਂਗਰੀ ਸਾਂ, ਜਿਸ ਮੱਟੀ ਵਿਚ ਸੰਤ ਦੇ ਮਣ ਆਟਾ ਪਾ ਦਿੰਦੇ ਓਹ ਦੇ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਨ ਮੁਕਦਾ। ਜਦ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਦਿਨ ਕੋਈ ਸਾਧ ਨ ਔਣਾ ਤਾਂ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਰੋਟੀ ਚੋਪੜ ਕੇ ਨ ਖਾਣੀ। ਘਿਉ ਜੋੜੀ ਜਾਣਾ। ਆਖਣਾ— ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਏ ਜਦ ਓਹੀ ਖਾਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਔਂਦੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕਿਉਂ ਖਾਈਏ। ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਜੀਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਜਦ ਕੋਈ ਗ੍ਰਿਸਤ ਸਬੰਧੀ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਕਹਿਣਾ— ਸਾਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ। ਸੁੱਤਿਆ ਪਿਆਂ ਇਕ ਬੀਬੀ ਇਕ ਦਿਨ ਆਪਜੀ ਨਾਲ ਆ ਪਈ, ਜਦ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਜਨਾਨਾ ਸਰੀਰਏ, ਤਾਂ ਉਠਕੇ ਤੁਰ ਆਏ ਸਾਂ। ਬੱਸ ! ਇਹੋ ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਚ ਗ੍ਰਿਸਤ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਨੁ-

ਭਵ ਹੈ।

ਜਦ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਕੋਈ ਮੇਲਾ ਮਿਥ ਲੈਣਾ ਤਾਂ ਸੰਤ ਪਾਜੀਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ।

“ਸੰਤ ਜੀ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਤਾਂ ਕੋਈ ਪਦਾਰਥ ਨਹੀਂ ਮੇਲਾ ਕਿਸਤਾਂ ਹੋਵੇਗਾ ? ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਕਹਿਣਾ—ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘਾ ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਏ, ਜੋ ਆਖਾਂਗੇ ਕਰਾ ਲਵਾਂਗੇ।

ਅੰਤ ਸੰਨ ੨੭ ਦੀ ਮਈ ਨੂੰ ਏਹ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ ਮਹਾਤਮਾ ਸੰਤ ਸੰਮਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਜੋਤਿ ਨਾਲ, ਜੋਤਿ ਰਲਕੇ ਸਦਾ ਲਈ ਅਭੇਦ ਹੋ ਗਏ, ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਜੀਆਂ ਵਾਲੇ ਤੇ ਸੰਤ ਜੈਮਲ ਸਿੰਘ ਟਿਬੇ ਵਾਲੇ ਅਜੇ ਸਾਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ, ਸਮਾਂ ਮਿਲਣ ਤੇ ਸੰਤ ਜੈਮਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਫਿਰ ਕਦੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੀ ਭੇਟ ਕਰਾਂਗੇ।

ਸ੍ਰੀ ਸੰਤ ਨਥਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਤੰਗ

[ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ “ਚਕ੍ਰਵਰਤੀ”]

ਆਪ ਦਾ ਜਨਮ ੫ ਹਾੜ ੧੯੩੦ ਨਗਰ ਸਿੰਘ ਪੁਰਾ, ਜ਼ਿਲਾ ਗੁਰਦਾਸ ਪੁਰ ਵਿਖੇ ਮਾਤਾ ਤਾਬਾਂ ਪਿਤਾ ਆਸਾ ਸਿੰਘ ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਏ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ, ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ ਬਾਬਾ ਛੇਣਿਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਭਜਨ ਦਸਕੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆਂਦਾ। ਸ੍ਰੀ ਸੰਤ ਕੇਸਰ ਜੀ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸੰਤ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭੂਰੇ ਗਿਲਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਕੇ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਰਸੀਏ

ਹੋਏ। ਘਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਨਾਮ ਸੰਪੰਨ, ਆਈ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਵੰਡ ਛਕਦੇ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਸਾਧੂ ਸੁਭਾਵ ਦੇਖ, ਭਾਈ ਵਸਾਵਾ ਸਿੰਘ, ਬੇਲਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮੋਤੀਆਂ ਵਾਲੇ ਆਪਨੂੰ ੩੭੩ ਚੱਕ ਵਿਚ ਲੈ ਆਏ। ਏਥੇ ਇਕ ਗੁਫਾ ਬਣਾ ਦਿਤੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਬੈਠਕੇ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਬੰਦਗੀ ਕਰਕੇ ਜਨਮ ਸਫਲਾ ਕੀਤਾ। ਸਤ, ਸੰਤੋਖ, ਵਿਵੇਕ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਬੰਦਗੀ ਫਲੀ ਭੂਤ ਹੋਈ ਅਕਾਸ਼

ਬਾਣੀ ਹੋਈ ਕਿ, ਆਪ ਹੁਣ ਏਥੇ ਨਾ ਬੈਠੋ, ਸਿਖ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰੋ। ਇਸ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਮੰਨ ਆਪ ਜਥਾ ਲੈਕੇ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਫਿਰਕੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਗੇ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਕੱਦ ਬੜਾ ਮਧਰਾ ਜੇਹਾ ਤੇ ਮੂਰਤੀ ਬੜੀ ਸੂਖਮ ਸੀ। ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਜਾਂ ਨਿਰਤਕਾਰੀ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਇਉਂ ਜਾਪਦੇ ਜਿਵੇਂ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਨਨ੍ਹੇ ਜੇਹੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਤਕ, ਅਤੇ ਨਿਰਤ ਕਾਰੀ ਵੇਖ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਸੁਭਾਵਿਕ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਕਿ—ਬਾਬਾ ਜੀ ਆਪ ਤੇ ਪਤੰਗ ਵਾਂਗ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸ਼ਮਾ ਦੁਆਲੇ ਨਿਰਤ ਕਰਦੇ ਹੋ। ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਨਾਂ ਪਤੰਗ ਪੈ ਗਿਆ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦਾ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ, ਕੀਰਤਨ-ਰਸੀਏ, ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ ਮਹਾਤਮਾ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਬੜੀ ਸਾਦੀ, ਸੁਭਾ ਬੜਾ ਨਰਮ, ਮਨ ਨਾਵਾਂ ਤੇ ਮਤ ਉਚੀ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਾਵਨ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਆਪਦਾ ਬੜਾ ਪਿਆਰ ਸੀ।

ਰਤੇ ਚੋਏ ਦਾ ਹੋਲਾ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਸੰਗਤਾਂ ਘਰੋ ਘਰੀਂ ਜਾਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰੀਆਂ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਆਪ ਵੀ ਜਾਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਸਨ। ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾਂ ਚਾਹਦੇ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕਕੇ ਬਿਰਾਜੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਪਹਿਰੇ ਤੇ ਭਾਈ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਬਲੂਆਣੀਆ ਸਨ। ਆਪ ਅੰਦਰ ਐਣ ਲਗੇ ਤਾਂ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਕਿਹਾ—ਸੰਤ ਜੀ, ਅੰਦਰ ਨਾਂ ਆਓ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸੁਭਾਵਿਕ ਨਿੰਮ੍ਰਤਾ ਨਾਲ ਕਿਹਾ—ਦ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਨੇ ਹਨ। ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਿਹਾ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਬਿਰਾਜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਆਪ ਨੇ ਕਿਹਾ ਅਸਾਂ ਕੋਈ ਬਚਨ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾਂ ਦ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਕੇ ਮੁੜ ਜਾਵਾਂਗੇ, ਪਰ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕੋਈ ਤਰਲਾ ਨਾਂ ਮੰਨਿਆ। ਆਪ ਨੇ ਹੋਕਾ ਭਰਿਆ, ਉਸ ਹੋਕੇ ਵਿਚ ਮਾਯੂਸੀ, ਅਤੇ ਮਸ਼ੂਮਤਾ ਜੇਹੀ ਭਰੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਮੈਂ ਕੋਲ ਖਲ੍ਹਤਾ ਏਹ ਸਾਰੀ ਗਲ ਬਾਤ ਸੁਣ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਮੇਰਾ ਬੜਾ ਜੀ ਕਰੇ ਕਿ ਮੈਂ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਆਖਦਿਆਂ, ਕਿ—ਜਾਓ ਅੰਦਰ ਜਾਕੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰ ਆਓ। ਪਰ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਮੈਂ ਕੁਝ ਨ ਬੋਲ ਸਕਿਆ। ਤੁਰਨ ਲਗਿਆਂ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਫਿਰ ਹੋਕਾ ਲੈਕੇ ਕਿਹਾ—ਸੰਤ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ! ਚੰਗਾ ਸੀ ਕਿ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਲੈਣ ਦਿੰਦੇ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਸੀ। ਫਿਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਦ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਣ! ਸੰਤ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਉਸੇ ਬੇ-ਪ੍ਰਵਾਹੀ 'ਚ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਾਓ! ਜਾਓ!! ਬਹੁਤਾ ਰੋਲਾ ਨ ਪਾਓ। ਸੰਤਾਂ ਸੁਭਾਵਿਕ ਕਿਹਾ—ਚੰਗਾ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਸੀਂ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਹੈ, ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਰਵੋਗੇ? ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਉਹ ਬਚਨ ਸਦਾ ਹੁੰਦਾ ਮੈਂ ਅਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਡਿੱਠਾ, ਸੰਤ ਅਜ ਵੀ ਹਨ, ਦੇਹ ਕਰਕੇ ਭਾਵੇਂ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸੁਭ ਨਾਮ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਬੰਦਗੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਿਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ, ਸਦਾ

ਜ਼ਿੰਦਾ ਰਹੇਗਾ। ਪਰ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਜ ਜੀਉਂਦੇ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੀ ਹਨ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਵਿਚ ਸੰਤ ਰਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਬੜਾ ਸਤਿਕਾਰ ਏ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਈ ਵਾਰ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ—ਸੰਤ ਰਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੇਹੀ ਮੰਜਿਲ ਦੇ ਸਾਧੂ ਓਹ ਆਪ ਹੀ ਹਨ। ਸੰਤ ਰਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਮ ਦੀ ਮੂਰਤ ਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਚੀ ਮੁਚੀ ਸੰਤ ਰਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਓਹਨਾਂ ਸਾਧੂਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਹਨ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਸ ਗ੍ਰਾਸ ਹਰੀ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਵਿਸਰਦਾ।

ਆਪ ਤਾਜੇ ਵਾਲ ਜ਼ਿਲਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਪੁਰ ਪਿਤਾ ਗੁਲਾਮਾ, ਮਾਤਾ ਖੇਮੋ ਦੇ ਘਰ ਪੈਦਾ ਹੋਏ। ਵਡੇ ਹੋਏ ਬਾਰ ਵਿਚ ਚਲੇ ਗਏ। ਵਾਹੀ ਕਰਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਨ ਲਗੇ, ਇਕ ਭਾਈ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭਾਈ ਕੇ ਜਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਮੁਰਬਿਆਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਸੀ, ਉਸ ਕੋਲ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਕਣਕ ਵਢਕੇ ੧੨-੧੩ ਮਣ ਦਾਣੇ ਪੈਦਾ ਕਰ ਲੈਣੇ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਨਾ, ਇਕ ਦਿਨ ਸੰਤ ਨਥਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆ ਗਏ। ਆਪ ਨੇ ਸੰਤ ਰਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਭਜਨ ਦੇ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਕਿ—ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਬੁਜਿਆਂ ਵਾਲੀ ਚਲੇ ਚਲੋ। ਆਪ ਸੰਤਾਂ ਨਾਲ ਗੁਫਾ ਤੇ ਆ ਗਏ। ਸਰਦਾਰ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੁਝ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈਕੇ ਗੁਫਾ ਤੇ ਆਏ ਅਤੇ ਸੰਤ ਰਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਆਪ ੯੭ ਵਿਚ ਹੀ ਚਲਕੇ ਰਹੋ। ਆਪ ਫਿਰ ੯੭ ਆ ਗਏ। ਦਿਹਾੜੀ

ਕਰਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਨਾ। ਸਰਦਾਰ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਦੀ ਬੜੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ, ਆਪ ਨੂੰ ਪਿਸ਼ਾਬ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਇਲਾਜ ਲਈ ਕਾਫੀ ਪੈਸੇ ਖਰਚ ਕੀਤੇ, ਆਏ ਗਏ ਸਿਖ ਸਾਧੂ ਨੂੰ ਤੇ ਦਿਨ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਵੀ ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਦੇਣਾ।

ਸੰਤ ਰਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਸੰਤ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲੰਗੇਰੀ ਵਾਲੇ ਰਿਹਾ ਕਰਦੇ, ਜਿਸ ਘਰ ਜਾਣਾ ਜੇ ਅਗਲਿਆਂ ਕਹਿਣਾਂ ਕਿ ਸੰਤ ਜੀ ਦੁਧਛਕੋ, ਸੰਤ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਹਿਣਾਂ ਕਿ—ਭਾਈ ਤੁਸੀਂ ਕਿੰਨੇ ਜੀ ਹੋ ਘਰ ਦੇ ? ਅਤੇ ਦੁਧ ਕਿੰਨਾਂ ਹੈ, ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਦਸ ਦੇਣਾਂ। ਸੰਤ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਹਿਣਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਹਿਸੇ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਅੱਧਸੇਰ ਦੁਧ ਔਂਦਾ ਏ, ਦੇ ਦਿਓ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਦੁਧ ਘਟ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਹਿਣਾਂ, ਅਸੀਂ ਲੱਸੀ ਤੇ ਗੁੜ ਨਾਲ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਾਂਗੇ, ਦੁਧ ਜੇਹੜੇ ਬਾਹਰ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਛਕਾਣਾਂ, ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਪਕਾਨ ਲਈ ਜੇ ਕਿਸੇ ਘਿਉ ਦੇਣਾਂ ਤਾਂ ਸੰਤ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਬਚਾਕੇ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਣਾਂ। ਸੰਤ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਗਏ ਹਨ। ਸੰਤ ਰਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਕ ਪੁਰੇ ਹੋਏ ਸਾਧੂ ਸੰਤ ਨਥਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਵਰੇਸਾਏ, ਅਜ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਹਨ। ਆਪਨੂੰ ਸੰਤ ਪਤੰਗ ਜੀ ਨਾਲ ਚੋਖਾ ਚਿਰ ਰਹਿਣ ਦਾ ਅਵਕਾਸ ਮਿਲਿਆ ਏ। ਇਸ ਲੇਖ ਦਾ ਸਾਰਾ ਮੈਟ੍ਰੇ ਮੈਂ ਓਹਨਾਂ ਕੋਲੋਂ ਅਤੇ ਸੰਤ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁੰਨੇ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਲਿਆ ਏ।

ਸਲਾਰ ਵਾਲੇ (ਜ਼ਿਲਾ ਲਾਇਲ ਪੁਰ)

ਸੰਤ ਪਤੰਗ ਜੀ ਦਾ ਜਥਾ ਆਇਆ। ਗੁੰਨੇ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜਿਆ, ਕਿ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਜਥਾ ਆਇਆ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਓ। ਗੁੰਨੇ ਵਿਚ ੧੦-੧੨ ਆਦਮੀ ਤੁਰੇ, ਨਾਲ ਸੰਤ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਸਨ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਗਲਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਭਜਨ ਵਿਚ ਸੁਆਦ ਕੀ ਏ। ਸੰਤ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅਜੇ ਭਜਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੁਛਿਆ।

ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਗੁੰਨੇ ਵਾਲਿਆਂ ਜਾਕੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ। ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ— ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ! ਆ ਭਜਨ ਪੁਛ ਲੈ। ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ— ਸੰਤ ਜੀ! ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਕਿਸਤਰਾਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ? ਸੰਤਾਂ ਕਿਹਾ ਏਹ ਫਿਰ ਕਦੀ ਦਸਾਂਗੇ। ਭਜਨ ਪੁਛਣ ਦੀ ਕਰ। ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭਜਨ ਪੁਛ ਲਿਆ। ਭਜਨ ਪੁਛਦਿਆਂ ਹੀ ਮਸਤੀ ਜਿਹੀ ਹੋ ਗਈ। ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਓਥੇ ਹੀ ਰਹੇ। ਨਾਲ ਦੇ ਸਿੰਘ ਆਖਣ—ਚਲੋ। ਪਰ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਖਣ ਜਿੰਨਾਂ ਚਿਰ ਸੰਤ ਨਹੀਂ ਆਗਯਾ ਦਿੰਦੇ ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ। ਓਹਨਾਂ ਨੇ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ, ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਨੂੰ ਤੇ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ। ਨਾਲ ਦੇ ਸਾਥੀ ਚਲੇ ਗਏ। ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਰਹੇ। ਸੰਤ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਸਦੇ ਹਨ ਇਕ ਸਾਲ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਾ ਕਿ ਸੰਤ ਸਾਥੋਂ ਕੀ ਕਰਾਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਕੀ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਦੀਵਾਨ ਲਾਯਾ। ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਨੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ— ਮੈਨੂੰ ਬੰਦਗੀ ਦਾ ਖੈਰ ਪਾਓ?

ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਭਜਨ ਦਸਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮਾਸ ਸ਼ਰਾਬ ਨਹੀਂ ਖਾਣਾ। ਕਿਸੇ ਦੇ ਹਥ ਦਾ ਅੰਨ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਛਕਣਾ ਜਦ ਕਸ਼ਮੀਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਓਹ ਡਾਂਗਾਂ ਫੜਕੇ ਆਏ। ਆਖਣ ਕੌਣ ਹੋਵੇ ਏਹ ਸਾਡੇ ਪੁਤ੍ਰ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਤੋਂ ਸਿੰਘ ਬਨਾਣ ਵਾਲਾ? ਸੰਤਾਂ ਕਿਹਾ ਮੈਂ ਤੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗੁਰੂ ਦੀਆਂ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ। ਏਹ ਸੁਣਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਗਏ। ਬਹਿਕੇ ਦੀਵਾਨ ਸੁਣਨ ਲਗ ਪਏ। ਦੀਵਾਨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਮਗਰੋਂ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਸੰਤਾਂ ਨਾਲ ਹੋ ਤੁਰਿਆ, ਘਰ ਦੇ ਰੋਕਣ। ਪਰ ਓਹ ਨਾਂ ਮੁੜਿਆ। ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਕੇ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਨਾਂ ਧਰਿਆ।

ਇਕ ਦਿਨ ਆਟਾ ਗੁੰਨਣ ਲਗਿਆਂ ਨਰਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੰਤ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਿਹਾ— ਸੰਤ ਜੀ ਪੂੜੇ ਬਣਾਈਏ? ਸੰਤ ਮਸਤ ਸਨ। ਬਾਹਰੋਂ ਰੇਤ ਲਿਆਕੇ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿਤੀ! ਇਕ ਬੜਾ ਅਮੀਰ ਸਜਣ ਦੁਸ਼ਨ ਕਰਨ ਆਇਆ ਸੀ। ਸੰਤਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ— ਪਹਿਲਾਂ ਪੁਸ਼ਾਦ ਇਸਨੂੰ ਛਕਾਓ। ਸੰਤ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਿਹਾ— ਸੰਤ ਜੀ! ਆਟੇ ਵਿਚ ਤੇ ਰੇਤ ਏ। ਸੰਤਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸੁਆਦ ਤੇ ਵੇਖੋ। ਅਰਦਾਸਾ ਕਰਕੇ ਆਏ ਅਤਿਥੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ— ਆਓ ਪੁਸ਼ਾਦ ਛਕੋ। ਹਥ ਧੁਆਕੇ ਸੰਤ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਡਰਦਿਆਂ ਡਰਦਿਆਂ ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਪੁਸ਼ਾਦਾ ਦਿਤਾ। ਛਕਕੇ ਆਖਣ ਲਗਾ— ਸੰਤ ਜੀ ਪੁਸ਼ਾਦਾ ਹੋਰ ਦਿਓ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਏਨਾਂ ਸੁਆਦ ਕਿਉਂ ਹੈ? ਸੰਤਾਂ ਕਿਹਾ— ਸੁਆਦ ਪਾਣ ਵਾਲਾ ਮੇਰਾ ਸਤਿਗੁਰ ਏ। ਪੁਸ਼ਾਦਾ ਛਕਣ ਪਿਛੋਂ ਉਸ ਤੇ ਕੁਝ

ਅਜਿਹਾ ਅਸਰ ਹੋਇਆ। ਹਥ ਜੋੜ ਕੇ ਆਖਣ ਲਗਾ ਕਿ-- ਸੰਤ ਜੀ! ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਗੁਰੂ ਵਾਲਾ ਬਣਾਓ? ਸੰਤਾਂ ਕਿਹਾ ਖਾਲ ਵਗਦਾ ਏ ਸਣਕੇਸੀਂ ਅਸਨਾਨ ਕਰਆਓ। ਅਸਨਾਨ ਕਰ ਆਇਆ। ਸੰਤਾਂ ਭਜਨ ਦਸਿਆ। ਸੁਧ-ਬੁਧ ਭੁਲ ਗਈ। ਮਸਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਘਰ ਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਓਹ ਆਕੇ ਲੈ ਗਏ।

ਸ੍ਰੀ ਯੁਤ ਮਹਾਨ ਆਤਮਾ ਸੰਤ ਰਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ- ਬੁਜਿਆਂ ਵਾਲੀ ਗੁਫਾ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਇਕ ਮਾਂਦੀ ਆਇਆ। ਆਖਣ ਲਗਾ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਕਿੰਨਾਂ ਹੀ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਿਉਂ ਨਾਂ ਕਰੇ, ਮੈਂ ਮਤ ਮਾਰ ਦਿਆਂਗਾ। ਸੰਤ ਸੂਏ ਵਿਚ ਖਲੋਕੇ ਭਜਨ ਕੀਤਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪਤੰਗ ਜੀ ਨੂੰ ਓਹ ਮਾਂਦੀ ਸਾਧ ਆਖਣ ਲਗਾ ਕਿ ਅਜ ਤਕੜੇ ਹੋਕੇ ਰਹਿਣਾ। ਜੇ ਤਾਂ ਆਸਣ ਤੋਂ ਹਿਲ ਗਏ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਚਾ ਜੇ ਨਾਂ ਹਿਲੇ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਸਚੇ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਸੰਤ ਅਪਣੇ ਰੋਜ਼ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸੂਏ ਵਿਚ ਖਲੋਤੇ ਭਜਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇੰਝ ਹੋਇਆ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਮੋਢਿਓਂ ਫੜਕੇ ਸੂਏ ਵਿਚ ਬਿਠਾ ਦਿਤਾ ਹੁੰਦਾ ਏ। ਸੰਤ ਉਠ ਖਲੋਤੇ। ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਇਵੇਂ ਹੋਈ। ਸੰਤ ਅਪਣੇ ਥਾਂ ਤੋਂ ਨਾਂ ਹਿਲੇ ਨਾ ਮਾਲਾ ਹਥੋਂ ਛਡੀ। ਮਾਂਦੀ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਪੈਰੀਂ ਪੈ ਗਿਆ। ਪਤੰਗ ਜੀ ਕਿਹਾ ਕਿ-- ਇਸ ਤਰਾਂ ਸੰਤਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕਰੀਦਾ। ਉਸ ਕਿਹਾ ਮਾਫ ਕਰੋ। ਸੰਤਾਂ ਕਿਹਾ--ਜਾਹ। ਸੰਤ ਰਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡੇ ਵੇਂਹਦਿਆਂ ਹੀ ਓਹ ਅਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਇਲੂ ਵਾਂਗ ਉਡ ਗਿਆ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਇਕ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਲੰਗਰ ਕੀਤਾ। ਸੰਤ ਲੰਗਰ ਕਰਕੇ ਜਦ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਤੁਰਨ ਲਗੇ ਤਾਂ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਕਿਹਾ ਕਿ--ਸਾਡੇ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਦੋ ਭਾਂਡੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ। ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਅਗਲੇ ਅੰਦਰ ਵੇਖੋ। ਓਹਨਾਂ ਭਾਲੇ ਪਰ ਨਾ ਲਭੇ। ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਓਹ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਡੇਰੇ ਆਏ। ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ--ਜੀ ਭਾਂਡੇ ਨਹੀਂ ਲਭੇ? ਸੰਤਾਂ ਕਿਹਾ ਉਸੇ ਥਾਂ ਵੇਖੋ। ਜਦ ਜਾਕੇ ਵੇਖਣ ਲਗੇ ਤਾਂ ਕੂੜੇ ਕਰਕਟ ਵਿਚ ਲੁਕੇ ਹੋਏ ਭਾਂਡੇ ਲਭ ਪਏ। ਜਦ ਓਹਨਾਂ ਨੌਕਰ ਨੂੰ ਧਮਕਾਯਾ ਤਾਂ ਓਹ ਮੰਨ ਗਿਆ ਕਿ ਏਹ ਮੈਂ ਲੁਕੋਏ ਸਨ। ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਲਾਣ ਲਈ। ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਆਕੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦਸਕੇ ਕਿਹਾ ਮਹਾਰਾਜ ਮਾਫ ਕਰਨਾਂ ਭਾਂਡੇ ਘਰ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਨੌਕਰ ਦੇ ਲੁਕਾਏ ਹੋਏ ਮਿਲ ਗਏ ਹਨ। ਹੁਣ ਦਸੋ ਨੌਕਰ ਨਾਲ ਕੀ ਵਾਰਤ ਕਰੀਏ। ਸੰਤਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ-- ਸਾਡੇ ਆਖੇ ਲਗਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਨੌਕਰ ਨੂੰ ਮਾਫ ਕਰ ਦਿਓ।

ਸੰਤ ਰਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਸਾਨੂੰ ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਓ। ਗੁਫਾ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਸਨ, ਬੁਜਿਆਂ ਵਾਲੀ, ਪਤੰਗ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਰੋਲਾ ਨਾਂ ਪਾਣਾਂ, ਜਦ ਅਸੀਂ ਕਹੀਏ ਅਖੀਆਂ ਮੀਟ ਲੈਣੀਆਂ। ਜਦ ਆਖੀਏ ਖੋਲ ਲੈਣੀਆਂ। ਅਖਾਂ ਮੀਟ ਕੇ ਖੋਲੀਆਂ ਤਦ ਪੰਜੇ ਪਿਆਰੇ ਕਮਰ ਕਸੇ ਕਰੀ ਖਲੋਤੇ ਦਿਸੇ। ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਕੇ ਉੱਚੀ ਸਾਰੀ ਕਿਹਾ-- ਆਓ ਜਿਸ ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨੇ ਹਨ। ਬਸ, ਝਟ ਵਿਯਕਤੀਆਂ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਈਆਂ।

ਅਜ ਭਾਂਵੇ ਦੇਹ ਕਰਕੇ ਸ੍ਰੀ ਪਤੰਗ ਜੀ

ਸੰਤ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਡਫਰਕੇ

(ਕਵੀ ਜੀ ਡਫਰਕੇ)

ਨੱਕੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਸ਼ੇਰ
ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਵਜਕਤੀ ਸਨ।
ਆਪ ਦਾ ਨਗਰ ਡਫਰਕੇ (ਜ਼ਿਲਾ ਲਹੌਰ)
ਸੀ। ਆਪ ਦਾ ਜਨਮ ਸੀਮਾਨ ਬਾਬਾ
ਵਸਾਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਖੇ ਸੰਮਤ
੧੯੦੧ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਤੇ ਆਪ ਬਚਪਨ
ਤੋਂ ਹੀ ਸਾਧੂ ਬ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਸਨ। ‘ਹੋਣਹਾਰ
ਬਿਰਵਾਤ ਕੇ ਚਿਕਨੇ ਚਿਕਨੇ ਪਾਤ’ ਆਪ
ਦੀ ਇਸ ਨੰਨ੍ਹੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਰੱਬੀ
ਅੰਸਰ ਮੌਜੂਦ ਸਨ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਪਨਾਣ
ਲਈ ਬੜੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ

ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪਰ ਓਹਨਾਂ ਦੇ ਲਾਏ
ਬੂਟੇ ਸੰਤ ਰਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੰਤ ਸੋਹਣ
ਸਿੰਘ ਜੀ, ਆਦਿ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਓਹਨਾਂ ਦੀ
ਓਹ ਯਾਦਗਾਰ ਏ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਸੀਂ
ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਭੁਲ ਸਕਦੇ।
ਆਹਾ! ਓਹ ਕੋਹੀ ਪਿਆਰੀ-ਪਿਆਰੀ
ਮਿੱਠੀ-ਮਿੱਠੀ ਮਸਤੀ ਭਰੀ ਸ੍ਰੀ ਪਤੰਗ ਜੀ
ਦੀ ਮਧੁਰ ਮੂਰਤੀ ਸੀ। ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ
ਤੇ ਆਪ ਬੱਕਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਆਪ
ਦੀ ਅੰਸ ਵੰਸ ਐਸ ਵੇਲੇ ਚਾਰ ਸਪੁਤ੍ਰ ਹਨ
ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਅਪਨ
ਵਾਂਗ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਾਵਨ
ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਅਟੁੱਟ ਸ਼ਰਧਾ ਹੈ। ਬੇ-ਹੱਦ
ਪਿਆਰ ਏ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤ
ਪਿਤਾ ਦੇ ਰਸਤੇ ਚਲਣ ਦਾ ਬਲ ਬਖ-
ਸ਼ਣ।

ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਬਾਬਾ ਜੀ
ਵਡੇਰੇ ਹੁੰਦੇ ਗਏ ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਹੀ ਆਪ
ਦੀ ਰੱਬੀ ਲਗਨ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਭੀ ਪਲਦਾ
ਗਿਆ। ਆਪ ਦੇ ਬੜੇ ਭਾਈ ਚੇਤ ਸਿੰਘ
ਜੀ ਵੀ ਅਲੌਕਿਕ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੇ ਮਾਲਿਕ
ਸਨ—ਓਹ ਵੀ ਰੱਬ ਦਾ ਰੂਪ ਹੀ ਸਨ।
ਇਸ ਜੋੜੀ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚਲਾ ਪਿਆਰ
ਸਾਰੇ ਨਗਰ ਦੀ ਚਰਚਾ ਸੀ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਚੇ
ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਇਕ ਵੇਰ ‘ਮਾਂਗੇ’ ਆਏ।
ਓਥੇ ਇਹਨਾਂ ਵੀਰਾਂ ਦੀ ਜੋੜੀ ਵੀ ਗਈ।
ਦਰਸ਼ਨ ਪਰਸ ਨਿਹਾਲ ਹੋਈ ਤੇ ਭਜਨ
ਪੁਛਿਆ। ਉਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀ ਬਾਬਾ ਕੇਸਰ
ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਾਜੇ ਜੰਗਾਂ ਵਾਲੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ
ਦੇ ਸੂਬੇ ਸਨ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨਾਮ ਦੇ ਭੰਡਾਰੀ
ਵੀ ਸਨ। ਆਪ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਦਾਤ ਦੇਣ
ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਤੇ ਸੋਨੇ ਵਿਚ ਸੁਗੰਧੀ
ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਭਜਨ ਪੁਛਣ ਤੋਂ
ਬਾਦ ਭਜਨ ਵਲ ਬਿਰਤੀ ਐਸੀ ਜੁੜੀ,
ਇਸ ਅਲੂਣੀ ਸਿਲ ਵਿਚੋਂ ਆਪ ਨੂੰ
ਅਜਿਹਾ ਰਸ ਤੇ ਅਨੰਦ ਆਇਆ ਕਿ
ਆਪ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਰੁਕ
ਚਲਦੀ ਰਹੀ। ਸ੍ਵਾਸਾਂ ਦਾ ਜ਼ਮਾਨਾ ਖਤਮ
ਹੋਣ ਬਾਦ ਵੀ ਆਪ ਦੀ ਜਿਹਵਾ ‘ਚੋਂ
ਚੋਂ ਅਖਰੇ ਮੰਤ੍ਰ ਦੀ ਗਰਾਰੀ ਗੇੜੀ ਜਾ ਰਹੀ
ਸੀ।

ਵਡੇ ਭਾਈ ਚੇਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹੀਆਂ
ਚਾਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਸ਼ੇਰ

ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਲ ਵਾਂਹੁੰਦੇ ਤੇ ਘਰ ਦੇ ਹੋਰ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਵੀ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਹੀਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਓਸ ਈਸ਼ੂਰ ਦੀ ਬਲਕ ਪੈ ਗਈ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਯੋਗੀ ਜਨ ਅਨੇਕ ਸਾਧਨਾਂ ਨਾਲ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬੈਲਾਂ ਦੀ ਜੋੜੀ ਹੀ ਸਾਖਯਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਜਿਉਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਜਾਂਦੇ, ਪਿਆਰੇ ਪਿਆਰੇ ਮਿੱਠੇ ਮਿੱਠੇ ਬਚਨ ਕਰਕੇ ਬੈਲਾਂ ਨੂੰ ਹਕਦੇ ਤੇ ਹੱਲ ਜੋਤਦੇ, ਫਿਰ ਜੇ ਵਕਤ ਮਿਲਦਾ ਤਾਂ ਵੇਹਲੇ ਹੋ, ਦੋਨੋਂ ਭਰਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਦੀ ਸਤਿ-ਸੰਗਤ ਦੀ ਗੁਫਤਗੂ ਕਰਦੇ ! ਕਥਾ ਵਾਚਦੇ, ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਧਾਰਮਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਰਟਨ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ।

ਆਪ ਦੇ ਜੀਵਨ ਚੋਂ ਇਕ ਖਾਸ ਸਬਕ ਇਹ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਅਪਣੀ ਸਾਰੀ ਨਾਮ ਦੀ ਦੌਲਤ, ਪ੍ਰਭੂਤਾ ਤੇ ਈਸ਼ੂਰੀਯ ਤਾਕਤ ਅਪਣੇ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ ਲਗਿਆਂ ਹੀ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਕੰਮ ਛੱਡ, ਭੋਰਿਆਂ ਵਿਚ ਬੈਠ ਤਪ ਸਾਧ ਸਾਧ ਅਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਕੋਈ ਦਿਨ ਅਜੇਹਾ ਨਹੀਂ ਬਿਤਾਇਆ। ਆਪ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ—‘ਹਾਥ ਪਾਉਂ ਕਰ ਕਾਮ ਸਭ ਚੀਤ ਨਿਰੰਜਨ ਨਾਲ’ ਨਿਰੰਜਨ ਨਾਲ ਚਿਤ ਲਗੇ ਦੀ ਹੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸੀ ਕਿ ਆਪ ਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਬੋਲਦਿਆਂ, ਲੜਦਿਆਂ ਝਗੜਦਿਆਂ ਕੋਈ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਿਆ।

ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗਲ ਜਿਸ ਨੇ, ਸਾਡੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਆਪ ਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਫੈਲਾਇਆ, ਉਹ ਆਪ ਦੀਆਂ ਪੇਸ਼ੀਨ ਗੋਈਆਂ

ਸਨ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਮਸਤ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਹੋਕੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਫਰਮਾਇਆ ਸੀ—

“ਗੁਰੂ ਏਸੇ ਦੇਹ ਵਿਚੋਂ ਹੋਵੇਗਾ (ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਸੀ) ਜੀਵਨ-ਜੰਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਬੜਾ ਕਲਾਵਾਨ ਤੇ ਪ੍ਰਤਾਪੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਪਰਗਟ ਹੋਣ ਨਾਲ ਪੰਥ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦੂਰ ਹੋਣ ਗੀਆਂ। ਚੋਂਕੀਆਂ ਪਹਿਰਿਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਖਲਾਸੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਹੋਵੇਗਾ।”

ਸੰਗਤ ਬਾਬੇ ਦੇ ਬਚਨ ਸੁਣਕੇ ਹੈਰਾਨ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਸੀ ਤੇ ਓਸ ਘੜੀ ਖਾਸ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਵੀ ਕਹਿ ਉਠੇ, ਹੋਰ ਤਾਂ ਬਾਬੇ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਚ ਹੁੰਦੀਆਂ ਆਈਆਂ ਨੇ ਪਰ ਐਤਕਾਂ ਜੋ ਕੁਝ ਕਿਹਾ ਸੂ, ਇਹ ਅਨਹੋਣੀ ਗਲ ਦੇ ਤੇ ਕੋਰਾ ਝੂਠ ਏ। ਤਕਰੀਬਨ ਸੰਗਤ ਦਾ ਕਹਿਣਾਂ ਵਾਜਬ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਅਜੇ ਤਕ ਅਨੰਦ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਕਦੋਂ ਓਹ ਪ੍ਰਤਾਪੀ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਵੇਗਾ ?

ਪਰ ਜਿਸ ਅਰਸ਼ੀ ਦੂਰਬੀਨ ਨਾਲ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਨ, ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨ ਕੁਸਕਦਾ, ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਬਾਬੇ ਜਿੰਨੀ ਲਖਤਾ ਕਿਥੇ ਸੀ ? ਹਾਂ, ਪਰ ਓਦੋਂ ਯਕੀਨ ਦਾ ਜਾਦੂ ਸਾਰਿਆਂ ਤੇ ਹੋਣ ਲਗ ਪਿਆ। ਜਦੋਂ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਇਹ ਖਬਰ ਆਮ ਹੋ ਗਈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਦੋਹ ਬੀਬੀਆਂ ਦਾ ਅਨੰਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਬਾਬੇ ਦੇ ‘ਜੀਵਨ-ਜੰਤ’ ਲਫਜ਼ ਦੀ ਰਮਜ਼ ਹੁਣ ਹਥ ਆਈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀਵਨ ਕੋਰ ਜੀ ਸਾਰੇ ਪੰਥ ਦੀ ਮਾਤਾ ਹੋ

ਗਏ। ਆਖਿਰ ਉਹ ਰੱਖੀ ਸੱਤਾ ਵੀ ਵਜੂਦ ਵਿਚ ਆ ਗਈ-ਤੇਨ ਸਿਰਫ ਵਜੂਦ ਵਿਚ ਹੀ ਆਈ, ਬਲਕਿ ਉਸਦੇ ਪਰਗਟ ਹੋਣ ਨਾਲ, ਉਹ ਅਨੇਕਾਂ ਜੋ ਪੰਥ ਨੂੰ ਇਕ ਧੁੰਧ ਜੇਹੀ ਬਲੇ ਦਬਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਤੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਮਹਾਰਾਜ ਪੰਥਕ ਸਿੰਘਾਸਨ ਤੇ ਆ ਸਜੇਭਤ ਹੋਏ।

ਇਸ ਘਟਨਾ ਨੇ ਹਰੇਕ ਕੂਕੇ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਜੀ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਤਿਕਾਰ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਸੀ।

ਇਕ ਦਿਨ ਫਿਰ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਪਰਗਟ ਕੀਤਾ ਕਿ ਗੋਬਿੰਦ ਨੇ ਅਜ ਨਵਾਂ ਹੀ ਨਜ਼ਾਰਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਖਾਇਆ ਏ। ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਮਹਾਨ ਜੋਤ ਪ੍ਰਜੁਲਿਤ ਹੋਈ ਹੋਵੇ। ਉਸਦੀਆਂ ਅਨੇਕ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਲਾਟਾਂ ਚੁੜ੍ਹੀਂ ਨਿਤ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹੋਣ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਹਥ ਵਿਚ ਲੈਕੇ ਉਸ ਮਹਾਂ ਜਵਾਲਾ ਨਾਲ ਜੰਗੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋਣ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਉਹ ਸਰੂਪ ਡਾਢਾ ਹੀ ਪਿਆਰਾ ਸੀ-ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਸਰੂਪ-ਤਲਵਾਰਾਂ ਘੁਮਾਉਂਦਾ ਕਦੀ ਏਧਰ ਕਦੀ ਉਧਰ!

ਇਹੋ ਜੇਹੇ ਕਈ ਹੋਰ ਵਾਕਿਆਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਸੰਬੰਧ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਆਪ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਗੋਚਰ ਹੁੰਦੇ। ਆਪ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਦੇ-ਤੇ ਸਾਡੇ ਨਗਰ ਦੇ ਲੋਕ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸ਼ਾਹਦੀ ਭਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਬਾਬੇ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ-ਸੋ ਸਭ ਕੁਝ ਸੱਚ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਸੰਬੰਧੀ ਆਪ ਨੇ ਕਈ ਕੌਤਕ ਦੇਖੇ ਸਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ

ਜ਼ਿਕਰ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਨਗਰ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਹਰਫ ਹਰਫ ਤੇ ਯਕੀਨ ਹੈ ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਭਰੋਸਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ-ਸਭ ਸੱਚਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਇਕ ਵੇਰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਟੁਕੜੀ ਦੇ ਮੇਲੇ ਨਨਕਾਣੇ ਸਾਹਿਬ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਨਾਲ ਬੇ-ਸ਼ੁਮਾਰ ਸੰਗਤਾਂ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਮੇਲੇ ਦੇ ਖਰਚ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਖੇ ਇਕ ਅਰਦਾਸ ਭੇਜ ਦਿਤੀ। ਜਿਸਦਾ ਮਤਲਬ ਸੀ ਕਿ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਬਣੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਗਰੀਬ ਖਾਨੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਦੇ ਦਿਤੀ ਤੇ ਹਜ਼ੂਰ ਨਨਕਾਣੇ ਦੇ ਮੇਲੇ ਤੋਂ ਡਫਰਕੀਂ ਆ ਪਰਵਿਰਸੇ। ਉਹ ਮੇਲਾ-ਉਹ ਸਤਿ-ਜੁਗੀ ਨਜ਼ਾਰਾ ਕਲਮ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਉਸ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਮੇਲੇ ਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਇਤਿਹਾਸ ਕਾਰ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸੰਤ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭੀ ਆਏ ਸਨ। ਤੇ ਇਸ ਮੇਲੇ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ‘ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਿਲਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੨ ਵੀਂ’ ਵਿਚ ਵੀ ਹੈ।

ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੜੀ ਮਿਠੀ ਜੇਹੀ ਤੇ ਪਿਆਰੀ ਜੇਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਸਰ ਕਰਕੇ ਮਾਘ ੧੯੯੦ ਵਿੱਚ ਸੂਰਗ ਵਾਸ ਹੋ ਗਏ ਆਪ ਦੇ ਜਾਣ ਨਾਲ ਜੋ ਸ਼ੋਕ ਸਾਡੇ ਨਗਰ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਹੋਇਆ-ਉਹ ਡਾਢਾ ਰੋਮਾਂ-ਚਿਕ ਸੀ। ਆਪ ਦੇ ਸਤੁਾਰੀਏ ਤੇ ਇਕ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਮੇਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਹਜ਼ੂਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ

ਗੁਰੂ ਕੀਆਂ ਕਾਰਾਂ

(ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਵੀ ਦੀ ਕਲਮ ਤੋਂ)

ਕੇਡਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਏ ਕਿਸੇ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਨਾ ! ਇਸਦਾ ਮੈਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਓਦੋਂ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਜਦੋਂ ਪਰਮ ਪੂਜਯ ਸ੍ਰੀ ਚਕ੍ਰਵਰਤੀ ਜੀ ਦੀ ਸੰਖਿਪਤ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਪਹੁੰਚੀ; ਜਿਸ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸੂਬਾ ਜੀ ਨਾਲ ਹੋਕੇ ਕੁਝ ਇਕ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਨੋਟ ਕਰੋ। ਇਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਹੀ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਮੇਰੇ ਸਪੁਰਦ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਤੇ ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਸ ਵਕਤ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸਾਂ ਜਦੋਂ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਸੰਤ-ਸੰਬੰਧੀ ਮਿਲੇ। ਵੈਸਾਖ ਦੇ ਦਿਨ ਵਾਢੀਆਂ ਜੋਰਾਂ ਤੇ ਸਨ, ਬਾਵਜੂਦ ਮੇਰੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਗਰਦਸ਼ ਦੇ ਵੀ ਕੋਈ ਅਜੇਹਾ ਆਦਮੀ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨ ਹੋ ਸਕਿਆ ਕਿ ਜਿਸ ਤੋਂ ਮੈਂ ਸੰਤ-ਜੀਵਨ ਲਿਖ ਸਕਦਾ।

ਬੜੇ ਦਿਨਾਂ ਬਾਦ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਕਾਗਜ਼ ਦਾ ਪੁਰਜ਼ਾ ਮਿਲਿਆ, ਜਿਸ ਪਰ ਪੁਰਾਤਨ ਅੱਖਰਾਂ ਦਾ ਇਕ ਮਜ਼ਮੂਆ ਅੰਕਿਤ ਸੀ। ਪੜ੍ਹਿਆ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਭੀ ਯੋਗ ਵਾਕਿਆ ਦਾ ਗਯਾਨ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਮੈਂ ਚਕ੍ਰਿਤ ਸਾਂ, ਲਿਖਾਂ ਤਾਂ ਕੀ ਲਿਖਾਂ ! ਅਗੋਂ ਐਡੀਟਰ ਸਾਹਿਬ ਖਬਰੇਮੇਰੇ ਸੰਬੰਧੀ ਕੀ ਸੋਚ ਰਹੇ ਹੋਣ। ਉਸ ਪੁਰਜ਼ੇ ਨੂੰ ਤਹਿ ਕਰ-ਸੰਭਾਲ ਮੈਂ ਇਹ

ਠਾਣੀ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਬ੍ਰਿਧ ਬਾਬੇ ਦੀ ਖਿਦਮਤ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਵਾਂ, ਜਿਸਨੇ ਅਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਮਹਾਤਮਾਵਾਂ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਯਾ ਪਰਸਪਰ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਵੈਸਾਖ ਦੀਆਂ ਕੜਕਦੀਆਂ ਧੁਪਾਂ, ਨੱਕ ਦੇ ਤਪੇ ਹੋਏ ਬੰਜਰ, ਤਪੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਤੇ ਬੇ ਰੁਕ ਹਵਾਵਾਂ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਠੰਢੀਆਂ ਮਿਠੀਆਂ ਛਾਵਾਂ ਮਾਣ ਚੁਕੇ ਪੁਰਸ਼ ਲਈ ਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੀ ਸੀ? ਪਰ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਦੀ ਕਰੜੀ ਕਾਰ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਓਸ ਬ੍ਰਿਧ ਬਾਬੇ ਵੱਲ ਜਾਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਹੀ ਦਿਤਾ। ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਇਕ ਹੋਰ ਸਾਥੀ ਵੀ ਸੀ। ਢਲੀਆਂ ਦੁਪਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਤੁਰੇ, ਛਤ੍ਰੀ ਦੀਆਂ ਕਾਂਬਾ ਤਣੀਆਂ, ਪਰ ਕੁਛ ਨਾ ਪੁਛੋ, ਜੀ ‘ਅਗਾਹਾ ਕੂ-ਤਾਘ’ ਦੀ ਬਜਾਇ ਪਿਛਾਂਹ ਨੂੰ ਹੀ ਤਕਦਾ ਸੀ।

ਖੈਰ ! ਅਸੀਂ ਜਿਉਂ ਕਿਉਂ ਕਰਕੇ ਇਸ ਯਾਤਾ ਦਾ ਸ੍ਰੀ ਗਣੇਸ਼ ਕਰ ਹੀ ਦਿਤਾ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਸਾਡੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਪੁਰਾਤਨ ਮਹਾਤਮਾ ਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਦੇ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਹੀ ਸੀ। ਆਖਰ ਸੂਰਜ ਅਸਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਾਨੂੰ ਉਸ ‘ਟਿਬੇ’ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਏ ਜਿਥੇ ਮੇਰੀਆਂ ਆਸਾਂ ਦਾ ਮਹਿਲ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਉਸਰਿਆ ਖੜਾ ਸੀ।

ਪਿੰਡ ਪਹੁੰਚੇ, ਫਿਰ ਘਰ ਪਹੁੰਚੇ ਤੇ ਫਿਰ ਉਸ ਬ੍ਰਿਧ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੇ ਕਰੀਬ ਪਹੁੰਚੇ,

ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਡੇ ਸਾਹਿਬ ਜ਼ਾਦੇ ਭੀ ਸਲੋਭਤ ਸਨ। ਬਾਬੇ ਜੀ ਦਾ ਅੰਤਮ ਮੇਲਾ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਤੋਂ ਕਦੀ ਓੜਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ। ਘਰਵਾਲੇ ਮਾਈ ਭਾਈ ਬੁਢੇ ਬਾਲੇ ਆਏ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਡਿਆਂ ਅਪ-ਵਿਤ੍ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਅਪਨੇ ਮੁਤਬਰਕ ਹਸਤ ਕੰਵਲਾਂ ਨੂੰ ਛੁਆਕੇ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਕਹੀ, ਸੁਖ ਪੁਛੀ। ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਵੇਰ ਸੀ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪੂਰਨ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਈ ਆਓ ਭਾਗਤ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸਾਂ।

ਹਰ ਮਾਈ ਭਾਈ ਆਕੇ ਅਪਨੇ ਤੋਂ ਛੋਟਿਆਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨੂੰ ਹਥ ਛੁਹਾਏ, ਇਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਹੀ ਦਾਤਾਂ ਨੇ, ਜਿਸ ਨੇ ਰਾਣਾ ਰੰਕ ਨੂੰ ਇਕ ਬਰਾਬਰ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਏ।

ਹਾਂ, ਉਸ ਬਿਧ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਨੇ ਮਧਮ ਪਏ ਜਾ ਰਹੇ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਸਿੰਵਾਣਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਪਰ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸੌ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਉਚੇ ਟਿੱਬੇ ਤੇ ਲਿਆਕੇ ਅਖੀਆਂ ਜਵਾਬ ਦੇ ਗਈਆਂ ਨੇ। ਕਮਜ਼ੋਰ ਪਰ ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਾਵ ਦੇ ਸੂਚਿਕ ਮੁਖ ਮੰਡਲ ਤੇ ਇਕ ਰੋ ਜੇਹੀ ਆਈ ਤੇ ਆਵਾਜ਼ ਰਾਹੀਂ ਹਰਫ ਬਾਹਰ ਆਏ-ਮੈਂ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ।

“ਆਪ ਕੌਣ ਹੋ; ਕਿਥੇ ਆਏ ਹੋ?”

“ਬਾਬਾ ਜੀ, ਸੰਤ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਡਫਰਕਿਆ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਹੋਵੇਗੇ, ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਪੁਤ੍ਰ ਹਾਂ।” ਮੈਂ ਜਵਾਬ ਦਿਤਾ।

“ਹੱਛਾ! ਆਓ, ਸਦਕੇ ਮੈਂ ਵਾਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹਾਂ ਤੋਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਚੱਲਕੇ ਆਏ ਹੋ, ਤੇ ਏਹ ਨਾਲ ਦੇ ਮਹਾਤਮਾ?” ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਾਕਫੀ ਭੀ ਕਰਾਈ। ਜਲ ਪਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਤੇ ਬਾਬਾ ਜੀ

ਸਾਨੂੰ ਮੁਖਾਤਿਬ ਕਰਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ—

“ਕਾਕਾ ਜੀ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਜੇ ਕੱਲ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆਏ ਸਨ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਬਚਨ ਕਰਦੇ ਰਹੇ, ਮੈਂ ਬਚਨ ਤਾਂ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ, ਪਰ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਜੇਤਾਂ ਇਕ ਮਿਕ ਹੋਈ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। .....”

ਮੈਂ ਬਚਨ ਪੂਰਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਅਰਜ਼ ਕਰ ਦਿਤੀ ਜਿਸ ਕੰਮ ਬਾਬਤ ਮੈਂ ਆਇਆ ਸਾਂ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਮੈਂ ਭੀ ਕਿਸੇ ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗੇ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਸਾਂ ਕਿ ਜਿੰਨ੍ਹਾ ਜਿੰਨ੍ਹਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਿਆਰਿਆ ਦੇ ਮੈਂ ਦਰਸ਼ਨ ਪਰਸੇ ਤੇ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਵੇਖੀਆਂ ਨੇ ਮੈਂ ਲਿਖਦਿਆਂ-ਸ਼ਰੀਰ ਬਿਰਧ ਏ, ਏਦਾ ਕੀ ਏ? ਇਕ ਬੀਬੀ ਨੇ ਬਿਰਧ ਬਾਪੂ ਦੇ ਕੋਲ ਆਕੇ ਕਾਫੀ ਉਚੀ ਅਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਆਖਿਆ - “ਬਾਬੂ ਜੀ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਸਾਓ ਉਹ ਆ ਗਏ ਨੇ, ਜੇੜੇ ੨ ਬਚਨ ਤੁਹਾਨੂੰ ਯਾਦ ਨੇ, ਲਿਖਵਾ ਦਿਓ। “ਬੜੀ ਸੋਹਣੀ ਗੱਲ ਏ।” ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿਤਾ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਇਸ਼ਨਾਨ ਪਾਣੀ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ।

੨.

ਸੂਰਜ ਉਦੇ ਤਕ ਅਸੀਂ ਅਪਣੇ ਪਾਠਾਂ ਦਾ ਨਿਤ ਨੇਮ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਸਾਂ। ਠੰਡੇ ੨ ਹੀ ਜੀਵਨ-ਨੌਟ ਇਕੱਤ੍ਰ ਕਰਨ ਦੇਖਿਆਲ ਨਾਲ ਮੈਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ -

“ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਦੇਸਗਵਨ

ਬਾਦ ਸੰਗਤ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਭਾਵਾਂ ਡੋਲ ਹੋ ਗਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਪੰਥ ਦੀ ਕੀ ਹਾਲਤ ਹੋ ਜਾਇ। ਪਰ ਆਪ ਤੋਂ ਬਾਦ ਆਪਦੀ ‘ਕਾਰ’ ਕਈ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੀ ਗਈ। ਬਾਬਾ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਬਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਨਾਮ ਲਿਖੇ।” ਮੇਰੀ ਕਲਮ ਪਵਨ ਦੇ ਗਵਨ ਵਾਂਗ ਚੱਲ ਪਈ, ਜੋ ਜੋ ਬਾਬਾ ਜੀ ਫਰਮਾਈ ਗਏ ਸੋ ਸੋ ਮੈਂ ਨੋਟ ਕੀਤੀ ਗਿਆ। ਜਿਥੋਂ ਤਾਰੀਖਾਂ, ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਪੁਛਦਾ ਸਾਂ-ਓਦੋਂ ਇਕੋ ਜਵਾਬ ਮਿਲਦਾ ਸੀ “ਪਤਾ ਨਹੀਂ।” ਬਾਬਾ ਜੀ ਬੋਲੇ—“ਬਾਬਾ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਪਿੰਡ ਰਟੋਲ ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਸੀ। ਆਪ ਨੂੰ ਭਜਨ ਪੁਛਿਆਂ ਅਜੇ ਥੋੜਾ ਹੀ ਅਰਸਾ ਗੁਜ਼ਰਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਦੇਸ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਤਾਰਨ ਚਲੇ ਗਏ—ਇਕ ਦਿਨ ਦੀਵਾਨ ਵਿੱਚ ਅਵਾਜ਼ਾ ਹੋਇਆ—੧੨ ਵਰ੍ਹੇ ਮੈਂ ਇੱਬਣ (ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਰਹਾਂਗਾ। ਇਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸੁਨ ਜੋ ਕਿ ਬਾਬਾ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਿਚੋਂ ਬੋਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦਾ ਖਿਆਲ ਬਾਬਾ ਜੀ ਵੱਲ ਹੋ ਗਿਆ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਸਾਖੀ ਜੋੜੀ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਮਸ਼ਹੂਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਾਈ ਰਾਜਣ ਤੇ ਭਾਈ ਆਸਾ ਸਿੰਘ ਹਰਪਾਲ ਵਾਲਿਆਂ ਪਾਸ ੫੦੦) ਦਸਵੰਧ ਦਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਜੋੜਾ ੨੫੦) ਲੈਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਆ ਪਹੁੰਚੇ। ਭੇਟਾ ਰਖਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ—ਮੈਂ ਢਾਈ ਸੌ ਰੁਪੈ ਨੂੰ ਕੀ ਕਰਾਂ? ਮੇਰਾ ਤੇ ੫੦੦) ਹੈ, ਜਾਓ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਭੀ

ਲੈਕੇ ਆਓ। ਸਿਖ ਸਿਖਣੀ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾ ਹੋਈ ਤੇ ਬਾਕੀ ਰੁਪੈਆਂ ਲਿਆਕੇ ਓਥੇ ਇਬੱਣ ਹੀ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਲਗੇ।

ਨਗਰ ਇਬਣ ਵਿੱਚ ਸਿਖੀ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਾਫੀ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿਖ ਦੂਰ ਨੇੜੇ ਦੇ ਭੀ ਏਥੇ ਟਿਕਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਦਿਨ ਕੁਝ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਮੇਲਾ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਇਕ ਖਤਰੀ ਦਾ ੫੦੦) ਚੋਰੀ ਕੱਢ ਲਿਆਂਦਾ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਖਬਰ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਸੀ, ਪਰ ਰਾਤ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿੱਚ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਖੜੇ ਕਰਕੇ ਪੁਛਿਆ ਗਿਆ। ਸਿੱਖ ਮੁਕਰ ਗਏ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਕਿਹਾ—ਤੁਸੀਂ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਕੋਲੋਂ ਤਾਂ ਮੁਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ਪਰ ਜੋ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਹਰੇਕ ਹਰਕਤ ਦਾ ਪਤਾ ਹੈ—ਤੇ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਪਰਗਟ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਜਿਸ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਾਲ ਤੇ ਜਿਸ ਜਿਸ ਜਗਹ ਥਾਣੀ ਚੋਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਭੁੱਲ ਬਖਸ਼ਾਈ ਤੇ ਸੰਤਾਂ ਨਸੀਹਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਖਬਰ ਦਾਰ ਅਗੇ ਤੋਂ ਅਜੇਹਾ ਨ ਕਰਨਾਂ।

* * *

ਬਾਬਾ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸੁਨਾਇਆ ਕਿ ਉਹ ਅਪਣੇ ਮੰਦੇ ਕਰਮ ਪਰਗਟ ਕਰਨ। ਪਰ ਸੰਗਤ ਚੁੱਪ ਰਹੀ। ਆਖਰ ਅਪਣੇ ਇਕ ਇਕ ਸਿਖ ਦੇ ਮੰਦ ਕਰਮ ਕਹਿ ਸੁਨਾਏ। ਫਿਰ ਸੰਤ ਮਾਈਆਂ ਵੱਲ ਆਏ ਪਰ ਸੰਗਤ ਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਗੱਲ ਪੱਲਾ ਪਾਕੇ

ਖਿਮਾ ਮੰਗੀ ਤੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸਾਡੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਕਰਮ ਹੀ ਮੰਦੇ ਨੇ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਮਾਈਆਂ ਦੇ ਕਰਮਾਂ ਤੇ ਪੜਦਾ ਹੀ ਰਖਿਆ ਜਾਇ। ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਖਿਮਾਂ ਬਖਸ਼ੀ ਅਗੋਂ ਲਈ ਸਿਖਿਆ ਦਿਤੀ।

*   †   *

ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਖੁਦਪੁਰ ਦੇ ਸਿਖ ਭੀ ਸੰਤਾਂ ਪਾਸ ਰਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ! ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭੀ ਸਨ। ਆਪਨੇ ਖੁਦਪੁਰ ਸੰਗਤ ਦਾ ਇਕ ਲੰਗਰ ਕੀਤਾ। ਅਪਨੇ ਕੁੜਮ ਦੇ ਨਾਈ ਨੂੰ ਬਾਬੇ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਮਾਈ ਨੇ ਬੋੜਵਾਂ (ਖੰਡ ਘਿਉ ਰਲਾਕੇ) ਦਿਤਾ। ਜਿਸ ਦਿਨ ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਬਣ ਆਏ। ਸੰਤਾਂ ਪੁਛਿਆ, ਕਿਉਂ ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ! ਤੂੰ ਦੋ ਲੰਗਰ ਕਿਉਂ ਕੀਤੇ। ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਮਹਾਂ ਦੀ ਦਾਲ ਤੇ ਪਰਸ਼ਾਦੇ ਛਕਾਏ, ਕੁੜਮਾਂ ਦੇ ਨਾਈ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਬੋੜਵਾਂ ਦਿਤਾ। ਸਿਖ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਹ ਮੰਨੇ ਨਾਂ। ਆਖਰ ਇਕ ਸਿਖ ਭੇਜਕੇ ਪਤਾ ਮੰਗਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਬਚਨ ਸਤ ਸੀ। ਸਿਖ ਨੇ ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਹਥ ਲਾਇਆ ਕਿ ਅਗੇ ਤੋਂ ਉਹ ਅਜੇਹਾ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ।

*   *   *

ਬਾਬਾ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਸੁਣਾ ਦਿਤਾ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਘਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕਾਣ ਨ ਮੰਨੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨੀ ਭਾਈ ਫੇਰੂ ਤੇ ਮਾਣਕ ਦੇ ਡੇਰੇ ਵਾਲੇ ਮਹੰਤ ਬੜੇ ਕਰਾਮਾਤੀ ਸਨ। ਭਾਈ ਚਤਰ ਸਿੰਘ ਰਾਮ ਕੇ ਖੂਹਾਂ ਵਾਲੇ ਪਾਸ ਮਾਣਕ ਦੇ ਮਹੰਤ ਦੀ ਗੱਡ ਆਈ ਕਿ ਮਾਣਕ ਦੇ

ਡੇਰੇ ਲਈ ਪੱਠੇ ਦੇਵੇ, ਪਰ ਭਾਈ ਚਤਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਾਫ਼ ਜਵਾਬ ਦੇ ਦਿਤਾ। ਮਹੰਤਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ-ਚੰਗਾ ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਪੱਠੇ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ ਤਾਂ ਦੁਧ ਓਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਚੋ ਲੈਂਦਾ। ਭਾਈ ਜੀ ਕੋਲ ਪ ਲਵੇਰੀਆਂ ਮਝਾਂ ਸਨ। ਮੱਝਾਂ ਕੱਟਿਆਂ ਨੂੰ ਲਾਗੇ ਨ ਛੁਹਣ ਦੇਣ। ਤੰਗ ਆਕੇ ਦੂਜੀ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਭਾਈ ਜੀ ਸਾਰਾ ਮਾਲ ਲੈਕੇ ਜੀਏਬਰੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਤੇ ਤੀਜੀ ਸਵੇਰੇ ਇੱਬਣ। ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ-ਪਰਵਾਹ ਨ ਕਰ ਦੁਧ ਕਿਉਂ ਨ ਦੇਣਗੀਆਂ। ਚੋਣ ਦੇ ਵਕਤ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ-ਛੱਡ ਦੇ ਫਕੀਰਾ ਸਾਡੀਆਂ ਮਝੀਂ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੁਠਾ ਬਾਲ ਕੇ ਸਾੜ ਦੇਈਗਾ -ਭਲਾ ਮਾਣਸ ਏ ਤੇ ਜੇ ਬਚਨਾਂ ਈ ਤਾਂ ਭਜ ਜਾ ਜਿਧਰੋਂ ਆਇਆ ਏ। ਫਕੀਰ ਨੇ ਮਝਾਂ ਛੱਡ ਦਿਤੀਆਂ ਕੱਟੀਆਂ ਲੇਹਣ ਲਗ ਪਈਆਂ। ਦੁਧ ਚੋਏ ਗਏ। ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ-ਲੇ ਚਤਰ ਸਿੰਘ, ਲੇ ਜਾ ਹੁਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਬਲਾ ਨਹੀਂ ਛੇਤ ਸਕਦੀ, ਪਰ ਚਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜੇ ਗਊਆਂ ਇਬਣ ਦੇ ਡੇਰੇ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤੀਆਂ।

*   *   *

ਇਕ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪਿਤਾ ਤੱਪੇ ਵਿਚੋਂ ਚੱਲਕੇ ਅਗੇ ਕਿਤੇ ਦੇਵੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਰਾਤ ਇਬਣ ਰਹੇ। ਸੰਤਾਂ ਪੁਛਿਆ- ਕਿਥੇ ਚੱਲੇ ਓ। ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ-ਬਾਬਾ ਜੀ, ਦੇਵੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਦੇਵੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ। ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਅਪਨੇ ਚੇਹਰੇ ਉਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰਕੇ ਆਖਿਆ-ਲੇ ਸਿਖਾ, ਕਰ ਲੇ ਦੇਵੀ ਦੇ

ਦਰਸਨ । ਪੁੱਤਰ ਸਮੇਤ ਦੇਵੀ-ਦਰਸਨ ਕਰਕੇ ਸਿਖ ਨਿਹਾਲ ਹੋ ਗਿਆ । ਫਿਰ ਅਗਾਂਹ ਜਾਣ ਜੋਗਾ ਨਾਂ ਰਿਹਾ ।

* * *

(ਬਿਰਧ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ) ਬਾਬਾ ਜੀ ਜਾਣੀ ਜਾਣ ਸਨ । ਜੋ ਵੀ ਜਿਸ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਆਉਂਦਾ, ਓਹਦੀਆਂ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਬੁੱਝ ਲੈਂਦੇ, ਕਹਿੰਦੇ ਕਿਉਂ ਭਈ ਸਿਖਾ ! ਤੂੰ ਏਸੇ ਭਾਵਣੀ ਨਾਲ ਆਇਆ ਏ ? ਕੋਈ ਸਿਖ ਭੀ ਚੋਰੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਖਾ ਸਕਦਾ । ਚੋਰੀ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਜ਼ਰਾ ਵੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾਈ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸੰਘ ਵਿਚ ਅਟਕੀ ਨਹੀਂ । ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਚੋਰੀ ਵਾਲੇ ਭਾਵ ਵੀ ਲੁਕੇ ਛਿਪੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੇ । ਕਰਮਾਤਾਂ ਦੀ ਤਾ ਕੋਈ ਗਿਣਤੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਕਿ ਦਿਨ ਵਿਚ ਕਿੰਨੀਆਂ ੨ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਨੇ । ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤੇ ਨਾਮ ਇਕ ਸੂਬੇ ਪਾਸੋਂ ਲਿਆ ਸੀ । ਹੋਰ ਪਿਤਾ ਮਾਤਾ ਤੇ ਜਨਮ ਤਾਰੀਖਾਂ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ । ਆਓ, ਹੁਣ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕ ਲਈਏ ਫਿਰ ਹੋਰ ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ ਕਰਾਂਗੇ ।

* * *

੩.

“ਬਾਬਾ !, ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਸੰਤ ਵਸਾਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੀਏ ਬਗੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਚਰਿਤ੍ਰ ਸੁਨਾਓ ।” ਮੈਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕਕੇ ਆਕੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ।

“ਹਾਂ ਭਈ, ਲਿਖ ਲਉ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ

ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਸੀ । ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਦਾ ਤਾਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਉਹ ੨੫ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਵਿਆਹੋ ਗਏ ਸਨ । ਆਪ ਦੀ ਸਗਾਈ ਮਾਣਕ ਡੇਰੇ ਦੇ ਮਹੰਤ ਭਾਈ ਆੜੂ ਨੇ ਕਰਵਾਈ ਸੀ । ਲੋਪੋਕੀ (ਜਿਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਆਪ ਦੁੱਕੇ ਸਨ । ਇਹ ਘਰ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਸੀ । ਏਥੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਛਹਿਰਾ ਪੁਆਇਆ ਗਿਆ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਇਆ ਗਿਆ । ਅਨੰਦ ਕਰਵਾ ਡੋਲਾ ਲੈਕੇ ਜਦ ਸੰਤ ਵਸਾਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਿੰਡ ਜੀਏ ਬਗੇ ਆਏ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਕਛਹਿਰਾ ਲਾਹਕੇ ਲੁੰਡੀ ਬੰਨ੍ਹ ਲਈ ਤੇ ਬਿਰਾਜਨ ਲਈ ਬਗੇ (ਪਿੰਡ ਦਾ ਦੂਜਾ ਹਿਸਾ) ਦੇ ਵਣਾਂ ਹੇਠ ਮੰਜੀ ਲੈ ਆਏ । ਜਿਉਂ ਹੀ ਆਪ ਮੰਜੇ ਤੇ ਲੇਟੇ, ਮੰਜੀ ਉਪਰ ਤੇ ਸੰਤ ਹੇਠ । ਸਾਰੀ ਵਾਹ ਲਾ ਹਟੇ, ਪਰ ਪੇਸ਼ ਕੋਈ ਨ ਗਈ । ਗਮਗੀਨ ਤੇ ਬੇਗਰੂਰ ਹੋਕੇ ਰਹਿ ਗਏ ਤੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਕਛਹਿਰਾ ਲਾਹੁਣ ਦਾ ਪਸਚਾਤਾਪ ਹੋਇਆ । ਮੰਜੀ ਤੋਂ ਵਜ਼ਨੀ ਭਾਰ ਲੱਥਾ ਜਾਪਿਆ ਤੇ ਆਪ ਨੇ ਓਸੇ ਵੇਲੇ ਆਕੇ ਕਛਹਿਰਾ ਪਹਿਨ ਲਿਆ ।

* * *

ਚੂੰਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪ੍ਰਦੇਸ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਜਾਨਸ਼ੀਨ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗਾ । ਸੰਤ ਵਸਾਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਕੁਝ ਦਿਨ ਬਾਦ ਸ਼ੋਕ ਜਾਗਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਿਲੀਏ । ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਬਿਨਾਂ ਗਤ ਨਹੀਂ । ਆਪ ਕਾਨ੍ਹੇ ਬਾਬਾ ਜਮੀਅਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੋਲ ਆ ਗਏ । ਇਹ ਬਾਬਾ ਜਮੀਅਤ

ਸਿੰਘ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਨ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਬਾਬਤ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਢਾਈ ਸਿਖ ਲਭੇ ਹਨ। ਬਾਬਾ ਜਮੀਅਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸ ਬਾਬਾ ਵਸਾਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅਪਨੀ ਇਛਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਇਬਣ ਵਾਲੇ ਸੰਤਾਂ (ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਬਤ ਮੈਂ ਪਹਿਲੇ ਦੱਸ ਚੁਕਾ ਹਾਂ) ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਦੀ ਦੱਸ ਪਾਈ। ਇਕ ਰਾਤ ਕਾਨ੍ਹੇ ਰਹਿਕੇ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਸੰਤ ਇਬਣ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਸੰਤ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ, ਮਨੋਰਥ ਦਸਿਆ। ਸੰਤ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ — ਮਾਝੇ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ੧੦ ਸਾਡੇ ਚੋਰ ਜੇ। ਬਾਬਾ ਵਸਾਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ ਦਸ ਚੋਰਾਂ ਨਾਲ ਤਾਂ ਫੇਰ ਵੇਖੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰਾ ਜੰਦਰਾ ਤਾਂ ਖੋਲ੍ਹੋ। ਸਵਾ ਮਣ ਪੱਕੇ ਦਾ ਜੰਦਰਾ ਮੈਨੂੰ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੇ ਖੋਲ੍ਹ ਲਿਓ ਤਾਂ .....।” ਸੰਤਾਂ ਨੇ ੧੦ ਘੜੀਆਂ ਰਾਤ ਗੁਜ਼ਰੀ ਬਾਦ ਜੰਦਰਾ ਖੋਲ੍ਹਣ ਲਈ ਕਿਹਾ।

ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਹੋਈ, ੧੦ ਘੜੀਆ ਬੀਤ ਗਈਆਂ। ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲਗੇ — ਲੈ, ਜੰਦਰਾਂ ਖੁਲ੍ਹਣ ਲੱਗਾ ਈ ਤੇ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਚੋਰੇ ਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰ ਕੇ ਆਖਿਆ — ਮੈਂ ਕੌਣ ਹਾਂ? ਜਵਾਬ ਆਇਆ — ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ। ਮੁਖ ਤੇ ਹੱਥ ਫਿਰਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਅਵਾਜ਼ ਆਈ — ਮੈਂ ਕੌਣ ਹਾਂ। ਉਤਰ ਮਿਲਿਆ — ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ। ਇਸਤਰਾਂ ਹੀ ਸਾਰੀਆਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦੇ ਤੁਰਤ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਬਾਬਾ ਹਸਾਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਹਾਲ ਹੋ ਗਏ — ਚਰਨਾਂ

ਤੇ ਵਹਿਕੇ ਅਰਜ ਕੀਤੀਓ ਨੇ, ਜੰਦਰਾ ਖੁਲ੍ਹ ਗਿਆ। ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ — ਵਸਾਵਾ ਸਿੰਘਾ, ਦੋ ਸਾਲ ਏਥੇ ਸੇਵਾ ਕਰ, ਫਿਰ ਦੋ ਸਾਲ ਪਿੰਡ ਰਹੀਂ। ਇਸਤੋਂ ਬਾਦ ਦੋ ਸਾਲ ਫਿਰ ਏਥੇ ਇਬਣ ਆਕੇ ਸੇਵਾ ਕਰੀਂ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੋ ਸਾਲ ਦੇ ਅਰਸੇ ਵਿੱਚ ਇਬਣ ਹੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।

ਪਿੰਡ ਆਕੇ ਆਪ ਖੁਦ ਪੂਰ ਚਲੇ ਗਏ। ਰਾਤ ਸਾਰੀ, ਰਾਵੀ ਦੇ ਲੱਕ ਲੱਕ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਖਲੋਕੇ ਬੰਦਗੀ ਕਰਨੀ। ਦਿਨ ਸਾਰਾ, ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਭਜਨ ਕਰਦਿਆਂ ਲੰਘਾ ਦੇਣਾ। ੪੦ ਦਿਨ ਦਾ ਇਹ ਕੜਾ ਤਪ ਕਰਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਫਿਰ ਇਬਣ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਦੋ ਵਰ੍ਹੇ ਰਹੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਕਾਰ ਲੈਕੇ ਫਿਰ ਆਪ ਜੀਏ ਬਗੇ ਆ ਟਿਕੇ।

* * *

ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਰਾਮ ਕੇ ਖੂਹ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਹਲਕ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸਦੇ ਭਰਾ ਚਤਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਕਾਰ ਦਾ ਪਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗੰਡ ਤੇ ਲਦਕੇ ਜੀਏ ਬਗੇ ਲੈ ਆਇਆ। ਸੰਤ ਬਾਹਰ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਜਿਉਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਮੂੰਹ ਅੱਡਕੇ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਵਢਣ ਆ ਪਿਆ। ਸੰਤਾਂ ਜੱਫੀ ਪਾ ਲਈ ਤੇ ਉਸਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਥੁੱਕ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼ਾਂਤੀ ਆ ਗਈ। ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਆ ਡਿੱਗਾ। ਸੰਤਾਂ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਇਸਦੇ ਕਪੜੇ ਧੋ ਦਿਓ ਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਾ ਦਿਓ ਹੁਣ ਠੀਕ ਹੈ।

* * *

ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਲੜਕਾ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਨਨਕਾਣੇ

ਦੇ ਮੇਲੇ ਤੇ ਜਾਣ ਲਈ ਖਹਿੜੇ ਪੈ ਗਿਆ। ਸੰਤ ਮਨੁ ਕਰਨ। ਉਹ ਮੰਨੇ ਨਾਂ। ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਵਲੋਂ ਐਸੀ ਮਾਰ ਪਈ ਤੇ ਬੁਖਾਰ ਚੜ੍ਹਿਆ ਕਿ ਪਿੱਟ ਉਠਿਆ। ਬਰੇਰਿਆਂ ਨੇ ਸੰਤਾਂ ਪਾਸ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਸੰਤ ਨਾ ਰਾਜ ਸਨ। ਆਖਿਰ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੈਨੂੰ (ਬ੍ਰਿਥ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ) ਆਖਿਆ। ਮੈਂ ਗੱਲ ਪੱਲਾ ਪਾਕੇ ਬਖਸ਼ਸ਼ ਮੰਗੀ। ਪੁਤ੍ਰ ਦੀ ਬੰਦ ਖਲਾਸ ਹੋ ਗਈ। ਫਿਰ ਨਹੀਂ ਕਦੀ ਆਗਯਾ ਮੋੜੀ।

* * *

ਸੰਤਾਂ ਵਸਾਵਾ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਭੀ ਸਿੱਖ ਨੇ ਦੁਖ ਕਸ਼ਟ ਦੀ ਦਵਾਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਈ। ਆਪ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਆਉਂਦਾ, ਚਰਨਾਂ ਨੂੰ ਮਸਤਕ ਛੁਹਾਉਂਦਾ ਤੇ ਰੋਗਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਪਾਉਂਦਾ। ਸੱਪ ਲੜੇ, ਹਲਕ ਹੋਏ, ਸੰਤ-ਚਰਨ ਅਕਸੀਰ ਦੁਆ ਸੀ।

ਗੁਰੁਰਨ ਤੋਂ ਇਕ ਮਹੀਨਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਿਖਣੀ ਪ੍ਰੇਮ ਕੌਰ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ--ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਜਾਣਾ ਈ ਕਿ ਪੁਤਰਾਂ ਨਾਲ ਆਏਂਗੀ? ਮਾਈ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿਤਾ--ਸੰਤ ਜੀ, ਨਾ ਆਪ ਜਾਵਾਂਗੀ ਤੇ ਨਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਜਾਣ ਦਿਆਂਗੀ। ਹੁਣੇ ਈ ਤਾਂ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਨੰਦ ਆਉਣ ਲੱਗਾ ਏ! ਸੰਤਾਂ ਕਿਹਾ-- ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਵੱਸ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਵੱਸ ਹੈਂ। ਚੰਗਾ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਜਾਵਾਂਗਾ ਤੂੰ ਅਨੰਦ ਮਾਣ ਕੇ ਹੀ ਆਈਂ। ਸੰਤ ਗੁਰੁਰ ਗਏ, ਮਾਈ ਜੀਉਂਦੀ ਰਹੀ। ਆਖਰ ਦੁਖ ਭੁਖ ਤੇ ਤਕਲੀਫ਼ਾਂ ਬਾਗ਼ ਕੇ ਰੁਲ ਰੁਲ ਕੇ ਮਰ ਗਈ।

(ਬ੍ਰਿਥ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਸੰਬੋ-

ਧਨ ਕੀਤਾ) ਮੇਰੀ ਉਮਰ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਹਿੱਸਾ ਸੰਤਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਜ਼ਰਿਆ ਏ। ਸੰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਪਾਰਾਵਾਰ ਨਹੀਂ ਪਰ ਮੇਰੀ ਉਮਰ ਬ੍ਰਿਥ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਐਸੇ ਵੇਲੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਆ ਰਿਹਾ! ਤੁਸੀਂ ਭੀ ਲਿਖਦੇ ੨ ਥੱਕ ਗਏ ਹੋਵੋਗੇ, ਕੁਝ ਚਿਰ ਆਰਾਮ ਕਰ ਲੋ, ਫਿਰ ਮੈਂ ਉਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਾਂਗਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬਾਬਾ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਕਾਰ ਆਈ!

੪.

ਕੁਝ ਕਿਰ ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਬਾਦ ਬ੍ਰਿਥ ਜੀ ਫਿਰ ਫ਼ਰਮਾਨ ਲੱਗੇ-- ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬਾਬਾ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਕਾਰ ਆਈ, ਉਹ ਬਦਨਸੀਬ ਬੰਦਾ ਮੈਂ ਹਾਂ। ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਜੈਮਲ ਸਿੰਘ ਹੈ ਤੇ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਸੀ। ਜਨਮ ਦੀ ਤਾਰੀਖ਼ ਦੀ ਖਬਰ ਨਹੀਂ, ਹਾਂ, ਇੰਨਾਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਵੇਲੇ ਮੇਰੀ ਉਮਰ ੧੦੦ ਸਾਲ ਦੇ ਲਗ ਭਗ ਹੈ। ਓਦੋਂ ਮੈਂ ੧੬ ਸਾਲ ਦਾ ਸਾਂ, ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਮਾਂਗੇ ਆਏ ਸਨ, ਆਪ ਦੇ ਮੈਂ ਰਜਵੇਂ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਪਰ ਭੁਖ ਨਹੀਂ ਲਥਦੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨਾਲ, ਸਗੋਂ ਚਮਕਦੀ ਏ। ਆਪ ਦਾ ਅਦਭੁਤ ਜਾਹੋ ਜਲਾਲ ਤਕ ਕੇ ਮੈਂ ਭੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਭਜਨ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਇਕ ਸੂਬੇ ਨੇ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਥੋੜਾ ਚਿਰ ਕੱਛ ਰਖ ਕੇ ਫਿਰ ਲਾਹ ਦਿਤੀ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਗਵਨ ਬਾਦ ਮੈਂ ਕੱਛ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਤੰਬੋਲੀ ਕੇ ਖੂਹਾਂ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਬਾਬਾ ਵਸਾਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਵਰੋਸਾਏ ਸਨ। ਇਕ ਦਿਨ ਮੈਂਨੂੰ

ਬਦੇ ਬਦੀ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕਏ
ਤੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀਓ ਨੇ— ਬਾਬਾ ਜੀ ! ਏਹ
ਸਾਡੀਆਂ ਕੱਛਾਂ ਲਾਹ ਦਿੰਦਾ ਏ, ਇਹਨੂੰ ਵੀ
ਨੱਥੋ। ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਮੇਰੇਵੱਲ ਮੇਹਰਾਂ ਭਰੀ ਨਿਗਾਹ
ਕੀਤੀ। ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ— ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ
ਸਿੰਘ ਤੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ
ਕਰਾ ਦਿਓ, ਫਿਰ ਓਸੇ ਵੇਲੇ ਭਜਨ ਪੁਛ ਕੇ
ਸਿੰਘ ਸਜ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਸੰਗਤ ਨੇ ਆਖਿਆ
ਬੜੀ ਕਾਹਲੀ ਊ, ਕੋਈ ਜਪ ਨਹੀਂ, ਤਪ
ਨਹੀਂ, ਏਡੀ ਛੇਤੀ ਦਰਸ਼ਨ ? ਸੰਤਾਂ ਨੇ
ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਕਿਹਾ— ਭਾਈ, ਜੱਟੀ ਭਾਂਡਾ
ਖਰੀਦਨ ਲੱਗੀ, ਸੋ ਸੋ ਨੂੰਗੇ ਲਾਂਦੀ ਏ,
ਹੇਠੋਂ ਉਪਰੋਂ ਉਲਟਾ ਪੁਲਟਾਕੇ ਸੋ ਵਾਰ
ਵੇਖਦੀ ਏ, ਫਿਰ ਵੀ ਪਸੰਦੀ ਦੀ ਗੱਲ
ਏ— ਘਾਬਰੋ ਨਾਂ ! ਫਿਰ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ
ਆਖਿਆ— ਭਜਨ ਪੁਛ ਲੈ ਤੇ ੪੦ ਦਿਨ
ਇਕਾਂਤ ਬਹਿਕੇ ਕਰ, ਫਿਰ ਜਿਹਨੂੰ ਜੀ ਚਾਹੀ
ਮਿਲ ਲਈਂ, ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਲਈਂ, ਪਰਸਨ
ਕਰ ਲਈਂ। ਭਜਨ ਲੈਕੇ ਮੈਂ ਰਾਵੀ ਦੇ
ਕੰਢੇ ਆ ਗਿਆ, ਮੇਰੇ ਮਨ ਦੇ ਬਣ ਗਏ,
ਇਕ ਭਜਨ ਤੇ ਰਾਜ਼ੀ ਸੀ ਦੂਜਾ ਖੁਲ੍ਹਾਂ
ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਆਖਰ ਭਜਨ ਵਾਲਾ ਪਾਸਾ
ਨਿਉਂ ਗਿਆ। ਬੰਦਗੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ।
ਸਤਵੇਂ ਦਿਨ ਦੀ ਰਾਤ ਸਿਰਫ ਪਹਿਰ
ਕੂ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ
ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ੮ ਸਿੰਘ ਆਉਂਦੇ ਦਿਸੇ।
ਚਾਰ ਸਫੇਦ ਬਸਤ ਧਾਰੀ ਸਨ ਤੇ ਚਾਰ
ਗਲੋਂ ਨੰਗੇ। ਗਲੋਂ ਨੰਗੇ ਸਿੰਘ ਤਾਂ ਮੇਰੇ
ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਹੋ ਖਲੋਤੇ ਤੇ ਸਾਹਮਣੇ ਗੁਰੂ
ਜੀ ਤੇ ਚਾਰ ਹੋਰ ਸਿੰਘ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ
ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਾਵਨ ਦਰ-
ਸ਼ਨ ਵੀ ਹੋ ਗਏ। ਦੋਹਾਂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ

ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਬੇਸੁਧ ਹੋ ਗਿਆ।
ਸੁਧ ਬੁਧ ਭੁਲ ਗਈ। ਕਦੀ ਰੋਣ ਆ
ਜਾਵੇ ਕਦੀ ਹੱਸੀ ਹੀ ਜਾਵਾਂ। ਮੈਂ ਇਸੇ
ਬੇਸੁਧੀ ਵਿੱਚ ਸੰਤਾਂ ਪਾਸ ਜੀਏ ਬੱਗੇ ਆ
ਗਿਆ। ਜਾਂ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ
ਤਾਂ ਹੋਰ ਭੀ ਅਚੰਭਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੰਤਾਂ
ਦਾ ਅੱਧਾ ਸਰੀਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਦਾ ਸੀ ਤੇ ਦੂਜਾ ਅੱਧਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ
ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ। ਓਥੇ ਹੀ ਫਿਰ ਮੈਨੂੰ
ਸਾਰੀਆਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਏ
ਤੇ ੧੪ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਵੀ। ਇਸਤੋਂ ਬਾਦ
ਮੈਂ ੭ ਸਾਲ ਬਾਬਾ ਵਸਾਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਸਾਰੀਆਂ
ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਮਾਨੋਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਖੇਡ-
ਦੀਆਂ ਸਨ। ਏਨਾਂ ਅਰਸਾ ਮੈਨੂੰ ਇਉਂ
ਹੀ ਬਤੀਤ ਹੋਇਆ।

* * *

ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਨਿਕਟ ਵਰਤੀ ਸਿਖ
ਮੈਨੂੰ ਕਦੀ ੨ ਮਖੌਲ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ।
ਮੈਂ ਰੋਂਦਾ ਸਾਂ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਮੈਨੂੰ ਵਿਰਾਂਦੇ
ਸਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ
ਜੀ ਨੂੰ ਅੱਖਾ ਹੋਕੇ ਮਾਣ ਵਿੱਚ ਭੁਲ
ਚੁਕ ਵੀ ਕਰ ਬੈਠਦਾ ਸਾਂ ਪਰ ਉਹ ਮੁਸ-
ਕਰਾਂਦੇ ਤੇ ਵਿਰਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਦਿਨ
ਮੈਂ ਆਖਿਆ— ਮਹਾਰਾਜ ! ਮੇਰੀ ਕਿਉਂ
ਭੰਡੀ ਹੁੰਦੀ ਫਿਰਦੀ ਏ, ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਵੇਲੇ
ਸਿਰ ਕਿਸੇ ਪੁਛਣਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਬਾਬੇ ਦੇ
੪ ਪੁਤਰ ਨੇ, ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਕਾਰ ਵਿਚੋਂ ਕੀ
ਮਿਲੇਗਾ ? ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਕਿਹਾ— ਚਿੰਤਾ ਨ ਕਰ,
ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਤੂੰ ਹੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਆਏਂਗਾ !
ਕਰਤਾਰ ਤੇਰੇ ਤੇ ਹੀ ਤੁੱਠਾ ਏ। ਮਘਰ ਦੇ
ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ ਤੇ ਸਿੰਘਣੀ

ਮੈਨੂੰ ਲੈਣ ਲਈ ਜੀਏਬੱਗ ਆਈਆਂ। ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਦੂਜੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਇਕ ਸਿਖ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲਿਆਈਆਂ। ਓਧਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਮੈਨੂੰ ਕਹਿ ਰਹੇ ਸਨ, ਵੇਖੀਂ, ਜਾਈਂ ਨਾ ! ਭਾਵੇਂ ਕੁਛ ਵੀ ਕਹਿਣ ਪਏ, ਇਹ ਜਾਣ ਦਾ ਵੇਲਾ ਨਹੀਂ ਓ। ਫਿਰ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਜਾਣ ਲਈ ਕਿਹਾ, ਪਰ ਮੈਂ ਇਕੋ ਨੰਨਾ ਹੀ ਫੜੀ ਰਖਿਆ। ਮੈਂ ਗਿਆ ਨਾ। ਇਸਤੋਂ ੧੫ ਦਿਨਾਂ ਬਾਦ ਮੈਂ ਤੇ ਸੰਤ ਵਸਾਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਹਰ ਕਿਆਰੇ ਤੇ ਸਿੱਟੇ ਡੁੰਗਣ ਗਏ। ਜੁਆਰ ਦੀਆਂ ਦੋ ਪੁਲੀਆਂ ਲਿਆਕੇ ਇਕ ਨੂੰ ਸੰਤਾਂ, ਤੇ ਇਕ ਨੂੰ ਮੈਂ ਡੁੰਗਣਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਥੋੜੇ ਚਿਰ ਬਾਦ ਸੰਤ ਕਹਿਣ ਲਗੇ—ਅੱਜ ਮਾਲਿਕ ਮੈਨੂੰ ਸਿੱਟੇ ਨਹੀਂ ਡੁੰਗਣ ਦਿੰਦਾ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਗਲ ਏ। ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਫਿਰ ਇਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜੇ ਡੁੰਗਣ ਦੇਂਦਾ ਮੈਨੂੰ ਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਏ ਡੁੰਗੀ ਹੀ ਚੱਲ। ਬੱਸ ਸੰਤ ਚਲੇ ਗਏ, ਓਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਾਰ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਆ ਗਈ—ਮੈਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਹੀ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੁੰਦੀ ਚਲੀ ਗਈ ਤੇ ਓਹ ਮੇਰਾ ਕਿਹਾ ਮੰਨਣ ਲੱਗ ਪਏ। ੪੦ ਦਿਨ ਜੀਏ ਬੱਗੇ ਹੀ ਰਹੇ।

* * *

ਫਿਰ ਟਿੱਬੇ ਤੇ ਆ ਡੇਰੇ ਲਾਏ (ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ) ਜਿਥੇ ਹੁਣ ਤੂੰ ਬੈਠਾ ਏਂ, ਮੈਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਅੱਗੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹੋ ! ਮੈਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪਤਾ ਲਗੇ ਕਿ ਇਸ ਟਿੱਬੇ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਤੁਸਾਂ ਬਹਾਇਆ ਏ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਆਇਆ ਹਾਂ।

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਕੇ ਕਿਹਾ—ਜੇ ਤੇ ਗੋਰੀ ਗਾਂ ਤੇ ਬੱਗੀ ਵੱਡੀ ਕੱਲ ਨੂੰ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਆ ਗਈਆਂ ਤਾਂ ਸਮਝੀਂ ਅਸੀਂ ਬਹਾਇਆ ਏ, ਨਹੀਂ ਤੇ ਨਾਂ ਸਹੀ। ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਰਾਮ ਕੇ ਖੂਹਾਂ ਤੋਂ ਗੋਰੀ ਗਾਂ ਤੇ ਬੱਗੀ ਵੱਡੀ ਏਥੇ ਟਿੱਬੇ ਆ ਅਰਦਾਸ ਕਰਾਈ। ਮੈਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੋਗਿਆ। ਏਥੇ ਟਿੱਬੇ ਤੇ ਆਕੇ ਮੇਰੀ ਹਾਲਤ ਹੋਰ ਦੀ ਹੋਰ ਹੋ ਗਈ। ਮੈਨੂੰ ਇਉਂ ਜਾਪਣ ਲੱਗਾ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਮੈਥੋਂ ਤਾਕਤਵਰ ਚੰਜ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਹੈ। ਦੜਕਾਂ ਵਜਣ ਲਗੀਆਂ। ਜਦੋਂ ਸਿਖਾਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਮੀਂਹ ਬਰਸਵਾ ਦੇਣਾਂ। ਜੇ ਪੈਲੀ ਵਿੱਚ ਕਹਿਣ ਤਾਂ ਪੈਲੀ ਵਿੱਚ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਤੇ। ਇੰਦੁ ਬਾਲਕ ਜਿਡੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਖਲੋਂਦਾ ਸੀ। ਕਈਆਂ ਦੇ ਕਸ਼ਟ ਪਲਕ ਝਲਕ ਵਿਚ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿਤੇ। ਅਨੇਕਾਂ ਰੋਗੀ ਚਰਨ ਪਰਸਕੇ ਰੋਗਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾ ਜਾਂਦੇ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਬਾਹਾਂ ਖਲਾਰਕੇ ਜੇਹੜੇ ਤੀਰਥ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਚਿਤਵਨਾਂ ਓਥੇ ਹੀ ਦੂਜੇ ਪਲ ਪਹੁੰਚ ਜਾਣਾਂ। ਜਲ ਥਲ, ਵਣ ਤਿਣ ਸਭ ਇਕ ਸਮਾਨ ਹੋਏ ਪਏ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਹੀ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਕ ਦਿਨ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਰੰਗੀਲ ਪੁਰੀਆ (ਜੋ ਕਿ ਮਾਂਗੇ ਦੇ ਮੁਰਬਿਆਂ ਤੇ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ) ਇਕ ਮੱਝ ਟਿੱਬੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਲੈ ਆਇਆ। ਖੂਹਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਕਿਹਾ—ਮੱਝ ਦਾ ਮੇਲਾ ਕਰਾ ਦੇ, ਟਿੱਬੇ ਅਰਦਾਸ ਨ ਕਰ। ਮੈਂ ਵੀ ਏਸੇ-ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿ ਦਿਤਾ। ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੇਲਾ ਕਰਾਇਆ, ਪਰ ਮੱਝ ਦੀ ਰਕਮ ਨਾਲ ਨਹੀਂ, ਆਪਣੇ ਖਰਚ ਵਿੱਚੋਂ। ਮੇਰੇ

ਸੰਗੀਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਏਹ ਤਾਂ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੋਈ, ਮੱਝ ਦੀ ਕੀਮਤ ਦਾ ਮੇਲਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਮੈਂ ਛਾਬ ਉਤੇ ਨ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਗਿਆ। ਮੇਰਾ ਛੋਟਾ ਪੁਤ੍ਰ ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਮਝੀਆਂ ਚਾਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਵੀ ਮੇਰੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਰੰਗ ਵਿੱਚ ਆਕੇ ਆਖਿਆ— ‘ਆ ਬੂਰੀਏ, ਤੇਰਾ ਦੁਧ ਛਕੀਏ।’ ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ— ਬਾਪੂ ਜੀ! ਜੇ ਮੱਝਾਂ ਇਵੇਂ ਹੀ ਆਉਣ ਲਗਣ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੀ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੀਆਂ ਮਝਾਂ ਮੰਗਵਾ ਲਉ। ਇਸਤਰਾਂ ਵੀ ਕਦੀ ਹੋ ਸਕੇਗੀ। ਮੈਂ ਉਸੇ ਰੰਗ ਵਿੱਚ ਅਵਾਜ਼ ਕੀਤੀ— ਜੇ ਤਾਂ ਕੱਲ੍ਹ ਬਾਰਾਂ ਵਜੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ੨ ਮੱਝ ਆ ਗਈ ਤਾਂ ਕਹਿ ਦੇਈਂ— ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੱਝ ਲੈਣੀ ਕਾਹਨੂੰ ਹੋਈ। ਸਾਡੀ ਮੱਝ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਆ ਜਾਵੇਗੀ।

ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਹੀ, ਜਦੋਂ ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਪਸ਼ਾਦ ਛਕਣ ਆਇਆ, ਉਸਨੇ ਬੂਰੀ ਮੱਝ ਕਿੱਲੇ ਤੇ ਬੱਧੀ ਦੇਖੀ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਖੇਡ ਨੂੰ ਸੱਚ ਮੰਨਿਓ ਸ੍ਰ। ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ੨ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਪੁ ਪਾਈ ਤੇ ਉਹ ਉਸੇ ਸਵੇਰੇ ਮੱਝ ਲੈਕੇ ਪਹੁੰਚ ਪਿਆ।

* * *

ਬਸੰਤ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਕੋਲ ਹੀ ਮੈਂ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਸਾਂ। ਮਹਾਰਾਜ ਆਪ ਸਾਜ਼ ਵਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਵੀ ਮਸਤਾਨੀ ਹੋਈ ੨ ਸੀ, ਤੇ ਮੇਰੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਵੀ ਸਚਖੰਡ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਗਈ। ਉਥੇ ਮੈਂ ਡਿਠਾ, ਬਾਰਾਂ ਪਾਡ-

ਸ਼ਾਹੀਆਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਵਿਰਾਜ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਕਹਿ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਆਪ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜਾਓ। ਸੰਗਤ ਆਪ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਯਾਦ ਕਰ ਰਹੀ ਏ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਔਣ ਦਾ ਮੈਂ ਸੁਨੇਹਾ ਆਕੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਸੁਣਾਇਆ।

* * *

ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਦਾ ਬਚਨ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਆਏ। ਮੈਂ ਸਤਿਕਾਰ ਲਈ ਉਠ ਖਲੋਤਾ- ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਫਰਮਾਯਾ-ਸਾਡਾ ਇਕ ਸੁਨੇਹਾ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਭੇਜ ਦੇ। ਲਾਇਕ ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਤੇ ਪਿਤਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਖੁਸ਼ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਉਹ (ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਸੀ) ਜੋ ਕੁਝ ਭੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਏ ਠੀਕ ਏ, ਤੇ ਸਾਡੇ ਵਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਥਾਪੜਾ ਦੇਈਂ ਤੇ ਕਹੀਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਸ ਤੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹਾਂ। ਇਹ ਸੁਨੇਹਾ ਦੇਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਏ। ਮੈਂ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਉਲਝਨ ਵਿਚ ਉਲਝਿਆ ਹੋਇਆ ਸਾਂ- ਦੋ ਚਾਰ ਦਿਨ ਜਾ ਨਾ ਸਕਿਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਫਿਰ ਆਏ ਤੇ ਕਿਹੋ ਨੇ— ਸੁਨੇਹੇ ਏਸੇ ਤਰਾਂ ਪਹੁੰਚਾਈਏ ਨੇ? ਮੈਂ ਮਾਫੀ ਮੰਗੀ, ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਹਥ ਲਾਇਆ, ਤੇ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਸੁਨੇਹਾ ਪੁਚਾਇਆ।

(ਉਸ ਦਿਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਹ ਸੁਨੇਹਾ ਪਹੁੰਚਿਆ ਸੀ, ਲੇਖਕ ਭੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਹੀ ਸੀ)

* * *

(ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ) ਕਾਕਾ,

ਸੰਤ ਮੱਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗਿੱਲਾਂ ਵਾਲੇ

(ਵੱਲੋਂ—ਸੰਤ ਮੁਨਸ਼ਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਿਲਾ ਸੂਬਾ ਸਿੰਘ ਸਿਆਲਕੋਟ)

ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਮਤ ੧੯੨੦
ਬਿ: ਪਿੰਡ ਗਿੱਲ ਬਾਬੇ ਜਮੀਤ ਸਿੰਘ
ਵਾਲੇ ਜ਼ਿਲਾ ਸਿਆਲਕੋਟ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ।
ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਭਾਈ
ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਸੀ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਦਾ
ਨਾਮ ਭਾਗਣ ਸੀ।

ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ, ਜੋ ਕੁਝ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਸਤਿ-
ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਕੁਝ ਹੋ
ਚੁਕਾ ਹੈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਕੀਤਾ ਸੀ
ਤੇ ਅਗੇ ਭੀ ਜੋ ਕੁਝ ਹੋਵੇਗਾ ਸਤਿਗੁਰੂ
ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਕਰੇਗਾ। ਜਿਥੇ ਸਾਡੇ ਇਹ
ਬਚਨ ਲਿਖੇਂਗਾ ਉਥੇ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ
ਲਿਖੀਂ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬਿਨਾ
ਦੁਨੀਆਂ ਉਤੇ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ। ਸਭ
ਉਸੇ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ, ਜੋ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਸਨੇ,
ਜੋ ਕਰੇਗਾ ਉਹ, ਜੋ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਹ ਉਹੋ
ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

* * *

੪.

ਇਹ ਸਿਲਸਿਲਾ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਚੁਕਾ
ਸੀ। ਘੜੀ ਦੀ ਛੋਟੀ ਸੂਈ ੪ ਦੇ ਹਿੰਦਸੇ
ਤੇ ਆ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਵਾਪਸ ਔਣ ਦਾ
ਖਿਆਲ ਸੀ। ਮੈਂ ਜਲ ਪਾਣੀ ਛਕ
ਆਗਯਾ ਲੈਕੇ ਸਾਥੀ ਸਮੇਤ ਵਾਪਸ
ਆ ਗਿਆ।

ਧੰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ!

੬ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਗਿੱਲਾਂ
ਵਿਚ ਬਾਬੇ ਦੇ ਡੇਰੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ
ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਭਜਨ ਪੁਛਿਆ। ਬਾਲ
ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪ ਦਾ ਦਿਲ ਦੁਨੀਆਂ
ਵਲੋਂ ਉਪਰਾਮ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਮੁੰਡਿਆਂ
ਨਾਲ ਖੇਡਨਾ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ।
ਉਦਾਸ ਹੋਕੇ ਇਕੱਲੇ ਹੀ ਬੈਠੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

੧੨ ਸਾਲ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਆਪ
ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਹੋ ਗਈ। ਸ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਇਕ
ਸਾਲ ਬਾਦ ਕਹਿਣ ਲਗੇ ਕਿ—ਅਸੀਂ ਤਾਂ
ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਮਾਇਆ ਜਾਲ ਵਿਚ ਫਸਣਾ
ਹੀ ਨਹੀਂ, ਐਵੇਂ ਹੀ ਵਿਚਾਰੀ ਸਾਡੇ ਲੜ
ਲਾ ਦਿਤੀ ਏ। ਇਕ ਦਿਨ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੀ
ਮਾਤਾ ਦੇ ਸੋਹੇਂ ਵਹੁਟੀ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿਤਾ ਕਿ—
ਭੈਣ ਜੀ! ਪਾਣੀ ਦਿਓ। ਇਹ ਸੁਣਕੇ
ਆਪ ਦੀ ਮਾਤਾ ਨੇ ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ
ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ—ਮੈਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ
ਆਈ ਕਿ ਮੱਲਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਕਿਉਂ
ਆਖੀ ਏ, ਤੁਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਪੁਛੋ।
ਜਦੋਂ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ
ਕਾਰਨ ਪੁਛਿਆ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ—
ਅਸੀਂ ਸੰਸਾਰੀ ਜਾਲ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਫਸਣਾ,
ਅਸੀਂ ਤੇ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਦੀ ਬੰਦਗੀ
ਕਰਨੀ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਨਾਲ
ਕੀ ਮਤਲਬ?

ਆਪ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਕਿਹਾ—ਹਛਾ! ਜੇ
ਤੁਹਾਡੀ ਏਹ ਇਛਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਬੜਾ ਖੁਸ਼
ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਹੋਰ ਜਗਹ ਬਿਠਾ

ਦੇਵਾਂਗੇ। ਆਪ ਨੇ ਉਤ੍ਰ ਵਿਚ ਕਿਹਾ—ਮੇਰੇ ਵਲੋਂ ਭਾਵੇਂ ਕਿਤੇ ਬਿਠਾ ਦੇਵੋ।

ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਨੇ ਕੁੜੀ ਹੋਰ ਜਗਹ ਬਿਠਾ ਦਿਤੀ ਅਤੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਾਰੀ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਬੱਸ! ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ? ਆਪ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰਨ ਵਲ ਤਵਜੋ ਦੇਣ ਲਗੇ, ਜੇ ਇਕ ਵੀ ਸਵਾਸ ਖਾਲੀ ਚਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਬੜਾ ਪਛੋਤਾਵਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਕਰਜ਼ਾਈ ਸਨ, ਆਪ ਨੇ ਘਰ ਦਾ ਵਿਹਾਰ ਨਾ ਛਡਿਆ। ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਖੇਤੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਸਾਰਾ ਕਰਜ਼ਾ ਉਤਾਰਕੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਸੁਰਖਰੂ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਆਪ ਘਰ ਛਡਕੇ ਸਾਧੂ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸਰਨ ਵਿਚ ਚਲੇ ਗਏ। ਜਦ ਆਪਦੇ ਮਾਤਾ ਆਪ ਨੂੰ ਲੈਣ ਗਏ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਸਾਫ਼ ਕਹਿ ਦਿਤਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਹੁਣ ਇਹ ਸਚਾ ਵਿਹਾਰ ਹੀ ਕਰਾਂਗੇ, ਤੁਹਾਡੀ ਸੇਵਾ ਮੇਰਾ ਵਡਾ ਭਰਾ ਕਰੇਗਾ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ—ਹੁਣ ਪੁਤ੍ਰ ਤੂੰ ਚੰਗੇ ਪਾਸੇ ਲਗ ਗਿਆ ਏਂ, ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਹੋਰ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਕੇਹੜਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਿੰਨਾਂ ਚਿਰ ਸਾਡਾ ਸਰੀਰ ਹੈ, ਗਿੱਲਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ। ਆਪ ਨੇ ਮਾਤਾ ਦਾ ਇਹ ਬਚਨ ਮੰਨ ਲਿਆ ਅਤੇ ਜਿੰਨਾਂ ਚਿਰ ਮਾਤਾ ਜੀ ਜ਼ਿੰਦਾ ਰਹੇ, ਗਿੱਲਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਗਏ।

ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਕਠਿਨ ਤਪੱਸਿਆ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਜਗ੍ਹਾਤਾ ਕੱਟਕੇ ਨਾਮ ਦੀ ਰੰਗਣ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਰਹਿੰਦੇ।

ਆਪ ਦੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅਮਲ ਕਰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਸਰਫ ਹੋਈ। ਆਪਦੇ ਉੱਚੇ ਤੇ ਸੁੱਚੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਕਾਰ-ਨਾਮੇ ਹਨ ਪਰ ਸਥਾਨਾਭਾਵ ਕਰਕੇ ਦਿਤੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਰਹੇ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਬੜਾ ਮਾਣ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਕਈ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ। ਅਜ ਵੀ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਓਹ ਓਹ ਮਹਾਨ ਆਤਮਾਵਾਂ ਮੌਜੂਦ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਮਲੀ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਬੜੀ ਸਿਖਿਆ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਬਚਨ ਅਜਿਹੇ ਹਨ, ਜੋ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਇਕ ਵਖਰੀ ਪੁਸਤਕ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਨੋਟ—

ਇਹ ਸਾਰੇ ਹਾਲਾਤ ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਸੰਤ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਿਲਾ ਸੂਬਾ ਸਿੰਘ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨੀ ਮਾਲੂਮ ਹੋਏ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਸ੍ਰੀ ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਬੜੇ ਕ੍ਰਿਤਗਤ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਕੀਮਤੀ ਸਮਾਂ ਦੇਕੇ ਸਾਨੂੰ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸਬੰਧੀ ਵਾਕਫ਼ੀਅਤ ਦਿਤੀ।

—੦—

ਪਰ ਉਪਕਾਰੀ ਸੰਤ—

ਜਨਮ ਮਰਣ ਦੁਹਰੂ ਮਹਿ ਨਾਹੀ,
ਜਨ ਪਰ ਉਪਕਾਰੀ ਆਏ।
ਜੀਅ ਦਾਨੁ ਦੇ ਭਗਤੀ ਲਾਇਨਿ,
ਹਰਿ ਸਿਉ ਲੈਨਿ ਮਿਲਾਏ।

[ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ

ਭੂਰੀ-ਵਾਲਾ

ਭੂਰੀ ਵਾਲੇ ਦੀ ਯਾਦ ਕਿਸ ਦਿਲ ਨੂੰ ਬੇਤਾਬ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਓਹ ਹਸੁ-ਹਸੁ ਕਰਦਾ ਸਦਾ ਪ੍ਰਸੰਨ ਰਹਿਨ ਵਾਲਾ ਚੇਹਰਾ! ਚੌੜਾ ਅਤੇ ਡਲ੍ਹਕਾਂ ਮਾਰਦਾ ਮੱਥਾ, ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਮਸਤੀ ਭਰੇ ਗੂਹੜੇ ਨੇਤ੍ਰ, ਕਦੀ ਵੀ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਨਾ ਔਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ਾਂਤ ਤਬੀਅਤ! ਓਹ ਮਿਠੇ-ਮਿਠੇ ਕੋਮਲ, ਰਸੀਲੇ ਅਤੇ ਮਨ-ਮੋਹਨ ਵਾਕ, ਜਦ ਵੀ ਯਾਦ ਆਂਦੇ ਹਨ, ਕਲੇਜੇ ਵਿਚ ਰੁਗ ਭਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਖਾਂ ਵਿਚ ਅਥਰੂ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਕੌਮੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਉਸ ਭੂਰੀਆਂ ਨਾਲ ਢਕੇ ਹੋਏ ਦਿਲ-ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਇਕ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰਦਾ ਜੋਸ਼ ਸੀ, ਓਹ ਪੰਥ ਨੂੰ ਸਦਾ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਿਚ ਵੇਖਨ ਦੀ ਰੀਝ ਰਖਦਾ ਸੀ। ਓਹ ਪਿਆਰ ਦੀ ਮੂਰਤ ਸੀ। ਓਹ ਪ੍ਰੀਤ ਦਾ ਦੇਵਤਾ ਸੀ! ਉਸ ਦੀ ਜੱਫੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਨੋਖਾ ਜੇਹਾ ਸੁਆਦ ਸੀ। ਜਿਸ ਵਲ ਉਸ ਇਕ ਵਾਰ ਨੈਣ ਭਰਕੇ ਡਿਠਾ, ਓਹ ਸਦਾ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਕੋਈ ਖਾਸ ਤਰਾਂ ਦੀ ਤਾਸੀਰ ਸੀ।

ਓਹ ਦੁਖੀਆਂ ਦਾ ਦਰਦ ਵੰਡਾਂਦਾ, ਬੁਰਿਆਂ ਨਾਲ ਨੇਕੀ ਕਰਦਾ, ਮਿਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਵੰਡਦਾ ਸੀ ਪਿਆ। ਗਜ਼ਬ ਦੀ ਜਰਨ ਸ਼ਕਤੀ ਸੀ ਉਸ ਵਿਚ। ਕਈ ਅਮੋੜ ਤੇ ਬੇ-ਪ੍ਰਭ ਕਈ ਵਾਰ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਬੋਲ-ਕਬੋਲ ਆਖ ਦਿੰਦੇ, ਓਹ ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿਲ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵਸਾਂਦਾ, ਗੁੱਸਾ ਤੇ ਕਦੀ ਉਸਨੂੰ ਆਇਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਏਡਾ ਜੇਹਾ! ਏਡੀ ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ,

ਓਹ ਇਸ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦਾ ਬੰਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਓਹ ਕਿਸੇ ਦੂਜੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਫਰਿਸ਼ਤਾ ਸੀ।

ਉਸਨੂੰ ਭੁਲਾਣ ਦਾ ਮੈਂ ਬੜਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਏ, ਪਰ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਓਹ ਦਿਲ ਦੀ ਕਿਸ ਨੁਕਰ ਵਿਚ ਲੁਕਿਆ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਦਿਨ ਵਿਚ ਕਈ ਵਾਰ ਤੇ ਉਸਦਾ ਬਾਉਲਾ ਤੇ ਭੁਲੇਵਾਂ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਅਜ ਵੀ ਮੈਂ ਜਦ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਗਲੋਂ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਯਾਦ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਖਾਸ ਤਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੰਦੀਏ, ਮੇਰੇ ਢਠੇ ਦਿਲ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਬਣਦੀ ਏ, ਮੈਨੂੰ ਨਵ-ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਏ।

ਕੀ ਹੋਇਆ, ਜੇ ਅਜ ਓਹ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ, ਜਦ ਤੀਕ ਏਹ ਨਾਮ-ਧਾਰੀ ਪੰਥ ਏ, ਜਦ ਤੀਕਰ ਚੰਨ, ਸੂਰਜ ਤੇ ਤਾਰੇ ਹਨ, ਜਦ ਤੀਕ ਜ਼ਿੰਮੀ ਅਸ-ਮਾਨ ਕਾਇਮ ਹੈ, ਜਦ ਤੀਕਰ ਚੀਨੀ-ਵਾਲਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਉਸ ਦੇ ਚਢਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ੈਦਾਈ ਹਨ—ਪਰਲੋਂ ਤੀਕਰ, ਮਹਾਂ ਪਰਲੋਂ ਤੋਂ ਵੀ ਪਿੱਛੇ, ਉਸਦਾ ਨਾਂ ਕਾਇਮ ਰਹੇਗਾ। ਮੌਤ ਦੀ ਕੀ ਤਾਕਿਤ ਏ ਉਸਨੂੰ ਮਿਟਾ ਸਕੇ, ਕਜ਼ਾ ਦੀ ਕੀ ਸ਼ਕਤੀ ਏ ਉਸਦੀ ਯਾਦ ਧੋ ਦਏ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਹਰੀ ਸਚਖੰਡ ਗੁਰ ਦੁਆਰਾ (ਲਖਨਊ) ਉਸਦੀ ਸਦਾ ਨਾ ਮਿਟਨ ਵਾਲੀ ਯਾਦ-ਗਾਰ ਏ। ਜੇ ਵੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਖਨਊ ਜਾਇਆ ਕਰੇਗਾ, ਉਸਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਸ਼ਰਧਾ ਦੇ ਫੁਲ ਜ਼ਰੂਰ ਚੜ੍ਹਾਏਗਾ। ਕੌਣ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਓਹ ਮਰ ਗਿਆ, ਓਹ ਅਮਰ ਹੈ ਤੇ ਸਦਾ ਅਮਰ ਰਹੇਗਾ।

ਉਸਦਾ ਆਪਣਾ--

ਇੰਦ੍ਰ ਸਿੰਘ ‘ਚਕ੍ਰਵਰਤੀ’

ਚਿਤ੍ਰ-ਚਰਚਾ

੧. ਦੁਖ-ਭੋਜਨ ਸਤਿਗੁਰੂ—

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਹਰੀ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਦੇ ਬੇ-ਅੰਤ ਕੋਤ ਕਹਨ। ਆਪ ਜੀ ਦੀਆਂ ਕਰਾਮਤਾਂ ਦੇ ਕਿੱਸੇ ਅਜ ਤੀਕਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੇ ਹਨ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੇ ਆਪ ਬੋਹਿਬ ਸਨ। ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਜਰਨ-ਸ਼ਕਤੀ, ਤਿਆਗ, ਵੈਰਾਗ ਤੇ ਤਪੋਮਈ ਜੀਵਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਸਦਕਾ ਹੀ ਇਹ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਅਜ ਤੀਕਰ ਅਨੇਕ ਦੁਖ ਅਤੇ ਕਸ਼ਟ ਝਾਗਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾ ਵਿਚ ਹੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਲੋਹ ਨਾਲ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਜੇਹੋ ਜੇਹਾ ਪਿਆਰ ਸੀ, ਉਸਨੂੰ ਕੋਣ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ। ਹਜ਼ੂਰ ਕਈ ਵਾਰ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਲੋਹ ਦੇ ਹੇਠ ਬਾਲਣ ਦੀ ਥਾਂ ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਹੱਡੀਆਂ ਵੀ ਝੋਕਣੀਆਂ ਪੈਣ ਤਦ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਧੰਨਭਾਗ ਸਮਝਾਂਗਾ। ੨੧ ਮਾਲਾ ਪਕੀਆਂ, ੫ ਪਾਠ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ, ਪੰਜ ਪਾਠ ਜਪੁ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਆਪਦਾ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਨਿਤ-ਨੇਮ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਰੋਂਦਿਆਂ ਆਪ ਨੇ ਨੇਤ ਭਾਲ ਲਏ ਸਨ। ਉਸ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਸੰਤ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖੋਟਿਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਗਲ ਕੁੱਤੇ ਦੇ ਵੱਢਣ ਕਰਕੇ ਹਲਕ ਕੁੱਦ ਗਿਆ। ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਤੇ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਬੰਧੀਆਂ ਨੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ। ਹਜ਼ੂਰ ਉਸ ਦਾ ਦੁਖ ਨਵਿਰਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਵੇਰ ਸਿਰ ਤੋਂ ਪੈਰਾਂ ਤੀਕ ਚਲੇ ਗਏ ਤੇ ਦੂਜੀ ਵੇਰਾਂ ਪੈਰਾਂ ਤੋਂ ਸਿਰ ਤੀਕ ਆ ਗਏ। ਹਲਕ ਹਟ ਗਿਆ। ਸਿੱਖ ਨੌਂ-ਬਰ-ਨੌਂ ਤੇ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਦਿਸ਼ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਵਾਲੇ ਅਜ ਤੀਕਰ ਕਈ ਬੰਦੇ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਲਾਇਕ ਚਿਤ੍ਰ-ਕਾਰ ਸੰਤ ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭਾਢੀ ਸੋਹਣੀ ਤਰਾਂ ਇਸਨੂੰ ਚਿਤ੍ਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।

੨. ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੂੰਗਾਂ ਵਾਲੇ—

‘ਦੇਂਤ ਤੋਂ ਦੇਵਤਾ’ ਨਾਮੀ ਲੇਖ ਵਿਚ ਆਪ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਇਕ ਝਾਕੀ ਇਸੇ ਅੰਕ ਦੇ ਪੰਨਾ ੬੬ ਤੇ ਦਿਖਾਈ ਗਈ ਏ।

੩. ਸੰਤ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਸੰਤ ਸਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ—

ਆਪ ਜੀ ਦਾ ‘ਸੰਤ-ਸਿਪਾਹੀ’ ਨਾਮੀ ਲੇਖ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸੰਤ ਸਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁਤ੍ਰ ਹਨ, ਤੇ ਸੰਤ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਆਪ ਦੇ ਚਾਚੇ ਤਾਇਓਂ ਭਰਾ ਹਨ। ਸੰਤ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਭਜਨ ਪੁਛਿਆ ਹੈ।

੪. ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਸੰਤ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਛੁਤੀਏ—

ਆਪ ‘ਸੰਤ ਸਿਪਾਹੀ’ ਨਾਮੀ ਲੇਖ ਦੇ ਪਾਤ੍ਰ ਹਨ। ਤੇ ਆਪ ਨੇ ਅਖੀਰ ਪਾਠ ਕਰਨ ਦੇ ਅਪਰਾਧ ਵਿਚ ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਸਜ਼ਾ ਕੱਟੀ।

੫. ਸ੍ਰੀ ਸੰਤ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਿਲੇ ਵਾਲੇ—

ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਮੀ ਤੋਂ ਕਿਹੜਾ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਜਣ ਹੈ, ਸੋ ਜਾਣਨਾ ਹੋਵੇ। ਆਪ ਦੇ ਤਪੋਮਈ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਦਕਾ ਸੈਂਕੜੇ ਲੋਕ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਾਵਨ ਝੰਡੇ ਹੇਠ ਆਏ ਹਨ।

੬. ਸੰਤ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾਤੇਵਾਲੀਏ—

ਆਪ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਇਕ ਬਾਕੀ ‘ਨਾਮ-ਖੁਮਾਰੀ’ ਨਾਮੀ ਇਕ-ਅੰਗੀ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਸਫਾ ੮੭ ਤੇ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਏ।

੭. ਸੰਤ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਛੁਤੀਏ—

ਪਾਠਕ ਆਪ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ ‘ਬੁਰੇ ਦਾ ਭਲਾ’ ਨਾਮੀ ਇਕ-ਅੰਗੀ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਵੇਖਕੇ ਕਿਸੇ ਦੂਸਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਨਜ਼ਾਰੇ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣਨਗੇ।

੮. ਸ੍ਰੀ ਸੰਤ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਚਵੰਡਾ—

ਮਹਾਂ-ਰਿਸ਼ੀ ਸੰਤ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਚਵੰਡਾ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਕਿਹੜਾ ਨਾਮ-ਧਾਰੀ ਅਗਯਾਤ ਹੈ। ਪਰ ਸਾਲ ਦੇ ਸੰਤ-ਅੰਕ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ‘ਆਲਿਮ’ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਚੰਗੀਤਰਾਂ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਆਪ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਵੇਖਕੇ ਅਖੀਂ ਠੰਢ ਪੈਂਦੀ ਏ। ਮਨ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਵਲ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਏ।

ਭੁਲ ਦੀ ਸੋਧ— ਪਾਠਕ ਸਫਾ ੧੦੧, ਕਾਲਮ ੧ ਦੀ ੧੨ ਵੀਂ ਸਤਰ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਭਾਗੋਵਾਲ ਦੀ ਬਜਾਇ ਪਿੰ: ਭਾਲੋਵਾਲੀ ਪੜ੍ਹਨ।

ਸਾਡੀ ਬੇ-ਵਸੀ

.....

ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਅਸੀਂ ਬੜਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ‘ਸਤਿਜੁਗ’ ਦਾ ਸੰਤ-ਅੰਕ ਆਪਣੇ ਉੱਡੀਕ ਰਹੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਜਲਦੀ ਤੋਂ ਜਲਦੀ ਪੁਚਾਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰੀਏ, ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਕਈ ਇਕ ਅਜੇਹੇ ਵਿਘਨ, ਅਜਿਹੀਆਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਮਜਬੂਰ ਹੋਕੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਏਡੀ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਰਖਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਬੇਵਸ ਹੋਣਾ ਪਿਆ ਹੈ, ਜਿਸਦੀ ਅਸੀਂ ਖਿਮਾ ਮੰਗਦੇ ਹਾਂ।

ਇਹ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਸੰਤ-ਅੰਕ ਅਸੀਂ ਜੇਹੇ ਜੇਹਾ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਦੇਣਾ ਚਾਹਦੇ ਸਾਂ, ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਚੰਗੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਦੋ, ਤਿੰਨ ਰੰਗੇ ਚਿਤ੍ਰ ਤੇ ਕਈ ਇਕ ਰੰਗੇ, ਤਿੰਨ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਦੋ ਇਕ-ਅੰਗੀ ਨਾਟਕ ਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਇਸ ਅੰਕ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਚਾਰ ਚੰਨ ਲਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਇਸ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸਾਡੇ ਪਾਠਕ ਸ਼ਰੂਰ ਵੰਡਾਣਗੇ। ਉਹ ਇਸ ਅੰਕ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਕੇ ਨਾਕੇਵਲ ਦੇਰੀ ਦੀ ਹੀ ਖਿਮਾਂ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਗੇ ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗਿਲੇ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਇਸ ਉਦਮ ਦੀ ਦਾਦ ਦੇਣਗੇ।

ਪ੍ਰਬੰਧਕ— ‘ਸਤਿਜੁਗ’

ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ

